

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัย “ตัวชี้วัดทางสังคม: การศึกษาสภาวะทางสังคมเศรษฐกิจ
เพื่อการบริหารจัดการลุ่มน้ำปากพนัง”

กรณีศึกษา “พื้นที่นาข้าวในเขตชลประทาน”
(พื้นที่นาข้าวบริเวณ ลุ่มน้ำคลองบางไทร
คลองเชียรใหญ่และคลองชะเมา)

โดย สมใจ หนูผึ้ง

เมษายน 2551

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัย “ตัวชี้วัดทางสังคม: การศึกษาสภาวะทางสังคมเศรษฐกิจ
เพื่อการบริหารจัดการลุ่มน้ำปากพนัง”

กรณีศึกษา “พื้นที่นาข้าวในเขตชลประทาน”
(พื้นที่นาข้าวบริเวณ ลุ่มน้ำคลองบางไทร
คลองเชียรใหญ่และคลองชะเมา)

ผู้วิจัย

สมใจ หนูผึ้ง

สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ สำนักวิชาการจัดการ
มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

ชุดโครงการวิจัยและพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว.ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

บทคัดย่อ

รหัสโครงการ : RDG4840055
 ชื่อโครงการ : "ตัวชี้วัดทางสังคม: การศึกษาสภาวะทางสังคมเศรษฐกิจเพื่อการบริหารจัดการลุ่มน้ำปากพนัง" กรณีศึกษา "พื้นที่นาข้าวในเขตชลประทาน" (พื้นที่นาข้าวบริเวณลุ่มน้ำคลองบางไทร คลองเชียรใหญ่ และคลองชะเมา)
 ชื่อนักวิจัย : สมใจ หนูผึ้ง
 มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์
 E-mail Address: psomjai@wu.ac.th
 ระยะเวลาโครงการ : 1 กันยายน 2548 ถึง 28 กุมภาพันธ์ 2550

งานวิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างองค์ความรู้ทางสังคม เศรษฐกิจ เพื่อเสริมสร้างการบริหารจัดการ เป็นเวทีในการริเริ่มกระบวนการทางสังคม และสร้างเกณฑ์และเครื่องมือ ในการบริหารจัดการลุ่มน้ำปากพนัง ด้วยการสัมภาษณ์สัมภาษณ์เชิงลึก และประชุมกลุ่มย่อย เปิดประชาพิจารณ์จากชุมชนท้องถิ่น เพื่อหาผลการเปลี่ยนแปลงของชุมชนท้องถิ่น เพื่อจัดทำเป็นตัวชี้วัดและสารสนเทศของคนในท้องถิ่น ผลการวิจัยพบว่า

พลวัตรของการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชนบท มีจุดเริ่มต้นมาจากการเปลี่ยนแปลงของฐานทรัพยากรธรรมชาติซึ่งวิถีการดำรงชีพของชุมชนได้อาศัยพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติ ดังนั้นจึงส่งผลต่อวิถีชุมชน ทั้งในแง่มุมมองเศรษฐกิจและสังคม การศึกษาพลวัตรของการเปลี่ยนแปลงของชุมชน เพื่อให้ได้มาซึ่งองค์ความรู้ทางสังคม เศรษฐกิจ ในการเสริมสร้างการบริหารจัดการ พื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง การแบ่งยุคของการศึกษา เป็น 3 ยุคด้วยกัน ได้แก่

ยุคที่ 1 วิถีชุมชนยุคผูกพันกับธรรมชาติ (อดีต-พ.ศ.2500) เป็นยุคก่อตั้งถิ่นฐานที่ทรัพยากรธรรมชาติยังมีความสมบูรณ์เพียงพอ เอื้อต่อการเข้าใช้ประโยชน์ของชุมชน มีวิถีการผลิตเป็นแบบเรียบง่าย ใช้แรงงานในครัวเรือนและแรงงานสัตว์เป็นหลัก (Labor Intensive) มีระบบแบ่งงานกันทำ เป้าหมายของการผลิต เพื่อใช้บริโภคในครัวเรือนและประกอบพิธีกรรมต่างๆ ปัจจัยการผลิตทุกชนิดได้จากชุมชน ข้าวเปรียบเสมือนปัจจัยที่สำคัญของการดำรงชีพ จึงเปรียบได้ว่า "ข้าวคือชีวิต" การทำนาข้าวเป็นแบบวิถีดั้งเดิมอาศัยธรรมชาติ ไม่ปรากฏต้นทุนที่เป็นตัวเงิน (Explicit Cost)

ยุคที่ 2 วิถีชุมชนยุคเร่งรัดพัฒนา (พ.ศ.2501-2535) วิถีชุมชนเริ่มที่เปลี่ยนไปด้วยการเข้ามาพัฒนาพื้นที่จากหน่วยงานภาครัฐ ได้นำเทคโนโลยีต่างๆ เข้ามาสู่วิถีการดำรงชีพในชุมชน โดยเฉพาะเทคโนโลยีที่เกี่ยวกับ "ข้าว" มีการปรับเปลี่ยนแบบแผนการผลิต ระบบโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ เอื้อต่อการผลิตในเชิงการค้ามากขึ้น วิถีการดำรงชีวิต เน้นการผลิตเพื่อขาย มีการเปลี่ยนแปลงของฐานการผลิต เกิดปรากฏการณ์ของการเคลื่อนย้ายแรงงาน มีต้นทุนในการผลิตข้าว ระบบปุ๋ยอินทรีย์จากวัวหายไป เครือข่ายต่างทรัพยากรหายไป การทำนาเสี่ยงต่อภาวะขาดทุน มีการปรับเปลี่ยนอาชีพใหม่ ทำให้บริเวณนี้เป็นแหล่งปลูกผักที่ใหญ่ที่สุดของภาคใต้

ยุคที่ 3 วิถีชุมชนยุคโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ (พ.ศ. 2536 - ปัจจุบัน) สภาพน้ำเค็มรุกตัวเข้าไปสู่แม่น้ำปากพนัง และกระจายตัวไปตามลำน้ำสาขาสร้างความเสียหายให้เกษตรกรจำนวนมาก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริให้มีโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ พื้นที่ของโครงการมีประมาณ 1,937,500 ไร่ พัฒนาระบบชลประทาน สามารถทำนาได้ปีละ 2 ครั้ง เมื่อมีการปิดเขื่อนปากพนัง ทำให้ระบบนิเวศวิทยาเปลี่ยนแปลง ระบบน้ำเป็นน้ำจืดตลอดปี ชาวนาที่อยู่ใกล้ระบบชลประทาน ได้ประโยชน์จากการทำนาปีละ 2 ครั้ง แต่ชาวนาที่อยู่ในระบบชลประทานไม่มีประสิทธิภาพไม่สามารถทำได้ น้ำในคลองสาขาไม่ไหลเวียน เน่าเสีย ทรัพยากรสัตว์น้ำและพืชเสียหายจำนวนมาก ซึ่งส่งผลต่อวิถีความเป็นอยู่ของชุมชน มีการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานไปต่างถิ่น

สรุปปัจจัยเหตุจากการเปลี่ยนแปลง ได้แก่ ระบบตลาด มีการขยายตัวเชิงการค้ามากขึ้น พึ่งพาเทคโนโลยีการผลิตมากขึ้น โดยมีเป้าหมายเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต และหวังผลกำไรในการผลิต มีการขยายตัวของเมืองจาก

(ข)

ภายนอกชุมชน พึ่งพาภายนอกมากยิ่งขึ้นในทุกบริบทของการดำรงชีพ ค่านิยม วัฒนธรรมและประเพณีเปลี่ยนแปลงไปตามสังคมที่เปลี่ยนแปลง และฐานทรัพยากรในพื้นที่ไม่เพียงพอ ซึ่งส่งผลให้วิถีชุมชนมีการเปลี่ยนแปลง สามารถนำมาวิเคราะห์ตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจและสังคมของพื้นที่ชนบท ราบลุ่ม นาข้าว ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ได้ดังนี้ ตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจ ได้แก่ รายได้ ค่าใช้จ่าย ความมั่นคงด้านอาหารและการเข้าถึงและการจัดการปัจจัยการผลิต และตัวชี้วัดทางสังคม ได้แก่ ความสัมพันธ์ทางสังคม วัฒนธรรม และประเพณีท้องถิ่น และความปลอดภัยในการดำรงชีพ

Abstract

Project Code: RDG4840055

Project Title: The studies of Socio-Economy indicators for management of Pak Phanang basin.
Case study of Paddy Field in Irrigated Area (Khlombangtri, Khlombchianyai and Khlombchamoa Sub-Basin)

Investigators: Somjai Nupaung
Walailak University

E-mail Address: psomjai@wu.ac.th

Project Period: 01 September 2005 to 28 February 2007

The objectives of this research were to gain social and economical knowledge, to improve management process, to be a stage in initiative social support processes, and to build criteria and tools in Pak Phanang Basin management by in-depth interview and focus group discussions. It also used public hearings from local community to find change of local community for creating indicators and information of local community. The results found that;

The dynamic of change in rural area had initial from change of natural resource which affected to community in economic and social. The study, dynamic of change in community which gained knowledge about social and economic, could divided into 3 eras;

The first era was natural-based rural style (past – 1957). It was setup abode era which had a lot of natural resource for beneficial of community. The production custom was simple by using family and animal labor intensive and had sharing system. The target of production was consumption in family and rite. All production resources were gained from community. Rice was the main factor for life so could conclude "Rice is Life". Farming was used natural traditional custom and was not explicit cost.

The second era was rush developed community style (1958 – 1992). Community style was changed by government development taking technologies into community especially related rice. It was change production custom; Infrastructures and production stressed to commercial, change in production based and labor, cost in rice production, less in organic fertilizer from cow, lost connection, risk to loss in farming, change to be the largest vegetable plant area in southern region.

The third era was rural style in Pak Phanang Basin royal development project (1993 – present). Salt water entered into Pak Phanang River and disseminated into sub-branch of the river. It damaged to agriculturist very much. His Majesty the King had a project to develop Pak Phanang Basin in 1,937,500 rai. The project, developed irrigation system, affected to farmers could farm twice a year. When closed Pak Phanang Dam, the ecology was change. It was fresh water all year affected to near irrigation system farmers could gain benefit and vice versa. Moreover, water in canal, branch of Pak Phanang River, was not flow, polluted water, and highly loss in plant and aquatic animals. It affected to community life style and had relocate labor to other place.

It concluded change factors consisted of be commercialized-board market system, depending on production technology for efficiency and profit from production, area extending from external, high depending on external in all lifestyle, change in popularity tradition and custom, and less in natural resource. The

economic indicators were revenues, expenses, sufficiency in food, and reaching and managing production resource while the social indicators were social relationship, custom, local tradition, and safety in life.

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	(ก)
Abstract	(ค)
สารบัญ	(จ)
สารบัญตาราง	(ข)
สารบัญภาพ	(ช)
บทที่ 1 บทนำ	1-1
หลักการและเหตุผล	1-1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	1-1
คำถามในการวิจัย	1-1
กรอบแนวคิด	1-1
วิธีวิทยา	1-2
พื้นที่ที่ทำการศึกษา	1-2
การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น	1-8
พลวัตของการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง	1-9
บทที่ 2 ยุคที่ 1 วิถีชุมชนยุคผูกพันกับธรรมชาติ (อดีต-พ.ศ.2500)	2-1
สภาพทางภูมิศาสตร์และการตั้งถิ่นฐาน : ท้องทุ่งนาข้าวในอดีต	2-1
วิถีชุมชนชาวนาที่มีความสัมพันธ์กันทางเศรษฐกิจ สังคม และทรัพยากรธรรมชาติ	2-6
ข้าว: สื่อกลางในการแลกเปลี่ยน	2-11
การรวมกลุ่มและเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างสังคมที่ต่างทรัพยากร	2-14
ความเชื่อและพิธีกรรมเรื่องข้าว	2-15
ภูมิปัญญาที่สั่งสมจากวิถีชุมชนในอดีต	5-16
ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร	2-20
ปรากฏการณ์ธรรมชาติ: น้ำเค็มเข้าสู่พื้นที่	2-23
เรือและวิถีคนในอดีต	2-24
วัฒนธรรม ความเชื่อ และประเพณี	2-25
บทที่ 3 ยุคที่ 2 วิถีชุมชนยุคเร่งรัดพัฒนา (พ.ศ.2501-2535)	3-1
ภาครัฐกับบทบาทการพัฒนา	3-1
ระบบโครงสร้างพื้นฐาน	3-2
เทคโนโลยีการทำนา	3-3
ระบบชลประทาน	3-7
อาชีพทางเลือก	3-9
การค้าข้าว	3-12
ผู้นำและกระบวนการทางสังคม	3-13
ค่านิยมการศึกษา	3-14

สารบัญ

	หน้า
บทที่ 4 ยุคที่ 3 วิถีชุมชนยุคโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง	
อันเนื่องมาจากพระราชดำริ (พ.ศ.2536 -ปัจจุบัน)	4-1
ความเป็นมาของโครงการฯ	4-2
ข้าวและการทำนายุคโครงการพระราชดำริ	4-3
การเข้ามาของเทคโนโลยีการเก็บเกี่ยวข้าว	4-8
การขายข้าว	4-9
ผลพวงจากโครงการพระราชดำริ	4-11
ระบบชลประทานและการแย่งชิงทรัพยากรน้ำ	4-12
การเข้ามาของพืชใหม่ตามนโยบาย	4-15
สังคมที่ไร้แรงงานวัยทำงาน และการเคลื่อนย้ายแรงงาน	4-22
กลุ่มทางสังคม	4-24
สภาพทรัพยากรธรรมชาติในปัจจุบัน	4-26
ความเป็นอยู่	4-27
พันธกรรมพืชที่กำลังจะสูญพันธุ์ จากการทำลายของมนุษย์	4-31
บทที่ 5 บทสรุปและข้อเสนอแนะเพื่อจัดทำตัวชี้วัด	5-1
บทสรุป	5-1
ข้อเสนอแนะเพื่อจัดทำตัวชี้วัด	5-5
บทที่ 6 ข้อเสนอแนะเพื่อจัดทำตัวชี้วัด ในการบริหารจัดการลุ่มน้ำปากพนัง	6-1
บรรณานุกรม	(ญ)
บุคลากร	(ฎ)
ภาคผนวก	
ภาคผนวก ก. การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง 100 ปี	
ให้ครอบคลุมมิติต่างๆ ตามกรอบแนวคิดการวิจัย	ผ-1
ภาคผนวก ข. ลักษณะทั่วไปของตำบลที่ศึกษา	ผ-8

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 3-1 ลักษณะการใช้ที่ดิน ปี 2531	3-6
ตารางที่ 3-2 ปฏิทินการปลูกพืชในเขตพื้นที่ศึกษา	3-10
ตารางที่ 4-1 พันธุ์ข้าวพื้นเมืองและพันธุ์ส่งเสริม	4-6
ตารางที่ 4-2 ลักษณะการใช้ที่ดินปี พ.ศ.2538	4-18
ตารางที่ 4-3 ลักษณะการใช้ที่ดินปี พ.ศ.2545	4-21
ตารางที่ 4-4 พื้นที่นาและอัตราการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่นา	4-21
ตารางที่ 4-5 แสดงการย้ายเข้า-ย้ายออก อ.เข็ญใหญ่ จ. นครศรีธรรมราช พ.ศ. 2537-2549	4-22
ตารางที่ 4-6 แสดงการย้ายเข้า-ย้ายออก อ.ปากพนัง จ. นครศรีธรรมราช พ.ศ. 2537-2549	4-23
ตารางที่ 4-7 แหล่งรายได้และรายได้เฉลี่ยของชุมชน ตำบลป่าระกำ	4-27
ตารางที่ 4-8 รายจ่ายเฉลี่ยของชุมชน ตำบลป่าระกำ	4-27
ตารางที่ 4-9 การประกอบอาชีพของประชากร ต.บ้านใหม่ อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช	4-28
ตารางที่ 4-10 หนี้สินเฉลี่ยของชุมชน 4 ตำบล	4-30
ตารางที่ 4-11 แหล่งเงินกู้ของชุมชน ตำบลป่าระกำ	4-30
ตารางที่ 5-1 ประเด็นตัวชี้วัดทางด้านเศรษฐกิจของชุมชนชาวนาในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง	5-6
ตารางที่ 5-2 ประเด็นตัวชี้วัดทางด้านสังคมของชุมชนชาวนาในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง	5-8

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1-1 กรอบแนวคิดในการศึกษา	1-1
ภาพที่ 1-2 ขอบเขตพื้นที่ที่ศึกษา	1-4
ภาพที่ 1-3 ขอบเขตตำบล พื้นที่ศึกษา	1-6
ภาพที่ 1-4 ประดูระบายน้ำย่อย ในเขตพื้นที่ที่ศึกษา	1-7
ภาพที่ 1-5 ลักษณะการแบ่งยุคของการศึกษา	1-9
ภาพที่ 2-1 ท้องทุ่งนาข้าวอุดมสมบูรณ์	2-2
ภาพที่ 2-2 ลักษณะของการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในอดีต	2-2
ภาพที่ 2-3 คลองชะเมาและคลองบางจากเป็นคลองเดียวกันแต่มีชื่อเรียกตามตำบลที่ไหลผ่าน	2-5
ภาพที่ 2-4 การตั้งบ้านเรือนริมคลอง และลักษณะบ้านเรือนยกพื้นสูง	2-6
ภาพที่ 2-5 ผาน เครื่องมือที่ใช้ไถพลิกหน้าดิน	2-8
ภาพที่ 2-6 อุปกรณ์การทำนาในอดีต	2-9
ภาพที่ 2-7 แกระและการเก็บข้าวด้วยแกระ	2-11
ภาพที่ 2-8 ถังดวงข้าว และไม้ตักนับข้าว	2-12
ภาพที่ 2-9 กระบุงใส่ข้าว	2-13
ภาพที่ 2-10 กระดังฝัดข้าว	2-13
ภาพที่ 2-11 ครกสีข้าวโบราณ	2-13
ภาพที่ 2-12 ครกและสากตำข้าว	2-13
ภาพที่ 2-13 เจีย ภาชนะที่ใช้สำหรับให้ทารกนอน และใช้อย่างอื่นตามสะดวกในครัวเรือน	2-18
ภาพที่ 2-14 สุ่มจับปลา	2-21
ภาพที่ 2-15 อุปกรณ์จับปลา	2-22
ภาพที่ 2-16 ดันจาก และลูกจาก	2-23
ภาพที่ 2-17 การนำใบจากมากั้นกันตลิ่งพัง	2-23
ภาพที่ 2-18 ไม้พายเรือ และเรือ	2-24
ภาพที่ 3-1 ถนนภายในหมู่บ้านที่สร้างในสมัย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช	3-2
ภาพที่ 3-2 การใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยี รถไถเดินตาม	3-5
ภาพที่ 3-3 การใช้ที่ดินของชุมชน ปี พ.ศ. 2531	3-7
ภาพที่ 3-4 ระบบชลประทาน ประดูระบายน้ำคลองบางไทร	3-8
ภาพที่ 3-5 อาชีพทางเลือกใหม่ที่เข้ามาแทนที่การทำนา: ทำสวนผักก๋ร่ง	3-11
ภาพที่ 3-6 พื้นที่นาข้าว ปี พ.ศ. 2531	3-12
ภาพที่ 3-7 วิธีการขนส่งข้าวที่เปลี่ยนไปจากลำคลอง เป็นถนน	3-13
ภาพที่ 4-1 ท้องทุ่งนาข้าว	4-1
ภาพที่ 4-2 พื้นที่นาข้าว ปี พ.ศ. 2538	4-4
ภาพที่ 4-3 พื้นที่นาข้าว ปี พ.ศ. 2545	4-5
ภาพที่ 4-4 ชาวนากำลังหว่านข้าว (หว่านน้ำตม)	4-7
ภาพที่ 4-5 สภาพของท้องนาหลังจากเกี่ยวด้วยรถเกี่ยวข้าว	4-8
ภาพที่ 4-6 ชาวนาดากข้าวบนถนนหน้าบ้าน เนื่องจากข้าวมีความชื้น แล้วไม่มีลานตากข้าว	4-10

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
ภาพที่ 4-7 ระบบสูบน้ำแบบสายสูบน้ำ ตำบลท้อสงลำเจียก	4-13
ภาพที่ 4-8 คลองส่งน้ำชลประทาน	4-14
ภาพที่ 4-9 คลองส่งน้ำชลประทาน	4-14
ภาพที่ 4-10 พื้นที่สวนปาล์ม ในลุ่มน้ำปากพนัง	4-17
ภาพที่ 4-11 ปรับพื้นที่เพื่อปลูกสน	4-17
ภาพที่ 4-12 การใช้ที่ดินปี 2538	4-19
ภาพที่ 4-13 การใช้ที่ดินปี 2545	4-20
ภาพที่ 4-14 กราฟแสดงการย้ายเข้า – ย้ายออก อ.เชียรใหญ่ จ.นครศรีธรรมราช พ.ศ. 2537-2549	4-23
ภาพที่ 4-15 กราฟแสดงการย้ายเข้า – ย้ายออก อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช พ.ศ. 2537-2549	4-24
ภาพที่ 4-16 สภาพน้ำในคลองปัจจุบันที่มีแต่ขยะ	4-31

บทที่ 1

บทนำ

หลักการและเหตุผล

โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศใหม่ ส่งผลต่อสภาพความเป็นอยู่ของคนและสังคมในลุ่มน้ำ ในมิติต่างๆ เป็นอย่างยิ่ง ดังนั้นการศึกษาการบริหารจัดการลุ่มน้ำปากพนัง โดยศึกษาสภาพเศรษฐกิจ และสังคมของพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง พิจารณามิติแห่งเวลาของการเปลี่ยนแปลง และการปรับตัวทั้งด้านฐานทรัพยากร เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และความเชื่อ เพื่อเป็นเงื่อนไขในการกำหนดกรอบ สำหรับพัฒนาแผนและแนวทางในการบริหารจัดการลุ่มน้ำปากพนังอย่างถูกต้องทิศทาง

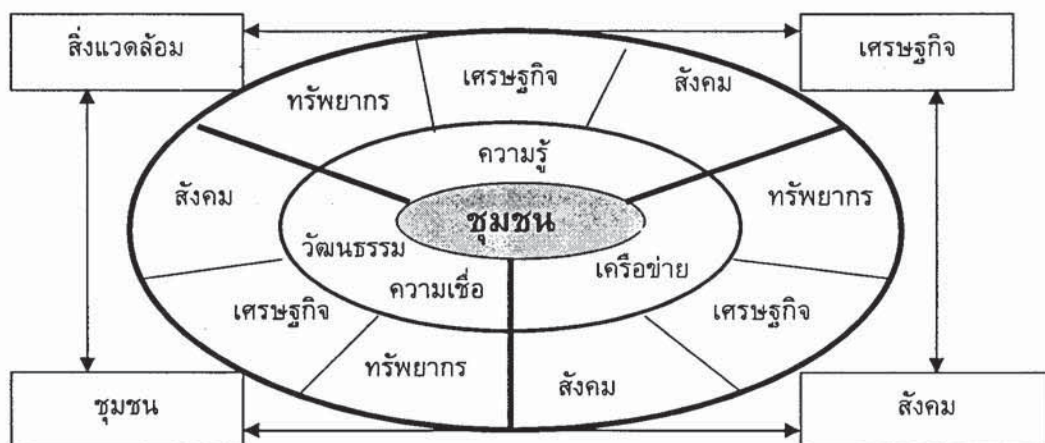
วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อสร้างองค์ความรู้ทางสังคม เศรษฐกิจ เพื่อเสริมสร้างการบริหารจัดการ พื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง
2. เพื่อเป็นเวทีในการริเริ่มกระบวนการทางสังคมในกระบวนการบริหารจัดการลุ่มน้ำปากพนัง
3. เพื่อสร้างเกณฑ์และเครื่องมือ ในการบริหารจัดการลุ่มน้ำปากพนัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งลุ่มน้ำย่อย และ ประตุระบายน้ำอุทกวิทยาประสิทธิ์

คำถามในการวิจัย

สภาวะเศรษฐกิจ สังคมในปัจจุบันเป็นอยู่อย่างไร และพัฒนาการมาจากดีต่ออย่างไร และอนาคต เศรษฐกิจ และสังคม ปัจจัยอะไรทำให้วิถีชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลง และผลของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนั้นกระทบต่อวิถีชุมชน ในพื้นที่อย่างไร ท้ายที่สุดเพื่อนำคำตอบที่ได้มาสร้างเกณฑ์หรือตัวชี้วัดเพื่อบริหารจัดการลุ่มน้ำปากพนังได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อเป็นทิศทางในการพัฒนาภายใต้ระบบนิเวศวิทยาแบบใหม่

กรอบแนวคิด

ภาพที่ 1-1 กรอบแนวคิดในการศึกษา

วิธีวิทยา

1. ศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ด้วยการวิเคราะห์ในเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Analysis) เพื่อทำความเข้าใจกับพัฒนาการของความสัมพันธ์ทางสังคมและผลสะท้อนที่ตามมาจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว
 - 1.1 สัมภาษณ์และสัมภาษณ์เจาะลึกโดยนักวิจัยและผู้ช่วยนักวิจัย
 - 1.2 ศึกษาการสืบค้นและรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ
 - 1.3 สังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมโดยนักวิจัย
 - 1.4 ประชุมกลุ่มย่อย
 - 1.5 วิเคราะห์เพื่อหาสาเหตุและผลการเปลี่ยนแปลงของชุมชนท้องถิ่น เพื่อจัดทำเป็นตัวชี้วัดและสารสนเทศของคนในท้องถิ่น
 - 1.6 เปิดประชาพิจารณ์จากชุมชนท้องถิ่น
2. จัดทำตัวชี้วัดทางสังคม
 - 2.1 สังเคราะห์ตัวชี้วัดทางสังคมโดยการศึกษาจากเอกสารและข้อมูล รวมทั้งประเด็นต่างๆ ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง
 - 2.2 จัดประชาพิจารณ์หรือการประชุมกลุ่มย่อยเกี่ยวกับประเด็นตัวชี้วัดทางสังคมจากชุมชนท้องถิ่น
 - 2.3 จัดเก็บข้อมูลผลการเปลี่ยนแปลงของชุมชนท้องถิ่น โดยจัดทำเป็นตัวชี้วัดและ สารสนเทศของคนในท้องถิ่น
3. ทำแผนพัฒนาการบริหารจัดการพื้นที่ลุ่มน้ำ
 - 3.1 การกำหนดทิศทางอนาคตของชุมชนท้องถิ่น
 - 3.1.1 สร้างแบบเก็บข้อมูลและเก็บข้อมูลสภาพปัจจุบัน
 - 3.1.2 ประชุมกลุ่มย่อย เพื่อค้นหาภาพอนาคต
 - 3.1.3 ใช้ Delphi Technique เพื่อตรวจสอบภาพอนาคตของพื้นที่
 - 3.2 วิเคราะห์และสังเคราะห์ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ตลอดจนทิศทางการพัฒนา
 - 3.3 รณรงค์เพื่อจัดทำข้อเสนอแนะเชิงนโยบายชุมชน
 - 3.1.1 จัดประชุมประชาพิจารณ์ เพื่อตรวจสอบภาพอนาคตและสร้างตัวแบบการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำย่อย
 - 3.1.2 จัดสร้างแผน และยุทธศาสตร์ของลุ่มน้ำโดยกระบวนการมีส่วนร่วม ของภาคส่วนต่างๆ ในแต่ละลุ่มน้ำย่อย
 - 3.1.3 การสังเคราะห์เพื่อจัดทำแผนบริหารจัดการลุ่มน้ำย่อยหมายเหตุ: ชุดโครงการย่อยทำการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ชุมชน เพื่อเป็นฐานข้อมูลในการกำหนดตัวชี้วัดเพื่อบริหารจัดการลุ่มน้ำปากพนัง

พื้นที่ที่ทำการศึกษา

พื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังครอบคลุมพื้นที่ ประมาณ 1,989,932 ไร่¹ หากพิจารณาแบ่งพื้นที่ตามลักษณะการทำมาหากิน และลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนทางกายภาพ อาจแบ่งได้ดังนี้²

¹ รัชฎา และคณะ,2541

² พอลดา แก่นแก้ว,2528

1. ชุมชนที่ตั้งอยู่ริมชายทะเลทางด้านเหนือ ได้แก่บริเวณแหลมตะลุมพุก ส่วนใหญ่มีอาชีพการทำประมงทะเล เนื่องจากมีที่ดินน้อย ใช้เครื่องมือหาปลาแบบง่ายๆ และใช้แรงงานคนเป็นหลัก ได้ผลผลิตหลักเป็นอาหารทะเล ปลาแห้ง กะปิ เป็นต้น หากปีใดข้าวสารบริโภคไม่เพียงพอ จะนำผลผลิตของตนเองมาแลกข้าวกับ ชาวนาทางด้านใต้ ทำให้เกิดวัฒนธรรมและสังคมที่มีการช่วยเหลือแลกเปลี่ยนกันระหว่างชุมชน ตามการใช้ปัจจัยการผลิตที่เอื้อต่อลักษณะทางกายภาพของชุมชนที่ตั้งถิ่นฐาน

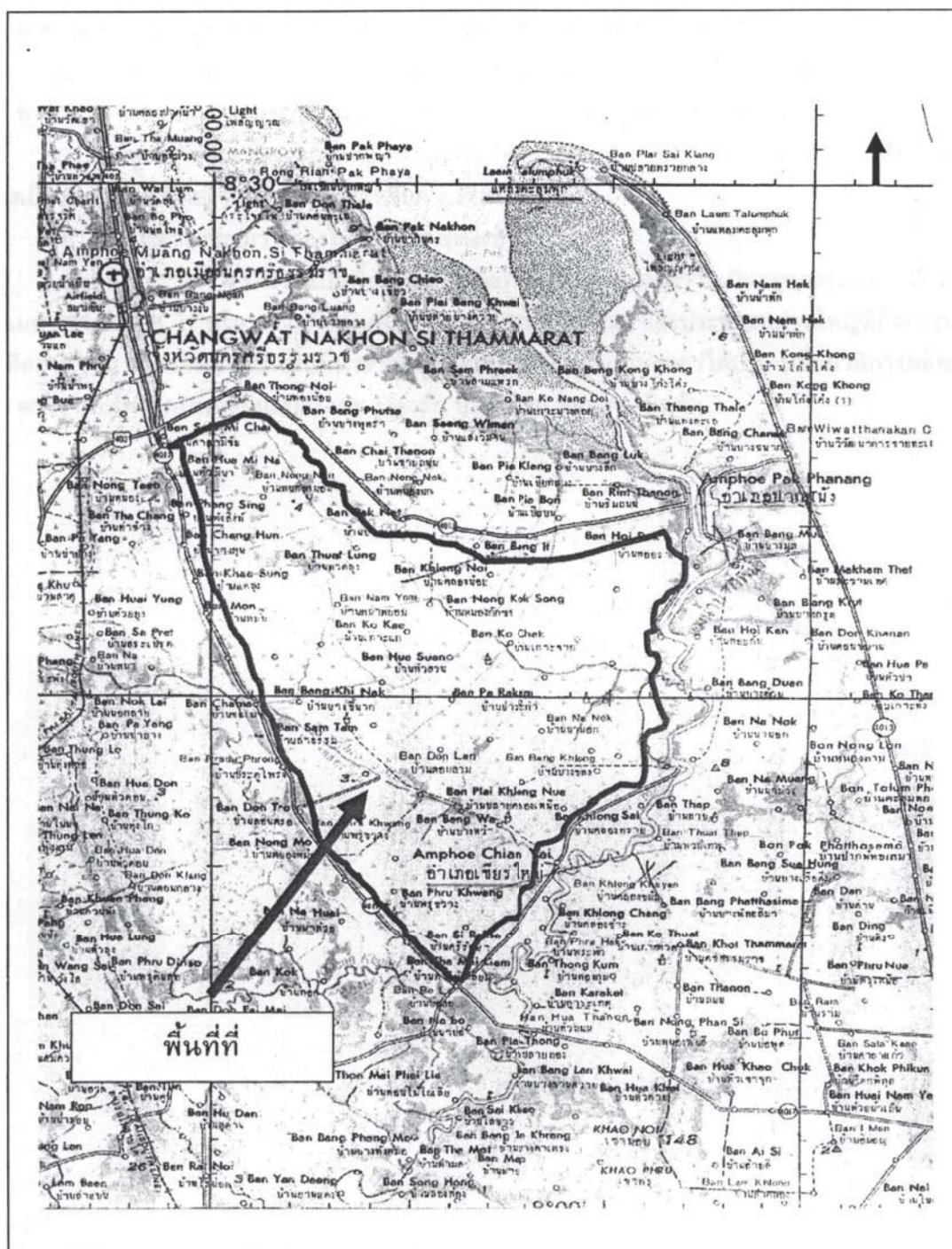
2. ชุมชนในบริเวณตลาดปากพนัง อยู่ระหว่าง 2 ฟังของแม่น้ำปากพนัง คือฝั่งตะวันตก และตะวันออก มีทั้งคนไทย และคนจีน ชุมชนมีการขยายตัวอย่างมากตั้งแต่รัชกาลที่ 4

3. ชุมชนที่ตั้งบ้านเรือนในเขตชนบทรอบนอก³ ทางตะวันตก และทางด้านใต้ของปากพนัง ส่วนใหญ่ลักษณะภูมิประเทศเป็นพื้นที่ราบลุ่ม อดีตสภาพดินมีความอุดมสมบูรณ์สูง มีลำคลองและแหล่งน้ำธรรมชาติ จำนวนมาก ชาวนบทยังมีอาชีพเกษตรกรรม โดยเฉพาะทำนาเป็นอาชีพหลัก ใช้กรรมวิธีในการผลิตอย่างง่าย ใช้แรงงานคนเป็นหลัก บริเวณนี้เป็นแหล่งผลิตข้าวที่สำคัญ ในการสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้กับลุ่มน้ำปากพนัง มีการตั้งบ้านเรือนอยู่ริมคลอง น้ำจากลำคลอง หรือคลองย่อยจึงเป็นแหล่งน้ำที่สำคัญในการทำนาในปัจจุบัน โดยการปล่อยน้ำจากคลองที่อยู่ใกล้ๆ ที่นาให้ไหลเข้านา

พื้นที่ที่ทำการศึกษาคือบริเวณที่ 3 ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ชุมชนที่ตั้งบ้านเรือนในเขตชนบทรอบนอก ซึ่งเป็นแหล่งปลูกข้าวขนาดใหญ่ของพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง พื้นที่ในเขตชลประทาน

ศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน กับการบริหารจัดการลุ่มน้ำปากพนัง ครอบคลุมมิติทางด้านเศรษฐกิจ มิติทางสังคม พื้นที่นาข้าวที่ครอบคลุมบริเวณพื้นที่นาข้าวในลุ่มน้ำคลองบางไทร คลองเขียร์ใหญ่ และพื้นที่นาข้าวบริเวณตำบลบางจาก ท่าเรือ และชะเมา

³ พื้นที่เป้าหมายที่ทำการศึกษา ประวัติศาสตร์ชุมชน

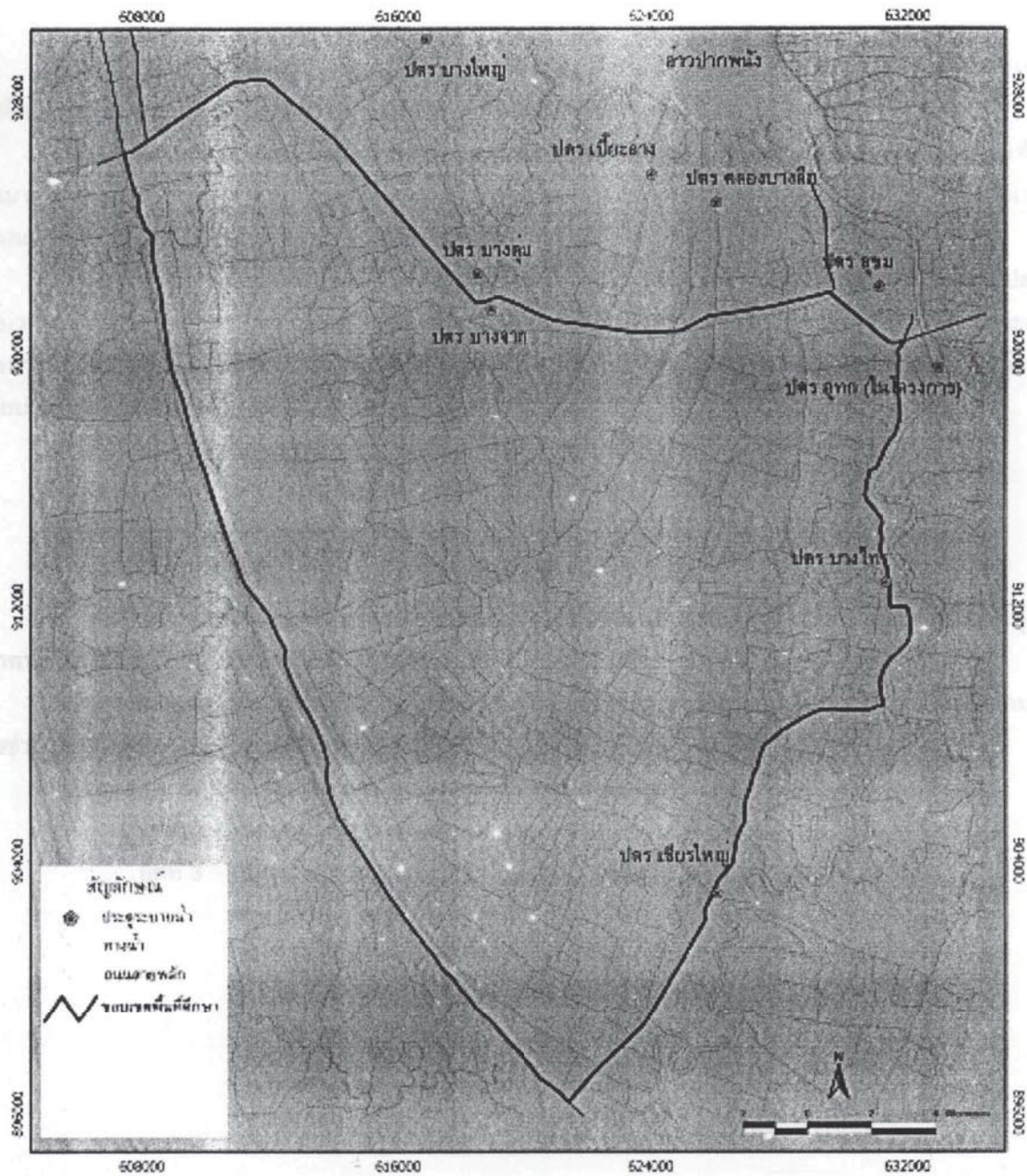

ภาพที่ 1-2 ขอบเขตพื้นที่ที่ศึกษา

หากนำมาพิจารณา ย่อยตามลักษณะการจัดตั้งระบบชลประทานในปัจจุบัน สามารถแบ่งพื้นที่ลุ่มน้ำย่อยตามที่ตั้งทางกายภาพตามที่มาของแหล่งน้ำในพื้นที่ ได้ตามบริเวณดังต่อไปนี้

1. ประตุน้ำคลองบางจาก บริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำย่อยคลองบางจาก ซึ่งประตุน้ำคลองบางจาก สร้างเมื่อ พ.ศ.2505 ตั้งอยู่ หมู่ที่ 6 ต.บางจาก อ.ปากพนัง (ช่วงระยะเวลาก่อสร้าง เมื่อ พ.ศ. 2496-2505)
2. ประตุน้ำคลองบางไทร บริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำย่อยคลองบางไทร ซึ่งประตุน้ำคลองบางไทร สร้างเมื่อ พ.ศ.2518 ตั้งอยู่ หมู่ที่ 8 ต.บ้านใหม่ อ.ปากพนัง (ช่วงระยะเวลาก่อสร้าง เมื่อ พ.ศ. 2515-2518)
3. ประตุน้ำคลองเชียรใหญ่ บริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำย่อยคลองเชียรใหญ่ ซึ่งประตุน้ำคลองเชียรใหญ่ สร้างเมื่อ พ.ศ.2518 ตั้งอยู่ หมู่ที่ 1 ต.ท้องลำเจียก อ.เชียรใหญ่
4. บริเวณคลองชะเมา คลองไม้เสียบ (ต.ชะเมา)

พื้นที่ดังกล่าว ทั้ง 4 บริเวณเป็นพื้นที่ที่มีลักษณะทางกายภาพ และความเป็นอยู่ของชุมชนที่คล้ายคลึงกัน รวมทั้งหมด 258,913.03 ไร่ หรือ กล่าวคือเป็นพื้นที่ลุ่มเหมาะสมที่จะทำนา และประชาชนส่วนใหญ่มีกิจกรรมในการดำรงชีพที่คล้ายๆกัน จากอดีตเคยเป็นพื้นที่นาข้าวที่อุดมสมบูรณ์ ปัจจุบันเกษตรกรได้ปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตเป็นอย่างอื่นบ้าง ตามฐานทรัพยากรที่เปลี่ยนแปลง เช่น ปลูกผัก ปลูกปาล์ม ปลูกสน เป็นต้น

ภาพที่ 1-4 ประตุน้ำน้อย ในเขตพื้นที่ศึกษา

การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ด้วยการวิเคราะห์ในเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Analysis) เพื่อทำความเข้าใจกับพัฒนาการของความสัมพันธ์ทางสังคมและผลสะท้อนที่ตามมาจากการเปลี่ยนแปลง

ในเบื้องต้นพบว่า พื้นที่บริเวณนี้เป็นพื้นที่ราบลุ่มขนาดใหญ่ มีศักยภาพในการปลูกข้าว ชุมชนมีอาชีพทำนาเป็นมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ ลักษณะวิถีชุมชนยังคงเป็นแบบชนบท การผลิตข้าวจึงเป็นสิ่งที่ผูกพันกับผู้คนในบริเวณนี้ อย่างแยกกันไม่ได้เป็นระยะเวลายาวนาน หรืออาจเรียกว่า “ข้าวคือชีวิต (Rice is Life)” ก็ว่าได้

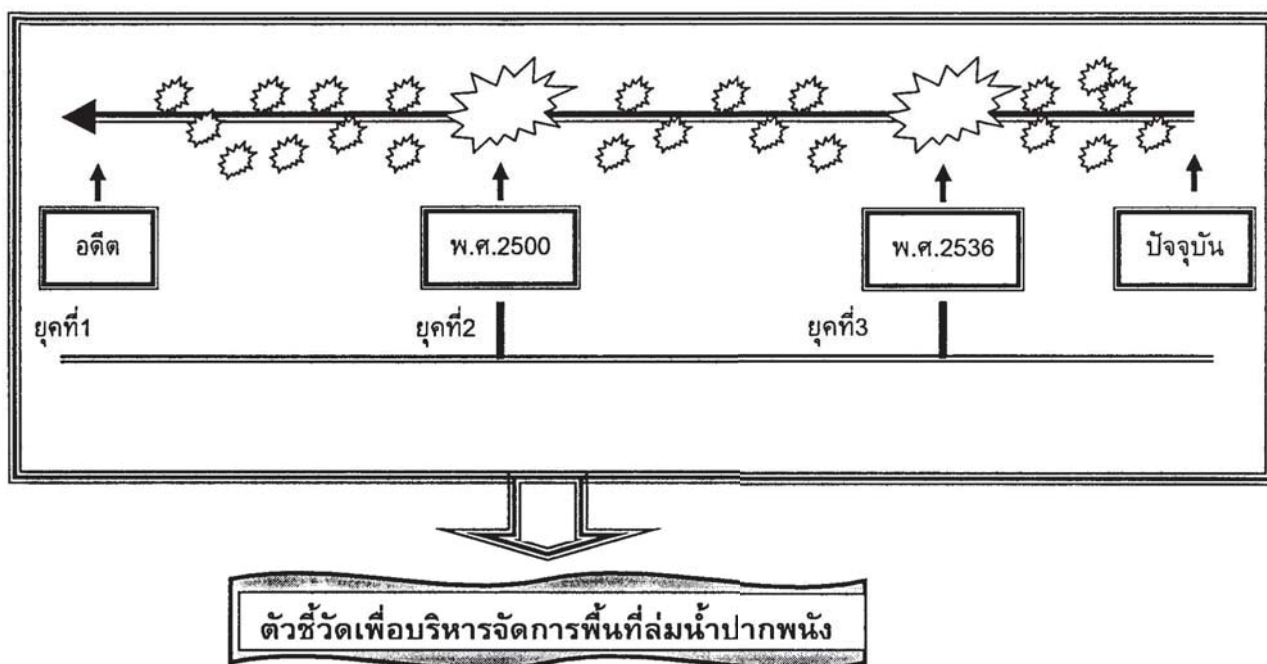
ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงหลายอย่างในชุมชนภายใต้ปัจจัยต่าง ๆ ทั้งที่เป็นการเปลี่ยนแปลงในเชิงบวก และเชิงลบ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ส่งผลต่อวิถีชุมชนและการดำรงชีพของผู้คนในชุมชน โดยเฉพาะเรื่องของการทำมาหากิน ดังนั้นจึงจะเลยไม่ได้ที่จะต้องกล่าวถึง การทำมาหากินในรูปแบบของการทำนา และข้าวเปรียบเสมือนหัวใจที่ เป็นตัวชี้นำการอยู่รอดของคนในชุมชนแถบนี้

การศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงของวิถีชุมชน ได้พิจารณาขอบเขตในการศึกษา ได้ดังนี้

1. พิจารณาเกณฑ์ในการแบ่งยุคสมัยของการเปลี่ยนแปลง
2. พิจารณปัจจัยที่ทำให้วิถีชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงตามเกณฑ์ที่แบ่งยุคสมัย
3. พิจารณปัจจัยที่ทำให้วิถีชุมชนภายในช่วงยุคสมัยมีการเปลี่ยนแปลง
4. นำคำตอบที่ได้จากการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของวิถีชุมชนมาสร้างเป็นตัวชี้วัดเพื่อบริหารจัดการลุ่มน้ำปากพนังอย่างมีประสิทธิภาพในปัจจุบัน

จากการศึกษาข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) และข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) เบื้องต้น พบว่าสามารถแบ่งช่วงยุคของการเปลี่ยนแปลง ได้ 3 ยุค ได้ดังนี้

- ยุคที่ 1 วิถีชุมชนยุคผูกพันกับธรรมชาติ (อดีต-พ.ศ.2500)
- ยุคที่ 2 วิถีชุมชนยุคเร่งรัดพัฒนา (พ.ศ.2501-2535)
- ยุคที่ 3 วิถีชุมชนยุคโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ (พ.ศ.2536 -ปัจจุบัน) ดังภาพที่ 3

กำหนดให้

คือ การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญที่เป็นตัวแบ่งช่วงเวลาของยุคต่างๆ

คือ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในแต่ละยุค

ภาพที่ 1-5 ลักษณะการแบ่งยุคของการศึกษา

พลวัตของการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง

ปี พ.ศ. 2438 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลกพรรณ ได้ส่งพระยาสุพรรณนิพนธ์ (บัน สุขุม) เลขาส่วนพระองค์ ไปแก้ไขปัญหาโจรผู้ร้าย การพนันและปล้นฆ่า ใน 3 เมืองภาคใต้ ได้แก่ เมืองสงขลา พัทลุงและนครศรีธรรมราช และเพียงระยะเวลา 1 ปีก็แก้ไขปัญหาดังกล่าวได้สำเร็จ บ่อนการพนันถูกสั่งปิด โจรผู้ร้ายลดลง ประชาชนหันมาประกอบอาชีพ ทำให้เศรษฐกิจของนครศรีธรรมราชเจริญรุ่งเรืองอย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะบริเวณเบี่ยงซัด (เดิมบริเวณนี้เรียกว่า อำเภอเบี่ยงซัด) มีประชากรกว่า 25,000 คน รัฐได้รายได้จากภาษีส่งออกข้าวในเขตนี้กว่า 120,000 เหรียญ ในปี พ.ศ.2439 รัฐบาลจึงตั้งเป็นอำเภอปากพนัง รัฐบาลมีการส่งเสริมการลงทุน หลังจากนั้นอำเภอปากพนัง ได้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ พอสรุปได้ดังนี้

พ.ศ.2439 ก่อนถึง พ.ศ.2484 (ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2) เศรษฐกิจเจริญรุ่งเรืองมาก โดยเฉพาะ เรื่อง การปลูกและการส่งออกข้าวที่สำคัญแห่งหนึ่งโลก⁵

⁴ รายงานสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช ครั้งที่4

⁵ นิเวศน์ เลิศคุณากรณ์, 2543

- พ.ศ.2443 เรือสำเภาจีนเข้ามาทำการค้าขายจำนวนมาก (ประมาณ 30 ลำ) บริเวณรอบอ่าวปากพนัง ส่งผลให้เศรษฐกิจของชุมชนที่ปลูกข้าวรุ่งเรืองตามไปด้วย
- พ.ศ.2448 เริ่มขุดคลองสุขุม และก่อสร้างถนนสุขอนันต์ (ถนนที่เชื่อมต่อระหว่างนครศรีธรรมราช ถึง อำเภอปากพนัง) ส่งผลให้วิถีความเป็นอยู่และวิถีการค้าขายได้เปลี่ยนแปลงไปและเป็นปีที่ สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เสด็จประภาส เมืองปากพนัง
- พ.ศ.2449 เกิดโรคอหิวาตกโรคระบาดอย่างหนัก ผู้คนล้มตายจำนวนมาก
- พ.ศ.2454-5 ชาวบ้านเริ่มมีการปรับเปลี่ยนอาชีพมาปลูกฝ้ายเพิ่มมากขึ้น
- พ.ศ.2484-8 เกิดสงครามโลกครั้งที่2
- พ.ศ.2505 มหาวาตภัยครั้งใหญ่ (25-26 ตุลาคม 2505)
- พ.ศ.2511 ภาวะฝนแล้ง อย่างหนัก
- พ.ศ.2518 ภาวะน้ำท่วมครั้งยิ่งใหญ่
- พ.ศ.2531 ภาวะน้ำท่วมครั้งยิ่งใหญ่
- พ.ศ.2537 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่9 มีพระราชดำริให้สร้างเขื่อนปากพนัง
- พ.ศ.2542 มีการปิดเขื่อนปากพนัง (ประตูปะบายน้ำอุทกวิทยาประสิทธิ์)
- พ.ศ.2548 วันที่ 21 ตุลาคม 2548 ทำการเปิดเขื่อนปากพนัง

บทที่ 2

ยุคที่ 1 วิถีชุมชนยุคผูกพันกับธรรมชาติ (อดีต-พ.ศ.2500)

บทนี้เป็นกล่าวถึงสภาพทั่วไปของชุมชนก่อนปี พ.ศ. 2500 ในมุมมองวิถีการผลิตของชุมชนในลักษณะของการผลิตแบบยังชีพบนพื้นฐานความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติ หรืออาจเรียกว่า “ระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ หรือระบบเศรษฐกิจแบบชุมชน” ที่มีเป้าหมายทางการผลิตเพียงเพื่อดำรงชีพ และหากมีการขายก็เพียงเพื่อให้ได้เงินมาเพื่อตอบสนองสิ่งจำเป็นขั้นพื้นฐานในการดำรงชีพ นอกจากนี้ยังอธิบายถึงวิถีทางสังคม เครือข่ายความสัมพันธ์กับของชุมชน วัฒนธรรมและความเชื่อ ภูมิปัญญาหรือความรู้ในการอยู่รอด และทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นปัจจัยหลักของการพึ่งพิงของชุมชนในการดำรงชีพ ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อวิถีการผลิตและวิถีทางสังคม ผลการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยที่กระทบวิถีทางเศรษฐกิจและสังคม และศักยภาพของเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน

สภาพทางภูมิศาสตร์และการตั้งถิ่นฐาน : ท้องทุ่งนาข้าวในอดีต

พื้นที่นาข้าวในเขตชลประทานลุ่มน้ำปากพนัง มีลักษณะเป็นพื้นที่ราบและที่ราบลุ่มขนาดใหญ่ ประมาณ 258,913.03 ไร่ โดยบริเวณตอนกลางมีลักษณะเป็นแอ่งกระทะ สูงกว่าระดับน้ำทะเลประมาณ 1-3 เมตร ที่ราบเหล่านี้ มีลักษณะเป็นสันทรายที่ทอดยาวต่อเนื่องในแนวเหนือใต้ กว้างประมาณ 0.5 เมตร ตามแนวนอนแผ่นดิน 408 ขนานกับชายฝั่งทะเล ตั้งแต่ ตัวเมืองนครศรีธรรมราชจนถึงพุกควนเค็ง เรียกว่า “สันทรายเข็ญใหญ่” จากลักษณะทางกายภาพของพื้นที่เป็นพื้นที่ราบลุ่ม น้ำท่วมถึง ลักษณะทางกายภาพเป็นที่ราบลุ่มเกิดจากการสะสมกันของตะกอนดินทับถมที่มีความอุดมสมบูรณ์ และมีคลองสาขาไหลผ่านจำนวนมาก จากความเหมาะสมดังกล่าว จึงทำให้เป็นบริเวณที่มีศักยภาพเหมาะสมแก่การทำเกษตรโดยเฉพาะ “การทำนา” เป็นอย่างยิ่ง

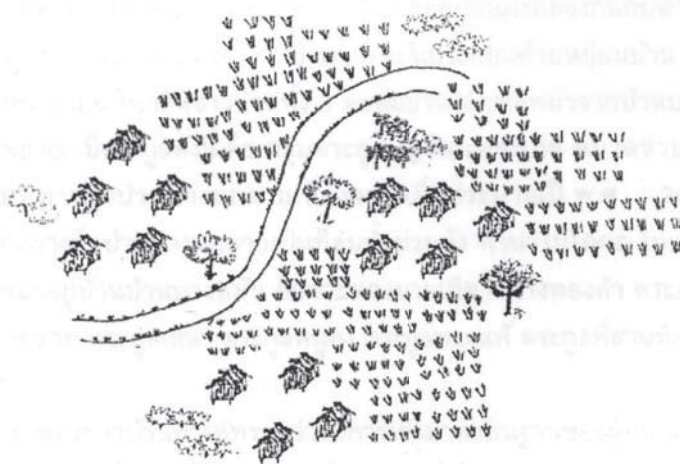
จากเหตุผลดังกล่าวนี้ส่งผลให้บริเวณนี้เคยเป็นแหล่งปลูกข้าวขนาดใหญ่ของพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ลักษณะทางสังคมของผู้คนในบริเวณนี้ เป็นลักษณะสังคมที่มีรากฐานมาจากสังคมชาวนานั่นเอง ความเป็นอยู่ของชุมชนมีพึ่งพาธรรมชาติ ผ่านกระบวนการผลิตแบบยังชีพที่พึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติ ใช้แรงงานด้วยมือ เป็นหลัก ไม่มีการแบ่งแยกแรงงาน มีเทคโนโลยีการผลิตด้วยอุปกรณ์ง่าย ๆ ความเข้มข้นของปัจจัยการผลิตประเภททุนมีน้อย พื้นที่บริเวณนี้จึงมีวิถีการผลิต ที่เรียกว่า “การทำนาข้าว” อาจกล่าวได้ว่า “ข้าวคือชีวิต” ของสังคมในยุคนี้นี้ ข้าวได้เข้ามามีบทบาทในทุกบริบทของการดำรงชีพ ข้าวเป็นสิ่งร้อยรัดความเป็นชุมชน ข้าวเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับชีวิต เป็นสิ่งที่ผูกพันและเกี่ยวข้องกับวิถีชุมชนในทุกๆบริบท ไม่ว่าจะมองวิถีชุมชนด้านใด ก็มักจะมีส่วนเกี่ยวข้องและเชื่อมโยงกับ “ข้าว” อย่างที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ หากจะกล่าวว่า ชุมชนที่อยู่ในบริเวณนี้ว่า “ชุมชนชาวนา” ก็ไม่น่าจะแปลก สังคมและความเป็นอยู่ของชุมชนชาวนา ตั้งแต่อดีต จนกระทั่งปี พ.ศ.2500 นั้น เป็นสังคมที่อาศัยพึ่งพิงธรรมชาติเป็นหลัก จากสภาพที่เป็นชุมชนขนาดเล็กๆ ที่มีประชากรไม่มากนัก ประกอบกับความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งมีมากกว่าความต้องการของผู้คน เกิดความเหลือเฟือในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ชาวบ้านจึงใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างเต็มที่ตามความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ วิถีชุมชนในอดีตจึงปราศจากระบบทุน ระบบเงินตราจึงมีความเข้มข้นน้อย ชาวบ้านในชุมชนเล่าว่า “เมื่อก่อนอาหารการกิน สมบูรณ์ ไม่ต้องซื้อ เพราะทำเอง หาเองได้ ทำนาที่ใช้หลักธรรมชาติ อะไรๆ ก็พึ่งธรรมชาติได้หมด ไม่ต้องพึ่งนายทุน” ระบบทุนจึงมีบทบาทค่อนข้างน้อยในยุคนี้นี้

ภาพที่ 2-1 ท้องทุ่งนาข้าวอุดมสมบูรณ์

การตั้งถิ่นฐานของชุมชนในอดีต และการสร้างบ้านเรือนในอดีต

ยุคนี้เป็นยุคของการตั้งถิ่นฐาน การตั้งถิ่นฐานในอดีต มักพิจารณาการเข้าถึงในการใช้ประโยชน์ของทรัพยากรธรรมชาติเป็นหลัก นิยมตั้งถิ่นฐาน บ้านเรือนบริเวณริมคลอง มีการก่อสร้างบ้านเรือนรูปแบบลักษณะหอย่อมบ้าน (Cluster Settlement) เป็นการบ่งบอกถึงลักษณะของการตัดสินใจในการสร้างที่อยู่อาศัยที่อิงกับสภาพทางภูมิศาสตร์ ตามความต้องการใช้ประโยชน์จากสภาพภูมิศาสตร์ และมีพฤติกรรมทางสังคมมาตั้งแต่อดีต พิจารณาได้จากการรวมกลุ่มในการตั้งถิ่นฐาน บ้านเรือน หอย่อมบ้านคือครัวเรือนที่กระจุกตัวรวมกันขนาดเล็ก มีขนาดไม่ใหญ่พอที่จะเป็นหมู่บ้าน และจากกลุ่มเล็ก ก็ได้ขยายขยายกลายเป็นกลุ่มใหญ่มากขึ้นตามอัตราการเพิ่มขึ้นของประชากรในสมัยนั้น การแบ่งย่อยบ้านนั้นแบ่งตามความเหมาะสมและความสะดวกตามสภาพภูมิศาสตร์ที่สอดคล้องกับความเป็นอยู่ของชุมชนหรือการตั้งถิ่นฐาน เช่น พื้นที่มีแหล่งน้ำ นาข้าวล้อมรอบ หรือมีทางสาธารณะ (หมอน) ล้อมรอบ ต่างเป็นการจัดแบ่งตามลักษณะทางกายภาพ ดังนั้นหอย่อมบ้านในอดีตจึงอาจจะไม่ได้มีความเกี่ยวข้องกับอาณาเขตหมู่บ้านหรือตำบลในแนวปัจจุบันหรือการวางผังเมืองเสมอไป พิจารณาจากภาพที่ 2-2 ซึ่งแสดงตัวอย่างการตั้งบ้านเรือนในลักษณะหอย่อมบ้านที่เหมาะสมตามสภาพทางภูมิศาสตร์

ภาพที่ 2-2 ลักษณะของการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในอดีต

การก่อตั้งชุมชนในบริเวณนี้ การตั้งถิ่นฐานของคนในอดีต บางครั้งมาจากการหนีภัย เพื่อหลบภัยพิบัติต่างๆ เช่น การเกิดโรค ในหมู่บ้าน มีการย้ายชุมชน และก่อสร้างชุมชนใหม่เกิดขึ้น ดังนั้นการจับจองที่ทำมาหากิน นั้น ใครมี

กำลังความสามารถเข้าจับจอง ก็สามารถจับจองได้เลย จำนวนคน มีน้อย แต่ที่ดินมีจำนวนมาก จึงไม่เกิดการแก่งแย่งหรือหวงแหนกันแต่อย่างใด

ส่วนใหญ่เป็นชุมชนใหม่ที่มีการอพยพจากที่อื่น เช่น มาจาก อำเภอหัวไทร อำเภอเขาพังไกร จังหวัดนครศรีธรรมราช หรืออาจมาจากจังหวัดสงขลา หรือจังหวัดพัทลุง และมีการจับจองที่ดินเพื่อสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย และจับจองพื้นที่เพื่อทำมาหากินตามศักยภาพที่ดินมี แล้วเกิดการขยายตัวของสมาชิกในครอบครัวไปเรื่อยๆ ผู้คนมีความสัมพันธ์และผูกพันในหย่อมบ้านเดียวกัน และมีความสัมพันธ์ที่ดีกันระหว่างหย่อมบ้านในลักษณะความสัมพันธ์แบบเครือญาติ

การตั้งชื่อหย่อมบ้านนั้น มักตั้งชื่อตามฐานทรัพยากรหรือลักษณะทางกายภาพในหมู่บ้าน ซึ่งบ่งบอกให้เห็นถึงความผูกพันและสำนึกถึงทรัพยากรของคนในอดีต ซึ่งการตั้งชื่อบ้านส่วนใหญ่จะต้องมีความหมายและที่มา ลุงแก้ว ยิ่งอุปการะ เล่าว่า “บ้านปาระกำ¹ ตำบลปาระกำ เมื่อก่อนมีป่ากำ เรียกกันว่า กำหนู พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่า แบ่งเป็นหย่อมบ้าน โดยมี ทวดเรือง ทองมี อพยพมาจากสงขลา มาหักร้างถางป่า มาได้เมียที่นี่ ชื่อ ทวดจิบ ทองมี โดยส่วนใหญ่ มีคลองไหลผ่านเป็นทางน้ำของชุมชน”

บ้านบางไทรเป็นหย่อมบ้านที่มีต้นไทรจำนวนมาก บริเวณทางน้ำมีต้นลำพูจำนวนมาก เรียกว่าบริเวณหัวลำพู และได้กลายเป็น “บ้านหัวลำพู”² ซึ่งผู้ใหญ่บัน บุรณไชย เป็นผู้ใหญ่ที่ตั้งหมู่บ้านหัวลำพู เป็นคนแรก

ชุมชนอยู่กันเป็นกลุ่มเล็กๆ และพื้นที่เป็นป่าและทุ่งกว้าง มีต้นลำเจียกขึ้นอยู่เต็มไปทั่วพื้นที่ ต่อมาเมื่อประชากรเพิ่มขึ้น มีคนชุมชนอื่นอพยพมาตั้งถิ่นฐานอาศัยมากขึ้น ตั้งบ้านเรือนกระจัดกระจาย แบ่งเป็นกลุ่มชุมชนหลายกลุ่ม ชุมชน จึงได้ขยายที่ทำกินพร้อมกับทำลายต้นลำเจียก เพื่อหักล้างถางพงเอาพื้นที่ทำกิน ชุมชนแห่งนี้จึงให้ชื่อ “ท้องลำเจียก”

ชาวบ้านเล่าว่า “เดิมตั้งบ้านเรือน แถววัดบางนกตาย เมื่อมีบ้าน ก็มีวัด วัดนี้สร้างในช่วงปี พ.ศ. 2325 ถึง 2420 วัดแห่งแรก แล้ว ต่อมาเกิดอหิวา ในหมู่บ้าน ชาวบ้านหนีอพยพ หนีไข้ วัดบางนกตายแต่ร้าง วัดบางนกตายตั้งอยู่แถวคลองบางไทร ซึ่งเป็นคลองที่ไหลผ่านพื้นที่ตำบลบ้านใหม่ บางศาลา ปาระกำ เกาะทวด ตำบลเกาะทวด ตำบลชะเมา รับน้ำเขาบริเวณลานสกา เขาหลวง หลังจากไข้ฆ่าหมดไป ชาวบ้านก็ย้ายกลับมาตั้งรกรากอีก หมู่บ้านนี้ก็ต้องเริ่มต้นจากปี 2420 หักล้างถางพง ทำนาทำไร่ ตำบลบ้านใหม่อยู่คนฝั่งคลองกันกับตำบลปาระกำ”

ลุงช่วง ชายสุทธิ์ บ้านบางหมื่น เล่าว่า “บ้านบางหมื่นประกอบด้วยหย่อมบ้าน 3 หย่อม คือ บ้านบางหมื่น บ้านบางเหน็บ และบ้านนกนางแอ่น ในอดีตชาวบ้านทั้ง 3 หย่อมบ้านได้อพยพมาจากบ้านบางนกตาย (บ้านบางสวาย) โดยบรรพบุรุษรุ่นแรกที่อพยพมามีตระกูลดังนี้ คือ กลุ่มตระกูลบุญสิน เพชรเกิด หมวดช่วย เสนา หนูคง ทองแท้ และเขียวรอด สาเหตุที่ได้อพยพมาจากบ้านบางนกตายเนื่องจาก เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2480 เกิดโรคระบาด คือไข้ห่า (อหิวาตกโรค) และอีกอย่างคือบ้านบางนกตายเป็นที่ลุ่มน้ำท่วมขัง ทำนาไม่ได้ผล ไม่สะดวกในการพัฒนา จึงได้อพยพมาตระกูลแรกที่อพยพมาอยู่บ้านบางหมื่น คือสายของนายเกิด - นางทองคำ ตระกูลที่สอง ที่อพยพมาอยู่บ้านบางเหน็บ เป็นตระกูลหมวดช่วย ตระกูลเสนา ตระกูลหนูคง ตระกูลทองแท้ ตระกูลที่สามที่อพยพมาอยู่บ้านนกนางแอ่น เป็นสายตระกูลเขียวรอด”

จากคำบอกเล่าของชาวบ้านทำให้ทราบว่าถึงการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของผู้คน และการตั้งชื่อที่ตั้งของหย่อมบ้านนั้น มีที่มาจากฐานทรัพยากร ซึ่งแสดงถึงความผูกพันและการให้ความสำคัญกับทรัพยากรธรรมชาติ แสดงให้เห็นถึงความสำคัญและความจำเป็นในการพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนในอดีต

เมื่อมีการตั้งหย่อมบ้านก็มีการกำหนดกฎเกณฑ์ บทบาทหน้าที่ ต่างๆ เพื่อความเรียบร้อยในการร่วมกันในสังคมชุมชน รวมทั้งมีการสร้างสิ่งยึดเหนี่ยวประจำชุมชนโดยเฉพาะวัด ซึ่งถือว่าเป็นศาสนสถานที่มีความสำคัญในการยึดเหนี่ยวผู้คนในอดีตให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบและมีความสุขด้วยการมีผู้นำกลุ่ม

¹ นายแก้ว ยิ่งอุปการะ อายุ 75 ปี บ้านเลขที่ 9 หมู่ที่ 9 ต.ปาระกำ

² ลุงแนบ เกื้อทิพย์ อายุ 69 ปี บ้านเลขที่ 35 หมู่ที่ 10 บ้านหัวลำพู

พื้นที่บริเวณนี้ผู้คนมีอาชีพทำนาเป็นหลักมาตั้งแต่ช่วงเริ่มของการตั้งถิ่นฐาน และจากลักษณะทางกายภาพของพื้นที่นั้น จะเห็นเป็นทุ่งนาข้าวกว้างใหญ่ไพศาล เมื่อถึงฤดูกาลน้ำหลากหรือช่วงฤดูฝน มีน้ำท่วมขัง หากมองจากที่สูง มีลักษณะคล้ายกลุ่มทะเลสาบขนาดใหญ่หลายแห่ง อยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน ชาวนาทำนาปลูกข้าวด้วยการหว่านข้าว พบว่ามีต้นข้าวมากมายสุดลูกหูลูกตา บ่งบอกถึงความเจริญของต้นกล้า เมื่อข้าวต้นอ่อนเจริญเติบโตขึ้นจะมองเห็นเป็นลักษณะคล้ายทุ่งหญ้าสีเขียวกว้างใหญ่ไพศาล และเมื่อถึงฤดูกาลที่ข้าวออกรวงและสุกพร้อมที่จะเก็บเกี่ยว จะเห็นเป็นท้องทุ่งสีเหลืองทองกว้างใหญ่ไพศาลที่แทรกด้วย บ้านเรือนชาวนา คลองสาขามากมาย และ ต้นไม้อื่นแซมบ้าง ประปราย เช่น ต้นลาน ตามคันนา ต้นไม้ตามริมคลอง เช่น ต้นจาก จากภาพดังกล่าวแสดงถึงการเจริญรุ่งเรืองในการทำนาของชุมชนบริเวณนี้

บ้านเรือนที่ตั้งเป็นหย่อมบ้านนั้นได้กระจกระบายในบริเวณทุ่งกว้างของนาข้าว ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนบ้านเรือนและพื้นที่ทุ่งกว้างแล้ว จะเห็นว่าสัดส่วนของบ้านเรือนมีจำนวนน้อยมาก แต่สิ่งเหล่านี้ก็ไม่สามารถบ่งบอกเป็นท้องทุ่งขนาดใหญ่ของพื้นที่บริเวณนี้ได้ และพื้นที่แห่งนี้เป็นแหล่งปลูกข้าวที่สำคัญของภาคได้ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

คลองสายหลักในพื้นที่: เส้นทางคมนาคม เส้นทางการค้า

บริเวณท้องทุ่งที่กว้างใหญ่ไพศาลนั้นมีลำคลองสาขาย่อยมากมายที่ผูกพันกับชาวบ้านมาช้านาน ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์จากลำคลองมากมาย ไม่ว่าจะเป็นเส้นทางคมนาคม เส้นทางค้าขาย โดยใช้เรือเป็นพาหนะหลัก ด้วย การไปซื้อสินค้าจากตัวอำเภอปากพนัง ขนส่งข้าวไปขาย เดินทางไปทำธุระต่างๆ ตลอดจนการใช้จัดงานบุญต่างๆ คลองสายหลัก ในพื้นที่ได้แก่

คลองบางไทร ตั้งอยู่ทางตะวันตกของแม่น้ำปากพนัง ไหลทอดยาวไปตามทิศตะวันตกไปยังทิศตะวันออก มาบรรจบกับคลองชะอวด บริเวณบ้านท่าแพ อำเภอปากพนัง คลองบางไทรเป็นคลองที่เชื่อมต่อกับคลองชะเมา ซึ่งเป็นเส้นเขตระหว่างอำเภอเมืองกับอำเภอเชียรใหญ่ ผ่านตำบลคลองน้อย ตำบลชะเมา ฯลฯ ระยะทางประมาณ 25 กิโลเมตร น้ำในคลองนั้นนอกจากน้ำในทุ่งนาแล้วยังมาจากพรุ ซึ่งอยู่ทางทิศใต้ของตำบลชะเมา และเป็นต้นน้ำของคลองมีงอีกด้วย ไหลสู่มแม่น้ำปากพนังที่ตำบลบ้านใหม่และตำบลบางศาลา คลองบางไทรมีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของประชาชน หลายหมู่บ้าน เช่น หมู่บ้านทางด้านทิศใต้ของคลองบางไทร ได้แก่ บ้านบางวัด บ้านหนองก๊กชง บ้านหัวป่าขรู บ้านบางปู บ้านบางลำภู บ้านป่าระกำ บ้านป่าระกำเหนือ บ้านบางปอ บ้านนาน้อย บ้านบางไผ่ บ้านบางไทรน้อย บ้านท่าแพ และหมู่บ้านทางทิศเหนือของคลองบางไทร ได้แก่ บ้านหนองก๊กชงล่าง บ้านต้นจิว บ้านปากคลอง บ้านเกาะทวด บ้านบางปากกว้าง บ้านเกาะจาก บ้านบางไทรนนท์ บ้านบางคุระ บ้านบางนกตาย บ้านปลายบางคุระ บ้านบางหมัน และบ้านใหม่ใหญ่ เป็นต้น

นอกจากนี้คลองบางไทรประกอบด้วยคลองสาขา จำนวนมากซึ่งเป็นคลองสาขาที่เป็นแหล่งน้ำหล่อเลี้ยงชุมชนทั้งในการทำเกษตรกรรม วิถีทางสังคมและวัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็นทำนา ปลูกผัก ประมงพื้นบ้าน เช่น คลองใหม่วัดลาว คลองลานบือ คลองบางบุชา คลองนา คลองค้อ คลองปากคลอง คลองเกาะรัง คลองเกาะจาก คลองระกำ คลองบางคุระ คลองบางไทรน้อย เป็นต้น ริมคลองทั้งสองฝั่งมีต้นจากขึ้นเป็นจำนวนมาก มีกระเช้ามก มีคำเล่าว่า หากใครถูกกระเช้ามกไปในคลอง ต้องเอามือควักลูกตา แล้วจะเช้มันจะมาส่งที่เดิม

คลองบางจาก หรือ คลองชะเมา มีต้นสายที่ จากเสาธง คลองบางจากและคลองชะเมาเป็นคลองเส้นเดียวกัน แต่มีชื่อเรียกที่แตกต่างกัน ตามที่ตั้งของตำบลที่คลองไหลผ่าน เมื่อผ่าน ตำบลชะเมา เรียกว่า คลองชะเมา และเมื่อผ่าน ตำบลบางจาก เรียกว่าคลองบางจาก คลองบางจากหรือคลองชะเมา³ ต้นน้ำเกิดจากน้ำตกกระโรม อ.ลานสกา บริเวณที่ผ่านตำบล เรียกว่าคลองชะเมา ตอนใกล้ออกจากปากน้ำ เรียกว่าคลองบางจาก เป็นลำน้ำที่กั้นระหว่างเขตอำเภอเมืองนครศรีธรรมราช กับ อำเภอปากพนัง ยาวประมาณ 10 กิโลเมตร กว้างประมาณ 50 เมตร ท้องคลอง เป็น

³ พอตา แก่นแก้ว, 2542

โคลนจากทะเล ไปถึงหมู่บ้านบางจาก ประมาณ 5 กิโลเมตร เป็นน้ำเค็ม จากหมู่บ้านบางจากถึงคลองไม้เสียบ คลอง
สุขุมเป็นน้ำจืด เนื่องจากเป็นน้ำจืดที่ไหลมาจากคลองชะเมา

ภาพที่ 2-3 คลองชะเมาและคลองบางจาก เป็นคลองเดียวกันแต่มีชื่อเรียกตามตำบลที่ไหลผ่าน

กล่าวได้ว่า หากใครได้อยู่ชายคลอง (ริมคลอง) ถือได้ว่าอยู่ในแหล่งที่อุดมสมบูรณ์ เนื่องจากมีความสะดวกใน
การเดินทาง และลำคลองเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของชุมชน ลำคลองจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญกับชุมชน

ชาวบ้านเล่าว่า “สมัยอดีตสองฟากของคลองชะเมามีแต่พื้นที่นาข้าว ชาวบ้านมีอาชีพทำนา แทบจะทุก
ครัวเรือน ไม่มีอาชีพอื่นเลย อาชีพทำนาอย่างเดียว ทำนาปีๆ บ้าง หว่านบ้าง ต่ำบ้าง ใครๆ ก็ต้องการอาศัย ตั้ง
บ้านเรือนอยู่ริมคลอง เนื่องจากมีความสะดวกสบายทุกอย่าง ไม่ว่าจะเดินทาง ชื้อของ ขายข้าว หรือ งานบุญ”

ภาพที่ 2-4 การตั้งบ้านเรือนริมคลอง และลักษณะบ้านเรือนยกพื้นสูง

การตั้งบ้านเรือนส่วนใหญ่ตั้งติดริมคลองเพื่อความสะดวกในการคมนาคม เนื่องจากไม่มีถนนเหมือนปัจจุบัน
หมู่บ้านไหนมีคลองอะไรไหลผ่าน ก็สร้างบ้านเรือนรอบๆ คลองนั้นๆ การสร้างบ้านเรือนนั้นนิยมใช้ไม้สร้าง โดยสร้าง
เป็นบ้านไม้ได้ถุนสูง⁴ เพื่อป้องกันน้ำท่วม เนื่องจากเป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วมทุกปี ลูกคนที่พ่อแม่รักมักจะได้ที่ดินริมคลอง
เพื่อสร้างบ้านเรือน

⁴ นายวิรัตน์ บัวเกตุ อายุ 64 หมู่ 7 ต.บ้านใหม่

ในปี พ.ศ. 2505 เกิดวาทภัยร้ายแรงที่แหลมตะลุมพุก ทำให้บ้านเรือนในคลองบางไทร ที่บ้านสูงๆ ทำให้บ้านเรือนพังเป็นแถวๆ พอหลังจากเกิดวาทภัย ชาวบ้านจะสร้างบ้านใต้ถุนบ้านต่ำลง พอหลังจากปี พ.ศ. 2518 และ พ.ศ. 2531 เกิดน้ำท่วมหนัก บ้านเรือนส่วนมากจะจมน้ำ หลังจากนั้นชาวบ้านที่สร้างบ้านใหม่ๆ ก็เริ่มสร้างบ้านใต้ถุนสูงอีกครั้ง

บ้านอยู่อาศัยก็หาไม่ตามท้องดินและหรือจากแหล่งอื่น (ป่าดง) เมื่อเสร็จจากการทำนาในเดือน 12 จะเข้าไปหาไม้ในป่า ซึ่งเรียกว่า "ไปป่าดง" (บริเวณตำบลชะเมาและทุ่งหล่อ) ซึ่งเป็นบริเวณป่าพรุที่มีทรัพยากรไม้ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ และแหล่งที่ป่าไม้ที่นำมาใช้ทำบ้านเรือนอีกแห่งหนึ่ง คือ บ้านในคลอง บ้านในคลองมีกระแซกซุ่ม บางครั้งอาจมีการตัดไม้กันตามริมคลองแต่ ในการไปป่าเขาจะรวมกลุ่มกันไปประมาณ 6-7 คน

ชาวบ้านนิยมตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่ตามริมคลอง เช่น บ้านเรือนแถวเกาะจาก เกาะหวด จะสร้างริมคลองค่อเกือบทั้งหมด ปี พ.ศ. 2539 มีการลาดยางถนนภายในหมู่บ้านเป็นครั้งแรก จึงเป็นจุดเปลี่ยนวิถีชุมชน โดยชาวบ้านค่อยๆ ปรับเปลี่ยน ขยับขยายการก่อสร้างบ้านเรือนตาม โครงสร้างการพัฒนาที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อมุ่งหวังความสะดวกสบายในการดำรงชีพ ชาวบ้านหันมาสร้างบ้านเรือนรอบๆ ถนน และปรับเปลี่ยนเป็นบ้านลักษณะสมัยใหม่ ไม่ยกพื้นสูงเหมือนในอดีต แต่หากเข้าไปในหมู่บ้านก็พอจะเห็นสภาพบ้านเรือนในอดีตอยู่บ้าง

การไปตัดไม้เพื่อสร้างบ้านเรือนต้องเดินทางโดยใช้เรือ แล้วล่องแพมาตามลำน้ำ เช่น ล่องเรือจากบางไทรไปล้างคืนที่สะพานชะเมา (หัวพานเมา) 1 คืน ตอนเช้าก็ไปหาซื้อเสบียงอาหารที่จะไปเข้าป่า เช่น ข้าวสาร อาหารแห้ง และอุปกรณ์ที่จำเป็นเกี่ยวกับการหาอาหาร เช่น มีด เบ็ด เป็นต้น เมื่อไปถึงป่าก็ไปตั้งทับ (สร้างที่พัก) แล้วก็แยกย้ายกันไปหาไม้ตามที่ต้องการ เช่น ไม้เตยว ไม้เคียน ไม้ห่าหิน ไม้พังกา ไม้เม็ดซุน เมื่อได้ไม้ตามที่ต้องการแล้วก็ทำเป็นแพล่องมาตามลำน้ำ ซึ่งถือว่าเป็นการเคลื่อนย้ายไม้ซุง ปฏิบัติกันมาตั้งแต่อดีต เมื่อมาถึงบ้านก็เอาไม้เหล่านั้นมาสร้างเป็นบ้านบ้าง ทำไม้พื้นบ้าง ทำเรือบ้าง แล้วแต่ความเหมาะสม การไปป่าไปกันทุกปีเป็นประเพณี ถ้าต้องการไม้ไผ่ ไม้หมาก ก็จะไปคลองเสาธง ไปคลองเมา (คลองชะเมา) ไปย่านแดง ไปปางปี เป็นต้น การแปรรูปไม้เพื่อสร้างบ้าน มักใช้เลื่อยแปรรูปไม้ใช้เลื่อย ชนิดต่างๆ เรียกว่า เลื่อยเฉียง เลื่อยเถื่อ และเลื่อยซี่เนี้ยว

ลูกกระจำงเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับการตั้งรกราก และการใช้ประโยชน์จำลาลคลองว่า "คนที่มาตั้งรกรากนั้น ดูจากความอุดมสมบูรณ์ ตั้งบ้านเรือนอยู่นั้นริมคลองทั้งเพต้องอาศัยคลองน้ำเป็นหลัก จอดเรือ ต้องใช้เรือเป็นพาหนะ มั่งเดินทางมั่ง หาปลามั่ง มันต้องมีน้ำแหละ มัน"

วิถีชุมชนชาวนาที่มีความสัมพันธ์กันทางเศรษฐกิจ สังคม และทรัพยากรธรรมชาติ

วิถีความเป็นอยู่ของชุมชนชาวนาในอดีตมีความเป็นอยู่แบบเรียบง่าย มีน้ำใจช่วยเหลือเกื้อกูลกันตามสภาพของสังคมชนบท ที่ไม่มีการแก่งแย่งแข่งขัน สังคมยังไม่ถูกปรุงแต่งจากปัจจัยต่างๆ ไม่ยึดติดกับทุนนิยม วัตถุนิยม ดังเช่น ปัจจุบัน เงินและวัตถุสิ่งของอำนวยความสะดวกไม่ใช่เป้าหมายหลักของชีวิต การดำรงชีพแทบจะไม่มีต้นทุนที่เป็นตัวเงิน อาหารการกินสามารถหาได้ด้วยแรงงานคน แรงงานสัตว์ ไม่ต้องลงทุน มีแต่ลงแรง

ชาวบ้านเล่าว่า "ใครไม่มีอะไร ก็ยืมกันยืม ไปไถ ไม่ต้องให้ค่าตอบแทนอะไร อยู่กันสบาย เราลงแขกเก็บข้าวด้วยกระ คนที่เสร็จทีหลัง เพื่อนไปรุมช่วยกันจนเสร็จ ไม่เกินห้าวัน นั่นแหละความสามัคคีมันอยู่ตรงนั้น เราอยู่กันแบบที่แบบน้อง อยู่กันแบบกันเอง อยู่กันแบบออกปาก ขอแรงกัน ไถนา ก็ไถนากับวัว สิ่งที่สำคัญไม่ใช่เงิน แต่เป็นการแสดงน้ำใจซึ่งกันและกัน การทำมาหากินเพียงเพื่อพอกิน ผู้คนมีความใกล้ชิดกัน ใกล้ชิดกัน รักกันมาก เพราะความไม่เจริญๆ พอความเจริญเข้ามาๆ ความเห็นแก่ตัวมันเกิด ความเห็นแก่ตัวเกิดมาจากความเจริญ สบาย"

สภาพพื้นที่ ที่มีลำคลองสาขาที่มีปริมาณน้ำเพียงพอในการใช้ประโยชน์ในการคมนาคม ทำให้ การเดินทางส่วนใหญ่จึงพึ่งพาลำคลองในพื้นที่ โดยใช้เรือแจวเป็นพาหนะทุกบ้านมักจะมีเรือเป็นของตนเอง หรือเดินทางในหมู่บ้านนั้นบางครั้งอาจใช้วิธีเดินเท้า นอกจากแสดงการไม่ต้องลงทุนแล้ว ยังได้กำไร หรือที่เรียกว่ากำไรชีวิตที่เป็นผลพวงของ

การดำรงชีพ เช่น เดินกันเป็นกลุ่มๆ ไปไหน ถ้าไปงานแต่ง ก็เดินกันไป ใช้ระยะเวลาเป็น งามๆ คำว่างาย (เวลาประมาณ 3-4 ชั่วโมง) ผู้คนจึงมีเวลาสร้างความคุ้นเคยสนิทสนมกลมเกลียวกัน เป็นชุมชนมีวิถีที่ราบเรียบ แต่เปี่ยมล้นไปด้วย "ความสุข" ซึ่งแทบจะไม่ปรากฏในสังคมปัจจุบัน

วิถีทางสังคมและความเป็นอยู่นั้นกลายเป็นสังคมในอุดมคติ หรือลักษณะทางสังคมเป็นสังคมชนบทหรือลักษณะประเพณี (Tradition) เป็นชุมชนเกษตร อย่างแท้จริง ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มครอบครัว หรือเผ่าพันธุ์ในหมู่บ้านมีลักษณะความเหมือนกันทั้งวิถีชีวิต ความเชื่อ และการปฏิบัติ มีสภาพความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย มีความสัมพันธ์อย่างเหนียวแน่น ปราศจากสิ่งปรุงแต่งจากปัจจัยภายนอกอาจด้วยลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่ไม่เอื้อต่อการติดต่อกับสังคมภายนอก ประกอบกับความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติที่มีมากเพียงพอให้ชุมชนได้ใช้เก็บเกี่ยวเพื่อใช้ประโยชน์ ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ในชุมชน วิธีการผลิตที่เน้นแรงงานคนและสัตว์เป็นหลัก การผลิตมีเป้าหมายหลัก เพื่อให้ได้ผลผลิตเพียงพอเลี้ยงชีพ ประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อต่างๆ และเพื่อแจกจ่ายแสดงน้ำใจกับเพื่อนฝูง และญาติมิตร ซึ่งสิ่งเหล่านี้ อาจเป็นปัจจัยเหตุให้ชุมชนชนบท มีลักษณะ ดังเช่น ที่กล่าวมาแล้ว ซึ่งการดำรงชีวิต มีการทำนาข้าวแบบวิถีดั้งเดิมแบบแผนการผลิตแบบดั้งเดิมโดยอาศัยธรรมชาติในการปลูกข้าวเป็นหลัก จากวิถีการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย แต่มีความสุข นั้น มีการสะสมประสบการณ์ในการดำรงชีวิตมากมาย

วิถีการผลิตหลัก: การทำนาข้าวแบบวิถีดั้งเดิมโดยอาศัยธรรมชาติ

การดำรงชีวิตมีการทำนาข้าวแบบแผนการผลิตแบบดั้งเดิมโดยอาศัยธรรมชาติในการปลูกข้าว โดยไม่ปรากฏต้นทุนที่เป็นตัวเงิน (Explicit Cost) ดังนั้นจะผลิตอย่างไรก็ไม่ขาดทุน จากความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรทางธรรมชาติที่มีมากกว่าความต้องการของผู้ที่ต้องการใช้ประโยชน์นั้น ทำให้วิถีการผลิตไม่จำเป็นต้องใช้เทคโนโลยีที่ต้องมาจากภายนอกมากมาย ปัจจัยการผลิตหลักนั้นได้มาจากธรรมชาติและครัวเรือน คนต้องพึ่งพาธรรมชาติ เป็นการแสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร กรรมวิธีการผลิตนั้น เป็นการผลิตที่เรียบง่ายเป้าหมายไม่ใช่เพื่อเชิงการค้า การผลิตจึงปราศจากเทคโนโลยีที่ทันสมัย

ปัจจัยการผลิตหลักของการทำนา ได้แก่ สภาพดิน แรงงาน และปริมาณน้ำ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ชุมชนสามารถจัดการนำมาใช้ประโยชน์ได้อย่างลงตัว และต้องมีการพึ่งพิงธรรมชาติ

พื้นดินนาที่ธรรมชาติสร้างมาเพื่อเอื้อต่อการทำนา มีความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบ (Comparative Advantage) หรือชุมชนมีศักยภาพในการผลิต ด้วยมีลักษณะทางกายภาพเป็นที่ราบลุ่มน้ำขัง มีตะกอนดิน แร่ธาตุอุดมสมบูรณ์ เหมาะสมต่อการเพาะปลูกข้าวเป็นอย่างยิ่ง การทำนาจึงขยายตัวและมีความเจริญรุ่งเรือง และสืบเนื่องจากกิจการค้าขายบริเวณปากอ่าวลุ่มน้ำปากพนัง ส่งผลให้การทำนาในพื้นที่เจริญรุ่งเรืองตามไปด้วย

แรงงานนั้นประกอบด้วยแรงงานครัวเรือน แรงงานเพื่อนบ้าน และแรงงานสัตว์ (ชุมชนลุ่มน้ำปากพนังใช้แรงงานวัวเป็นหลัก) ซึ่งเป็นแรงงานที่ได้มาโดยปราศจากการแลกเปลี่ยนด้วยตัวเงิน มีระบบการแลกเปลี่ยนแรงงานด้วยการหมุนเวียน ผลัดเปลี่ยนกันเองอย่างลงตัว และเป็นระบบส่วนปริมาณน้ำนั้นพึ่งพาน้ำฝนจากธรรมชาติตามฤดูกาลเพียงอย่างเดียว จึงทำนาเพียงปีละ 1 ครั้งก็มีผลผลิตจำนวนเพียงพอเพื่อบริโภค

ชาวบ้านเล่าว่า "เมื่อก่อนแถวนี้ทำนากันใช้วัวทั้งนั้นไม่มีเครื่องจักรอุปกรณ์อะไรเลย ของทุกอย่างไม่ต้องหาซื้อ พอถึงเวลาก็ได้ข้าวมาไว้กินโดยไม่ต้องจ่ายเงินสักบาท ออกแต่แรงเท่านั้น"

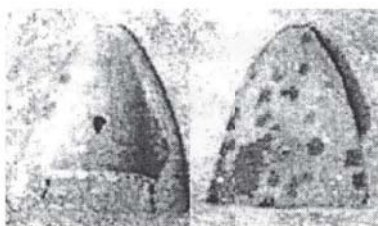
กรรมวิธีการผลิตข้าวของชาวนายุคก่อนปี พ.ศ. 2500

ก่อนปี พ.ศ.2500 ชาวนาใช้กรรมวิธีการผลิตแบบดั้งเดิม อาศัยธรรมชาติเป็นหลัก โดยทำนาปีละ 1 ครั้ง เรียกว่า นาหยาบ (นาปี) ปฏิบัติกันมาตั้งแต่โบราณสืบเนื่องจาก ต้องอาศัยน้ำฝนในฤดูฝนจากธรรมชาติเป็นปัจจัยหลักในการทำนา ธรรมชาติกับวิถีชุมชน จึงมีความสัมพันธ์กันลึกซึ้งมาช้านาน ฤดูกาลทำนา เริ่มต้นดังนี้

ประมาณเดือนพฤษภาคม หรือเดือน 6 ชาวนาเริ่มทำการไถแปลงนาครั้งแรกของฤดูกาล ไถครั้งที่ 1 หรือ ไถตะ ชาวนาส่วนใหญ่ใช้วิธีการหว่านเรียกว่า การหว่านแห้ง เป็นวิธีการที่หยาบกว่านาดำ แต่ให้ผลผลิตเร็ว สะดวกและง่ายต่อการจัดการ หรืออาจเรียกว่านาหว่านไถกลับ การไถนานั้นใช้แรงงานคนในครัวเรือน และแรงงานสัตว์ ซึ่งนิยมใช้วัวไถนา รวมทั้งการขนย้ายผลผลิตข้าว วัวในลุ่มน้ำปากพนังสามารถไถนาได้เฉลี่ยวันละ ประมาณ 1 งาน หากชาวนาคนไหนที่มีนาหลายไร่ก็อาจจะต้องมีการออกปากขอแรงจากเพื่อนบ้าน แล้วค่อยไปช่วยเพื่อนบ้านไถคืน ลักษณะคล้ายกับการลงแขกการไถนา เป็นการแสดงน้ำใจ ช่วยเหลือและแบ่งปันแรงงานระหว่างกัน หรือหากมีสมาชิกครอบครัวหลายคนก็อาจมีวัวหลายตัว ดังนั้น วัว จึงเปรียบกับสมาชิกของครอบครัว ทุกบ้านจะต้องมีวัวเป็นของตัวเอง การไถนาด้วยวัวนั้นนอกจากชาวนาไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใดๆ แล้วยังมีผลพลอยได้จากการที่ มูลวัวนั้นเป็นปุ๋ยอินทรีย์ที่มีคุณภาพอีกด้วย

ชาวบ้านเล่าว่า “เราปล่อยวัวไปนอกท้อง (ทุ่งนา) ให้มันไปชี้ วันหนึ่งเป็นต้นแหละ ดินจะดี ไม่ต้องใช้ปุ๋ยเสียเงินเหมือนเดี๋ยวนี้”

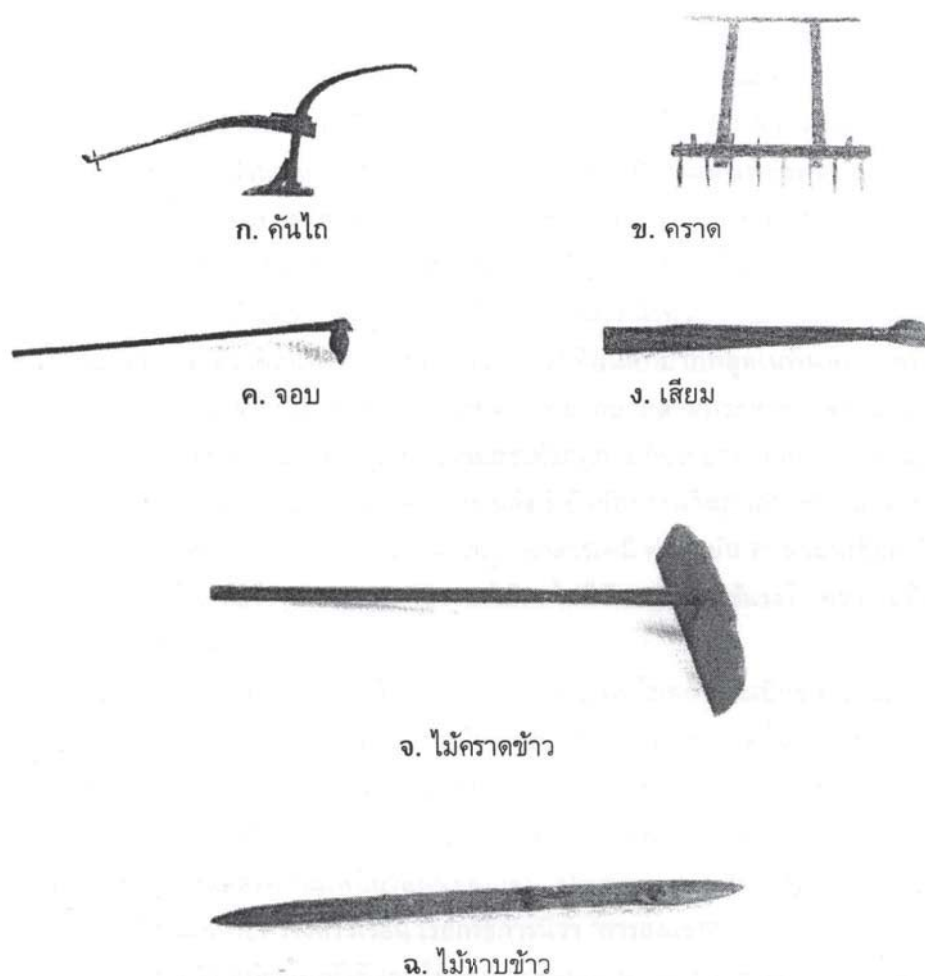
การไถนานั้นใช้วัวเป็นหลัก การฝึกวัวที่ไถนาต้องนำวัวมาฝึกตั้งแต่อายุน้อย หรือวัวหนุ่มสาว หรือโตพอที่จะเรียนรู้ วิธีการโดย มีคนจูงนำหน้า และมีคนเดินตามหลังเพื่อยออกคำสั่ง หลังจากนั้นให้ลากท่อนไม้ที่มีน้ำหนักใกล้เคียงกับผาน (เครื่องมือที่ใช้ไถพลิกหน้าดิน) การไถครั้งที่ 1 หรือไถตะ นั้นต้องไถในดินที่ไม่เปียกหรือแห้งจนเกินไป เพื่อกลบหน้าดินและกลบหญ้าให้เป็นปุ๋ยพืชสดฝังอยู่ใต้ดิน แล้วปล่อยทิ้งช่วงอยู่ประมาณ 1-2 เดือน เป็นการเรียนรู้เพื่อให้ธรรมชาติทำลายวัชพืชกันเอง เกิดการหมักหมมของวัชพืชเกิดเป็นปุ๋ยพืชสดที่มีคุณภาพสูงก่อนลงมือปลูกข้าว และช่วงระยะเวลา 1-2 เดือนนั้น เป็นช่วงเวลาที่ชาวนาต้องรอคอยน้ำฝนจากธรรมชาติ ชาวนาจำเป็นที่จะต้องรอฝน หรือการพึ่งพาฤดูกาล

ภาพที่2-5 ผาน เครื่องมือที่ใช้ไถพลิกหน้าดิน

ประมาณเดือนกรกฎาคม-สิงหาคม ฝนเริ่มตกปริมาณมากขึ้น มีน้ำเพียงพอ จึงทำการไถครั้งที่ 2 หรือไถแปร เพื่อปรับสภาพดินให้เรียบเพื่อพร้อมที่จะรับเมล็ดพันธุ์ข้าวที่จะหว่านลงไปไถแปลงนา

สภาพดินอาจจะชื้นหรือแฉะ ชาวนานำเมล็ดพันธุ์ข้าวเป็นพันธุ์พื้นเมืองหรือพันธุ์ข้าวหนัก (อายุการเก็บเกี่ยวยาวนาน ประมาณ 5-6 เดือน) ซึ่งมีมากมายหลายพันธุ์ตามความนิยมของแต่ละครัวเรือน เช่น พันธุ์แดงศรีรักษ์ สีรักใหญ่ บัวซ้อนช่อ(เป็นช่อข้าว) ช่อตอ หมิงพันธุ์ดำ นางขาว นางขาวใหญ่ พันธุ์ช่อนท่า ลูกลาย ช่อจำปลา เป็นต้น ซึ่งเป็น ข้าวหนัก ข้าวสุกก็ไม่หัก คอเหนียว โดยเมล็ดพันธุ์เหล่านี้ถูกทำการคัดสรรมาเป็นอย่างดีมาตั้งแต่ฤดูกาลผลิตที่แล้ว นำมาหว่านในพื้นที่ที่ไถไว้แล้ว ชาวนาปี ใช้พันธุ์ข้าวในปริมาณน้อย ชาวนานำเมล็ดพันธุ์ข้าวด้วยการใส่กระสอบเล็กเพื่อนำไปหว่านในแปลงนาที่เตรียมไว้อย่างดี ขณะที่หว่านเมล็ดพันธุ์นั้น นำเมล็ดพันธุ์ข้าวผ้าขาวม้าสะพายลงหว่านในแปลงนา การหว่านข้าวนั้นต้องหว่านให้ความหนาแน่นพอดี ไม่แน่นหรือห่างจนเกินไป หากหว่านข้าวแน่นเกินไปข้าวจะไม่ออกรวง ชาวนาเรียกการหว่านข้าวให้มีความหนาแน่นพอดีว่า “หว่านข้าวให้เป็นจาวๆ” ดังนั้นจึงใช้ปริมาณพันธุ์ข้าวในปริมาณน้อย

ภาพที่ 2-6 อุปกรณ์การทำนาในอดีต

ชาวบ้านเล่าว่า “หว่านลงไปเลยแล้วก็รอฝน เพราะแต่แรก (สมัยก่อน) นั้นฝนตกถูกต้องตามฤดูกาล เราสามารถลือคเลยว่าเดือนแปดเข้าพรรษาหรือช่วงหว่าน หว่านข้าวรับหว่าน (กรกฎาคม) ฝนตกแน่นอน”

แสดงถึงความแน่นอนของธรรมชาติชาวนาสามารถคาดการณ์ได้ และชาวนาเชื่อว่าเป็นฤกษ์ดีในการทำนา โดยให้ความสำคัญกับวันเข้าพรรษา วิธีการผลิต ความเชื่อ และวิถีทางวัฒนธรรมได้มีการผสมผสานกันอย่างชัดเจน หลักจากนั้น ทำการไถครั้งที่ 3 หรือไถกลับเมล็ดพันธุ์ เพื่อป้องกัน นก หนู ที่อาจทำลายเมล็ดพันธุ์ข้าวได้ สภาพดิน ก่อนที่จะหว่านข้าวมีลักษณะชื้นหรือเปียก หากบริเวณไหนที่น้ำน้อย ดินแห้งชาวนาก็จำเป็นต้องหว่านเรียกว่า “การหว่านดินโกร้ง” การหว่านข้าวต้องหว่านไม่แน่นเกินไป

เมื่อไถกลับเมล็ดข้าว หากเป็นที่ดอนจะ ใช้วิธีการดำนา ต้องใช้ไม้ไผ่เรียกว่า ไม้ถั่ง (นำไม้มาปักนำเมล็ดพันธุ์) ต้องเป็นไม้เนื้อแข็ง มีน้ำหนัก ลักษณะเป็นลำยาว เมื่อดำนาเสร็จ สามารถเก็บไม้ถั่งไว้ใช้ในปีต่อไปได้อีก ในพื้นที่ปาก พายมีการทำนาดำเพียงจำนวนเล็กน้อยเท่านั้นส่วนใหญ่ มักนิยมทำนาหว่าน

ชาวนามักนิยมปลูกข้าวเจ้าเป็นหลักเพื่อไว้บริโภคในครัวเรือน และมักแบ่งที่นาไว้มู่มคันนา ประมาณ 1.5 ตารางเมตร เพื่อปลูกข้าวเหนียวดำ เพื่อไว้ใช้ในงานพิธีต่างๆ ชาวบ้านจะได้ไม่ต้องไปหาซื้อ ผลผลิตข้าวจึงถูกแบ่งออกเป็น 2 ส่วน เพื่อการบริโภคและเพื่อใช้ในการพิธีกรรมต่างๆ

ประมาณเดือนกันยายน-ตุลาคม ดันกล้าเริ่มออกและเจริญเติบโต ชาวนาต้องสังเกตต้นกล้าว่าเป็นอย่างไรบ้าง ต้องทำการปลูกซ่อมเท่าไร หากต้นกล้าไม่ออกต้องทำการปลูกซ่อม ชาวนาคาดหวังการทำนาเพียงเพื่อยังชีพ และเหลือเพื่อขาย หรือนำไปแลกกับสิ่งจำเป็นในการดำรงชีพบ้าง ความสำเร็จในการปลูกข้าวของชาวนายุคนี้คือการรอดพ้น

ให้ต้นข้าวออกร้อยละ 50 ของเมล็ดพันธุ์ที่หว่านลงไป อาจสืบเนื่องจากในยุคสมัยนี้ระบบทุนนิยมยังไม่เข้มข้นเท่าที่ควร ไม่เน้นผลผลิต บางปีหากฝนตกน้อยชาวนาอาจเสียต้นกล้าไปกับความแห้งแล้ง ลักษณะดังกล่าวเรียกว่า “การปลูกโป๊ะ” ซึ่งหมายถึงข้าวไม่ออก ต้องปลูกซ้ำ เหตุการณ์ปลูกโป๊ะนั้น เกิดขึ้นไม่บ่อยนัก เนื่องจากส่วนใหญ่ฝนตกถูกต้องตามฤดูกาล ปริมาณน้ำเพียงพอในการทำนา หากฝนตกปริมาณที่เหมาะสม ปริมาณน้ำเพียงพอ ต้นกล้าจะเจริญงอกตามอัตราที่ชาวนาหว่าน ระหว่างนั้นชาวนา รอคอยผลผลิตที่กำลังออกรวง ชาวนาไม่ต้องทำการกำจัดวัชพืชเนื่องจาก ด้วยธรรมชาติของพันธุ์ข้าวพื้นเมืองจะลักษณะของลำต้นสูงกว่าหญ้าวัชพืช และสภาพพื้นที่ปากพนังเป็นที่ลุ่มที่น้ำท่วมเมื่อน้ำมากหญ้าตายไปเองตามธรรมชาติ แต่ชาวพันธุ์พื้นเมืองเป็นชาวที่ทนต่อน้ำท่วม

ช่วงปลายเดือนตุลาคม ต้นเดือนพฤศจิกายนเป็นช่วงเวลาที่มีฝนตกมากที่สุดในพื้นที่ปากพนังและระหว่างรอเก็บเกี่ยวผลผลิตนั้น ชาวนาได้มีเวลาว่างในการทำกิจกรรมต่างๆ มากมายตามประสาของสังคมชนบท ส่งผลให้เกิดความรักความสามัคคี ระหว่างชุมชนเองและต่างชุมชน รोजนกระทั่งฤดูกาลเก็บเกี่ยวผลผลิต ชาวนาไม่มีต้นทุนที่เป็นตัวเงินเลย นอกจากแรงงานในครัวเรือน เพื่อนบ้าน และแรงงานสัตว์ ปัจจัยการผลิตถูกถ่ายทอดมาจากสิ่งที่มีอยู่แล้วในครัวเรือน การทำนาจึงไม่มีต้นทุนการใช้ น้ำ ค่าแรงงาน ค่าปุ๋ย ค่าสารเคมี ค่าน้ำมัน ค่าน้ำมันเชื้อเพลิง ค่าเครื่องจักรอุปกรณ์ต่างๆ ดังนั้นการทำนาในอดีตจึงพูดตามภาษาชาวนาได้ว่า ไม่มีวันขาดทุน ไร่แรงวัว ควาย แล้วแรงงานคน บางคนที่ไม่มีวัว ก็ใช้จอบสับแล้วหว่านข้าว

ประมาณปลายเดือนมกราคม กุมภาพันธ์ และมีนาคมเป็นช่วงฝนไม่ตก และเป็นช่วงระยะเวลาที่ข้าวในแปลงนาสุกเหลืองอร่ามพร้อมที่จะเก็บเกี่ยว ความร่วมมือร่วมใจกันของผู้คนในชุมชนเกิดขึ้น มีการเก็บเกี่ยวผลผลิตด้วยวิธีการรวมตัวกัน ต่างคนต่างช่วยกัน ใช้วิธีการรวมกลุ่มเพื่อให้ได้พลังของแรงงานจำนวนมาก เพื่อนำมาจัดการกับงานของกลุ่มได้ทันเวลา ลักษณะดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นถึงพลังบางอย่างที่สามารถเชื่อมโยงความเป็นกลุ่มเพื่อเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน อาจเรียกได้ว่าการแสดงความเหนียวแน่นของกลุ่ม (Mechanical Solidarity) ท่ามกลางความรัก ความสามัคคี และความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันระหว่างครัวเรือน เรียกวิธีการนี้ว่า “การลงแขก”

มีลักษณะเวียนผลัดเปลี่ยนกัน โดยมีสัญญาใจของการตอบแทนว่าเมื่อ มาช่วยบ้านเราแล้ว ก็แสดงน้ำใจไปช่วยบ้านอื่นบ้าง ซึ่งในปัจจุบันไม่มีให้เห็นในปัจจุบัน การลงแขกเริ่มหายไป ประมาณ ปี พ.ศ 2510 เครื่องมือการเก็บเกี่ยวที่มีจากภูมิปัญญาในอดีต เรียกว่า “กระ” เป็นอุปกรณ์ในการเก็บข้าว เก็บข้าวที่ลรวง เมื่อรวม ๆ ได้ 1 กำมือ เรียกว่า เรียกว่า “หนึ่งเลียง” เก็บเอาแต่รวงข้าวมารวมกันแล้วมัด หนึ่งมัด ในวันหนึ่งๆหนึ่งคนจะเก็บได้ประมาณ 60 เลียง เนื่องจากข้าวพันธุ์พื้นเมืองที่ปลูกในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังนั้นเป็นข้าวต้นสูงเพื่อหนีน้ำ การใช้กระเป็นเครื่องมือในการเก็บเกี่ยวนั้นจึงมีความเหมาะสมกว่าใช้เคียวเกี่ยวข้าว นอกจากสะดวกในการเก็บเกี่ยวแล้วการเก็บข้าวที่ลรวงของชาวนานั้น เป็นการลดความชื้นของข้าว เนื่องจากบริเวณนี้เป็นบริเวณที่น้ำท่วมขัง ดังนั้นชาวนาลดความชื้นของข้าวด้วยการนำข้าวรวงมาตาก แล้วค่อยเก็บเข้าฉางข้าว ในช่วงปลายยุคนี้ชาวนาเริ่มมีการจ้างคนเก็บข้าว โดยจ้างชาวนาที่มาจากต่างถิ่น เช่น ชาวเล (ชาวประมงที่มาจากอำเภอ สิชล ท่าศาลา) หรือจ้างพวกเหนือ (ชาวสวนที่มาจากอำเภอลานสกา อำเภอพรหมคีรี เป็นต้น) การจ้างเก็บข้าวจะไม่จ้างเป็นตัวเงิน แต่จะจ้าง เป็นข้าวเลียง มีการแบ่งผลผลิตกันอย่างลงตัว หากคนรับจ้างเก็บได้ 100 เลียง นายจ้างจะแบ่งข้าวให้ 30 เลียง อัตราการจ้างเก็บเกี่ยวขึ้นอยู่กับ การตกลงกันระหว่างชาวนากับคนรับจ้าง หากรวงข้าวใหญ่ อาจคิด ร้อยละ 25 หรือ 20 รวงข้าวเล็ก นาหว่านที่ไม่ได้ดูแล ข้าวมีคุณภาพต่ำและรวงมีขนาดเล็ก อาจคิด ร้อยละ 35-40 ใครเก็บได้เท่าไรก็แบ่งเลียงข้าว ไปจากกองที่ตัวเองเป็นคนเก็บ หากใครเก็บเรียงเล็กก็ได้ข้าวเลียงเล็ก หากใครเก็บเลียงใหญ่ก็ได้ข้าวเรียงใหญ่ไปตามลำดับ ข้าวจึงเปรียบเสมือนสิ่งที่มีค่าของคนในสมัยนั้นผลผลิตที่เก็บได้จากการเก็บข้าวด้วย “กระ” นั้นได้ข้าวเป็นเลียง เป็นเทคโนโลยีชาวนาที่เอื้อต่อสภาพภูมิอากาศที่ฝนตกชุก มีความชื้นสูงในชั้นบรรยากาศ เก็บเกี่ยวที่ลรวงเพื่อป้องกันความชื้น สะดวกสำหรับการนวด

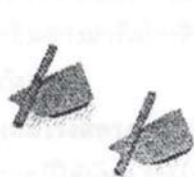
ผลผลิตข้าวในฤดูกาลปกติ ประมาณ 25-30 ถังต่อไร่ เนื่องจากเป็นข้าวพันธุ์พื้นเมือง ไม่ใส่ปุ๋ย ต้นข้าวมีความคงทน สามารถต้านทานกับสภาพน้ำท่วมขังได้เป็นอย่างดี เนื่องจากเป็นข้าวหนัก และลำต้นสูงไปตามระดับน้ำ อัตราการตายค่อนข้างต่ำ ชาวนาจึงรู้สึกพอใจกับผลผลิตระดับนี้ ชาวนาคิดว่าไม่มีต้นทุนในการผลิต ปัจจัยการผลิตด้าน

แรงงานมีเหลือเฟือ จึงไม่มีวันขาดทุนที่เป็นตัวเงิน เมื่อทำการเก็บเกี่ยวข้าว หากมีความชื้น ชาวนาจะหาที่ตากข้าว บางคนมีที่นาที่ไม่มีน้ำท่วมขัง อาจตากข้าวที่ทุ่งนา บางคนหาที่ตากที่บ้าน การหาบน้ำนั้น มักใช้แรงงานผู้ชายในการหาบน้ำ โดยนำข้าวใส่ แสก (สาแหรก) ซึ่งมี 2 ข้าง ทำด้วยหวายซึ่งมีความแข็งแรงทนสูง และกันหาบ ทำจากไม้ไผ่เป็นด้ามยาวผ่าซีก และทำการบากตรงส่วนปลายเพื่อยึดสาแหรกไม่ให้เลื่อนขณะหาบ โดยจัดข้าวที่เป็นเลียงวางซ้อนทับกันอย่างเป็นระเบียบ ตามกำลังของผู้หาบ ซึ่งหาบมาเก็บไว้ในเร็นข้าว (ยุ้งฉาง) ที่บ้าน ในการหาบน้ำนั้นอาจมีการรวมกลุ่มช่วยเหลือกัน หากทำคนเดียวอาจเสร็จไม่ทัน ซึ่งชาวนาจะผลัดเปลี่ยนกันหาบ แต่ละคนก็จะนำอุปกรณ์การหาบของตนเองมา แล้วมาช่วยกันหาบ บางครั้ง ในหนึ่งวันอาจหาบน้ำได้ประมาณ 2-3 ราย การช่วยกันหาบน้ำนั้น เป็นการบ่งบั่นแรงงานที่ ไม่ต้องเสียค่าตอบแทนใดๆ เพียงแต่เจ้าของนา อาจทำอาหารเลี้ยงเท่านั้น ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงความมีน้ำใจของผู้คนในชุมชน การขนข้าวนั้นบางรายอาจใช้ หนว่น (คืออุปกรณ์คล้ายๆ รถลาก ชาวบ้านมักไว้ใช้ขนข้าว หรือลากปลา) หรืออาจใช้เกวียน เป็นเครื่องมือในการลาก และขนข้าวเก็บในเร็นข้าว ซึ่งเร็นข้าว จะเป็นโรงเรือนยกพื้นสูง เพื่อป้องกันน้ำท่วม และสัตว์รบกวนชนิดต่างๆ ชาวนานำข้าวมาจัดเก็บไว้ในเร็นการเก็บเลียงข้าวไว้ในห้องข้าวแล้วนำมา จัดเรียงให้เต็มห้อง เรียงเป็นชั้นๆ จนถึงหลังคา จัดเรียงข้าวไว้อย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย จัดวางเป็นชั้นๆ เพื่อเตรียมไว้เก็บบริโภคหรืออาจจะแบ่งขายในรูปของข้าวเปลือกต่อไป

ในการจัดเรียงข้าวนั้น ชั้นล่างสุด จะจัดเรียงแบบเกวียนที่เป็นคอข้าว (ก้าน) ออก เพื่อป้องกัน แมลง และจัดชั้นแรกให้ติดขอบเร็นข้าว ชั้นที่สองก็สลับ คอข้าวอยู่ด้านใน ให้ปลายรวงข้าวห่างจากคอข้าวพอประมาณ และจัด คอข้าวอยู่ด้านในหลายๆ ชั้น เมื่อขายข้าวจนถึง 3 ชั้นสุดท้ายมักจะหยุดขาย บริเวณ 3 ชั้นหัวออกจะได้ข้าว เรียกว่า “สามชั้นหัวออก”

ชาวนาจะไม่นวดข้าวจนกว่าจะนำมาบริโภคหรือแบ่งขาย การนวดข้าวนั้น สมัยก่อนใช้ คนนวด หรือใช้ไม้ตี (ไม้ตีข้าว) หรืออาจจะใช้วัว เรียกว่าใช้วัวเวียน หลัก เดินวนไปเรื่อยจนเหลือแต่ฟาง หลังจากนั้นก็ทำการมัดข้าว (ร่อนข้าว) เพื่อแยกฟางออกจากเมล็ดข้าว แล้วดักข้าวใส่กระสอบโดยตวงนับเป็นถัง การนวดข้าวนั้น ชาวนาสามารถนวดข้าวได้คนละ ประมาณ 30-40 ถังต่อวัน ในช่วงปลายยุคนั้นอาจมีการจ้างนวดข้าวบ้าง โดยมีอัตราค่าจ้าง ถังละ ห้าสตางค์ และเมื่อระยะเวลาผ่านไปค่าจ้างนวดข้าวเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เป็น ยี่สิบห้าสตางค์ ห้าสิบสตางค์ หนึ่งบาทไปเรื่อยๆ

การสีข้าว ใช้ครกทึ่ม (ครกตำข้าว) หรืออาจใช้ครกสไลยกกับคน

ภาพที่ 2-7 กระและการเก็บข้าวด้วยกระ

ข้าว: สื่อกลางในการแลกเปลี่ยน

เมื่อกล่าวถึงการแลกเปลี่ยนของชุมชนอาจพิจารณาการแลกเปลี่ยนปัจจัยการผลิต เช่น แรงงาน เพื่อแบ่งปันในการผลิต และเมื่อผลผลิตที่ผลิตได้มีมากเกินไปการบริโภค ชาวนาก็นำผลผลิตข้าวเพื่อขาย การขายข้าวนั้น เป็นวัตถุประสงค์รองในการผลิตข้าว ในการตัดสินใจเพื่อการขายข้าวนั้น ต้องมีการวางแผนล่วงหน้าไว้เป็นอย่างดี ว่าต้องมีข้าวในการบริโภคเพียงพอ ดังนั้น ชาวนานิยมขายข้าวหลังจากเดือน 6 หากไม่ถึงเดือน 6 ชาวนาจะไม่นำข้าวมาขายเด็ดขาด เชื่อว่าจะทำให้ชาวนายากจนตลอดทั้งปี ทั้งนี้แฝงไว้ด้วยว่า เพื่อต้องการความประหยัด และกันผลผลิตบริโภคตลอดทั้งปี

หลังจากเดือน 6 วันไหนฤกษ์ยามดี ชาวนาจะรื้อข้าวออกมาจากเร็นข้าว ประมาณ 3 เลียง แล้วค่อยทยอยขาย การทยอยขายข้าวปัจจัยหลักที่ต้องพิจารณา คือความเพียงพอบริโภคทั้งปี ไม่นิยมขายจนหมดห้อง ต้องทยอยขาย อาจเก็บไว้อย่างน้อย 1 เกวียน อย่างน้อยต้องเก็บไว้ประมาณ “สามชั้นหัวออก” ซึ่งบริเวณสามชั้นหัวออกจะมีข้าวอยู่ปริมาณมาก เนื่องจากเป็นข้าวที่ร่วงจากชั้นบนมารวมอยู่ด้วย

โดยทั่วไปชาวналุ่มน้ำปากพนังนิยมขายช่วงประมาณเดือน 9-12 การขายข้าวมีสองแบบ ได้แก่

การขายข้าวย่อย ชาวนานวดข้าวแล้วแบ่งขาย ด้วยการทยอยขาย ทุกกระบวนการในการขายข้าวนั้น ครอบครัวจะช่วยกันทำงาน ด้วยการขนข้าวลงเรือ แล้วแจวเรือเพื่อนำข้าวเปลือกที่นวดเรียบร้อยแล้วไปขาย ส่วนใหญ่นิยมนำไปขายที่โรงสีไฟที่ปากพนัง (ริมแม่น้ำปากพนัง) อาจต้องเดินทางค้างคืน เนื่องจากใช้เรือเป็นพาหนะต้องใช้ระยะเวลา ประมาณ 2-3 วันแล้วแต่ระยะทางของแต่ละพื้นที่

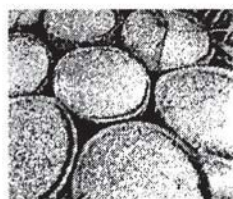
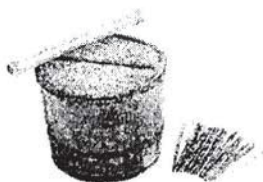
การขายห้อง ขายเหมารวมทั้งเร็นข้าว ไม่ต้องนวดข้าว การขายข้าวทั้งเรียงที่อยู่ในเร็นข้าวโดยคนจีนจะมารับซื้อถึงบ้าน โดยมีการประมาณขนาดของเร็นข้าวว่ามีขนาดเท่าไร ขนาดความกว้าง ความยาว เพื่อประมาณปริมาตรข้าวในเร็นข้าว แล้วคิดเหมาราคา ลักษณะคล้ายกับการรับจำนำข้าวเปลือกของ ธ.ก.ส. ในปัจจุบัน หลังจากนั้นพ่อค้าจ้างชาวบ้านนวดข้าว ในอัตราเกวียนละ 20 บาท หรือถึง 25 สตางค์ (สมัยนั้น วัวตัวละ 15-20 บาท) เมื่อนวดเสร็จแล้ว จ้างคนขนมาเทใส่ลำเรือ ที่จอดรออยู่บริเวณลำคลอง เพื่อลำเลียงไปโรงสีที่ปากพนัง

การตวงข้าว นั้นโรงสีจะนำ ถังมาตวงข้าวหรือบุงก็ แล้วใช้ “ไม้ตั่ว” เป็นเครื่องมือในการวัดปริมาณ นำมาปักในแต่ละถัง แล้วนับไม้ตั่วว่าได้กี่อัน ซึ่งหมายถึงปริมาณข้าวที่ได้

การชานาชนข้าวด้วยกระสอบใบลาน (ภาชนะพื้นกลมที่สานด้วยใบลาน) นำข้าวเทใส่เรือในเร็นนั้นใช้ “วง” เป็นอุปกรณ์ที่เย็บจากใบจาก แล้วทำขอบด้วยไม้ไผ่ นำมาวางเพื่อไว้ล้อมเมล็ดข้าวขณะอยู่ในเรือ แล้วชาวนาก็แจวเรือมาขาย หากมาขายที่อำเภอปากพนัง ซึ่งมีโรงสีไฟหลายแห่ง จะได้ราคาดีกว่าโรงสีใกล้บ้าน บางครั้งชาวบ้านจะมีการรวมกลุ่มกันนำข้าวมาขาย หรือหากบ้านไหนไม่มีเรือก็มีการยืมเรือกัน มีการแบ่งปัน ช่วยเหลือกัน การใช้เรือในการขนส่งเป็นเรือแจวที่ไม่ต้องใช้น้ำมัน ไม่มีต้นทุนในการขนส่ง ระยะเวลาในการเดินทาง ประมาณ 1 วัน หรือ 2 วัน ตามระยะทาง หรือบางแห่ง อาจ เป็น 3-4 วัน ซึ่งระหว่างเดินทางชาวนามักเตรียมอุปกรณ์ต่างๆในการทำอาหารรับประทานระหว่างทาง และได้เตรียมเบ็ด หรืออุปกรณ์ในการหาปลาอย่างง่ายไว้ด้วยเพื่อเป็นอาหารระหว่างทาง และนั่นแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรในอดีต ไปหาอาหารจากธรรมชาติข้างหน้า ชาวนาไม่ต้องเตรียมอาหารสดไปรับประทานระหว่างทาง เพื่อเดินทางมาถึงโรงสี ซึ่งโรงสีบริเวณอ่าวปากพนังมักอยู่บริเวณริมแม่น้ำ โรงสีจะใช้กระบุงในการตวง (1 กระบุงประมาณ 5 ถัง)

ชาวบ้านเล่าว่า “เตี้ยผมมีโรงสีตรงนี้ แหละ ผมจะซื้อข้าวข้าวที่นี้ก็ได้ หรืออาจจะขายที่นี้แล้วถูกเขาจะทุกไปขายหัวพานเมาก็ได้ ทุกไปบางจากก็ได้มันๆ จะเป็นสองตอนสามตอนอยู่แหละ สมมติว่าเราขายที่นี้มันจะถูกกว่า 50 บาทต่อเกวียนหนึ่ง ถ้าเราทุกไปหัวพานเมาเราจะได้เหลือไปห้าสิบบาท บางที่เขาจะไปซื้อของที่หัวพานเมาไหนๆ ทุกข้าวไปแล้วทุกเกลื่อนี่แหละไปขายหัวพานเมาลาว”

การขายข้าวแบบขายห้องนั้น เกิดขึ้นในช่วงปลายยุค ก่อนหน้านั้นนิยมวิธีการขายข้าวย่อยมากกว่า

ภาพที่ 2-8 ถังตวงข้าว และไม้ตั่วนับข้าว

ภาพที่ 2-9 กระบุงใส่ข้าว

ภาพที่ 2-10 กระด้งผัดข้าว

ข้าวนอกจากการขายเพื่อแลกเป็นเงิน แล้วชาวบ้านก็นำข้าวไปแลกกับสิ่งของได้ นั่นก็เปรียบได้ว่าข้าวคือสิ่งที่มีค่าของคนยุคนั้น สามารถใช้แทนเงินตราได้ ข้าวเป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยนโดยอ้อม (Indirect Exchange) ด้วยการแลกเป็นเงินแล้วชาวบ้านนำเงินไปซื้อสินค้าและบริการอย่างอื่น และนอกจากนี้ข้าวยังสามารถใช้แลกกับสิ่งของอย่างอื่นได้ โดยไม่ต้องผ่านตัวเงิน ชาวบ้านสามารถนำข้าวไปแลกสิ่งของได้เลย เรียกว่า การแลกเปลี่ยนโดยตรง (Direct Exchange) หรือระบบการแลกเปลี่ยนแบบของต่อของ (Barter System) ดังนั้น ข้าวจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและเป็นของชุมชน หากเปรียบเทียบกับปัจจุบัน ข้าวเปรียบ เป็น เงินทอง ก็ว่าได้

ชาวบ้านเล่าว่า “ข้าวแลกของได้ สมัยข้าวแลกของเริ่มหมดประมาณ พ.ศ.2504 เมื่อไปซื้อของที่ร้านค้า โดยมีหน่วยวัดเป็นแ่ง 1 แ่ง เท่ากับ 2.5 กิโลกรัม หรือ 4 แ่งเท่ากับ 1 ถัง หากเราต้องการซื้อผลไม้ เราก็ถามพ่อค้าว่า แ่งหนึ่งได้กี่กิโล สมมติว่าพ่อค้าซื้อหอยมาจากปากพนัง มาขายต่อ ครั้งแ่งต่อหอยหนึ่งกิโล แต่แรกสอบปุ๋ย ทุนไปมั่งเด็ด ทุนไป คือไปซื้อเคย (กะปิ) ไปซื้อดีปลี หัวหอม หัวเทียม เอาข้าวไปแลกพืชนั้นแหละ คือข้าวถึงกิโลเท่าใดคิดมาเท่านั้น น้ำตาลโล หัวหอม หัวเทียมเอาไปทุนหมดๆ เก้าเรียงสิบเรียงโดยมีข้าวเป็นตัวหลักในการเทียบค่าของสินค้า”

สินค้าที่ชาวบ้านนิยมนำข้าวมาแลกส่วนใหญ่เป็นสินค้าจำเป็นต่อการดำรงชีพ แต่ไม่สามารถหาได้ในท้องถิ่น เช่น เกลือ ผลไม้ เสื้อผ้า เป็นต้น

เมื่อพ่อค้านำสินค้ามาขายมาขายในชุมชน พ่อค้าก็มีเครื่องมือที่ทำจากเขาคาวสามารถเป่าแล้วทำให้เกิดเสียงเพื่อเรียกลูกค้า เรียกว่า “อูด” พ่อค้าใช้อูด เปรียบกับโทรโข่งในปัจจุบัน เรียกลูกค้า เป็นสัญญาณ ว่าพ่อค้าได้นำสินค้ามาขายแล้ว สินค้าส่วนใหญ่มาจากปากพนัง ไม่ว่าจะเป็นเงินหรือข้าว สามารถนำมาแลกสินค้าได้หมด พ่อค้าทุกราย จะรับแลกข้าวกับของ แต่มีอัตราการรับแลกจะถูกกว่าโรงสี เช่น ราคาที่โรงสี เกวียนละ 350-400 บาท พ่อค้าจะรับแลกของในอัตราประมาณเกวียนละ 200-250 บาท เป็นต้น ซึ่งพ่อค้ามักจะมียุ้งเป็นของตัวเองเพื่อเก็บข้าวที่แลกมา เมื่อข้าวเต็มยุ้ง โรงสีก็จะมาขนข้าวไปขาย ซึ่งพ่อค้าได้กำไรจากส่วนต่าง ของการรับซื้อมา และการขายไปหรือหากต้องการนำข้าวไปขายจะขนข้าวลงเรือไปขายส่วนใหญ่โรงสีมักอยู่บริเวณริมคลอง เช่น ริมคลองบางไทร ชื่อโรงสีแสงอรุณ ซึ่งปัจจุบันปิดกิจการลงไปแล้ว หรืออาจนำไปขายที่อำเภอปากพนัง

หัวพานเมา (สะพานชะเมา) เป็นแหล่งการติดต่อ ค้าขาย ที่สำคัญอีกแหล่งหนึ่ง อยู่ระหว่าง ตัวเมือง นครศรีธรรมราชและชุมชน

ภาพที่ 2- 11 ครกสีข้าวโบราณ

ภาพที่ 2-12 ครกและสากตำข้าว

การรวมกลุ่มและเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างสังคมที่ต่างทรัพยากร

การรวมกลุ่มและการสร้างเครือข่ายของชุมชนในบริเวณลุ่มน้ำปากพนังนั้นมีมาตั้งแต่อดีตนั้นมีสัญญาณที่บ่งบอกมานาน โดยเฉพาะการรวมกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับวิถีการผลิตและวิถีทางวัฒนธรรม เริ่มจากการรวมกลุ่มกันเองภายในชุมชน เช่น กลุ่มการลงแขกในกิจกรรมการผลิตข้าว ในหลายๆ ขั้นตอนการผลิตข้าวนั้นมีการรวมกลุ่มอย่างง่ายของชาวนาเพื่อแบ่งปันแรงงาน เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ให้สามารถจัดการกับการผลิตได้ทันเวลา ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมการ ไถนา การเก็บเกี่ยว หรือ การขนข้าว เป็นต้น ซึ่งการรวมกลุ่มอย่างง่ายที่เกิดขึ้นอย่างอัตโนมัติที่มีมายาวนานนั้นเป็นบ่อเกิดของความรัก ความสามัคคี ความมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ รู้จักแบ่งปัน ซึ่งเป็นสิ่งที่มองเห็นได้ยากในสังคมปัจจุบัน นอกจากกลุ่มที่เอื้อในวิถีการผลิตแล้ว ยังมีกลุ่มทางสังคม เพื่อต้องการให้การอยู่ร่วมกันในชุมชนเป็นไปอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย

การรวมตัวกันเป็นกลุ่มทางสังคมนั้นมีปรากฏให้เห็นแล้วในยุคนี ด้วยมีการตั้งผู้นำกลุ่ม ซึ่งผู้นำกลุ่มจะต้องเป็นบุคคลที่เชื่อถือหรือศรัทธาของลูกบ้าน ทั้งนี้อาจเป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน พระสงฆ์ หรือผู้เฒ่าผู้แก่ที่น่าเชื่อถือ เช่น ปี พ.ศ.2484 ที่ หมู่ที่ 4 บ้านบางหมัน ตำบลบ้านใหม่ มีนายสินาค บุญสิน เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก ซึ่งนายสินาคฯ เป็นบุคคลที่มีกรรมสิทธิ์ครอบครองทรัพยากรมากกว่าบุคคลอื่น และที่สำคัญเป็นคนดี มีคุณธรรม เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่เพื่อนบ้าน มีแนวความคิดที่ดีเชิงสร้างสรรค์ และมีหลักการ ดังนั้นจึงได้รับความเชื่อถือของสมาชิกในชุมชน และยกย่องให้เป็นผู้นำกลุ่ม ผู้นำกลุ่มต้องสร้างความเชื่อและศรัทธาแก่สมาชิก ส่วนใหญ่ผู้นำกลุ่มของชุมชนลุ่มน้ำปากพนังนั้นมักจะมีการสืบทอดจากการสืบสันดาน หรือสืบทอดตามตระกูล ดังนั้นทายาทของผู้นำมักจะได้เป็นผู้นำรุ่นต่อมา การยึดถือผู้นำกลุ่มระดับหมู่บ้านไม่มีการหมดวาระ ที่บ้านบางหมัน เริ่มมีผู้ใหญ่บ้าน ตั้งแต่ พ.ศ.2484 จนถึงปัจจุบันมีผู้ใหญ่บ้านมา 5 คน ซึ่งนับได้ว่า การเปลี่ยนแปลงของผู้นำกลุ่มในแต่ละสมัยใช้เวลาค่อนข้างยาวนาน ทั้งนี้ขึ้นกับความเชื่อถือ ศรัทธา และความต้องการของตัวผู้นำเอง

เครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างสังคมที่ต่างทรัพยากร มีว้าวเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงที่สำคัญระหว่างเครือข่ายของชุมชนที่มีฐานทรัพยากรที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ต่างฝ่าย ต่างก็ได้ประโยชน์แลกเปลี่ยนกัน ในอดีตว้าวถือเป็นแรงงานที่สำคัญในการทำนา ว้าวจึงเป็นสิ่งที่สำคัญมากต่อชาวนาในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ว้าวเปรียบเสมือนทรัพย์สินที่มีค่า หรืออาจเปรียบเป็นสมาชิกในครัวเรือนก็ได้ ทุกครัวเรือนจะต้องมีว้าวเป็นของตนเอง ดังนั้นชาวนาจึงดูแลว้าวของตนเองเป็นอย่างดี จากลักษณะพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังนั้นเป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วมขัง ประมาณเดือนสิบ (ตุลาคม-พฤศจิกายน) เป็นช่วงที่เสร็จภารกิจจากการทำนา และเป็นฤดูน้ำท่วม น้ำจะท่วมเจิ่งนองไปทั่วพื้นที่ เป็นช่วงที่ข้าวกำลังโตเต็มท้องทุ่ง ไม่มีหญ้าหรือฟางแห้งให้วัวกิน ดังนั้นชาวนาต้องนำว้าวหนีน้ำและไปหาอาหารยังสถานที่อื่น เป็นที่สูงและมีอาหารเพียงพอ โดยนำไปฝากไว้กับพวกเหน่อ (ชุมชนชาวสวนพื้นที่สูงทางทิศเหนือ) บริเวณ อำเภอลานสกา พิปูน สิชล พรหมคีรี เป็นต้น ซึ่งเป็นที่สูงน้ำท่วมไม่ถึง มีหญ้าเพียงพอให้วัวกิน จึงเกิดเครือข่ายความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันที่ปฏิบัติกันมาช้านานหลายรุ่น กลายเป็นการสานความสัมพันธ์ที่เอื้อกันเองตามฐานทรัพยากรที่ตนมี พวกนอก(ชาวปากพนัง) อาศัยอยู่ในที่ลุ่มน้ำท่วมถึง มีอาชีพทำนาปลูกข้าว มีว้าว ต้องนำว้าวไปฝากพวกเหน่อที่อาศัยอยู่ที่สูง มีอาชีพทำสวนผลไม้ เมื่อต่างกลุ่มต่างสังคม ต่างทรัพยากร ได้มีการแลกเปลี่ยนที่เอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน จึงทำให้ความสัมพันธ์มีความเหนียวแน่นและปฏิบัติกันมาทุกปี

ขณะพา ว้าวไปฝากกับพวกเหน่อต้องเดินเท้า รวมกลุ่มกันไป อาจจะ 9-20 คน หรืออาจไปกันทั้งหมู่บ้าน เดินทางระยะทางประมาณ 2-3 วัน แล้วแต่จุดหมายที่จะไป หรือแล้วแต่พรรคพวกของใครอยู่ละแวกไหนก็รวมกลุ่มกันไปทางนั้น อาจต้องมีการค้างคืน ค่ำไหนนอนนั่น ไม่ต้องเตรียมเสบียงอาหาร ไปหากินระหว่างทาง เมื่อไปถึงบ้านใครกินข้าว ก็ไปกินด้วย ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงการมีน้ำใจ และความไว้น้ำใจเชื่อใจกันของคนในอดีต เมื่อใครมาถึงเรือนต้องต้อนรับ ทำอาหารต้องมีการแบ่งปันกัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

เมื่อนำวัวไปฝากกับพวกเหนือก็จะมีระบบการแลกเปลี่ยนกันอย่างลงตัว เช่น เมื่อพวกเหนือนำวัวไปเลี้ยงก็นำไปใช้งานได้ตามปกติ อาจนำไปไถนาบ้าง และปล่อยไว้ในสวนผลไม้ เช่น สวนเงาะ สวนทุเรียน หากวัวคลอดลูกขณะอยู่กับพวกเหนือ พวกนอกจะยกให้เป็นค่าตอบแทนในการดูแลวัว

ระยะเวลาผ่านไป จนกระทั่งข้าวเริ่มสุก หรืออาจเก็บเกี่ยวไปบ้างแล้ว เมื่อวัวกลับมาจะได้กินตอซัง ประมาณเดือน 4-5 พวกนอกก็ต้องเตรียมตัวเดินทางเพื่อไปรับวัวกลับมา เหมือนเดิม เพราะต้องนำมาใช้งาน เช่น นำมาลากหอน (ขนข้าว) นวดข้าว และประกอบกับมีฟางข้าว ซึ่งเป็นอาหารวัวอย่างเพียงพอ

เมื่อเกี่ยวข้าวเสร็จ ช่วงก่อนสงกรานต์พวกเหนือจะเดินทางมา นำผลไม้เช่น ทุเรียน จำปา ตะขากุ้ง สะตอ เป็นต้น นำใส่ลำเรือมาฝาก ผ่านมาทางคลองเสาชง คลองบางจาก และขากลับก็จะนำข้าวกลับไปด้วยจึงทำให้เกิดการเดินทางไปมาหาสู่กัน มีการแบ่งปันทรัพยากรกันอย่างลงตัว

ความเชื่อและพิธีกรรมเรื่องข้าว

ความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำนา มีความสัมพันธ์กับการดำรงชีพของชาวนาบริเวณพื้นที่ปากพนัง ทุกกระบวนการขั้นตอนในการทำพิธีกรรมต่างๆ ที่มีความเชื่อเป็นพื้นฐานนั้น เป็นสิ่งที่มีคุณค่า แอบแฝงอยู่ทั้งสิ้น ความเชื่อเกี่ยวกับข้าว ซึ่งถือว่า เป็นชีวิตของชาวนา ชาวนามีความเชื่อ ต้นข้าวมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เรียกว่า ขวัญข้าว หรือแม่โพสพ ซึ่งเทพธิดาที่รักษาข้าว

จากตำนานแม่โพสพที่เล่าว่า แม่โพสพได้ว่าเป็นหญิงใจน้อย เมื่อรู้สึกว่ามีมนุษย์ประพฤติดนไม่เคารพแก่ความเมตตากรุณาของตนที่ไรก็จะผลุนผลันหนีหายไปไหน ปล่อยให้มนุษย์อดอยากแค้นเสียให้เข็ด แต่เนื่องจากมีความใจดีเป็นทุนอยู่ เมื่อมีผู้ไปอ้อนวอนก็จะกลับมาเลี้ยงดูมนุษย์ให้มีความสุขเหมือนเดิม นิทานเรื่องแม่โพสพนี้จึงสอนว่าจงอย่าลบหลู่แม่โพสพและหากพูดหรือทำผิด ก็สามารถพูดทำหรือใหม่ให้ถูกต้องได้ (http://lit.hum.ku.ac.th/Book/_16_7.htm)

ชาวนาจึงมีพิธีกรรมที่แสดงถึงความกตัญญูรู้คุณของแม่โพสพ ทุกขั้นตอนของการทำนานั้นไม่ว่าจะเริ่มทำ หรือทำนาเสร็จแล้วจะระลึกถึงแม่โพสพทั้งสิ้น สำหรับชาวนาในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังนั้น มีความเชื่อว่า ในวันพระจะไม่นำข้าวลงจากเรือนข้าว และจะไม่นวดข้าว เนื่องจากนับถือแม่โพสพ ซึ่งเล็งเห็นความสำคัญและคุณค่าของข้าว เช่น เมื่อเด็กทำข้าวหล่นระหว่างรับประทาน ก็ต้องเก็บให้หมด มิฉะนั้นจะถูกผู้ใหญ่ทำโทษ

ชาวบ้านเล่าว่า “สมัยยายยังอยู่ กินข้าวหกล้มเม็ด แก่ทุบทีหนึ่ง ขวัญข้าวแม่โพสพนั้นมีพระคุณ คือเขาจะสอนให้เด็ก ๆ ว่าแม่โพสพมีพระคุณ กว่าที่จะได้มาเป็นเม็ดข้าวนั้นมันหลายขั้นตอน เหนื่อย กว่าจะมาเป็นเม็ดข้าวกว่าจะเป็นข้าวสุกมีการสวดและ มีการสวด มีการแผ่เมตตา ข้าวหล่นหกให้โรยอย่างน้อยต้องเก็บอย่างน้อยเจ็ดเม็ดไม่เก็บไม่ได้ เขาว่าแม่โพสพไปอยู่ที่อื่นเสียแหละ มันคือถ้ามาสรุปไม่ยากว่าผลประโยชน์ ถ้าแหล่งคำหยาบ ๆ เขาว่ามันอุบาทว์ คืออุบาทว์ อุจาด ทำอะไรหก อุจาด คนแต่แรกเขาถือหนักหนาแหละ”

การแรกนา

การแรกนาเป็นพิธีกรรมตามความเชื่อของชาวนาว่า พญานาค เป็นสิ่งที่ลบล้างบาปให้น้ำทำอุดมสมบูรณ์ ในการทำนา ดังนั้น ก่อนทำนาต้องทำการ “แรกนา” การแรกนาเป็นพิธีกรรมที่ทำก่อนทำการไถตะ โดยเลือกวันที่ถือว่าเป็นฤกษ์งามยามดี เพื่อทำพิธีแรกนา มิฉะนั้นเชื่อว่าจะ “ต้องพิษนาค” คือน้ำจะน้อย ฝนไม่ตก ผลผลิตข้าวไม่ดี หรืออาจจะหว่านข้าวแล้วข้าวไม่งอก เนื่องจากขาดน้ำ ต้องหว่าน 2-3 ครั้ง ซึ่งเป็นการสิ้นเปลืองเมล็ดพันธุ์ ดังนั้นต้องดูวันเสียก่อนเพื่อให้พญานาคพอใจ ในการทำพิธีกรรม ต้องเลือกวัน และเวลาที่ดี เพื่อให้ข้าวเจริญเติบโตดี

ทำการแรกนาประมาณเดือนหก (พฤษภาคม) ด้วยการนำดอกไม้ หมากพลู กล้วย และพันธุ์ข้าวที่เตรียมไว้จากการทำขวัญข้าวเมื่อฤดูกาลที่แล้ว ไปวาง บริเวณมุมนามุมหนึ่ง แล้วอาราธนาเจ้าที่เจ้าทาง แม่โพสพ ว่าให้ทำนาได้

โดยสะดวก ให้ข้าวมีผลผลิตดี หลังจากนั้นใช้จอบ(สับดิน) พรวนดินบริเวณมุมนาพอที่จะหว่านเมล็ดข้าวได้ แล้วทำการหว่านเมล็ดข้าวที่นำมา ก่อนที่จะไถตะ ต่อมามีการพัฒนา เพิ่มเติม ด้วยนำข้าวใส่กะละมัง แล้วนำขมิ้น ตาปู นำไปด้วย เนื่องจากมีความเชื่อว่า ข้าวที่ได้จะได้น้ำหนักดีเหมือน ตาปู และมีสีเหลืองทอง เหมือนขมิ้น และทำเครื่องหมาย บริเวณที่ทำแรกไว้ ด้วยการนำดินโพ ดินเล็กไปปักไว้ที่มุมนาที่ทำแรกนาไว้ด้วย

หลังจากนั้นเขาจะไถและก็จะหว่านต่อ ทั้งแปลงนาตามกระบวนการทำนา แล้วรอจนกระทั่งข้าวสุกพร้อมที่จะเก็บเกี่ยว ก็ทำการรวบข้าว บริเวณ ที่ทำแรกไว้ตั้งแต่ต้นฤดูกาล เรียกว่า “พิธีรวบข้าว” หรือการผูกข้าว ประมาณเดือนยี่ (กุมภาพันธ์) ผูกด้วย สายด้าย มงคลสองสามรอบไปพันที่คอข้าว แล้ว เก็บข้าวที่รวบนี้ เพื่อนำไปทำขวัญข้าว โดยเลือกข้าวจำนวน สามเรียง เพื่อเข้าสู่พิธีการทำขวัญข้าว ไว้ทำพันธุ์ข้าวต่อหรือว่าไว้เรียกขุนน้อง ทำขวัญไว้เรียกขุนน้อง ทำพิธีไว้เรียกขุนน้อง เหมือนว่าปีนี้ได้มาก ปีหน้าได้มากขึ้น

การทำขวัญข้าว

เมื่อนำข้าวจากการผูกข้าว มาสามเรียง เรียกว่า “หัวข้าว” นำหัวข้าว และด้ายมงคล สามสี ได้แก่ ด้ายสีแดง ขาว เขียวน้ำเงิน หรือน้ำเงินๆ แล้วท่องคาถา เพื่อเสก เมื่อเสร็จพิธีก็นำหัวข้าวไปไว้ใน บนช่อในเรือนข้าวที่สูง ไม่ให้อะไรรบกวน และเป็นการเคารพแม่โพสพ และเมื่อถึงฤดูทำนาก็นำข้าวที่ที่ขวัญข้าวไปทำพิธีแรกนาต่อหมุนเวียนกันไป

ภูมิปัญญาที่สั่งสมจากวิถีชุมชนในอดีต

เมื่อชุมชนได้มีการขยายตัวมากขึ้น มีการเรียนรู้ร่วมกันที่จะดำรงอยู่อย่างสันติ และในขบวนการเรียนรู้กันได้ถ่ายทอดความรู้ด้านต่างๆ ตามแนวทางของชาวบ้านซึ่งเรียกว่า “ภูมิปัญญา (Wisdom)” ซึ่งภูมิปัญญาทั้งในลักษณะที่เป็นนามธรรม เช่น ปรัชญาในการดำเนินชีวิต เรื่องที่เกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าของสิ่งต่างๆ ในชีวิตประจำวัน และในลักษณะรูปธรรม เช่น ศาสตร์การเรียนรู้ด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นวิถีทางเศรษฐกิจ วิถีทางสังคม หรือ ความอยู่รอดอย่างอยู่ดีกินดีของชุมชน

สังคมที่มีสภาพแวดล้อมเป็นชนบทห่างไกลความเจริญ ชุมชนมีการปรับตัวและเรียนรู้ เพื่อความอยู่รอด และถ่ายทอดมาสู่ลูกหลานรุ่นแล้วรุ่นเล่า หลากหลายวิธีการ จากที่จำเป็นต้องมีการเรียนรู้เพื่อความอยู่รอด จึงมีการสะสมเพิ่มเติมความรู้เกี่ยวกับสิ่งต่างๆ อาจจะค้นพบเอง หรือเพิ่มพูนมาจากผู้อื่น แล้วมีการถ่ายทอดกันมา ซึ่งในชุมชนในแต่ละรุ่นได้มีการวิเคราะห์และสังเคราะห์จนเป็นความรู้ที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้อย่างลงตัว ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) ของมนุษย์หรือกลุ่มคนนั้นมีที่มาจาก

- (1) ส่วนที่เป็นประสบการณ์โดยตรงของชีวิตผู้นั้นหรือกลุ่มนั้น
- (2) มาจากความรู้ความคิดของผู้อื่น จากประสบการณ์ของผู้อื่นหรือกลุ่มอื่น และ
- (3) สิ่งที่ตนสังเคราะห์ขึ้นใหม่จากประสบการณ์ของตนเองและจากคำบอกเล่า (ดร.พิทยา ลายหู: การพัฒนาวัฒนธรรมบนพื้นฐานภูมิปัญญาชาวบ้านและศักยภาพของชุมชน)

ในยุคแรกนั้นสังคมยังมีการติดต่อกับโลกภายนอกค่อนข้างน้อย การเข้ามาของภาครัฐยังน้อย ชุมชนอยู่อาศัยกันเองตามศักยภาพที่ตนและกลุ่มมี จึงมีการสั่งสมภูมิปัญญาท้องถิ่นมากมาย เช่นการเรียนรู้ในการที่จะอยู่รอดในการดำเนินวิถีชีวิตตามธรรมชาติ หรือการดำรงชีพในด้านต่างๆ ที่สอดคล้องกับธรรมชาติ เช่น

ภูมิปัญญาด้านการทำคลอดและการเลี้ยงดู

เมื่อมีการตั้งครรภ์เกิดขึ้นกับคนในครอบครัว นั้นเป็นนิมิตหมายอันดีของครอบครัวและหมู่บ้าน เป็นสิ่งที่บ่งบอกว่าต้องเตรียมต้อนรับชีวิตใหม่ที่กำลังจะเกิดมา เพื่อเป็นความสุขของครอบครัว เป็นสมาชิกใหม่ของครอบครัวและชุมชน ดังนั้น ผู้คนในอดีตจึงให้ความสำคัญของการเกิดมาของสมาชิกใหม่มาก มีพิธีกรรมต่างๆ ที่มีความเชื่อว่า เอื้อ

ประโยชน์แก่สมาชิกใหม่ และผู้ให้กำเนิด หากผู้หญิงที่แต่งงานแล้ว เมื่อประจำเดือนไม่มา ก็สันนิษฐานว่าจะมีการตั้งครรภ์ ต้องเริ่มนับวันเพื่อเตรียมการเมื่อถึงกำหนดคลอด ในการคลอดลูก ชาวบ้านมีวิธีการเรียนรู้เพื่อการอยู่รอดของแม่และเด็กด้วยการอยู่ไฟ ในสมัยก่อนไม่มีหมอ ไม่มีสถานีนามัย เมื่อมีการคลอดบุตรจะใช้ “หมอดำแย” อาจเรียกว่า “หมอมะทาน” หมอดำแยจะเป็นผู้ดูแลการคลอดลูกตั้งแต่คลอดจนกระทั่งลูกแข็งแรงพอ

นายหยวด วิทยานุกูล เล่าว่า “พ่อแม่จะนับเดือนประมาณเกือบสิบเดือน ไม่มีการชาวต์กันเหมือนสมัยนี้ คนโบราณนะ คืออยู่กันแบบธรรมชาติแท้ๆ ถ้าคนผู้หญิงเขามีอาการแพ้ท้องจะมีอาการอย่างเช่นว่าอาเจียน เหม็นข้าวปลาอาหาร ประจำเดือนขาด ถือว่าท้องแล้ว จะนับและนับตั้งแต่เดือนนั้นไป นับไปจน 10 เดือน คนแต่แรกนะ เขานับสิบเดือน จนว่าเจ็ดเดือนนั้น พอ หก เจ็ด เดือน เด็กมันจะกลับหัวลง โดยมากฝากท้องกับหมอดำแย ถ้าหากว่าหมอดำแยหาเขาอยู่แถว(ใกล้ๆ) เขาก็มาแล(ดูแล)อยู่แล้วเรื่อยหมอดำแยจะทำการคัฟุง (ตรวจท้องของหมอดำแย โดยใช้มือกดลูบ ที่ท้อง) ว่าก็เดือนแล้วหัวลงล่างๆ (8 เดือน 9 เดือนโน้นแหละ) พอว่าเด็กขวาง หมอดำแยเขาคิด ทำให้ตัวตรง ตัวตรง เอาหัวลงล่าง หมอดูแลบ่อยแหละ หากหมอยู่ใกล้จะเข้ามาดู หรือคัฟุงให้สัก 2-3 ครั้ง แต่ถ้าไกลๆ ก็ครั้งเดียวโน้นแหละนะ บางหย่อมบ้านมีหมอ 3 - 4 คน บางหย่อมก็ 2-3คน บางแห่งคนเดียวก็มีนะ หมอดำแยสมัยแต่แรกนะ โดยมากจะนุ่งผ้าโจงเบนแหละ นุ่งผ้าโจงกระเบน นั้น ตั้งแต่ลุนเกิด ประมาณ พ.ศ. 2485 หมอดำแยได้รับ “คำราด 3 บาท” ซึ่งพ่อแม่ต้องให้ เพื่อทำพิธีแต่คำตอบแทน แล้วแต่ใครจะให้” แสดงถึงความเอาใจใส่ ประกอบกับความมีน้ำใจของกลุ่มคนที่เรียกว่าเป็นหมอ คอยช่วยดูแลคนตามศาสตร์การเรียนรู้ที่ถ่ายทอด และสั่งสมมาช้านาน

การคลอดต้องมีพิธีกรรม “การตั้งราด” มีหมาก พลุ ข้าวสาร ด้ายริ้ว (ด้ายสีขาว) สตางค์ ดอกไม้ รูป เทียน และเงิน 3 บาท ตั้งไว้ 3 ราด คือ ฝ่ายพ่อแม่ของสามี - ภรรยา และฝ่ายญาติของหมอเองโดยการสืบทอดสายเลือดเหมือนมโนราห์ มีการรับครูและการไหว้ครูก่อนการทำคลอด เป็นพิธีกรรมที่เชื่อว่าหากหมอดำแยทำคลอดแล้วหมอดำแยต้องทำพิธีเพื่อบวงสรวงครูหมอ เพื่อช่วยให้การคลอดเป็นไปด้วยความสะดวก โดยหมอดำแย โดยนำเทียนหมาก ซึ่งมีข้าวสารสาร ด้ายรูป เทียน ส่วนคำตอบแทนนั้น พ่อ แม่เด็กจะให้ตอนที่เด็กคลอดแล้ว ซึ่งเรียกคำตอบแทนว่าคำราดประมาณ 4 - 5 บาท 9 - 10 บาท ในยุคหลังประมาณ 50 -100 บาท ขึ้นกับฐานะของพ่อแม่

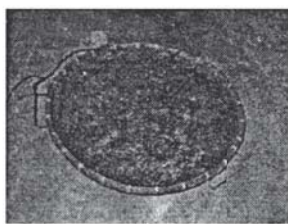
เมื่อแม่เจ็บครรภ์จะคลอด ต้องเตรียมตามหมอดำแย และบางส่วนต้องต้มน้ำร้อน และก่อไฟเพื่อ “หมกก่อนเส้า” ก่อนเส้า คือก่อนห็นขนาดพอประมาณ ที่นำไปใส่ในเตาที่มีการก่อไฟจนถ่านมีสีแดง แล้วนำหินไปเผาจนร้อน

เมื่อหมอดำแยมาถึงบ้านก็ขึ้นไปทำคลอด ขณะทำคลอดบนเรือน ผู้ที่อยู่ข้างล่างต้องต้มน้ำร้อน และหมกก่อนเส้า คนไหนที่คลอดยาก จะให้ยัดกับผ้าที่ผูกไว้ ซึ่งจำนวนน้อย ต้องเป็นรายที่ เจ็บมากนั้น เพื่อป้องกันไม่ให้แม่หมดแรง เมื่อเด็กคลอด หมอดำแยเตรียมไม้ไผ่ เรียกว่า “ไม้เรียว” เป็นไม้ไผ่ ผ่าซีก ไม่มีเชื้อ ไม่ต้องฆ่าเชื้อ นำไม้เรียวมาตัดสายสะดือเด็ก แล้วนำขมิ้นแห้งที่ปลอกเปลือกแล้ว ผึ่งในสะดือสายเด็ก เพื่อป้องกันลมเข้าท้องเด็ก แล้วใช้ ด้ายเชือกผูก 3 รอบ เมื่อแผลหายขมิ้นจะหล่นออกมาเอง ซึ่งคนโบราณ มีความเชื่อว่าสายสะดือเด็กอย่าให้หล่นลงในน้ำ ถ้าหล่นลงในน้ำ เชื่อว่าเด็กจะตกน้ำ

เมื่อตัดสายสะดือเสร็จแล้ว หมอดำแยจะอาบน้ำให้เด็ก โดยอาบนํ้าอุ่น แล้วทาด้วยขี้หมัน (ขมิ้น) ผสมปูนนิคหน้อย (ขมิ้นผงผสมปูนแดง) ที่ฝนเรียบร้อย ทาทั่วตัวจนเด็กมีสีเหลืองทั้งตัว หลังจากนั้นนำผ้าร้าย (ผ้าเก่าๆ) มาห่อตัวเด็ก

ชาวบ้านเล่าว่า “ทาขี้หมันเพื่อให้ผิวพรรณมันสวย และกะทำให้มันเนื้อตัวสะอาดนั้น ผิวพรรณมันสวยป้องกันเชื้อโรคได้ ส่วนเม็ดผื่นคัน โดยมากเด็กโบราณมันไม่ค่อยมี”

เมื่อเรียบร้อยแล้วนำเด็กมานอนใน “เจีย” ภาชนะ มีลักษณะเป็นไม้สานขัดกันเป็นวงกลม โดยเว้นระยะช่องห่างประมาณ 1ตารางเซนติเมตร โดยนำเบาะที่ทำขึ้นเองจากผ้าถุงแม่มาเย็บแล้วปูผ้าอ้อม 1 ผืน ซึ่งผ้าอ้อมก็นำมาจากผ้าถุงเก่าๆ ของแม่ หรือบางครั้งอาจ ตกทอดมาจากรุ่นก่อนๆ หากแม่รู้ว่าตัวเองท้องต้องเตรียมผ้าอ้อม โดยซักไว้ตั้งแต่เนิ่นๆ แล้วนำมาจิกเป็นผืน

ภาพที่ 2-13 เจ้ย ภาชนะที่ใช้สำหรับให้ทารกนอน และใช้อย่างอื่นตามสะดวกในครัวเรือน

ชาวบ้านเล่าว่า “คนไหนท้องแล้วเตรียมจะเกิด จะซักผ้าถุงเก่าไว้ ซักไว้ เตรียมไว้ เสร็จแล้วก็ฉีก เตรียมไว้ 2-3 ผืน ผืนหนึ่งฉีกเป็นสี่ผืนเล็กๆ พอใหญ่ จะฉีกเป็นสองผืนແหละ ทำผ้าอ้อมลูก ใช้ผ้าถุงแม่ ของเก่าทั้งนั้น”

เมื่อเตรียมเบาะและผ้าอ้อมเรียบร้อยแล้วนำมาวางในเจ้ย เพื่อเป็นที่นอนของลูก หากเลือกเจ้ยที่มีช่องห่างๆ มากเกินไปเชื่อว่า ง่ามมือ ง่ามเท้าของเด็กจะห่างไปด้วย

หลังจากนั้น ทำการ “โป๊ะกระหม่อม” ให้เด็กด้วย “หมิงสา” คือน้ำมันมะพร้าวผสมกับเขม่าไฟที่เกาะอยู่ตามเพดานบ้าน แล้วนำมาปิดไว้ตรงกลางศีรษะ ของเด็ก ซึ่งเชื่อว่าเป็นการป้องกันไม่ให้เจ็บไข้ได้ป่วย

ชาวบ้านเล่าว่า “การโป๊ะหม่อมเด็ก โดยมากหม่อมดำเขาจะทำหมิงสาไว้ให้ แล้วแนะนำพ่อแม่ว่าทำอย่างไรต่อ หากเป็นลูกคนแรก เขาใช้ยาสมุนไพรกระหม่อม บางคนใช้หลายวัน บางคนใช้เป็น 15 วัน ช่วงแรก ๆ กระหม่อมมีขนาดใหญ่ แล้วค่อยเล็กลง ถ้าว่าเด็กไม่มีไข้ มันก็จะเล็กลงเรื่อย แต่ว่าบ่นหัวจะดำปี้ (ดำมาก)”

เมื่อเด็กอายุประมาณ 2-3 เดือน นิยมทำการโกนหัวเด็ก หรือเรียกว่า “การโกนผมไฟ” หรือ บางคนอาจไว้จุก ต่อ เชื่อว่าเด็กที่มีความสมบูรณ์แข็งแรงดี หรือเด็กที่มีลักษณะอ้วน เรียกว่า “เด็กพวก” ผมไฟก็จะหล่นเอง ตามความเชื่อโบราณ เชื่อว่าเมื่อลูกใคร มีหน้าตาน่ารัก อุดมสมบูรณ์ดี จะไม่ทักว่า “เด็กน่ารัก” ให้ทักว่า “น่าเกลียดจัง” ซึ่งต้องทักทายเด็กในลักษณะตรงกันข้าม เนื่องจากเชื่อว่าหากเด็กคนไหนน่ารัก ผี จะมารับเด็กคนนั้น ทำให้เด็กเสียชีวิตด้วยสาเหตุต่างๆ หรืออาจเรียกว่า “ผีขี้มาเอาเสีย” ซึ่งอาจเรียกว่า อยู่เหมือนหมา จึงมักเรียกเด็กว่า “ไอ้หมา” หรือ “ไอ้ขี้หนู” ดังนั้นชื่อดังกล่าวนี้ จึงเป็นที่นิยมเรียกเด็กในพื้นที่ภาคใต้

ส่วนแม่เมื่อคลอดเสร็จเรียบร้อย และปลอดภัยดี จะต้อง “อยู่ไฟ” การอยู่ไฟจะอยู่บนแคร่หรือเตียงไม้ไผ่ มีฟากไม้ไผ่เป็นช่องว่าง แม่เขาจะนอนบนฟากไม้ไผ่ แล้วใช้ไฟรม และนำก้อนเส้าห่อด้วยผ้าเก่าๆ เช่น ผ้าถุงเก่า เสื้อเก่า ก่อนที่จะห่อผ้าเก่าก้อนเส้าที่ร้อนจัดนั้นมารัดหน้าก้อน 1 ครั้งเพื่อป้องกันผ้าไหม้ แล้วนำก้อนเส้ามาประคบท้อง เพื่อให้ลมลูกแห้ง ขับน้ำคาวปลา ต้องรัดหน้าก้อนถ้าไม่รัดหน้าก้อนมันจะกินผ้า

การอยู่ไฟ หรือการประคบก้อนเส้าทำติดต่อกัน อยู่ไฟวันละประมาณ 12 ชั่วโมง อาจจะ 15 วัน 7 วัน หรือ 5 วัน ตามความสะดวกและอาการของแม่ แม่อาจจะลุกมาอาบน้ำ และให้นมลูกได้บ้าง เมื่อเสร็จภารกิจ ต้องเข้ามาอยู่ไฟอีก ขณะอยู่ไฟพ่อต้องทำหน้าที่อย่างเต็มที่ ต้องนอนเฝ้าและคอยให้ความช่วยเหลือแม่ บางครั้งอาจมีญาติพี่น้องเข้ามาดูแล นั้นเป็นการแสดงออกของการให้ความสำคัญกับสถาบันครอบครัวของคนในอดีต ระบบเครือญาติที่แน่นแฟ้นไปด้วยความรัก

ขณะอยู่ไฟนั้นหม่อมดำจะต้องมาเหยียบ (นวดแผนโบราณ) ให้แม่ตลอดระยะเวลาที่อยู่ไฟ เมื่อครบวันแล้วเรียกว่า “การออกไฟ” เลิกการอยู่ไฟ ดับไฟ และทำลายก้อนเส้า

ชาวบ้านเล่าว่า “พอแม่เกิดลูกแล้วหม่อมดำเข้ามียาขนานหนึ่งคล้าย ยาตองเหล้า ให้แม่กิน คล้ายๆ กับยาขับน้ำคาวปลา มีหม่อมดำ แนนูมิ ยายเรียว แม่เฒ่าสู ยายปุ่น ยายอิน แล้วก็มีการถ่ายทอดในตระกูลเดียวกัน”

เมื่อเด็กอายุได้ประมาณ 7 วัน ต้องทำพิธีขึ้นเปล เป็นพิธีที่รับขวัญเด็ก หม่อมดำเป็นคนจัดการ โดยใช้ผ้าขาวม้า หรือผ้าแพร ผูกนี้เหมือนกับเปลยวน ผูกหย่อนๆ สองทิศ กับชื่อ แล้วนำเด็กใส่ในเปล

ชาวบ้านเล่าเกี่ยวกับการขึ้นเปลว่า “โดยมากผูกผ้ากับชื่อบ้าน ต้องมีอาหารคาวหวาน ผลไม้ ปลายมีหัวมีหาง ถ้าใคร มีแหวน มีมีสายมือ(สร้อยข้อมือ) ตั้ง ดอกไม้ รูป เทียน หมาก อย่างละ 9 เวลาขึ้นเปลนั้นต้องให้ตรงกับเวลา 09.09 นาฬิกา ถือเป็นสิริมงคล โดยมากเขาจะใส่ใบตองใส่พาน เพื่อไหว้แม่สื่อ” แม่สื่อคือครูของหม่อมดำเย้ย เชื่อกันว่า

ช่วยปกป้องดูแลเด็ก แล้วนำเด็กมาไว้ในเปลที่ผูกไว้ ห้ามแตะต้องตัวเด็กและต้องทำให้เด็กร้อง แล้วพ่อแม่และญาติๆ มารวมนั่งรวมกัน แต่ส่วนใหญ่ผู้ชายมักไม่ค่อยนิยมเข้าร่วมพิธี แล้วหมอด้ายจะทำพิธี อัญเชิญแม่สื่อ ด้วยวิธีการ “ร้องเรือ” ซึ่งเป็นการกล่อมเด็ก

ลุงถัด อูมะ ขับเพลงร้องเกี่ยวกับเด็กให้ฟังว่า

“น้องเหอ นอนให้หลับดี	แม่สื่อทั้งสี่มาช่วยพิทักษ์รักษา
อาบน้ำป้อนข้าวรักษาเจ้าทุกเวลา	มาช่วยพิทักษ์รักษาภูมามานอนใน เปลเออ”
	(คำว่า “ภูมา” หมายถึงกุมาร)
“ดอกโดนหน้าวังท่านเหอ	ว่าท่านปลูกท่านฝัง
ไม่ให้ชาววังไปข่อยดอก	กลับไปเร็นก่อนตะเจ้าค่อยให้ฎีกาลงมาบอก
ไม่ให้ชาววังมาข่อยดอก	ดอกโดนหน้าวังท่านเหอ”
“เหอพาลูกไปอยู่ไร่แดง	ขอสารสีกแล้งให้ลูกใส่ถุง
หม้อเหน็บหน้าฝามีเหน็บพุง	หม้อหนึ่งใส่ถุงคำไหนกินอนนั้น”
“แม่สื่อกำเนิดเกิดชื่อทางในสว่าง	เอาตีนมาต่อตีน เอาหัวมาต่อหัว
รบกวนตามตัวเอาเคราะห์ร้ายไป	ทำให้เด็กร้องสะเทือนตกใจ อย่าให้หอบ ให้ไอ”

และท่องคาถา นะโมพุทชายะ “นะอยู่ซ้าย โมอยู่ขวา พุทธอยู่หน้า ทาอยู่ หลัง ยะอยู่หม่อมให้ลูกเราปลอดภัย” และ “พุทชังคัม สังขังคัม ธรรมป้องกันรักษา นะโมพุทชายะ”

ชาวบ้านเล่าถึงวัตถุประสงค์ของการขึ้นเปลว่า “การขึ้นเปล คือวันแรกลูกขึ้นเปลเพื่อให้อยู่คล่องคลาย อยู่เย็น เป็นสุข อย่ามีความเจ็บความไข้ ถึงแรกขึ้นเปลเราต้องว่าคาถาเหล่านี้”

ส่วนวิธีการเลี้ยงเด็กแบบธรรมชาติให้เจอกับแดดบ้าง ฝนบ้าง วิ่งเล่นตามท้องนา จึงทำให้เกิดภูมิคุ้มกันด้านทานส่วนใหญ่ แข็งแรงไม่ค่อยเจ็บไข้ได้ป่วย เป็นการเลี้ยงลูกตามภูมิปัญญาที่ถ่ายทอด และสั่งสมมา

ลุงเล่าวิธีการเลี้ยงเด็กว่า “วิธีเลี้ยงเด็กนั้น ถึงถ้าเขาเลี้ยงแบบแต่แรกนั้นเขาเลี้ยง ถูกแดดไปมั่ง ถูกลมไปมั่ง ถูกฝนไปมั่ง ไม่มีปัญหา ยกตัวอย่างง่าย ๆ ลูกของลุง พาลูกไปส่งให้กินนมแม่ในนา พอว่าดูตนมเสร็จก็นั่งตรงนั้นแหละ และถึงแม่เฒ่า(ยาย) กับแม่มันก็ตานาต่อ เด็กสมัยก่อนนิยมเอาเขม่าดำของหม้อข้าวมาทาหน้า เชื่อว่าสามารถกันผีได้ การเลี้ยงเด็ก แม่กินน้ำผึ้งรวง (น้ำผึ้ง) น้ำผึ้งรวงกับเจ็ดหมูน (บอระเพ็ด) เพื่อขจัดเสมหะ ส่วนแม่ต้องกินพริก น้ำซุบปลาแห้ง (น้ำพริกปลาแห้ง) แม่และลูกต้องกินน้ำร้อนยาวนานประมาณสามสี่เดือนนั้น นั่นแหละ ต้องกินน้ำร้อนสามสี่เดือนนั้น และลูกต้องอาบน้ำร้อน”

สมุนไพรที่ถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านสาธารณสุขสมัยโบราณ

- ดันเรียนน้ำ ลูกคล้ายๆ ลูกน้อยหน้า มีรสหวานอมเปรี้ยว ใบใช้ฆ่าเหา
- ดันนมแมว ดอกจะมีความหอมในตอนเย็น ลูกจะเป็นช่อ
- ดันไม้เท้ายาหม่อม แก้วปวดเอว รสชาติเผ็ดร้อน
- เจ็ดหมูนย่าน แก้วเลือดลม รสขม
- ดันอุตพิษ กัดเสมหะ รสขื่นคั้น
- หญ้าตีนกา แก้วพิษไข้ รสขมเย็น
- ดันปอ ใช้ใบมาใช้ประโยชน์
- ดันลูกแพบ ลูกมีรสเปรี้ยว สูญพันธุ์แล้ว
- ดันลำเจียก ดอกหอม ใบมีหนาม เหลือน้อย
- แห้วหนู ขับลม

- ดันหนามหม้อ มีใบเป็นหนาม เป็นยาสมุนไพร
- ดันโสน ขึ้นในนาข้าว กินได้ ดินอุดมสมบูรณ์ สูญพันธุ์
- เสลดพังพอน ถอนพิษงู
- มะแว้งต้นมะแว้งเครือ ขับเสมหะ

ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร

ทรัพยากรสัตว์น้ำ

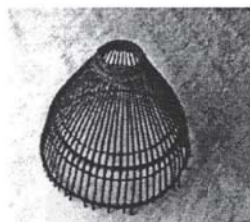
เมื่อว่างเว้นจากการทำนาชาวนาใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ด้วยการทำประมงพื้นบ้าน ซึ่งเป็นแหล่งอาหารโปรตีนที่สำคัญ การทำประมงพื้นบ้านเป็นกิจกรรม เสริมในการดำรงชีพเนื่องจากลักษณะทางกายภาพของพื้นที่เป็นที่ราบลุ่มมีน้ำท่วมขัง และมีคลองสาขาจำนวนมาก จึงมีความอุดมสมบูรณ์ค่อนข้างสูง ซึ่งเป็นแหล่งเลี้ยงปากท้องของชุมชนในท้องถิ่น ได้เรียนรู้ และถ่ายทอดวิธีการจับสัตว์น้ำไว้หลากหลายวิธี ด้วยอุปกรณ์ง่ายๆ ตามคลองต่างๆ เช่น คลองบางไทรสมัยก่อน ก่อน พ.ศ. 2515 ที่ยังไม่มีการทำเขื่อนชลประทาน คลองบางไทรเป็นลำคลองสาขาแยกมาจากแม่น้ำปากพนัง น้ำก็จะมีการขึ้นลงตามธรรมชาติ น้ำก็จะมีการไหลเวียน น้ำก็จะใสสะอาด คนในลุ่มน้ำบางไทรจะใช้น้ำประโยชน์จากน้ำในคลอง เป็นน้ำอุปโภค คลองบางไทรจะมีปลาชุกชุมมาก กล่าวได้ว่า “ปลาจึงนิชี่คร้านอีเอา” คนแต่แรก (คนสมัยก่อน) นิยมทอดแหในลำคลอง เมียจะถือท้ายเรือ ผัวจะเป็นคนทอดแห (เหวี่ยงแห) สมาชิกในครอบครัวช่วยกันทำมาหากิน ปริมาณในลำคลองมีมาก หากฤดูไหนจับปลาได้มาก ปลาที่หามาได้มากจะขายไม่ได้ ชาวบ้าน ได้เรียนรู้การถนอมอาหารด้วยการ แปรรูปโดยการทำปลาแห้ง ใส่เค็ม ถูเกลือ ไว้กินในฤดูการทำนา ในช่วงน้ำลดประมาณเดือนอ้าย เดือนยี่ นอกจากนั้นยังก็มีการหาปลา ด้วยการ ดักไซ เบ็ดทองหรือธงเบ็ด หาดูกอ ทำหว่า ไซโมรล่อม ตอนน้ำลดก็ดักช้อน (ปลาช่อน) หลุมวิ่ง ตอนเดือน 3-4 มีลูกคลัก ให้จับมาใช้เป็นอาหาร ไม่มีความยากจน ไม่มีหนี้สิน สามารถดำรงชีวิตภายใต้ทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์

ในช่วงหลังจากการทำนาเสร็จ ชาวบ้านจะไปหาไม้ไผ่มาเก็บไว้ แล้วจะเอามาเหลาทำเป็นซี่ ซี่ ทำงา ทำตัวไซ พาลงไปดักปลาในคลอง ส่วนเบ็ดก็จะปักธงตามริมคลอง ได้ปลาช่อน ปลาตุ๊ก ปลาหนวดยาว เล่ากันว่า แหปากแรกที่ได้ นำมาใช้กันในคลองบางไทร โดยเฉพาะในบ้านบางหมัน แหปากแรก เป็นแหของ ดาดับ (ชื่อคน) แป๊ะวู้ (ชื่อคน) สมัยก่อนคนบ้านบางหมันยังไม่รู้จักใช้แห ดาดับได้นำแห นี้มาจากญาติที่ แถวปากพวย ปากนคร ในอำเภอเมือง นครศรีธรรมราช เนื่องจากบริเวณมีการใช้แหกันแล้ว แหปากที่สอง คือ ของคุณตาเผ้ว ธรรมชาติ หลังจากนั้นก็เริ่มใช้แหกันมากขึ้นเรื่อยๆ จนกลายเป็นที่นิยม การทอดแห มักใช้เรือพาย พอช่วงต่อมาชาวบ้านก็มีการรวมกันทอดหลายลำเรือ จะทอดเรียงเต็มลำคลอง จะทอดกันไปเรื่อยๆ พอเห็นว่าได้พอสมควรจะพากันกลับบ้าน ในช่วงหลังปลาในคลองเริ่มลดน้อยลง พอเริ่มมีเขื่อนชลประทาน การทอดแหก็หาากินยากขึ้น ก็เริ่มนิยมหันมาทำให้อวนกันมากขึ้น เป็นวิธีที่ได้ปลามากกว่าวิธีการทอดแห

เครื่องมือ และวิธีการหาปลา อย่างง่าย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อยังชีพเป็นหลัก และยังคงรักษาสมดุลทางธรรมชาติ เพื่อให้ทรัพยากรสัตว์น้ำมีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ มีหลายชนิด เช่น

เบ็ด หรือ “ยั่วเบ็ด” เบ็ดตกเขาจะเรียกว่า “เบ็ดยั่ว” คันเบ็ดเขาจะทำกับไม้เรียว (ไม้ไผ่ลำเล็กยาว) แล้วก็เอาสายเอ็นมาทำเบ็ด เบ็ดที่ใช้คือเบ็ดเบอร์ 8 เหยื่อที่ใช้ ลูกปลาลมอ เอาเบ็ดเกี่ยวหลังปลาลมอ แล้วยั่วตามริมคลองตามช่องต้นจาก จะใช้เรือในการยั่วปลาจะไปคนเดียว คนยั่วจะนั่งหัวเรือ ท้ายเรือจะเอาทางจากบดกับท้ายเรือทำเป็นกูดเรือ การยั่วปลานี้จะได้เฉพาะปลาช่อนเท่านั้น การหาเหยื่อปลาลมอโดยการตกลูกปลาลมอ และการหาลูกปลาในปลักข้างๆ บ้านจะใช้เจียดักและก็เอาดินเหนียวเป็นวงกลม เรียกว่า “การเวียนลูกเหยื่อ”

สุม เป็นอุปกรณ์ที่ทำจากไม้ไผ่ ใช้ไม้ไผ่มาสาน คล้ายสุมไก่ แต่เล็กกว่าและมีความแข็งแรงกว่า ตรงกลางมีรู สำหรับใช้มือล้วงเข้าไปจับปลา ไว้จับปลาในบริเวณทั่วไปที่น้ำไม่ลึกมาก เมื่อเห็นปลา นำสุมไปครอบ แล้วใช้มือล้วง จับปลา

ภาพที่ 2-14 สุมจับปลา

เบ็ดทอง เบ็ดราว จะใช้สายยาวนะใช้สายเชือกหย่อนไปในคลอง แล้วเอาเบ็ดห้อยๆ ใช้เหยื่อลูกปลา บ้าง หรือกุ้ง แล้วดักเพื่อรอให้ปลามากินเหยื่อ

โบละ หรือ เปือก คืออุปกรณ์จับปลาที่ชาวบ้านสร้างขึ้น แล้วนำไปไว้ในลำน้ำ โดยใช้ ไม้ซี่ๆเล็กๆ ใช้เชือก (ย่านเถาว์ลย์) ผูกต่อกัน เป็นแผ่นๆ ระยะห่างประมาณ 0.5 นิ้ว โดย แต่ละแผ่นยาวประมาณ 2 เมตร ประมาณ 5 - 6 แผ่น เมื่อชาวบ้านทำ โบละเสร็จแล้ว ก็ต้องไปสร้าง เกาะไว้ในคลอง เรียกว่าการทำ "หน้าปลา" การทำหน้าปลา นั้น ทำโดยการนำไม้แห้ง เศษไม้ (ลาพา)หรือ ผักตบชวา มากองสุมไว้ เว้น ระยะเวลา ประมาณ 15-30 วัน เพื่อให้ปลา มาอาศัยอยู่ จากทรัพยากรสัตว์น้ำที่อุดมสมบูรณ์ ปลาจะเข้ามาอยู่อาศัยจำนวนมาก เมื่อปลามาอาศัยอยู่ในหน้า ก็นำ "โบละ" มาล้อมหน้าปลาไว้ หลังจากนั้นก็รื้อ เศษไม้ หรือผักตบ และใช้สุมครอบ แล้วค่อยจับปลา

ชาวบ้านเล่าเกี่ยวกับการทำหน้าปลาว่า "คนในคลองบางไทร หลอดย่าน พอเข้าช่วงน้ำลด ช่วงเดือน สาม เดือนสี่ เขาจะรวมกลุ่มกันประมาณ 3-4 คน ไปทำหน้าปลา ใช้ผักตบ ไม้ใช้เศษไม้ เรียกว่าลาพา ที่อยู่ข้างๆริม คลองเอาทางจากมาปักสุมๆทับๆ กันไว้เพื่อเป็นร่มเงา เป็นที่พักของปลา เรียกว่าทำหน้า เหมือนทำที่อยู่ให้ปลา ทำ บ้านให้ปลาอยู่ พอเราทำนานๆ ปลามันจะมาอยู่ ปลาเว้นระยะเวลาให้ปลาอยู่ ประมาณ 15-30 วัน ขึ้นกับความอุดม สมบูรณ์ของแหล่งน้ำ ช่วงน้ำลดมาก พอครบกำหนดก็ใช้โบละชัก 5-6 แผ่นมาล้อม ก็ลงไปเอาไม้ที่ปักไว้ออกให้หมด หลังจากนั้นก็เอาเครื่องมือจับปลาที่เรียกว่า "สุม" ลงสุมจับปลา จะได้ปลามากมาย เช่น ปลาช่อน ปลาดุก ปลาหลด กุ้ง ปลาโม้ (ปลานู) ฯลฯ"

ร้านวึ่ง อุปกรณ์ที่ทำด้วยไม้ไผ่ลักษณะเหมือน โบละ แต่ทำเป็นร้าน แล้วยกไปวางไว้ ตามปากช่อง น้ำ พอน้ำแห้ง ปลาจะเริ่มออก

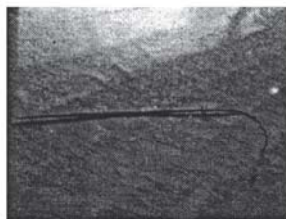
เลื่อยะ ลักษณะคล้ายโบละ ด้วยการนำ โบละมาม้วน เป็นท่อแล้วทำวงอยู่ตรงกลาง แล้วทำมีงายอยู่ เรียกว่า "งาเลื่อยะ" ซึ่งงามีลักษณะเป็นซี่ ที่ปลาเข้าไป แล้วออกมาไม่ได้

โพงพาง อุปกรณ์สานด้วยเชือกเป็นวงกลม ไปๆ ดักไว้ที่เลื่อยะนั้น พอปลาเข้าไปถึงมันออกไม่ได้ๆ มันจะติดอยู่ในวงกลมนี่จนรุ่งเช้า ไปดักแหละ เนี่ยๆแหละอันนี้เขาเรียกว่าแหละ แต่ทางโน้นนั้น ก็ที่บ้านเราแหละอยู่ กับเลื่อยะแต่แรก แต่ในปัจจุบันหมดน้ำแล้ว เมื่อสมัยก่อนมันที่น้ำไหลนั้นแหละ ที่น้ำลงถึงปลามันอยู่ในน้ำ มันจะออก มัน จะลงมาจากนั้นแหละ พอมันทำเลื่อยะ เอาไปไหนไม่ตริกัน เตี้ยวนี่หมดขนาดเลย พอเขาเริ่มขุดถนนหมดนี้

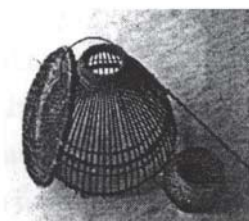
หลุมวึ่ง กรรมวิธีในการทำคลองในนา โดยใช้ดินโคลน หลอกให้ปลาคิดว่าเป็นคลอง ปลาจะกระโดด ซึ่งเป็นเทคนิคกันของชาวบ้าน ในการทำคลองนั้นต้องเอาดินโคลน(ตม) โรยไว้ด้วย หลุมขนาดประมาณ 1 ฟุต กว้างไม่ มาก กะให้พอๆ กับคันนาโดยขุดหลุมต้องขุดที่ดอน เช่นบริเวณคันนา นิยมทำหลุมวึ่งประมาณ เดือนสาม เนื่องจาก อากาศเย็น มีน้ำค้างมาก ปลาจะวึ่ง ชาวบ้านมีวิธีสังเกต คือหากรุ่งเช้า (ประมาณ ตี 3 ตี 4) อากาศเย็นจัด อากาศเริ่ม

แล้งแล้ว สังเกตว่าปลาจะเริ่มวิ่ง ซึ่งชาวบ้านสังเกตจากปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เพื่อนำมาประยุกต์ใช้กับวิธีในการดำรงชีพ

ชาวบ้านเล่าเกี่ยวกับธรรมชาติของปลาว่า “ลักษณะของธรรมชาติมันจะรู้ว่าพอช่วงไหนเย็นจัดมันฤดูกลางข้งหน้ามันเริ่มแล้งแล้ว ธรรมชาติมันเริ่มเรียนรู้ธรรมชาติ ตรงไหนเราสังเกตได้เลย ปลา มันจะแตกไปหาคลอง มันรู้ปรีว่าคลองอยู่ไหน มันแตกไปหาคลอง ไปหาคลองโน้นแหละ นั่นคือธรรมชาติมันจะรู้ เหมือนกับเขียดกบร้องขอฝนพ่นนั่นแหละ คือมันจะรู้ว่าอ้อ กบร้อง” แสดงให้เห็นถึงการเข้าถึง และรู้จักธรรมชาติเป็นอย่างดี

เบ็ดทอง

ภาพที่ 2-15 อุปกรณ์จับปลา

ป่าจากที่เคียงคู่กับสายน้ำ

ป่าจาก หรือ ต้นจาก เป็นพืชที่อยู่กับคนลุ่มน้ำปากพนังมาช้านาน เป็นพืชที่เคียงคู่อยู่กับลำน้ำ ต้นจากขึ้นอยู่เรียงรายตามที่ต่างๆ ที่มีน้ำท่วมถึง โดยเฉพาะบริเวณริมคลอง เนื่องจากในอดีต พื้นที่ในลุ่มน้ำปากพนัง จะมีน้ำเค็มไหลเข้ามา ทำให้ ตามลำคลองเป็นระบบนิเวศน้ำเค็ม ซึ่งมีความเหมาะสมที่ต้นจากจะเจริญเติบโตได้อย่างอุดมสมบูรณ์ เช่น บริเวณริมคลองบางจาก คลองบางไทร หรือบริเวณตำบลบ้านใหม่ ผู้คนในสมัยก่อน ใช้ประโยชน์จากป่าจากจำนวนมาก สามารถนำมาใช้ได้มากมายทั้งของกินและของใช้ ป่าจากนอกจากมีประโยชน์ทางตรงเชิงคุณค่าทางเศรษฐกิจแล้ว ยังมีคุณค่าทางอ้อมที่ชาวบ้านได้รับ คุณค่าต่อระบบนิเวศวิทยา ในป่าจากมีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากร สัตว์บก สัตว์เลื้อยคลาน สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ และสัตว์น้ำหลากหลายชนิด และมีพันธุ์ไม้หลากหลายชนิดที่เกิดขึ้น เช่น ลำพู ประลัน หวายลิง เป็นต้น ในอดีต ป่าจากเป็นแหล่งที่มีระบบนิเวศที่ค่อนข้างสมบูรณ์

เมื่อกล่าวถึงการใช้ประโยชน์จากป่าจากของชุมชนในอดีต มีมากมาย เช่น ใบจากลักษณะคล้ายๆ กับใบมะพร้าวแต่มีขนาดใหญ่กว่า ใบจากอ่อนชาวบ้านนำมาตากแดดให้แห้งแล้วทำมวนบุหรี่ พอใบแก่ นำมาห่อขนม เรียกว่า ขนมจาก หรือนำมาเย็บเป็นตับเพื่อนำมาห่อเป็นหลังคาบ้าน กันฝนบ้าน ทำเป็นเพิงในทุ่งนา หรือ เพิงในเรือแจว ซึ่งใบจากที่ซ้อนๆ กันความร้อนได้ดี กันน้ำก็เป็นฉนวนกันความร้อนอย่างดี ทำมาจากใช้ชีวิตน้ำในเรือได้อีก หรืออาจทำเป็นงอบที่บังแดด หรือหาจาก (ภาชนะที่ใช้เพื่อตักน้ำหรือวิดน้ำ) หรืออาจนำใบจากมากันเพื่อป้องกันตลิ่งพังได้

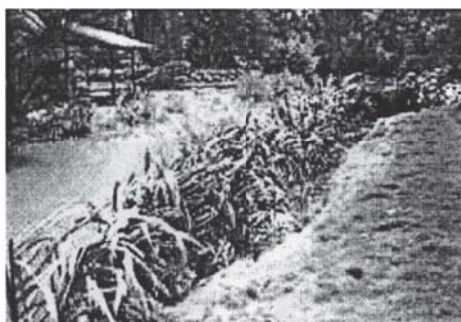
ส่วนวงจากนั้นสามารถคั้นน้ำหวานของต้นจากออกมา เพื่อทำน้ำตาลจากได้ ซึ่งมีรสชาติคล้ายน้ำตาลโตนด และสามารถนำไปเคี่ยวเพื่อทำน้ำฝักจาก หรือจะหมักเพื่อทำน้ำส้มจากก็ได้ น้ำส้มจากนั้นก็นำไปทำน้ำตาลเมา นอกจากนี้หากนำน้ำตาลจากไปเคี่ยวหลังจากเคี่ยวได้น้ำฝักจากแล้วก็จะได้น้ำตาลปึก

ภาพที่ 2-16 ต้นจาก และลูกจาก

ส่วนสุดท้ายลูกคือลูกจาก ลูกจากอ่อนสามารถนำไปแกงรับประทานได้ หรือจิ้มกับน้ำพริกได้ หรือเมื่อปล่อยให้ อ่อนพอเหมาะก็สามารถนำมาลอยแก้วหรือเชื่อมรับประทานเป็นขนมหวาน

ชาวบ้านเล่าเกี่ยวกับประโยชน์ของต้นจากว่า “ประโยชน์ของจากมีมากมาย ใช้ มุงหลังคา ลูกทำน้ำตาลลูกเหอ ทำน้ำส้ม งวงมัน นี้มันอยู่พื้นนี้แหละ งวงที่ยื่นมา ก้านของลูกนั้น เหมือนลูกโหนดที่ยื่นออกมา น้ำฝันั้น ลูกมันนั้นนะดี เคี้ยวทำน้ำฝั น้ำฝัจาก น้ำฝั ถึงน้ำส้มตัดจากลูกมันถึงลูกมันดีทำน้ำส้ม ตัดทำน้ำส้ม ใ้ลูกจากจิ้มน้ำพริกกัน เอามา แกง มาเชื่อมเป็นลูกชิด เอามามุงหลังคาอะ ยอดมันนำมาทำสุบยา ทำได้ทุกอย่าง ยอดอ่อนๆ และนำไปจากมาทำหมา จาก ใบจากใช้ได้ทั้งเพแหละ ได้หลายอย่าง ทำที่ตักน้ำ (น้ำ) หมวกกันแดดนั้นมี ทำเป็นเปี้ยว งาม ๆ นี่เขาทำกับใบลาน เรียกว่าหมาเปี้ยว”

ภาพที่ 2-17 การนำใบจากมากั้นกันดลิ่งพัง

ปรากฏการณ์ธรรมชาติ: น้ำเค็มเข้าสู่พื้นที่

เมื่อถึงฤดูแล้ง น้ำเค็มจากอ่าวปากพนัง จะไหลเข้าสู่แม่น้ำปากพนัง และไหลกระจายเข้าสู่คลองสาขา ปริมาณ ความเค็มขึ้นกับ ระยะห่างของคลองสาขากับแม่น้ำปากพนัง และระดับความลาดเอียงของพื้นที่ และปริมาณน้ำฝนที่ตก พื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง นั้นมีระดับความสูงกว่าระดับน้ำทะเลประมาณ 1- 2 เมตร เมื่อปริมาณน้ำจืดในแม่น้ำปากพนัง หรือ คลองสาขามีน้อย ทำให้น้ำเค็มไหลทะลักเข้าสู่บริเวณน้ำจืด ซึ่งเป็นระบบนิเวศน์ใหม่ คือระบบนิเวศน์แบบน้ำกร่อย ทรัพยากรทางธรรมชาติเกิดการปรับตัว และมีเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติ เช่น ทรัพยากรสัตว์น้ำ ปรับเปลี่ยนเป็นปลา สองน้ำ (ปลาที่สามารถอาศัยอยู่ทั้งในน้ำจืดและน้ำกร่อย) ชาวบ้านก็มีการปรับตัวตามธรรมชาติมาเป็นเวลาช้านาน

ชาวบ้านเล่าว่า “ที่ตำบลบ้านใหม่ ช่วงเดือนสาม เดือนสี่ หรือประมาณเดือนกุมภาพันธ์ มีน้ำ น้ำเค็มมันต้องขึ้นมาแล้วไปถึงชะเมาโน น้ำเค็มมันมานานนะ จนกว่าฝนตกโน้นแหละ ไปเดือนแปดเดือนเก้าแหละ (จนกว่าจะน้ำลด ฝนตกลงมามันจะละลายแหละใช่ปะ มันมาผสมกัน) ต้องไปเที่ยวหาน้ำตามบ่อเพื่อให้วัวกินนั้น ช่วงน้ำเค็มเข้ามาปลาน้ำจืดอาจจะหนีคได้ มันเมานั่น มันเมาสักพักหนึ่งระยะแรกๆ ปรับตัวได้ มีปลามันยั่วเยี้ยะเลย ปลาสองน้ำ เช่น ปลากระบอก ปลาชี่แก้ง ปลาแหง ปลาตุกเล ปลากด ปลากดขาว ปลาหมอ ปลาช่อน ปูดำ กุ้งก้ามกราม แม่กุ้งนะ ตัวโตทั้งนั้น พวกนี้ก็อยู่ได้ในน้ำกร่อย พอเขาเปิดบิบน้ำมันจะเสียน้ำไม่ถ่ายเทน้ำ ปลาทาย กุ้งตาย พอเขาเปิดน้ำมันก็เหม็น น้ำมันระบายออกไม่ได้”

เมื่อน้ำเค็มเข้ามาเกิดปรากฏการณ์การปรับตัวของทรัพยากรสัตว์น้ำ ชาวบ้านก็ได้เข้าใช้ประโยชน์จากหลากหลายของทรัพยากรดังกล่าว เป็นการดำรงชีพภายใต้ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ

เรือและวิถีคนในอดีต

สมัยก่อนผู้คนมีความผูกพันกับลำน้ำ การตั้งถิ่นฐานจึงนิยมมักอยู่ริมคลอง ดังนั้นจึงผูกพันกับพาหนะที่เรียกว่า “เรือ” เพื่อเป็นพาหนะที่เดินทางไปไหนมาไหน เพื่อเดินทางไปขายผลผลิตข้าว เดินทางและขนไม้เพื่อสร้างบ้านเรือน และเป็นอุปกรณ์เพื่อทำมาหากิน ชาวบ้านที่อยู่ริมคลอง เช่น ริมคลองชะเมา คลองบางจาก คลองบางไทร มักมีเรืออยู่ทุกครัวเรือน โดยเฉพาะวัด ต้องมีเรือขนาดใหญ่ ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะมีเรือแจว (เรือยืนพาย) เรือพาย (เรื่อนั่งพาย) ในระยะหลังมีเรือโดยสารที่เรียกว่า เรือยนต์ เรือไฟ และเรือแจว เรือพาย ใช้แรงงานคนเป็นหลัก จึงต้องใช้เวลาในการเดินทาง จนมีตำนานเล่าว่า ชะเมาพายเรือ คนที่นั่งไปด้วยสามารถสานกระเชอ (กระบุง) ได้ 1 ลูก จึงเรียกบริเวณนั้นว่า บ้านปลายเชอ

การวัดขนาดของเรือนั้นใช้ขนาดของการบรรทุกข้าวเป็นเกณฑ์ ซึ่งแสดงถึงความจำเป็นของการใช้เรือ ว่าส่วนใหญ่ชาวบ้านมีเรือไว้เพื่อบรรทุกข้าวไปขาย เป็นวัตถุประสงค์หลัก ขนาดของเรือมีหลายขนาด เช่น ขนาดจุข้าว 1 เกวียน 2 เกวียน 5 เกวียน หรือ 10 เกวียน เป็นต้น ซึ่งขนาดของเรือส่วนใหญ่กว้างตั้งแต่ 1-2 เมตร ส่วนความยาวขึ้นกับขนาดความจุ นอกจากนี้ยังเรียกขนาดของเรือตามจำนวนฝีพาย เช่น หากพาย 4 คน เรียกว่า เรือขนาด “4 ดอก” เรือขนาด 3 ดอก คนพาย 3 ดอก ส่วนใหญ่จะมีเรือขนาด 4 ดอก

ภาพที่ 2-18 ไม้พายเรือ และเรือ

เรือที่เป็นเครื่องมือทำมาหากิน เรียกว่า “เรือเชียด” เป็นเรือขนาดเล็กครอบครัว ขนาดความยาว ประมาณ 7 - 8 เมตรบางครั้งอาจเรียกว่าเรือผีหลอก เนื่องจากทาสีขาวเพื่อหลอกปลา ลักษณะของเรือเชียด คือเรือใช้แผ่นไม้ตีเป็นปีก พร้อมกับชิงอวนไว้ และทาสีขาวรอบลำเรือและปีกไม้ และนำเรือไปรากลงในน้ำ เมื่อปลาเห็นสีขาวนี้มันจะโดดตามสี ขาวนั้นขึ้นมา มันจะไปติดอวนที่ชิงไว้ เป็นลักษณะของภูมิปัญญาของชาวบ้านที่ถ่ายทอดกันมา ซึ่งในแต่ละคืนจะจับปลาได้ประมาณ 9 - 10 กิโลกรัม แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร

การประยุตเรือเชียดเพื่อการจับกุ้ง เมื่อต้องการจับกุ้งชาวบ้านจะใช้ไม้ไผ่ทั้งลำ เจาะรู แล้วใช้ก้านพร้าวเสียบไว้ในรูที่ลำไม้ไผ่ ลักษณะคล้ายหวี เรียกว่า “ก้านเชียด” ความยาวกระยะให้ถึงพื้น แล้วนำไม้ไผ่ไปผูกกับปีกไม้ที่ขอบ

เรือ จากนั้นนำไปลากในน้ำ (ลักษณะกวาดพื้น) เนื่องจากกุงจะหลบอยู่ในดิน เมื่อก้านมะพร้าวปาดดิน กุงจะติด (กระโดด) ขึ้นทางปีกเรือ และลงเรือไปเลย กุงจะติดเหนือน้ำ คันทิ้ง สามารถจับกุงได้ 2-4 ตีบ ส่วนใหญ่พบ กุงหางแดง กุงแซบวีย

ประมาณ พ.ศ. 2494 เรือยนต์ เข้ามาใช้ในชุมชน บริเวณ ตำบลชะเมา เริ่มแรกนั้นเรือยนต์เข้ามา ลำแรกเรือยนต์เป็นของ ครูคล่อง ตาแก้ว น้าคล้อย น้าคลี แล้วที่หลังต่อๆ มานะ วิถีการดำรงชีพจะมีเรือเข้ามามีส่วนร่วม

ชาวบ้านเล่าเรื่องการใช้เรือในการดำเนินชีวิตของคนในอดีตว่า “เวลาจะเข้าไปซื้อของในเมือง เราซื้อของกับรถ แล้วมาลงเรือ พอเช้าจะมีเรือหางยาวลอยลำที่บางจากนั้น เราขึ้นเรือ แล้วไปขึ้นรถ ขากลับก็ ต้องลงเรืออีก ต่อมาเมื่อ มีการสร้างชลประทานบางจากเรือยนต์ก็หายไป มันเริ่มมี ประมาณปี 2494 และยกเลิกเมื่อประมาณปี 2505”

วัฒนธรรม ความเชื่อ และประเพณี

ประเพณีท้องถิ่นมักเกี่ยวข้องกับศาสนา คนนับถือศาสนาพุทธ ถึงแม้จะมีชุมชนมุสลิมอยู่ใกล้ (ชุมชนมุสลิม บ้านแสงวิมาน เป็นชุมชนมุสลิมที่อพยพมาจาก ภาคกลาง ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ไร่สวนผสม) ในหมู่บ้าน มีงานบวช งานบุญ ต่างๆ แห่ผ้าขึ้นธาตุ วันสาทรเดือนสิบ หากบ้านไหนจัดงานบุญ ชาวบ้านต้องขนเสื่อผ้าไปกางที่บ้านที่จัดงาน เพื่อจะได้ช่วยงานอย่างเต็มที่ ใครมีข้าวของที่จะช่วยงานได้ก็ขนไปช่วยงาน เช่น ขนข้าวสาร ไปช่วยงาน พอเสร็จงาน ก็ขนขนม เช่น ขนมกวน ข้าวเหนียวจากงานมาแจกลูกหลานที่บ้าน เนื่องจากบ้านที่จัดงานจะทำขนม เพื่อเลี้ยงคนจำนวนมาก ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความมีน้ำใจ และเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ระหว่างกัน ชุมชนมีความผูกพันกับวัดเป็นอย่างมาก วัดเก่าแก่มากมีจำนวนมาก เช่น วัดป่าระกำใต้ อายุประมาณ 200 กว่าปี หรือวัดป่าระกำเหนือ สร้างขึ้นมาจนจนจำไม่ได้ แต่จำได้ว่ามีอาจารย์เพชร ต่อมาเป็นอาจารย์มยุ อาจารย์เพชร เป็นเจ้าอาวาส เป็นผู้บุกเบิกก่อสร้าง

วัฒนธรรมและประเพณี หรือพิธีกรรมต่างๆ มักเกี่ยวข้องกับศาสนา คนสมัยก่อนจะเข้าวัด ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ เมื่อพ้นจากฤดูน้ำฟ้า (น้ำท่วม) ก็จะมีประเพณี ขนทรายเข้าวัด ชาวบ้านก็จะรวมกลุ่มกันไปเอาทรายที่คลองชะเมามาถมวัด ตอนเย็นๆ ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ก็จะช่วยกันไปขนทรายขึ้นจากเรือเข้าในวัดอย่างสนุกสนาน พอได้ทรายตามต้องการก็จะมีประเพณี “หลวงทราย” หาเงินเข้าวัด เอาเงินไปใช้จ่ายต่าง ๆ ของวัด

วัฒนธรรมและประเพณี เป็นไปตามลักษณะของอาชีพ และความเป็นอยู่ มีการแรกนาข้าว โดยการจัดดอกไม้ ธูป เทียน ข้าวตอก พร้อมเลือกวันที่ฤกษ์งามยามดี ที่ชาวบ้านเรียกว่า แรกหวาน โดยเริ่มทำพิธีจากมุมใดมุมหนึ่ง ส่วนพิธีแรกเก็บข้าว ก็ใช้วิธีเดียวกัน แต่แรกเริ่มเก็บข้าวได้ 3 เลียงก่อนเอามาวางไว้ เพื่อเลือกวันดี เพื่อนำขึ้นในยังข้าว

ในอดีตชุมชนมักไม่ได้รับรู้ข่าวสาร เกี่ยวกับสภาพดินฟ้าอากาศ ชาวบ้านใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน ในการสังเกตปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น หากเกิดเหตุการณ์ “มดคันขึ้นบ้าน” “หอยโข่งไต่บนที่สูง” “ชมเห็ดออกดอก” “ไม้ไผ่แตกยอด” เป็นที่คาดการณ์กันว่า น้ำจะมา ฝนจะตก

คนทั้งหนุ่ม-สาว และคนแก่นิยมไปทำบุญที่วัด และนิยมให้ลูกที่เป็นผู้ชาย ไปอาศัยอยู่กับพระ ที่เรียกว่า เด็กวัด เพื่อเรียนหนังสือและมีพิธีกรรมต่างๆ มากมาย

ช่วงเดือนสาม ลูกหลานจะเกี่ยวข้าวมาดำ เขาเรียกว่า สารข้าวใหม่ พาไปให้ผู้สูงอายุ มีข้าวสาร ปลาเค็ม ปลาร้า ก่อนจะให้ครอบครัวกิน

การละเล่นในวันงานก็เล่นกันแบบง่ายๆ เช่น ค่ายทิง ยับสาก อุนลูกไก่ ปัจจุบันประเพณีนี้ได้สูญหายไปแล้ว พิธีกรรมต่างๆ ในอดีต เช่น

การเผาศพ เดิมใช้ไม้ปัก 4 เสา เรียกว่า “เสาสร้าง” เผากับไม้แห้ง ซึ่งแต่ละคนเอามาช่วยกันเผา เอาไม้ไปปักแล้วก็เอามาวางกองซ้อน ๆ กันแล้วเอาโลงศพมาวางแล้วก็เผา หลังจากนั้นก็เผาเชิงตะกอน เอาอิฐมาจัดเป็นสองแถว แล้วเอาไม้มารองและเอาศพมาวางแล้วราดน้ำมันแล้วเผา รุ่งเช้าก็ไปดับธาตุ (เก็บอัฐิ) ก่อนนกกากจะบินออกจากรังไม่ให้ก้าข้ามก่อน ในบริเวณนี้พบมีการตั้งสุสานคนจีนในบ้านในอ่าว ม.4 ต.ชะเมา เป็นหลักฐานจนปัจจุบัน

การบิณฑบาต ก็จะพาเรือไปตามบ้าน เด็กวัดก็จะส่งเสียงบอกว่า “ตักทานนะครับ” ชาวบ้านก็จะรู้ว่าพระมาแล้ว จะได้ลงไปใส่บาตร

ประเพณีสารทเดือนสิบ เป็นประเพณีชาวนครศรีธรรมราชรับมาจากประเพณี “ เปตพลี ” ของอินเดียเพราะนครศรีธรรมราชได้ติดต่อกับอินเดียมาเป็นเวลานานก่อนดินแดนอื่นๆ ในประเทศไทย ดังนั้นวัฒนธรรมและประเพณีต่างๆของอินเดียส่วนใหญ่จึงได้ถ่ายทอดมายังเมืองนครศรีธรรมราช การทำบุญสารทเดือนสิบ เป็นประเพณีที่ชาวนครปฏิบัติมาช้านานโดยถือเป็นคติว่าพวกเปรต ซึ่งหมายถึงบรรพบุรุษญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้วและตกทุกข์ได้ยากในเมืองนรก จะได้รับอนุญาตให้ขึ้นมาเยี่ยมลูกหลานในเมืองมนุษย์ในช่วงเดือนสิบ บรรดาลูกหลานจึงได้ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้พร้อมๆกัน

หนึ่งในปลายเดือนสิบของทุกปี เป็นระยะที่พืชพันธุ์ในท้องถื่นออกผล ชาวเมืองซึ่งส่วนมาเป็นเกษตรกรต่างก็ชื่นชมยินดีในผลผลิตของตน ดังนั้นจึงเก็บเกี่ยวผลผลิตรุ่นแรกนำไปถวายพระสงฆ์ที่วัด เพื่อเป็นศิริมงคลแก่ตนเองและเรียกส่วนไร่นา และอีกเหตุผลหนึ่งก็คือเมื่อเริ่มฤดูฝนพระภิกษุยากลำบากในการออกบิณฑบาต บรรดาชาวบ้านจึงนำพืชผลทั้งของสดของแห้งนำไปถวายพระสงฆ์เพื่อเป็นเสบียงในช่วงฤดูฝน โดยจัดเป็นสำรับหรือเรียกว่า “หมรับ” ประเพณีสารทเดือนสิบ จะเริ่มต้นวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ซึ่งถือว่าเป็นวันที่บรรพบุรุษผู้ล่วงลับได้ถูกปล่อยตัวขึ้นมาจากนรก สำหรับวันนี้ลูกหลานบางคนก็จะประกอบพิธีต้อนรับ โดยยกปิ่นโตและอาหารคาวหวานไปทำบุญที่วัดเรียกกันว่า “วันหมรับเล็ก” ส่วนบางคนก็จะยกไปประกอบพิธีในวันแรม 13 14 15 ค่ำทีเดียว และชาวบ้านจัดทำขนม เรียกว่าทำพอง ทำลา (ชื่อขนม) ทำขนมแห้ง พาไปให้ผู้เฒ่าผู้แก่

สงกรานต์ จัดงานสงกรานต์กันที่วัด วันที่ 13 เมษายน เรียกว่าวันส่งเจ้าเมืองเก่า วันที่ 14 เมษายน เรียกว่าวันว่าง ส่วนวันที่ 15 เมษายน เรียกว่าวันเจ้าเมืองใหม่ ในวันส่งเจ้าเมืองเก่า คนนิยมไปวัด ชาวบ้าน หนุ่มสาวก็แต่งตัวสวย ๆ เขาไปอยู่กันที่วัด เขาไปพบกันที่วัด คนแก่หัวชั้น ไปวัดนะ พระคุณเจ้าก็แสดงพระธรรมเทศนาเสร็จแล้วก็ถวายอาหารพระ พอรุ่งเช้าเป็นวันว่าง ตอนเย็นจะมีการเล่นการพนัน เรียกว่า เล่นอีผัด อีกุ้งอีปลา บ้าหลาก บ้าหลาก

การบวชนาค ผู้ชายอายุ 20 ปี จะครบบวช โดยให้ไปอยู่วัด เดือน 6 - เดือน 8 แล้วก็บิณฑบาตตั้งแต่เช้า เป็นเด็กวัดใหญ่ เดือน 8 ครั้งเดียว ต้องบวชเข้าพรรษาอีก 3 เดือน (เข้าพรรษายำน้อย 1 พรรษา) ถือว่าบรรลุปภาวะโดยการบวชสามารถมีครอบครัวได้ ผู้ไปงานจะนิยมเอาข้าวสารใส่หม้อเหล็กเขี้ยว ตอนกลับจากวัดเจ้าภาพจะใส่ขนมมาแทนข้าวสาร การบวช ผู้ไปงานจะนิยมเอาข้าวสารใส่หม้อเขี้ยวไปทำบุญพร้อมเงิน 2- 5 บาท และขนมตามฐานะของเจ้าภาพ เวลากลับเจ้าภาพจะใส่ขนมมาให้ในหม้อเขี้ยว ถ้าเจ้าภาพฐานะปานกลางจะนิยมทำขนมกวน ขนมเทียน ส่วนเจ้าภาพฐานะร่ำรวยจะทำขนมยาหรือขนมกละแมในปัจจุบัน มีการร้องเพลงแหล่เจ้านาคด้วย

วันสำคัญทางศาสนา เช่น วันวิสาขบูชาและมาฆบูชา คนหนุ่ม - สาว และแก่จะนิยมไปวัดพระมหาธาตุ โดยการพายเรือตามใต้ไปแรมคืน ไปตามคลองสุขุม คลองไม้เลี่ยม (หัวตรุก) คลองทาน และไปขึ้นฝั้วที่วัดชลเฉียง (ชายคลอง)

การแต่งงาน -ส่วนใหญ่พ่อแม่เป็นผู้เลือกให้ พ่อกับแม่สองฝ่ายเขาคดกลงกัน โดยวิธีการสืบ ดังคำโบราณที่ว่า ตูนางให้ตูแม่ ตูให้แน่ตองตูที่ยาย บางครั้งเจ้าบ่าว เจ้าสาวยังไม่เคยได้คุยกันเลย ลูกจะตามใจและเชื่อฟังพ่อแม่ งานแต่งงาน ใช้ขันหมากจำนวน 5 7 หรือ 9 ขัน ถ้าหมั้นใช้ 3 ขัน เวลาแต่งงานจะใช้แห่ขันหมากเดินไปตามคันทนา ในพิธีแต่งงานเจ้าสาวให้ผ้าเช็ดหน้าคิดว่าสวยงามที่สุด ให้แขกฝ่ายเจ้าบ่าวเป็นของที่ระลึก ในพิธีต้องนิมนต์พระ 5 รูป มีหมอน 1 ใบ ปูด้วยผ้า วาง หมาก-พลู สามคำ เงินสามบาท ดอกไม้สามดอก แบ่งเป็น 3 กอง กองละ 1 ชุด (ทั้งหมด 3 ชุด) วางบนหมอนที่ปูผ้าไว้ เมื่อตกลงแล้ว เจ้าบ่าวกวาดด้านซ้าย และด้านขวาทั้ง ส่วนกองที่อยู่ตรงกลางให้เก็บใส่กระเป๋า เสร็จแล้วเจ้าสาวออกมา เพื่อทำพิธีสวมแหวน เจ้าบ่าว เจ้าสาวรับศีล บูชาพระรัตนตรัย รับศีล ขอพรพระ ถวายอาหารพระแล้วก็ถือว่าพิธีทางศาสนาเสร็จ นี่เจ้าบ่าว เจ้าสาว ไปไหว้พ่อแม่ ไหว้ญาติ หลังจากนั้นก็มีการเล่นเพื่อนบ้าน หลังจากนั้นก็มีพิธีการเข้าห้องหอ เป็นเวลา 3 คืน เพื่อนเจ้าบ่าวต้องนอนเฝ้าหน้าห้องหอด้วย ก่อนนอนต้องมีพิธีที่เรียกว่า เรียงสาดเรียงหมอน โดยญาติผู้ใหญ่ที่อาวุโสและมีชีวิตครอบครัวที่ราบรื่น กล่าวสวดมนต์นำกระทำพิธีที่ห้องหอ

พอรบ 3 คืน ต้องไปบ้านเจ้าบ่าว โดยเอาขนมใส่หม้อเขียว เพื่อแนะนำกับญาติผู้ใหญ่ฝ่ายเจ้าบ่าวซึ่งคือ การได้รู้จักกับญาติผู้ใหญ่ และมีของว่าง คือ ข้าวเหนียวแกง แกงบัวต้ว ถ้าเจ้าภาพมีฐานะดี จะทำขนมทองหยิบทองหยอด ขนมหม้อข้าวหม้อแกง ในงานจะมีสายรุ้งสีสวย ๆ เป็นสัญลักษณ์ เอาต้นกล้วยทั้งต้นมาตั้งไว้ รำวงล้อมต้นกล้วยในตอนกลางคืน

ประเพณีชักพระ (ลากพระ) เดือน 11 เป็นประเพณีที่สืบทอดกันมาแต่โบราณกระทำกันในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 โดยมีเรือพระทั้งทางบกและทางน้ำมีการประกวดพนมพระจัดงานอย่างสนุกสนาน วันนี้นำคนนิยมทำขนมต้ม ขนมปัด ไปถวายพระและแขวนที่พนมพระด้วยโดยตอนเช้าตรู่พุทธศาสนิกชนจะจัดอาหารคาวหวาน ผลไม้ ขนมต้มไปตักบาตร เรียกว่า “ตักบาตรเทโว”

ชาวบ้านเล่าว่า “ประเพณีชักพระ สมัยแต่แรกเราจะใช้ลากทางเรือแหละ ก็เดือนสิบเอ็ด หรือ วันก็ออกพรรษา ช่วงหนึ่งค่ำเดือนสิบเอ็ด ถึงเดี๋ยวนั้นนั้นมาลากเหมือนกันแต่ว่าลากทางถนน เป็นพระบก ๆ เมื่อก่อนลากทางเรือหยุด ๆ มันหายไป ประมาณ 2505 ที่เขาปิดตุน้ำ และเรียนดึกก็หมดไปด้วย เหลือแต่เรือพาย เรือเฟี้ยวโน่น เรือพระเขาเรียกว่าเรือเฟี้ยว ลักษณะหัวแหลม ๆ ยาว ๆ ลากพระช่วง 13 - 14 ค่ำ เดือน 13 ค่ำ จะอาบน้ำพระ นำพระแต่งนมพระ (บุษบก) แต่งพระอยู่ในวัด แล้วยกไปไว้ในวิหารหรือศาลา แล้วทำการคลุมพระ มีการตีโพน ตีระฆัง อยู่ สองวันสองคืน จัดงานมโหรีสพ เรียกว่า คุ่มพระ 13 14 15 แล้วใช้เรือพาย เรือเฟี้ยวลากและ ขึ้นไปชุมนุมที่หัวพานชะเมา มีวัดไตรสุวรรณ วัดชมพูประดิษฐ์ วัดพิมเขต และวัดโค่น รวม 4 วัด ไปชุมนุมที่หัวพานเมา(สะพานชะเมา) จัดงานสนุกแหละพร้อมกับพิธีตักบาตรเทโวชาวบ้าน ไปต้อนรับ มีขนมต้มแขวน บางครั้งอาจแต่งบุษบก ไว้ก่อนหลายวันก็ได้ แล้วเริ่มคุ่มพระ วันขึ้น 13 ค่ำ ลากไปตอนเช้า ตอนเย็นก็ลากกลับ นำพระขึ้นจากเรือแล้วอาบน้ำแล้วเก็บ พระไว้ลากปีต่อไปอีก บางครั้งอาจมีชาวบ้านนิมนต์ให้อยู่ต่อ ก็ต้องมีรางวัลให้ จึงอาจอยู่ต่อชักคืน ชาวบ้านก็ผลัดกัน ตีฆ้อง ตีโพน สนุกสนาน พวกเราว่า ไม่ได้ทำอะไร มีอาชีพอย่างเดียวคือทำนา ”

นอกจากวัฒนธรรมประเพณี แล้วชาวชนบทยังมีความเชื่อเกี่ยวกับการปกป้อง รักษา และป้องกัน เช่น มีความเชื่อเกี่ยวกับยักษ์ หรือการทำน้ามนต์ ชาวบ้านเล่าเกี่ยวกับการทำน้ามนต์ว่า “การมนต์น้ำ ต้องท่องว่า โอมกัณเณ มหา กัณเณ กุจะถอนถอนพระนารายณ์ผู้มีฤทธิ์ จากทุกทิศพระคงคาไม่ให้นอง จะลงพระพุทธรูป จุจะหักพระพุทธรูปสิเมฆ พระพุทธรูปนาย ทั้งพระกำจัด กำจาย ทั้งพระนารายณ์สี่ล พระพุทธรูป พระธรรม พระคำมวดี พระศรีมหาโกชน พระในพระคัมภีร์ สู้ทำด้วยเนื้อ สู้ทำด้วยหนัง เป็นการถอนพิษต่าง ๆ”

นอกจากนี้ยังเชื่อเรื่องยักษ์ เช่น ยักษ์เทวดากันไว้ที่เรือนได้ทั้งสิ่งที่ปรารถนา ยักษ์นางธณิ์ทำแล้วปักที่หัวนา ได้ไถนาเป็นไปด้วยความราบรื่น ยักษ์เส้า ยักษ์ไร่ร้อนเย็น ยักษ์ข้าวข้าวไม่ขาดห่อ และนิยมถือฤกษ์ยาม จะออกจากบ้านต้องถือฤกษ์ ดังคำกล่าว

ศูนย์หนึ่งอย่าพึงจร	แม้ราญรอนจะอัปรา
สองศูนย์เร่งยาตรา	จะมีลาภสวัสดิ์
สี่ศูนย์นั้นพูนผล	จรดลลาภมากมี
ปลดศูนย์พูนสวัสดิ์	ภัยพิบัติลาภไม่มี
กากบาทตัวอัปรี	แม้จรลีจะอัปรา

บทที่ 3

ยุคที่ 2 วิถีชุมชนยุคเร่งรัดพัฒนา (พ.ศ.2501-2535)

จากชุมชนที่มีลักษณะคล้ายชุมชนอุดมคติโดยมีพลังของการผลิตข้าวเป็นสิ่งร้อยรัด ที่มีการพึ่งพิงธรรมชาติเป็นหลัก สภาพความเป็นอยู่อุดมสมบูรณ์ ทรัพยากรมีจำนวนมากและหลากหลาย สังคมมีความรักใคร่ เกื้อกูล แบ่งปัน ปราศจากอำนาจรัฐเข้ามาครอบงำหรือมีบ้างก็น้อยมาก สังคมยังคงดำรงความเป็นชนบทอย่างเข้มข้น อย่างในยุคที่ 1 นั้น

ชาวบ้านเล่าว่า “ปลาเพิ่งเริ่มมีค่ามาสักประมาณ 30 ปี สมัยนั้นเมื่อผมมาอยู่ตรงนั้นแล้ว ผมมาอยู่ตรงนั้นแล้ว พ.ศ. 2500 แม่กุ้งตัวใหญ่ ขนาด สามตัวโล กิโลแค่ 10 บาท หรือ 8 - 9 บาท ปลาตกกิโลละ ปลาช่อนปลากิโลละ สองบาท เดียวนี้กิโลเป็นร้อย”

ประมาณปี พ.ศ. 2501 ชุมชนเริ่มมีวิถีที่เปลี่ยนไป จากการเข้ามาพัฒนาพื้นที่จากหน่วยงานภาครัฐหรือเป็นการพัฒนาที่ถูกกำหนดมาจากรัฐ (State Imposition) เพื่อแก้ไขปัญหาความด้อยพัฒนาของพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ต้องการปรับเปลี่ยนสังคมชนบทที่มีความล้าหลัง ไม่ได้มีการใช้เทคโนโลยีการผลิตที่ทันสมัย ด้วยการกำหนดนโยบายต่างๆ ในการพัฒนาลงสู่พื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นระบบโครงสร้างพื้นฐาน เทคโนโลยีการผลิต สาธารณูปโภค อาชีพ และการศึกษา ได้ทำการดำเนินตามนโยบายเหล่านั้นอย่างต่อเนื่อง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อยกระดับความเป็นอยู่ของชุมชน ให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีการนำเทคโนโลยีมาประยุกต์ใช้ในการผลิต ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และการใช้ทรัพยากรชุมชน ภาครัฐมีความต้องการที่จะปรับเปลี่ยนจากสังคมประเพณี (Traditional Society) ที่เคยอยู่ในแบบพหุมี พหุกิจ มีฐานการผลิต ที่อาศัยธรรมชาติ เป็นหลัก มีระบบธรรมชาติ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวให้สังคมอยู่ได้อย่างมีความสุข นั้นได้กลักลับกลายเป็นสังคมแบบสมัยใหม่ (Modern Society) โดยได้นำเทคโนโลยีต่างๆ เข้ามาสู่วิถีการดำรงชีพในชุมชน มีการปรับเปลี่ยนแบบแผนการผลิต ซึ่งในชุมชนที่ศึกษานั้นก็ได้มีการนำเทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่ โดยเฉพาะเทคโนโลยีเกี่ยวกับ “ข้าว” ซึ่งเป็นสิ่งที่ผูกพันกับชุมชนมาช้านาน

ภาครัฐได้มีนโยบายให้ใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ซึ่งอยู่ระหว่าง พ.ศ. 2504 - 2509 (สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์) ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มระดับรายได้ประชาชาติ การสะสมทุนทั้งที่เป็นตัวเงินและเครื่องจักรอุปกรณ์ เน้นให้การผลิตต้องใช้เครื่องจักรอุปกรณ์ต่างๆ ส่งเสริมการผลิตสินค้าเกษตร โดยเฉพาะข้าว เน้นเพิ่มผลผลิตต่อไร่ จึงมีการปรับเปลี่ยนพันธุ์ข้าว มีการปรับเปลี่ยนเทคโนโลยีการผลิตข้าว ส่งเสริมให้มีการใช้ปุ๋ยเคมี ฆีดยาฆ่าแมลง ก่อสร้างโครงการชลประทานบูรณะทางหลวงและแม่น้ำลำคลอง ให้อยู่ในสภาพที่ใช้เป็นเส้นทางขนส่งได้สะดวกและรวดเร็ว แต่ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังนั้นยังไม่มีการพัฒนาอย่างชัดเจนในช่วงแรกของยุค แต่ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 2 เป็นต้นมา การพัฒนาเริ่มเป็นรูป เป็นร่างมากขึ้น โดยเฉพาะการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานประเภทการคมนาคมทางบก การสร้างถนนเพื่อเชื่อมพื้นที่ต่างๆ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นให้วิถีชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงทั้งวิถีการผลิตและวิถีสังคม

การพัฒนาดังกล่าวใช้แนวความคิดการวางแผนจากส่วนกลางหรือระดับบนลงล่าง (Top-Down Planning) ซึ่งการพัฒนาที่เป็นผลของการเริ่มต้นของการพัฒนาจากรัฐ ซึ่งจากข้างต้นอาจเป็นเพียงการพัฒนาเป็นแบบอุดมการณ์ (ณรงค์, 2544, หน้า 192) ซึ่งทางราชการของแผนในการพัฒนา พื้นที่ในชนบทอาจได้รับแค่ฟังข่าวคราว แต่ผลในการปฏิบัติจริงยังไม่ชัดเจนมากนักเมื่อเทียบกับเมืองใหญ่ แต่นั่นหมายถึงจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงของชุมชน

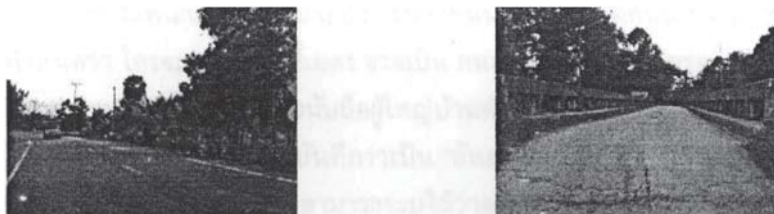
ภาครัฐกับบทบาทการพัฒนา

รัฐได้เข้ามามีส่วนในการพัฒนาชนบท เริ่มต้นตั้งแต่การกำหนดแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ พ.ศ.2505 เป็นต้นมาโดยมีเป้าหมายในการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจสังคมของประเทศ ตามแนวนโยบายการพัฒนา

กระแสหลัก เพื่อพยายามพลิกให้ พื้นที่ชนบทนาข้าวในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังที่มีรูปแบบการผลิต แบบแรงงานเข้มข้น (Labor Intensive) เป็นการพึ่งพาเทคโนโลยีเพิ่มมากขึ้น เพื่อพัฒนาประสิทธิภาพการผลิต ด้วยการสร้างระบบโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ เพื่อรองรับการพัฒนาต่างๆ เช่น การตัดถนน ไฟฟ้า ขุดลอกคูคลอง รวมทั้งการกำหนดนโยบายต่างๆ ที่เอื้อต่อการพัฒนาพื้นที่ในด้านต่างๆ เป็นต้น ซึ่งผลจากการดำเนินการดังกล่าว ส่งผลให้ชุมชนหรือสังคมได้มีความสัมพันธ์กับภายนอกขึ้น ทำให้สภาพทางสังคม ค่านิยม วัฒนธรรม และวิถีความเป็นอยู่ถูกแทรกแซงและพึ่งพิงจากภายนอกมากขึ้น

ระบบโครงสร้างพื้นฐาน

ระบบโครงข่ายเครื่องอำนวยความสะดวกที่เข้ามามีบทบาทในการเปลี่ยนวิถีของชุมชน โดยการจัดการของรัฐ เช่น ถนนสายปากพนัง-นครศรีธรรมราช มีคำสั่งให้สร้างประมาณปี พ.ศ. 2500 และ เสร็จเรียบร้อยปี พ.ศ. 2502 ซึ่งถือว่าเป็นเส้นทางที่เชื่อมต่อระหว่างชาวชนบทในลุ่มน้ำปากพนัง กับชาวเมืองในจังหวัดนครศรีธรรมราช และชาวเมืองในอำเภอปากพนังมากขึ้น วิธีการดำรงชีพแบบใหม่ได้เริ่มเข้ามาทำให้สังคมชนบทมีการเปลี่ยนแปลง ถนนสายสำคัญเป็นถนนที่เชื่อมระหว่างอำเภอปากพนังและตัวเมืองนครศรีธรรมราชเพื่อเป็นเส้นทางคมนาคม ซึ่งสร้างเสร็จในปี พ.ศ.2512 หลังจากนั้นก็มี การสร้างถนนเชื่อมโยงภายในหมู่บ้านมากมาย ปี พ.ศ.2518 ในสมัย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เรียกว่าถนนคึกฤทธิ์ ส่งผลให้วิถีการดำรงชีวิตเปลี่ยนแปลง จากผูกพันกับลำน้ำ เริ่มปรับเปลี่ยนมาเป็น ตามแนวถนนมากขึ้น และรถยนต์ ได้มีการ ยกเลิกเมื่อประมาณ 2505 คลองดินเขิน เรือยนต์ไม่สามารถวิ่งได้ (เรือยนต์เข้ามาประมาณ พ.ศ. 2495) แต่ยังมี การใช้เรืออยู่บ้าง แต่เนื่องจากกระยะหลัง คลองมันตัน ก็ต่างคนต่างเลิกเรือยนต์แล้วมาสร้างเรือหางยาวที่ถ่อนั้น

ภาพที่ 3-1 ถนนภายในหมู่บ้านที่สร้างในสมัย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

การสร้างถนนเป็นปัจจัยเหตุให้บทบาทของการคมนาคมทางน้ำสูญเสียไป ผู้คนให้ความสำคัญกับลำน้ำน้อยลง ซึ่งทำให้วิถีการค้าขายข้าวได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่เคยรวมกลุ่มกันแจวเรือไปขายแบบไม่มีต้นทุนการขนส่ง ขายให้กับโรงสีไฟขนาดใหญ่ในตัวอำเภอปากพนัง เป็นการขนส่งข้าวทางบกที่มีต้นทุนเกิดขึ้น และมีการกระจายผลผลิตส่งมาขายในตัวเมือง นครศรีธรรมราชบ้าง มีการติดต่อสัมพันธ์กับผู้คนต่างชุมชนมากขึ้น ผู้คนในชุมชนมีความสนใจตลาดใหม่เปลี่ยนจากตลาดในตัวอำเภอปากพนังเป็นตลาดในตัวเมืองนครศรีธรรมราช เกิดการเคลื่อนย้ายศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ ถนนสายหลักล้อมรอบพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง เป็นเหตุให้ลดทางระบายน้ำลงสู่ทะเล ซึ่งมีผลให้น้ำท่วมขังได้ง่ายขึ้น สร้างความเสียหายให้เกษตรกรบ่อยครั้ง

ผู้คนที่เคยนิยมตั้งถิ่นฐานอยู่ริมคลองเริ่มที่จะมีการปรับเปลี่ยนวิถีความเป็นอยู่ของตัวเองเพื่อความสะดวกสบายในการเดินทาง และการดำรงชีพ มีการกระจายบ้านเรือนมาอยู่ริมถนนมากขึ้น เกิดการกระจายตัวของชุมชนไปทั่วที่มีการตัดถนนผ่านอย่างเห็นได้ชัด

เมื่อมีนโยบายการสร้างระบบโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับการพัฒนาใหม่ในยุคนี้ สำหรับสังคมชนบทแล้วยังขาดแรงงานที่มาจากทางการ รัฐจึงมีแนวนโยบายเพื่อนำแรงงานจากท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์ ด้วยการนำเอาพลังร่วมใจ

กันเสียสละเพื่อส่วนรวมที่มีอยู่เดิมในท้องถิ่น ประกอบกับความเชื่อมั่นและศรัทธาในผู้นำของคนชนบท ด้วยการเกณฑ์คนในหมู่บ้าน ช่วยกันขุดถนน ขุดคลอง ที่เป็นของส่วนรวมในหมู่บ้านที่ตัวเองอยู่ เช่น คลองใหม่พ่อกำนันหมู่บ้าน คลองใหม่สุรินทร์ และถนนหลายสายในหมู่บ้าน เชื่อมต่อระหว่างหมู่บ้าน ซึ่งผลของการดำเนินงานนั้นจะสำเร็จหรือไม่ขึ้นอยู่กับความศรัทธาผู้นำในชุมชนหรือผู้ที่ชาวบ้านเคารพนับถือ และการสำนึกถึงการอยู่ด้วยกัน การใช้ทรัพยากรร่วมกันอย่างสันติ ซึ่งชาวบ้านเรียกเรียกว่า การร่วมมือร่วมแรง เพื่อปฏิบัติของงานสาธารณะว่า “การไปพัฒนาการ” ไปพัฒนาการของชาวบ้านคือการออกแรงช่วยเหลือสังคมด้วยการไปขุดคลอง ทำถนน ภายใต้พลังศรัทธาที่มีต่อหัวหน้ากลุ่มหรือพระสงฆ์ และในบางครั้งอาจต้องมีการบังคับบ้าง หรือให้ค่าตอบแทนเป็นตัวเงินบ้าง เช่น ในสมัยพระยาสุโขมรรณพินิจ เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดได้มีการขุดคลอง เรียบถนนสุขอนันต์ เพื่อเป็นเส้นทางลัดไป คลองหูล่อง อ.ปากพนัง โดยใช้แรงงานของคนชาวบ้านช่วยกันขุด ใช้ชื่อว่า “คลองสุขุม” ตามชื่อของพระยาสุโขมรรณพินิจ ต่อมามีการขุดคลองบางพร้าว ในสมัย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช โดยกำนันนัด คงปาน ได้เกณฑ์คนในตำบลให้รับผิดชอบการขุดคนละ 2 เมตร โดยมีหลักเกณฑ์ว่า ถ้าใครไม่ยอมขุดจะถูกจดชื่อไปส่งอำเภอ แล้วมีความผิดต้องติดคุกคนละ 1 เดือน

ชาวบ้านเล่าถึงเรื่องการไปพัฒนาการว่า “ประมาณช่วงปี 2517-2518 มีการขุดคลอง ขุดถนนกันมาก การส่งข่าวสารในอดีตนั้น ส่งข่าวสารด้วยไปรษณีย์ตำบล ไปรษณีย์หมู่บ้าน พอรับข่าวสารมาจากอำเภอ ไปรษณีย์นี้แหละมาเทียบนำส่งตามบ้าน

การสร้างถนนบางครั้งได้มีการพัฒนามาจาก “หมอน” หรือ ทางสาธารณะๆ ยังไม่ชัดเจน ในการสร้างถนนสภาตำบลเป็นผู้กำหนด โดยมีกระบวนการว่าต้องเรียกประชุมผู้ใหญ่บ้านหรือผู้ทรงคุณวุฒิมา ว่าที่สาธารณะนี้ ควรตำบลนี้จะกันไว้กี่เมตร ได้ออกเป็นข้อบังคับระเบียบอะไรของแต่ละตำบล ก็เมื่อมีมติว่า กันไว้หกเมตรก็หกเมตรตลอด นั่นคือสาธารณะกันไว้หกเมตร

การสร้างถนน หรือคลองส่งน้ำใช้แรงงานคน เป็นหลัก โดยผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้กำหนดว่าเดือนหนึ่งต้องพัฒนาการแต่ละครั้งอย่างไรบ้าง คนละกี่ครั้ง หรือครอบครัวละกี่ครั้ง

ชาวบ้านเล่าว่า “คำว่าพัฒนาการนี้หมายถึง เช่นว่าคนนี้แหละไปขุดถนน ขุดถนนหรือว่าขุดเหมือง ใช้เสียมจอบ ผู้ใหญ่บ้านจะกำหนดว่า ใครจะขุด คนละกี่เมตร อาจเป็น คนละ 5 เมตร หรือ ครอบครัวละ 10 กัว่ากันไปส่วนใหญ่ไม่มีค่าตอบแทน เป็นการร่วมมือร่วมใจกัน ต้องนับถือผู้ใหญ่บ้านด้วย”

หากใครไม่ปฏิบัติตามผู้ใหญ่บ้านจะบันทึกว่าเป็น “อันธพาล” (คนที่มันเสียไมตรี เช่น ขอบลักวัว ทางทหารสามารถที่จะจับกุมไปลงโทษได้) ผู้ใหญ่ กำหนด สามารถระบุได้ว่าลูกบ้านคนไหนที่เป็นอันธพาลยาวนาน เมื่อแจ้งอำเภอว่าเป็นอันธพาล ทางทหารจะจับไปขัง อาจมีการขังลิ้มได้ สมัยนั้นผู้ใหญ่ กำหนด

ชาวบ้านเล่าว่า “ต้องไปขุดทุกครั้ง มิฉะนั้น อาจถูกรายงานว่าเป็นอันธพาล ผู้ใหญ่บ้าน กำหนดใส่อันธพาล นั้นเป็นการข่มขู่ เป็นวิธีการหนึ่งนะ ส่วนดี ๆ ก็เหมือนกับว่าร่วมด้วยช่วยกัน เอื้ออาทร สมัยแต่แรกการบวชนาคนะ บวชนาคทำงานศพ ชาวบ้านเขาช่วยกัน ต้องเตรียมพื้นไว้ก่อน ประมาณหนึ่งเดือน หาบน้ำจากสระมาเตรียมไว้หุงข้าวเวลามีงาน มะพร้าวช่วยกันหอบมาจาก สระใคร ดอนตรอก คน 9 - 10 ช่วยกันหอบ การเตรียมงานเป็นการลงแขก สมัยแต่แรกเป็นการเอื้ออาทรกันดี มีการออกปากเขาเรียกออกปาก ลงแขกนา 20 - 30 ช่วยกันไม่นานก็เสร็จ”

เทคโนโลยีการทำนา

ถึงแม้ว่าความเข้มข้นของการพัฒนาเริ่มเข้ามามีบทบาทในพื้นที่เพิ่มมากขึ้น แต่วิถีการผลิตหลักของชุมชนก็ยังคงเป็นการผลิตข้าว เมื่อรัฐพยายามเข้ามาส่งเสริมการผลิต เป้าหมายของการผลิตเริ่มมีการเปลี่ยนแปลง จากเดิมที่ผลิตเพื่อยังชีพและประกอบพิธีกรรมเป็นหลัก ฟังฟังธรรมชาตินั้นได้กลับกลายเป็นระบบอุตสาหกรรมเชิงการค้ามากขึ้น และพาณิชย์มากขึ้น มีการปรับเปลี่ยนเทคโนโลยีการผลิต เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต จากที่เคยใช้แรงงานวัวเพียงอย่างเดียวปรับเปลี่ยนมาใช้แรงงานเครื่องจักร วิธีการผลิตข้าวเปลี่ยนเป็นการผลิตข้าวตามการส่งเสริมของทางการ มี

การก่อตั้งสถานทดลองพันธุ์ข้าวนครศรีธรรมราชในปี พ.ศ.2502 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อค้นคว้า วิจัยและทดลองเพื่อพัฒนาปรับปรุงพันธุ์ข้าวให้เหมาะสมกับพื้นที่เพื่อต้องการเพิ่มผลผลิตต่อไร่และลดต้นทุนการผลิต ทั้งนี้มีการส่งเสริมให้มีการทำนาปีละ 2 ครั้ง โดยพยายามให้ชาวนาได้ใช้ข้าวพันธุ์ใหม่ตามที่ส่งเสริมเรียกว่า "พันธุ์ส่งเสริม" มีการสร้างแรงจูงใจต่างๆ เพื่อต้องการให้ชาวนาปรับเปลี่ยนแบบแผนการผลิตตามที่ทางการแนะนำ เช่น จัดประกวดพันธุ์ข้าว (ณรงค์ บุญสวยขวัญ: 2536) แต่ผลการส่งเสริมดังกล่าวไม่ตอบสนองในพื้นที่ได้มากนัก ชาวนาในลุ่มน้ำปากพนังยังคงยึดแบบแผนการผลิตแบบเดิม เนื่องจากวิธีการผลิตแบบส่งเสริมนั้นมีปัญหามากมายแก่ชาวนา เช่น ชาวนาไม่มีเงินทุนเพียงพอ ราคาข้าวไม่จูงใจพอในการผลิตเพื่อขาย สภาพพื้นที่ที่ไม่เหมาะสมมีน้ำท่วมขังจึงไม่เหมาะกับข้าวพันธุ์ส่งเสริม แต่เหมาะกับข้าวพันธุ์พื้นเมืองซึ่งมีลักษณะลำต้นสูงสามารถหนีน้ำได้ดีกว่า

อย่างไรก็ตามการผลิตข้าวก็ยังคงเป็นพืชหลักของพื้นที่ถึงแม้ว่าชาวนาเริ่มมีการปรับเปลี่ยนอาชีพบ้างแล้วตามความเจริญของเมือง ชาวนาบางคนมีการปรับเปลี่ยนอาชีพ เป็น ทำงานรับจ้างต่างถิ่นบ้าง หรือลูกจ้างทำประมงบ้าง ค้าขายบ้าง หรือบางรายมีการอพยพย้ายถิ่นแล้วแผ้วถางป่าเพื่อปลูกพืชชนิดอื่นแทนการปลูกข้าว อัตราการลดลงของชาวนามีความเข้มข้นมากขึ้นในช่วงปลายยุค เนื่องจากการทำนานั้นมีปัญหามากมาย

รถไถเดินตาม

ประมาณ พ.ศ. 2510 ได้มีเทคโนโลยีรถแทรกเตอร์ เข้ามาใช้เป็นเครื่องทุ่นแรงในชุมชน แต่รถแทรกเตอร์มีต้นทุนที่สูงมาก ดังนั้นจึงได้ใช้เฉพาะชาวนาที่มีทุนสูงเท่านั้น ส่วนคนที่ไม่มีความรู้ ยังคงมีกรรมวิธีการผลิตแบบเดิม

ประมาณ ปี พ.ศ. 2516 และ 2517 ได้มีเทคโนโลยีที่เข้ามาพร้อมๆ กับการเปลี่ยนแปลงวิธีการทำนา คือ รถไถเดินตาม เข้ามาในชุมชนชาวนาเพื่อใช้ไถนาแทนวัว ชาวนาได้รับความสะดวกสบายมากขึ้น สามารถประหยัดเวลาในการทำนา เนื่องจากสามารถไถได้อย่างรวดเร็ว เปิดปรากฏการณ์แรงงานสัตว์ที่เคยใช้ประโยชน์ในการผลิตข้าวเริ่มหายไป เกิดการทดแทนแรงงาน มีต้นทุนที่เป็นตัวเงินในการใช้แรงงานชัดเจนมากยิ่งขึ้น ด้วยความสะดวกรวดเร็วของรถไถเดินตามจึงทำให้การใช้รถไถเดินตามได้แพร่กระจายไปอย่างรวดเร็ว ชาวนาเกือบทุกครัวเรือนเป็นเจ้าของรถไถเดินตาม ปรับเปลี่ยนจากเดิมที่ในอดีต ชาวนาทุกครัวเรือนต้องมีวัวเป็นของตนเอง เมื่อเทคโนโลยีการผลิตหลักมีการเปลี่ยนแปลง ก็ย่อมส่งผลกระทบทั้งทางด้านบวก และด้านลบต่อวิถีการผลิต และวิถีความเป็นอยู่ ได้แก่

1. ภาวะหนี้สินเริ่มเกิดขึ้น เนื่องจากต้องมีการกู้ยืมเงินเพื่อให้ได้มาซึ่งเงินทุนในการจัดหาเทคโนโลยี ซึ่งมีราคาแพง ซึ่งรายได้ที่เพิ่มขึ้นจากการใช้เทคโนโลยีนั้น ไม่คุ้มเท่ากับต้นทุนที่เสียไป ไม่ว่าค่าดอกเบี้ยเงินกู้ ค่าน้ำมัน เนื่องจากรถไถเดินตามไม่ได้ทำให้ผลผลิตข้าวเพิ่มขึ้น เพียงแต่เป็นการประหยัดแรงงานเท่านั้น ประกอบกับราคาข้าวตกต่ำ จึงไม่คุ้มกับต้นทุนที่เสียไป ดังนั้น จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการเป็นหนี้ก้อนใหญ่ในชุมชน

2. สภาพดินเริ่มเปลี่ยนแปลงไป ความเสื่อมสภาพของดินเริ่มเห็นชัดขึ้น ปุ๋ยอินทรีย์ที่ได้จากวัวจำนวนมากที่คอยปรับสภาพดินให้อุดมสมบูรณ์ เริ่มหายไป กลายเป็นคราบน้ำมันดีเซลที่กระจายตัวจากรถไถเดินตาม

3. ชาวนามีเวลาว่างมากขึ้น เนื่องจากชาวนาในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังนั้น มีอาชีพหลักที่มีรายได้คือการทำนาเพียงอย่างเดียว

4. การพัฒนาส่งเสริมอาชีพเสริมจากการทำนานั้น ยังไม่ค่อยชัดเจนเท่าที่ควร ดังนั้น การประหยัดแรงงานครัวเรือนและแรงงานสัตว์จากการใช้รถไถเดินตามนั้น จึงไม่ได้นำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ ซึ่งชาวนาสวนใหญ่ก็ยังทำนาเพียงปีละ 1 ครั้ง และการใช้แรงงานเข้มข้นจะมีเพียงเฉพาะฤดูกาลทำนาเท่านั้น ซึ่งแบ่งเป็น 3 ช่วง ได้แก่ ช่วงเตรียมดินไถนา ช่วงหว่านข้าว และช่วงเก็บเกี่ยวผลผลิต

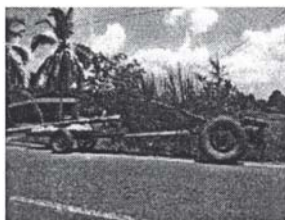
5. ความสัมพันธ์ ที่คอยช่วยเหลือกันในลักษณะของการลงแขก ช่วยเหลือกันเริ่มขาดหายไป ทุกคนต่างฝ่ายต่างทำงานของตัวเอง ภาพการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ดังในอดีตเริ่มหายไป ทำให้ความผูกพันกันของคนในสังคมชนบทเริ่มเปลี่ยนไปในทางปัจเจกชนมากยิ่งขึ้น

6. รถไถเดินตามสามารถไถนาได้รวดเร็วกว่าวัว มีอัตราการไถประมาณ 3-4 ไร่ต่อวัน ทำให้ประหยัดเวลาและแรงงาน

7. รถไถเดินตามนั้นถูกนำมาใช้ประโยชน์อย่างอื่นนอกเหนือจากการทำนา อย่างชัดเจนในพื้นที่ ด้วยการใช้ประยุกต์ใช้เป็นยานพาหนะเพื่อเดินทางและขนย้ายผลผลิต สืบเนื่องมาจากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานถนนหนทางเชื่อมต่อเส้นทางในหมู่บ้าน ชาวนาจะใช้รถไถเดินตามเป็นยานพาหนะที่สำคัญ และยังคงให้ความนิยมนำมาจนถึงปัจจุบัน หากลงไปในพื้นที่จะพบรถไถเดินตามของชาวนาจำนวนมากบนถนนภายในหมู่บ้าน

8. รถไถเดินตามเป็นทุนทรัพย์ที่มีค่าของชาวนา เป็นสินทรัพย์ที่สามารถนำไปแลกเปลี่ยนเป็นเงินได้ ชาวนาอาจนำไปค้าเงินกู้ที่มีอัตราค่าตอบแทนเงินกู้สูงกว่าการกู้แบบไม่มีสินทรัพย์ค้ำประกัน

ชาวนาเล่าว่า "ชาวนาเริ่มขายวัว พอรถไถเดินตามมา เริ่มขายวัวแล้ว ไถนี้ไถได้วันหนึ่งสามสี่ไร่ ถึงวัวไถได้วันสักงานหนึ่งกะเดียวก่อนตะเล่าเรื่องตรงนั้นนิดหนึ่ง พอเริ่มขายวัวไปซื้อรถไถเดินตามนะ เสร็จแล้วไถข้าวที่เป็นพันๆ ไร่ พันๆ กองนั้นที่ปล่อยออกนอกท้องนั้นมันเริ่มหมด มายาเรื่องปุ๋ยนี้หมดเลย เราปล่อยไปนอกท้องให้มันไปขึ้น วันหนึ่งเป็นต้นแหละ ดินๆ มันจะดีแหละ ไม่ต้องใช้ปุ๋ย พอรถไถเดินตามทีนี้วัวหมด ข้าวก็ไม่มียอกท้อง ก็เริ่มใช้ปุ๋ยแล้ว มันไม่ได้ผลขึ้น"

ภาพที่ 3-2 การใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยี รถไถเดินตาม

พันธุ์ข้าว

จากเดิมที่มีการผลิตข้าวแบบดั้งเดิม ชาวนาปีเพียงอย่างเดียว ด้วยวิธีหว่านน้ำตม ต่อมา ชาวนาถูกส่งเสริมให้มีการพัฒนาข้าวพันธุ์ใหม่ และปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามที่ทางการเป็นผู้เสนอแนะ เขาเรียกว่านาข้าวสองครั้ง หรือการทำนาปี และนาปรัง และส่งเสริมให้มีการปรับเปลี่ยนพันธุ์ข้าวเป็นพันธุ์ส่งเสริมเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพผลผลิต

แต่อย่างไรก็ดีในขณะนี้ชาวนายังคงให้ความนิยมในการปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมือง ด้วยชาวนามีความเชื่อว่า ข้าวพันธุ์พื้นเมือง มีความเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ลุ่มน้ำปากพองกว่าข้าวพันธุ์ส่งเสริม ปัจจัยเหตุที่ยังทำให้ชาวนาบางส่วนยังคงเลือกปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองกับสภาพพื้นที่ลุ่มน้ำปากพอง ได้แก่

1. ข้าวมีน้ำหนักดี ขายได้ราคาดี เนื่องจากในอดีตนั้นความนิยมบริโภคข้าวพันธุ์พื้นเมืองค่อนข้างสูง โดยเฉพาะตลาดต่างประเทศ เช่น มาเลเซีย โรงสีจึงยังคงให้ราคาดี

2. มีความสมบูรณ์ แข็งแรง ทนทานต่อสภาพความแห้งแล้ง และน้ำท่วมขังได้เป็นอย่างดี รวมทั้งสามารถต้านทานโรคได้ดี อัตราการรอดค่อนข้างสูง ชาวนาไม่ต้องดูแลรักษามาก

3. เป็นความนิยมและเคยชินที่เคยปลูกมาตั้งแต่อดีต มีความชำนาญ และเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ไว้แล้วตั้งแต่ฤดูกาลที่แล้ว และปลูกตามเพื่อน ซึ่งใครๆ ก็ปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองทั้งนั้น

4. เหมาะสมกับการทำนาในที่ลุ่มเนื่องจาก ข้าวพันธุ์พื้นเมืองส่วนใหญ่เป็นพันธุ์ข้าวหนัก ระยะเวลาเก็บเกี่ยวยาวนาน เมื่อถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยวระดับความสูงของน้ำที่ท่วมได้ลดลงระดับหนึ่งแล้ว

ข้าวพันธุ์สังเสริมมา เริ่มเข้ามาครั้งแรกเมื่อประมาณ พ.ศ. 2535

ก.ข. 1	พ.ศ. 2535
ก.ข. 5 ก.ข. 13 และ 25	พ.ศ. 2538 - 39
ชัยนาท 1	พ.ศ. 2540 - 41

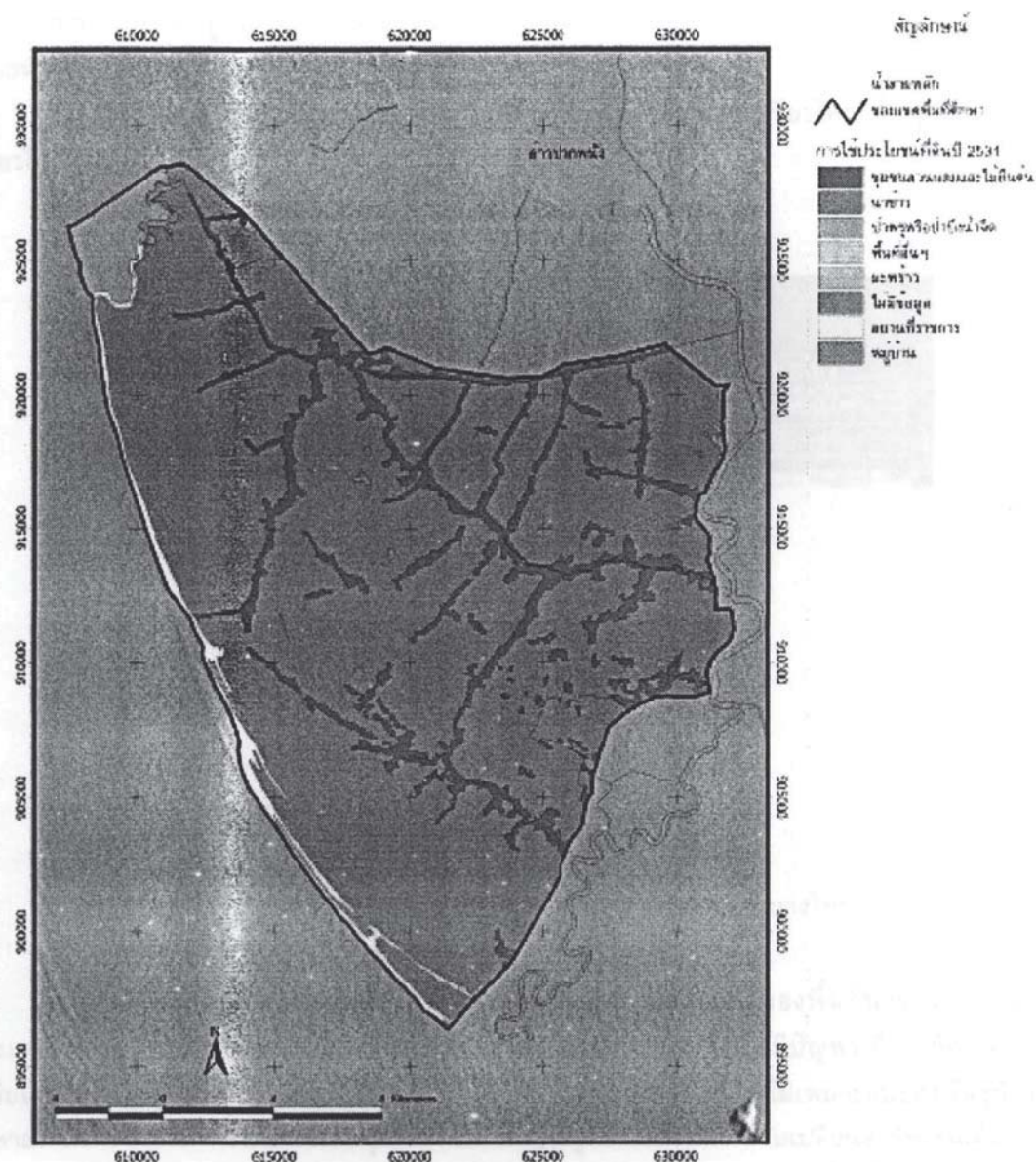
ชาวนาต้องเลือกพันธุ์ ก.ข. นี้นมาแทนพันธุ์พื้นเมืองและทำการปลูกได้สองครั้ง เนื่องจากข้าว กข. เป็นข้าวที่มีอายุสั้น ประมาณ 120 วัน ออกได้ทุกฤดูกาล ในพื้นที่ที่ระบบชลประทานเข้าถึง หรือมีปริมาณน้ำอย่างเพียงพอ และบางพื้นที่ เพิ่งมีการทำนาปีละ 2 ครั้ง เพิ่มอย่างเห็นได้ชัด ประมาณ พ.ศ. 2546-47

สภาพการใช้ที่ดิน

ในปี พ.ศ. 2531 การทำนายังมีความเข้มข้น สภาพการใช้ที่ดินในการทำนา มีมากกว่าสัดส่วนอื่น ซึ่ง ชุมชนใช้ที่ดินสำหรับทำนาคิดเป็นร้อยละ 86.82

ตารางที่ 3-1 ลักษณะการใช้ที่ดิน ปี 2531

ลักษณะการใช้ที่ดิน ปี 2531	พื้นที่ (ไร่)	ร้อยละ
ชุมชนสวนผสมและไม่ยืนต้น	26,531.26	10.25
นา	224,783.86	86.82
ป่าพรุ	261.37	0.10
พื้นที่อื่นๆ	254.47	0.10
มะพร้าว	154.82	0.06
ไม่มีข้อมูล	0.05	0.00
สถานที่ราชการ	5,903.66	2.28
หมู่บ้าน	1,023.53	0.40
รวม	258,913.03	100.00

ภาพที่ 3-3 การใช้ที่ดินของชุมชน ปี พ.ศ. 2531

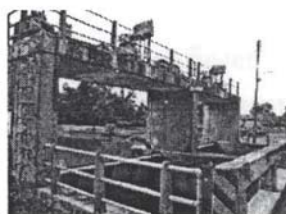
ระบบชลประทาน

นโยบายแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมีเป้าหมายเพื่อเพิ่มผลผลิตข้าว ดังนั้นจึงมีการพัฒนาปัจจัยพื้นฐานของการผลิตข้าวเชิงการค้า คือ ระบบชลประทาน หากระบบชลประทานมีประสิทธิภาพ ก็คาดว่าวิถีการผลิตข้าวน่าจะมีประสิทธิภาพเช่นกัน จึงมีโครงการพัฒนาระบบชลประทานในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง รับผิดชอบโดยกรมชลประทาน เป็นโครงการที่ส่งเสริมและจัดระบบชลประทานในพื้นที่ลุ่มน้ำ ด้วยการขุดคลองและสร้างประตูระบายน้ำขนาดเล็ก เพื่อประโยชน์ในการคมนาคมขนส่งและการเกษตรกรรม

พ.ศ. 2505 สร้างประตูระบายน้ำคลองบางจาก ซึ่งเป็นประตูระบายน้ำที่ทำการเปิด-ปิดน้ำ จากคลองบางจาก มีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันน้ำเค็มเข้ามาในลำคลอง และรักษาความเป็นน้ำจืดให้มากขึ้น เพื่อเตรียมแหล่งน้ำสำหรับการทำนาปีละ 2 ครั้ง

พ.ศ. 2518 ประตุน้ำคลองบางไทร บริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำย่อยคลองบางไทร ตำบลบ้านใหม่ และสร้างประตูระบายน้ำคลองเขียร์ใหญ่

พ.ศ.2518 ประตุน้ำคลองเขียร์ใหญ่ บริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำย่อยคลองเขียร์ใหญ่ ตั้งอยู่หมู่ที่ 1 ต.ท้องลำเจียก อ.เขียร์ใหญ่

ภาพที่ 3-4 ระบบชลประทาน ประตุน้ำคลองบางไทร

การพัฒนาชลประทานดังกล่าวส่งผลให้เกิดการขยายตัวของพื้นที่นาข้าวเพิ่มขึ้น แต่เป็นช่วงระยะเวลาสั้นๆ เนื่องจาก ราคาข้าวตกต่ำ การค้าข้าวบริเวณอ่าวปากพนังเริ่มมีปัญหา มีการกีดกันการค้าข้าวจากระเบียบต่างๆ ของทางราชการมากขึ้น สภาพพื้นที่มีน้ำท่วมขังยาวนาน ความไม่เหมาะสมของพันธุ์ข้าว สร้างความเสียหายให้ผลผลิตข้าวมากขึ้น ซึ่งเป็นเหตุให้ชาวนาลดพื้นที่ปลูกข้าวแล้วมีการปรับเปลี่ยนอาชีพเช่นเดิม

หากพิจารณาปรากฏการณ์ต่างๆ ที่ขึ้นในพื้นที่ ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2505 เกิดวาตภัยครั้งยิ่งใหญ่ ที่แหลมตะลุมพุก ส่งผลกระทบต่อพื้นที่นาข้าวในพื้นที่ลุ่มน้ำด้วย เนื่องจากสภาพพื้นที่นั้นเป็นท้องทุ่งกว้างใหญ่ จึงได้รับผลจากพายุดังกล่าวด้วย ทำให้บ้านเรือนที่ยกได้สูงพังเป็นจำนวนมาก ทรัพย์สินเสียหาย ชาวบ้านไร้ที่อยู่อาศัย ต้องหาเงินเพื่อมาซ่อมแซมบ้านเรือนและหาซื้อของใช้ที่จำเป็น เกิดภาวะการขาดแคลนทั้งอาหาร และยารักษาโรค ชาวบ้านเดือดร้อนมา และในสมัยนั้นความช่วยเหลือจากทางราชการยังไม่เข้าถึงพื้นที่ชนบท ชาวบ้านไม่ได้รับการช่วยเหลือเลย ต้องช่วยเหลือกันเอง

หลังจากเหตุการณ์วาตภัยเกิดขึ้นชาวบ้านเกิดการเรียนรู้ในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดมากขึ้น สังเกตจากบ้านเรือนในยุคหลังเกิดวาต ชาวบ้านจะสร้างบ้านได้ถุนบ้านต่ำลง

ปี พ.ศ. 2518 และ พ.ศ.2531 เกิดน้ำท่วมหนักและใช้ระยะเวลายาวนานกว่าน้ำจะลด บ้านเรือนส่วนมากจมน้ำ โดยเฉพาะบ้านเรือนที่ได้ถุนต่ำ น้ำท่วมขังอยู่เป็นเวลานาน หลังจากนั้นชาวบ้านที่สร้างบ้านใหม่ๆ ก็เริ่มสร้างบ้านได้ถุนสูงอีกครั้ง ช่วงภาวะน้ำท่วมส่งผลให้ชุมชนประสบกับความเดือดร้อน อย่างมาก น้ำท่วมผลผลิตเสียหาย เกิดโรคระบาด ภาวะขาดแคลนอาหาร เริ่มเข้ามาสู่ชุมชนอีกครั้ง

เหตุการณ์ดังกล่าวส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของฐานการผลิต จากที่เคยปลูกพืชเชิงเดี่ยว (Mono Cropping) หรือการทำนาเพียงอย่างเดียว เปลี่ยนแปลงวิถีไปเป็นปลูกพืชอันควบคู่ อาทิเช่น ไร่นาสวนผสม ปลูกพืชผัก

และบ้างก็อพยพ ออกนอกพื้นที่ไปประกอบอาชีพอื่น เช่น ไปรับจ้างโรงงานที่อำเภอปากพนัง อำเภอเมือง หรือต่างจังหวัด เหลือเพียงพ่อเฒ่า-แม่เฒ่า เฒ่าบ้าน ซึ่งเป็น ปรากฏการณ์ของการเคลื่อนย้ายจากแรงงานชนบทสู่เมือง อันเนื่องมาจากเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงในเชิงลบต่อฐานการผลิตในพื้นที่ อาชีพอื่นเข้ามาทดแทนเพิ่มมากขึ้น พิจารณาได้จากพื้นที่ในการทำนาลดลงอย่างต่อเนื่อง อาชีพนอกภาคเกษตรเข้ามามีความเข้มข้นมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็น รับจ้างนอกพื้นที่ ค้าขาย หรือบางรายอาจปรับเปลี่ยนที่นาเป็นการผลิตเกษตรชนิดอื่นๆ เช่น ไร่นาสวนผสม หรือสวนสมรม

อาชีพทางเลือก

ไร่นาสวนผสม

ไร่นาสวนผสมเกิดขึ้นตามแบบแผนของทางการเกิดขึ้น ช่วงต้นทศวรรษที่ 2530 (ประมาณ พ.ศ.2532-2535) และขยายตัวเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็วในช่วงปลายทศวรรษ โดยมีหน่วยงานสนับสนุน เช่น สำนักงานเกษตรจังหวัด นครศรีธรรมราช องค์การบริหารส่วนจังหวัดนครศรีธรรมราช สำนักงานพัฒนาชุมชน เป็นต้น ทั้งนี้นโยบายพัฒนาอาชีพทางเลือกส่งเสริมให้เกษตรกรทำอาชีพไร่นาสวนผสมนั้นเป็นเป้าหมายหนึ่งของโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

มีการพัฒนาปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตจากที่เคยทำนาเพียงอย่างเดียวที่มีแต่การลงทุนในปัจจัยผันแปร ดันทุนแปรผันจึงเป็นสัดส่วนของต้นทุนที่สำคัญ กลับกลายมาทำการเกษตรแบบยกร่อง ที่พยายามปรับที่นาให้เป็นร่องสวน เพื่อต้องการให้มีการใช้ประโยชน์ที่ดินให้มีความหลากหลายมากขึ้น แทนที่จะทำนาเพียงอย่างเดียว ชาวบ้านเรียกว่า "การทำเกษตรแบบยกร่อง" เดิมก่อนการส่งเสริมจากทางหน่วยงานราชการนั้นชาวบ้านมีพัฒนาการเกี่ยวกับไร่นาสวนผสมที่ริเริ่มโดยชาวบ้าน (Local Initiation) ซึ่งเกิดขึ้นในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ก่อนปี พ.ศ.2500 (ณรงค์ บุญสวยขวัญ: 2536) ซึ่งพัฒนาการดังกล่าวนี้ เริ่มจากแนวคิดด้วยการสร้างคันดินเพื่อป้องกันน้ำท่วม หรือเพื่อเก็บกักน้ำไว้ใช้เพื่อการปลูกไม้ผลและผักสวนครัวเพื่อบริโภคในครัวเรือน การขุดนั้นใช้แรงงานคนในครัวเรือน ขนาดดินประมาณ 3 เมตร ลึกประมาณ 1.5 เมตร ซึ่งมีครัวเรือนละประมาณ 1-2 ร่อง

ต่อมาทางเข้ามาส่งเสริม โดยเริ่มจากสำนักงานวิจัยเพื่อพัฒนาระบบการทำฟาร์มพืชรูปลูกเข้าดำเนินการในพื้นที่ที่มีปัญหา การขาดแคลนน้ำเพื่อเพาะปลูกในฤดูแล้ง และประสบปัญหาน้ำท่วมขังเฉียบพลันในฤดูฝนที่ประสบอุทกภัย ปี พ.ศ.2531 โดยเริ่มต้นในปี 2532 องค์การบริหารส่วนจังหวัดนครศรีธรรมราชสนับสนุนเครื่องจักรกล ในการขุดร่องรอบพื้นที่เป็นผืนใหญ่ และ ปี พ.ศ. 2534 สำนักงานวิจัยเพื่อพัฒนาระบบการทำฟาร์มพืชรูปลูก ได้ดำเนินโครงการขุดเพื่อแปรเปลี่ยนที่นาเป็นร่องสวน ประมาณ 10 ราย รายละ ประมาณ 1-5 ไร่ ขนาดกว้าง 6-12 เมตร ยาว 40-30 เมตร ลึกประมาณ 1.5 เมตร จำนวน 3-6 ร่องสวนต่อครัวเรือน ในรายเดียวกันนั้น อาจมีร่องสวนที่มีขนาดแตกต่างกัน

เมื่อมีการสนับสนุนอย่างเป็นทางการด้วยการกำหนดนโยบายที่ชัดเจนในการขยายพื้นที่ไร่นาสวนผสม ประกอบกับอาชีพการทำนาประสบปัญหา จึงเป็นเหตุผลที่ทำให้พื้นที่นาถูกเปลี่ยนเป็นไร่นาสวนผสมได้อย่างง่ายดาย

ชาวนาที่ปรับเปลี่ยนมาเป็นชาวสวนผสม มีวิถีการผลิตที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งทำให้วิถีชีวิตเปลี่ยนแปลงไปเช่นกัน กล่าวคือจากเดิมชาวนาต้องใช้แรงงานและเวลามากกว่าการทำนาปรกติ ปฏิทินและตารางเวลาถูกเปลี่ยนไป ต้องทำงานอย่างละเอียดและใส่ใจกับงานมากขึ้น เนื่องจากการปลูกพืชไร่ (ข้าว) และการปลูกพืชสวน (ผักและไม้ผล) จะมีการรวมวิธีและวิธีการที่แตกต่างกัน พืชสวนนั้นเกษตรกรต้องเพิ่มการดูแลและการทำงานที่มากขึ้น ชาวนาจึงต้องเปลี่ยนแปลงลักษณะการทำงานมากขึ้น เวลาในการพักผ่อนน้อยลง มีการการใช้ปุ๋ยและสารเคมีในปริมาณที่มากขึ้นและหลากหลายมากขึ้น เนื่องจากในแต่ละสวนมีพืชหลากหลายชนิดที่มีคุณสมบัติแตกต่างกัน ดังนั้นเกษตรกรในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังนั้นจึงมีทั้งผู้ที่ล้มเหลวและผู้ประสบความสำเร็จ เริ่มต้นจากการที่ชาวนาสวนใหญ่มีความสนใจที่จะปรับเปลี่ยนที่นาของตัวเองเป็นไร่นาสวนผสมนั้น น่าจะมีมาจากเหตุผลหลักคือ เกษตรกรไม่ต้องลงทุน ทางการสนับสนุนและส่งเสริมทั้งหมด ประกอบกับคิดว่า คงไม่มีอะไรแย่ไปกว่าการทำนาแล้ว อาจลืมนึกถึงต้นทุนผันแปร ปริมาณแรงงาน

ครัวเรือนที่ใช้ ทักษะและเทคนิคในการทำไร่นาสวนผสมให้ประสบความสำเร็จ หรือระดับราคาผลผลิต นโยบายส่งเสริมการตลาดที่ควบคู่กันทำให้ได้ผลมากน้อยเพียงใด ซึ่งทุกอย่างเป็นสิ่งใหม่ที่เข้ามาในพื้นที่ที่เคยปลูกพืชเชิงเดี่ยวมาช้านาน ดังนั้นความสำเร็จหรือความล้มเหลวของผู้ที่ทำไร่นาสวนผสม จึงขึ้นอยู่กับปัจจัยดังกล่าว

แต่อย่างไรก็ตามการพัฒนาพื้นที่เพื่อการปรับเปลี่ยนที่นาเป็นไร่นาสวนผสมนั้นเป็นจุดเริ่มต้นของการปรับเปลี่ยนรูปแบบจากการปลูกไม้ผล เป็นการปลูกผักหลากหลายชนิด ซึ่งทำให้โครงสร้างทางเศรษฐกิจของชาวนาเปลี่ยนไป และเป็นจุดเริ่มต้นให้ พื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังเป็นพื้นที่ที่ปลูกผักก่อกองที่มากที่สุดในพื้นที่ภาคใต้

ผักก่อกอง: แหล่งรายได้หลัก

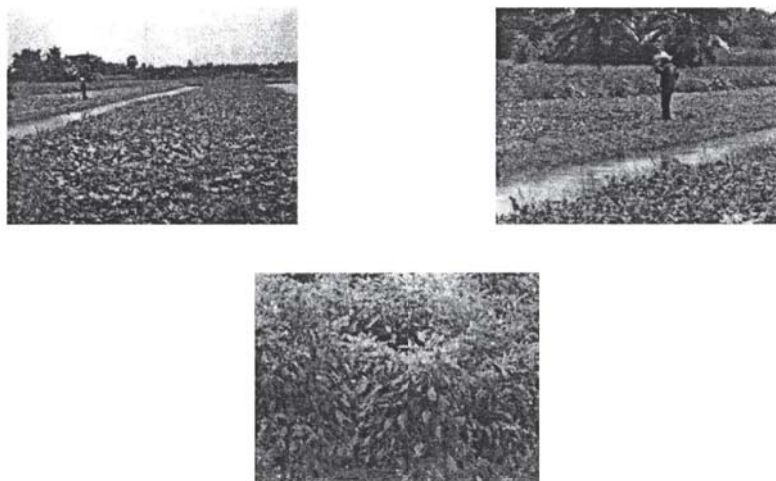
เกษตรกรที่ปลูกผักส่วนใหญ่อยู่ใน ตำบลเกาะทวด คลองน้อย คลองกระบือ ป่าระกำ ซึ่งที่มาของการปรับเปลี่ยนฐานอาชีพ เริ่มต้น โดย ครูเฉลิม วรรณงาม¹ เป็นครูโรงเรียนชุมชนวัดบางบูชา ตั้งแต่ พ.ศ. 2517 เป็นผู้ริเริ่ม จากการต้องการเก็บเงินจากนักเรียนในชั้นเรียน เพื่อซื้อไม้กวาด คนละ 25 สตางค์ พบว่านักเรียนบางคน ไม่มีเงินเลย ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความยากจน ที่เกิดขึ้นกับสังคม นคทอานาในลุ่มน้ำปากพนัง จึงเป็นแรงบันดาลใจให้ ครูเฉลิม เกิดความคิดที่จะหาอาชีพเสริมให้ชาวบ้าน นอกเหนือจากการทำนา ซึ่งเกษตรกรในบริเวณนี้ มีความชำนาญในการทำเกษตรอยู่แล้วจึงคิดว่า น่าจะส่งเสริมให้ปลูกผัก โดยตัวเองต้องเป็นผู้เริ่มปลูกก่อน แล้วค่อยถ่ายทอดความรู้ และปัญหาที่เกิดขึ้นแก่เกษตรกรรายอื่น ในปี พ.ศ. 2524 ครูเฉลิม เริ่มต้นจากการลองปลูกพริกขี้หนูจินดา จำนวน 2 ไร่ ได้ผลผลิตเฉลี่ย 1,500 กิโลกรัมต่อไร่ ใช้ระยะเวลาเก็บเกี่ยวได้ประมาณ 6 เดือน ขายได้กิโลกรัมละ 30 บาท ดังนั้นได้ผลผลิตรวมทั้งหมดประมาณ 3,000 กิโลกรัม ขายได้เงินประมาณ 90,000 บาท ซึ่งถือว่าเป็นเงินจำนวนมากในสมัยนั้น และครูเฉลิมได้ทำการจดบันทึกข้อมูลในการปลูก ปัญหาอุปสรรค ไร่อย่างละเอียด หลังจากนั้น ครูเฉลิมได้ นัดประชุมชาวบ้านด้วยการทำจดหมายเชิญ ด้วยเงินส่วนตัว ชาวบ้านให้ความสนใจมาเข้าร่วมประชุมประมาณ 400 คน ซึ่งส่วนใหญ่มาจาก ตำบลชะเมา เกาะทวด บางจาก และคลองน้อย รวมทั้ง บางส่วนมาจากอำเภอเชียรใหญ่ และอำเภอหัวไทร เพื่อมาฟังการแนะนำอาชีพการปลูกผัก ซึ่งเป็นทางเลือกใหม่ของเกษตรกรในพื้นที่ หลังจากนั้นเกษตรกรได้นำไปปฏิบัติตาม และพัฒนาเทคนิคการปลูกจนกระทั่งประสบความสำเร็จ สามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชนอย่างมหาศาล เกษตรกรจึงมีการปรับเปลี่ยนฐานอาชีพ ที่เดิมเคยทำนาหันมาปลูกผักกันอย่างแพร่หลาย เกษตรกรนำผักที่ปลูกได้ส่งขายที่ตลาดหัวอิฐ นครศรีธรรมราช จนปัจจุบัน ทำให้บริเวณนี้เป็นแหล่งผลิตผักที่สำคัญ สามารถผลิตผักได้มากที่สุดของภาคใต้ ส่วนใหญ่เกษตรกรปลูกพริก คื่นฉ่าย กวางตุ้ง ผักกาดขาว ผักขี ผักเขียว ผักทองและกะหล่ำดอก เป็นต้น โดยมีปฏิทินการปลูก ดังนี้

ตารางที่ 3-2 ปฏิทินการปลูกพืชในเขตพื้นที่ศึกษา

ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ษ.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
พริก											
ผักทอง											
	กวางตุ้ง/คะน้า			กะหล่ำดอก			กวางตุ้ง/คะน้า				
ผักกาดขาว											

ที่มา: จากการสัมภาษณ์ ครูเฉลิม วรรณงาม

¹ สัมภาษณ์ ครูเฉลิม วรรณงาม

ภาพที่ 3-5 อาชีพทางเลือกใหม่ที่เข้ามาแทนที่การทำนา: ทำสวนผักก๋วยเตี๋ยว

เมื่อการทำนาประสบปัญหา ทำให้อุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับข้าวต้องกระทบด้วย โรงสีไฟขนาดใหญ่ต้องปิดกิจการลง เนื่องจากผลผลิตมีไม่เพียงพอ ความเป็นอุตสาหกรรมของการผลิตข้าวขนาดใหญ่เริ่มเปลี่ยนแปลงขนาดกิจการ เมื่อกำลังการผลิตไม่เพียงพอ เจ้าของโรงสีไฟจึงไม่สามารถแบกรับภาระต้นทุนที่สูงได้ จึงทำให้ล้มเลิกกิจการลงเป็นจำนวนมาก ดังนั้น จำนวนผลผลิตข้าวในพื้นที่จึงเป็นสิ่งสำคัญในความอยู่รอดของโรงสีขนาดใหญ่ เมื่อโรงสีไฟขนาดใหญ่บริเวณลำคลองปากพนังเลิกกิจการ ทำให้โรงสีชุมชนขนาดเล็กมีกำลังการผลิตน้อยประมาณ 2-5 เกวียนต่อวัน ได้เกิดขึ้น และกระจายตัวอยู่ในพื้นที่ เพื่อรองรับการสีข้าวที่มีจำนวนไม่มากนัก ประกอบกับต้นทุนการผลิตค่อนข้างต่ำ ใช้แรงงานคนประมาณ 1-2 คน จึงมีความเหมาะสมกว่าโรงสีขนาดใหญ่

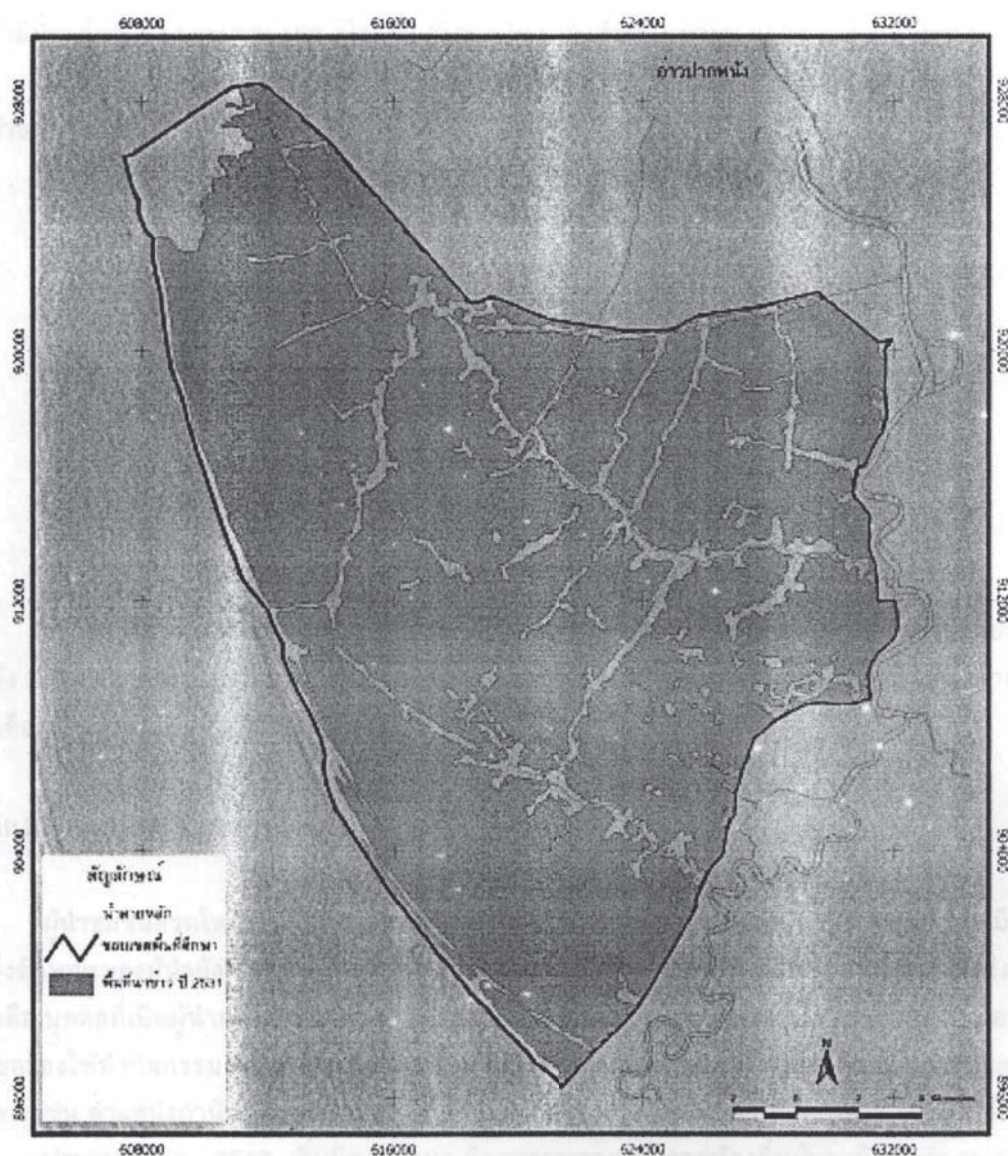
อย่างไรก็ตาม ภาครัฐก็ยังคงเล็งเห็นความสำคัญในการผลิตข้าว อันเนื่องมาจากพื้นที่ที่มีความได้เปรียบทางด้านลักษณะทางกายภาพ ได้มีนโยบายเพื่อส่งเสริมการผลิตข้าว เพื่อปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตแบบดั้งเดิม มาเป็นวิถีการผลิตแบบใหม่ โดยใช้เทคโนโลยีเข้ามาในระบบการผลิต เช่น ปี พ.ศ. 2528 รัฐบาลมีการรณรงค์ให้มีการใช้ข้าวพันธุ์ใหม่ มีการใช้ปุ๋ยเคมี ทำการขุดลอกคูคลอง เพื่อส่งเสริมให้มีการทำนาได้ปีละ 2 ครั้ง ดังนั้น ปี พ.ศ. 2528 นั้นกล่าวได้ว่าเป็นปีที่มีการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตข้าวที่สำคัญ จากที่เคยทำนาปีละ 1 ครั้งแบบอาศัยน้ำฝน ไม่ใส่ปุ๋ย ไม่ฉีดยาฆ่าแมลง มาเป็นการทำนา 2 ครั้ง (นาปีและนาปรัง) มีการปรับเปลี่ยนพันธุ์ข้าวจากพันธุ์ข้าวพื้นเมืองเป็นพันธุ์ส่งเสริมจากการใช้แคะในการเก็บข้าว เป็นการใช้เคียวเกี่ยวข้าวและต่อมาใช้รถเกี่ยวข้าวที่จ้างมาจากภาคกลาง โดยคิดอัตราค่าจ้างต่อไร่เข้ามาในปี พ.ศ. 2532 ส่วนการไถนาใช้นั้นเดิมใช้วัวในการไถทั้งหมด หลังจากปี พ.ศ. 2500 ใช้รถแทรกเตอร์มาช่วยในการไถ แต่ก็ยังใช้วัวในการไถแปร

ผลจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ ส่งผลต่อวิถีชุมชนในหลายมิติ เช่น มิติทางวัฒนธรรม การทำ “ขวัญข้าว” ซึ่งถือเป็นพิธีกรรมที่สำนึกถึงบุญคุณของแม่โพสพ ซึ่งเป็นตัวแทนของ “ข้าว” ได้เลือนหายไปพร้อมกับ การเข้ามาของรถเกี่ยวข้าว เนื่องจากรถเกี่ยวข้าวไม่มีขั้นตอนการเก็บข้าวเป็นรวง นอกจากนี้รถเกี่ยวข้าวที่มาจากภาคกลางได้เป็นตัวแทน “หอยเชอรี่” ซึ่งเป็นศัตรูของนาข้าว และสร้างความเสียหายมาจนถึงปัจจุบัน

ผลจากรถไถเดินตามเข้ามา ส่งผลให้มีต้นทุนในการผลิตข้าว ตั้งแต่ต้นทุนที่ คีอรถไถเดินตามซึ่งมีราคาแพง และต้นทุนแปรผันคือน้ำมัน

เมื่อปัจจัยการผลิตข้าวถูกอิงกับระบบตลาดจึงทำให้เกิดต้นทุน สร้างความยากลำบากและเดือดร้อนกับชาวนา ความลำบากจึงเกิดกับชาวนา หากการทำนาเพียงอย่างเดียวกับอาชีพเสริมด้วยการทำประมงพื้นบ้าน ซึ่งมีรายได้ไม่

แน่นอน ประกอบกับทรัพยากรสัตว์น้ำมีน้อยลง แต่ประชากรเพิ่มมากขึ้น เกษตรกรมีรายได้ไม่เพียงพอจากรายจ่าย ดังนั้นจึงต้องค้นหาวิธีเพื่ออุดหนุน จึงได้มีการปรับเปลี่ยนฐานอาชีพจากการทำนาเพียงอย่างเดียวมาเป็นการทำนาควบคู่กับการปลูกผักกาดฮ่องเต้ อายุสั้น และปัจจุบันเกษตรกรบางรายยึดอาชีพการปลูกผักเพียงอย่างเดียว จนทำให้ปัจจุบันพื้นที่บริเวณนี้เป็นแหล่งปลูกผักที่สำคัญมากที่สุดในภาคใต้

ภาพที่ 3-6 พื้นที่นาข้าว ปี พ.ศ. 2531

การค้าข้าว

การขายข้าวนั้นต้องเป็นที่ชาวบ้านนัดมาเรียบร้อยแล้ว มีนายทุนมารับซื้อข้าวเปลือกแล้วเอาไปขายต่อ ซึ่งโรงสีอาจจะส่งนายทุนมารับซื้อเอง หรือมีโกดังข้าวและกะซื้อเก็บเอาไว้ จะซื้อเริ่มซื้อในเดือนเมษายน แล้วจะไปขายช่วงจะระบายจากโกดังนั้นแหละในช่วงเดือนพฤศจิกายน หรือเดือนธันวาคม หรืออาจจะขนไปขายกับ โรงสีไฟ ลักษณะการ

ขายข้าว หากชาวนาต้องการเงินก่อน ก็สามารถมาเบิกเงินไปลงทุนก่อนได้ โดยสัญญากับนายทุนว่าจะต้องนำข้าวมาขายให้กับนายทุน ในราคาที่กำหนดไว้แล้ว ซึ่งในยุคนี้นี้ ข้าว ก็ยังถือว่าเป็นสิ่งที่มีค่า และสำคัญสำหรับผู้คนในชนบท

ในช่วง พ.ศ. 2500-2510 ยังมีเรือเพื่อมารับซื้อข้าวจากชาวนา โดยมีเรือขนาดบรรจุ สามเกวียน สองเกวียน หรือว่าเกวียนกว่าๆ บางคนก็มารับจ้างทุกเกวียนละ 50 บาท ไปโรงสีหรือว่าเกวียนละ 100 บาท โดยซื้อมาเกวียนละประมาณ 700 บาท แล้วมาเก็บไว้ ประมาณ 5 - 6 เดือน แล้วประมาณ เกวียนละ 1,000 บาทถ้าขายข้าวช่วงเดือนพฤศจิกายน จะได้ข้าวราคาแพงกว่า อาจมองว่าหาก ได้ราคาสูงกว่า พ่อค้าอาจจะขายเลย การที่กักตุนไว้ อาจทำให้ข้าวมีน้ำหนักรลดลง ประมาณ 150 กิโลกรัม (ซื้อมาประมาณเดือน เมษายน แล้วขายเดือนเมษายน)

ระยะหลัง ประมาณ ปี พ.ศ. 2518 มีถนนเข้ามาในหมู่บ้าน วิธีการค้าข้าว เปลี่ยนจากที่เคยค้าขายทางเรือ เป็นการค้าขายทางถนน

ภาพที่ 3-7 วิธีการขนส่งข้าวที่เปลี่ยนไปจากลำคลอง เป็นถนน

บางครั้งชาวนามีความเดือดร้อนต้องการใช้เงิน ก็อาจนำข้าวที่เก็บไว้มาขาย

ชาวบ้านเล่าว่า “คือเขาคนที่เขาขายก็ขายใช้จ่าย เช่นว่าลูกมาโรงเรียนนี้ ลูกเอาข้าวไปขายสักถังตะ หรือว่าสองถัง แล้วจะเอาตั้งไปให้ลูก แยกไปสักสอบปุ๋ยทยอยขาย เขาได้หลายๆ เกวียนจริงแหละ แต่เวลาเขาขาย เขาขายเวลาเดือดร้อนจริง เวลาลูกเปิด ระบบข้าวแลกของหมดไปประมาณ พ.ศ.2520”

ผู้นำและกระบวนการทางสังคม

ผู้นำชุมชนส่วนใหญ่ยังคงมีการสืบทอดเชื้อสายจากตระกูลผู้นำเดิมในอดีต หรือบางแห่งอาจมีผู้นำรุ่นใหม่ เข้ามา ซึ่งลักษณะของผู้นำยังคงเป็นบุคคลที่ชาวบ้านให้ความเชื่อถือ ซึ่งผู้นำกลุ่มในชุมชนนั้น อาจแบ่งเป็น 2 ประเภท กล่าวคือ บุคคลที่เป็นผู้นำกลุ่มที่เกิดจากความเคารพนับถือจากชาวบ้านเอง ชาวบ้านให้ความร่วมมือหากผู้นำขอช่วยหรือขอร้องให้ทำกิจกรรม ส่วนอีกประเภท คือ ผู้นำที่เกิดจากการทาง การเลือกตั้งจากชุมชนหรือการแต่งตั้งจากทางการ เช่น ตำแหน่งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น ซึ่งผู้นำกลุ่มอาจไม่ใช่คนเดียวกับผู้นำทางการก็ได้

ประมาณ พ.ศ. 2518 เริ่มมีสภาตำบล คือการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นมันจะมีสภาตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และ กำนันคือตำแหน่งประธานสภาโดยตำแหน่ง ผู้ใหญ่บ้านในฐานะสมาชิก สมาชิกมีการ เลือกตั้งกรรมการหมู่บ้าน หรือผู้ทรงคุณวุฒิในหมู่บ้าน 2 คน เข้ามาเป็นสภาตำบล

สภาตำบลเดี่ยวนั้นมีหน้าที่พัฒนาและนะ พัฒนา เช่น ว่า ทำถนน ขุดคลอง ลอกคลอง ขุดเหมืองน้ำ เหมืองไส้ไก่ ชักน้ำให้เขาน้ำ กว้างสักประมาณ สองเมตร เป็นยุคเงินคั่นนั้นของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมทย์ จากสภาตำบลมันก็จะไปตามหมู่บ้าน ผู้ที่เข้ามาเป็นผู้นำ ต้องเป็นผู้ที่ มีอิทธิพล และเป็นคนดี คำว่าอิทธิพลนี้หมายถึง อะไรรัก คล้ายๆ ว่าเขาพูดอะไรก็เพื่อนเชื่อถือมาก ไม่ต้องเป็นคนรวย แต่ต้องเป็นคนดี พูดจาเชื่อถือได้ มีพรรคพวกมาก ส่วนใหญ่เป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เขาจะมีนาไร่คนละประมาณ 40 - 50 ไร่ 60 ไร่ คนดี พวกมาก อยู่ในวงนั้นแหละ อิทธิพลมัน เงินมัน มันเริ่มเข้ามา พอยุคนี้มันเปลี่ยนแปลงแล้ว

ดังนั้นผู้นำในชุมชน จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งที่ทำให้กระบวนการทางสังคมสามารถขับเคลื่อนไปตามทิศทางที่ควรจะเป็น สังคมอยู่ด้วยกันได้อย่างลงตัว ซึ่งบางแห่งอาจมีความขัดแย้งกันบ้าง ซึ่งความขัดแย้งของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังส่วนใหญ่มาจากการกระทำหรือการพุดจา ที่แสดงออกถึง การลบหลู่ การดูถูกกัน ที่ทำให้เสียเกียรติ เนื่องจากคนปากพนังมีลักษณะนิสัยรักศักดิ์ศรีของตัวเองเป็นที่สุด

ค่านิยมการศึกษา

การศึกษาเป็นสิ่งที่ชาวปากพนังให้ความสำคัญกับบุตรหลานเป็นอย่างยิ่ง เกือบทุกครัวเรือนมักส่งลูกเรียนหนังสือให้สูงมากที่สุด อาจสืบเนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพทำนา ได้เห็นความลำบากยากแค้นของรุ่นบรรพบุรุษ จึงมีความเชื่อว่า การเรียนหนังสือเท่านั้นที่จะทำให้ลูกหลานไม่ลำบาก ดังคำกล่าวที่ว่า “เรียนสูงๆ จะได้เป็นเจ้าคน นายคน ไม่ต้องลำบากเหมือน พ่อ แม่” และเมื่อเห็นเพื่อนบ้านส่งลูกเรียนหนังสือ ในระดับที่สูงขึ้น ก็ปรากฏให้เห็นจริงตามคำกล่าวนั้น เยาวชนรุ่นหลังให้ความสนใจต่อการศึกษาที่สูงขึ้น เพื่อต้องการปรับฐานะของตนเอง ให้หลุดพ้นจากความยากจน และนิยมไปเรียนต่างถิ่น ยอมยากลำบาก บางคนต้องไปอาศัยอยู่ที่วัด ทำงานไปด้วย เรียนไปด้วย และตั้งใจเรียน จนสำเร็จผล เมื่อมีผู้นำ ที่การศึกษาสูงแล้วได้ดิบได้ดี ก็ต้องมีผู้ตามที่ต้องการเจริญรอยตามกัน จึงทำให้ค่านิยมของการศึกษาของชาวลุ่มน้ำปากพนังสูงขึ้น

พิจารณาได้จากเงินกู้ของชาวบ้านในยุคนี้ ส่วนใหญ่มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งบุตร หลานเรียนหนังสือ เมื่อเรียนในระดับสูงขึ้น ก็มักพาบุตรหลานมาฝากอยู่อาศัยกับพระภิกษุ ที่วัดที่ใกล้โรงเรียน ตามระดับการศึกษา หากระดับมัธยมศึกษา ก็นำมาอาศัยอยู่กับวัดในตัวเมืองนครศรีธรรมราช หรือหากระดับอุดมศึกษาก็ให้มาอาศัยอยู่กับวัดที่กรุงเทพมหานคร คนลุ่มน้ำปากพนังนั้นมีระบบการช่วยเหลือเกื้อกูลกันทางด้านข้อมูลการศึกษาแบบรุ่นต่อรุ่น ไม่ว่าจะเป็นญาติ เพื่อนบ้าน รุ่นพี่ รุ่นน้อง หรือคนรู้จัก ด้วยการแนะนำสาขาที่ควรเรียน ที่อยู่อาศัย เป็นต้น แสดงให้เห็นถึงความมีน้ำใจของคนในพื้นที่เดียวกันซึ่งเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนลุ่มน้ำที่เป็นปัญญานชนเป็นเครือข่ายขนาดใหญ่ เมื่อจบการศึกษา ก็มักมีการติดต่อเกื้อกูลซึ่งกันและกันในด้านต่างๆเรื่อย ๆ

เมื่อคนลุ่มน้ำปากพนังสำเร็จการศึกษาสูงขึ้น มีจำนวนน้อยมากที่กลับมาทำงานในพื้นที่ลุ่มน้ำ เนื่องจาก พื้นที่ชนบทจะไม่มียานที่เอื้อต่อวุฒิการศึกษา และความสามารถ จึงเป็นสาเหตุให้เหลือคนหนุ่มสาววัยแรงงานค่อนข้างน้อยในพื้นที่ แต่ลูกหลานจะกลับมาเยี่ยมบ้านในช่วงเทศกาลสำคัญต่างๆ เช่น งานบุญเดือนสิบ งานบุญ งานบวชญาติพี่น้อง การกลับมาเยี่ยมบ้านของลูกหลานนั้นทำให้ พ่อ แม่ ที่ยังคงเป็นชาวนามีความภาคภูมิใจในความสำเร็จของลูกหลาน ต่างก็เล่าให้เพื่อนบ้านฟังอย่างมีความสุข

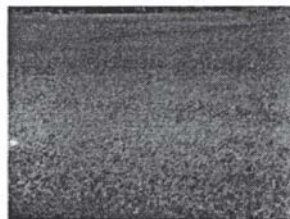
ดังนั้นความสำเร็จของลูกหลาน ที่มีการศึกษาสูงของคนลุ่มน้ำปากพนังนั้น พ่อ แม่ ไม่ต้องการสิ่งตอบแทนในรูปตัวเงิน เช่น เงินเดือนค่าเลี้ยงดู แต่พ่อ แม่ ต้องการความภาคภูมิใจ เกียรติ และศักดิ์ศรีของตระกูลมากกว่า

ชาวบ้านเล่าว่า “คนแถว-คนบ้านเรา ในแถวเชียรใหญ่ ส่งลูกเรียนเขาว่าถึง 80% เพราะว่าพ่อทำนาแล้วก็ไม่รวย ก็เลยไม่อยากให้ลูกดำเนินวัตรรอยเท้าพ่อ ลูกอยู่แล้วชีวิตพ่อแม่เป็นยังไง หากลูกคนไหนไม่เรียน พ่อซื้อวัวให้ไถนา มีอี่เรียนหรือว่ามีอี่ไถนา เพราะความลำบากจึงเรียนหนังสือ พ่อไถไปสักปีมันเหนื่อย พอเหนื่อยมันเกิดความอะไรเกิดความสำนึก เรียนดีหัวไม่เหนื่อยเขาส่งให้ กะถึงลำบากไปมั่ง กัดก่อนกินเกลือไปมั่ง อยู่วัดอยู่วาแต่แรกก็”

บทที่ 4

ยุคที่ 3 วิถีชุมชนยุคโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ (พ.ศ. 2536 - ปัจจุบัน)

ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังนั้นมีการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ มาโดยตลอด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติทำให้ฐานทรัพยากรเปลี่ยนแปลง ซึ่งมีผลกระทบต่อสภาพความเป็นอยู่ของชุมชน ทั้งทาง เศรษฐกิจ สังคมและสภาวะแวดล้อม จึงทำให้เป็นพื้นที่เป้าหมายของการพัฒนา ในทุกด้านไม่ว่าจะเป็นด้านชลประทาน ซึ่งเป็นหัวใจหลักของเศรษฐกิจที่ต้องพึ่งพิงระบบเกษตรกรรม ส่งผลต่อระบบเศรษฐกิจชุมชน และเป้าหมายของการ พัฒนา คือต้องการอยู่ร่วมกันของของชุมชนอย่างสงบสุขปราศจากความขัดแย้งกันในสังคม ทำให้เกิดความอยู่ดี กินดี ของประชาชน ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่าในอดีตนั้นพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง เคยเป็นแหล่งผลิตข้าวที่สำคัญและเป็นผู้ส่งออก ข้าวของภาคใต้ มีการส่งออกข้าวอย่างรุ่งเรือง ส่งออกไปขายยังต่างประเทศ ส่งผลให้บ้านเมืองมีความเจริญรุ่งเรือง เศรษฐกิจดี ประชาชนมีความอยู่ดีกินดี ชาวนาและเจ้าของโรงสี มีฐานะความเป็นอยู่อย่างมั่งคั่ง แต่เมื่อมีความเจริญเข้า มา ผู้คนมีจำนวนมาก ความเสื่อมโทรมจากการใช้ทรัพยากรก็เกิดขึ้น ป่าไม้ถูกแผ้วถางเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในการ ดำรงชีพ หรือเพื่อเหตุผลทางเศรษฐกิจ ป่าไม้มีไม่เพียงพอในการดูดซับน้ำที่เกิดจากธรรมชาติเมื่อมีน้ำธรรมชาติปริมาณ น้ำจึงไหลผ่านแม่น้ำปากพนังลงสู่ทะเลอย่างรวดเร็ว ประกอบกับพื้นที่บริเวณลุ่มน้ำปากพนังนั้นมีความลาดชันน้อย ต่ำ กว่าระดับน้ำทะเลปานกลาง ทำให้น้ำทะเล (น้ำเค็ม) สามารถรุกตัวเข้าไปสู่แม่น้ำปากพนังเป็นระยะทางไกล ซึ่งระยะทาง ที่น้ำเค็มจะเข้ามาสู่แม่น้ำปากพนัง นั้นขึ้นอยู่กับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ปีไหนน้ำน้อยเกิดภาวะแห้งแล้ง น้ำเค็มอาจ รุกตัว เป็นระยะทางกว่า 100 กิโลเมตร เช่น วันที่ 4 พฤศจิกายน 2532 เกิดพายุไต้ฝุ่นเกย์ ส่งผลให้เกิดภาวะแล้งอย่าง หนัก ฝนไม่ตก ชาวนาต้องการน้ำจึงมีการสูบน้ำจากคลองสาขา และแม่น้ำปากพนังขึ้นมาใช้อุปโภคบริโภคเป็นจำนวน มาก จึงทำให้ระดับน้ำในแม่น้ำปากพนังเหลือน้อย ส่งผลให้น้ำทะเลรุกตัวเข้าสู่แม่น้ำปากพนังเป็นระยะทางประมาณ 100 กิโลเมตร¹ จนถึงอำเภอชะอวด และน้ำเค็มได้กระจายตัวไปตามลำน้ำสาขาสร้างความเสียหายให้เกษตรกรจำนวนมาก ประกอบกับน้ำเสียที่เกิดจากการทำนาทุ่งได้ไหลลงไปยังลำน้ำต่าง ๆ ทำให้พื้นที่บริเวณลำน้ำสาขา และสภาพน้ำเป็น น้ำเค็ม ส่งผลให้มีสภาพเป็นดินเค็ม น้ำเค็ม ไม่เหมาะสมในการทำเกษตรประเภทเพาะปลูก

ภาพที่ 4-1 ท้องทุ่งนาข้าว

จากเหตุผลดังกล่าวนี้จึงทำให้พื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังขาดแคลนน้ำจืดในการบริโภค อุปโภคและเพื่อทำ การเกษตร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริให้มีโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจาก พระราชดำริ เกิดมาจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงห่วงใยในความเดือดร้อนของราษฎรในพื้นที่ ที่ต้องประสบกับ ปัญหาการขาดแคลนน้ำจืดในการบริโภค และการเกษตรกรรม เป็นปัจจัยหลักของความอยู่ดี กินดีของชุมชนในพื้นที่ ที่เคยเป็นผู้ส่งออกข้าวที่สำคัญของภาคใต้มาช้านาน สืบเนื่องมาจากการที่น้ำเค็มรุกล้ำ เข้าไปในแม่น้ำปากพนังแล้วกระจาย

¹ กรมชลประทาน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

ไปตามคลองสาขาต่างๆ ในพื้นที่ แต่การมีโครงการขนาดใหญ่ลงสู่พื้นที่นั้น ย่อมทำให้เกิดผลกระทบทั้งทางด้านบวกและด้านลบ ทั้งทางตรงและทางอ้อมต่างๆ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ความเป็นมาของโครงการฯ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระราชทานพระราชดำริเกี่ยวกับการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนัง ณ สถานีสูบน้ำบ้านโคกภูแว ตำบลพร่อนและสถานีสูบน้ำตอหลัง ตำบลไพรวัน อำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส เมื่อวันที่ 9 และ 11 ตุลาคม 2535 โดยมีวัตถุประสงค์ของโครงการ ดังนี้

1. เพื่อป้องกันการรุกตัวของน้ำเค็มในแม่น้ำปากพนังและเพื่อให้เป็นแหล่งน้ำจืดและบรรเทาความขาดแคลนน้ำสำหรับการอุปโภคการเกษตรและอื่น ๆ ในเขตพื้นที่โครงการรวมถึงการเก็บน้ำใหญ่และสาขา การเก็บน้ำในพื้นที่ต้นน้ำลำธาร และในพื้นที่น้ำขังการจัดหาน้ำได้ดิน ฯลฯ

2. เพื่อบรรเทาอุทกภัยทั้งในพื้นที่การเกษตร และในบริเวณชุมชนเมืองให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น

3. เพื่อปรับปรุงระบบชลประทานเดิม และพัฒนาระบบชลประทานใหม่เนื่องจากมีแหล่งน้ำจืดเพิ่มขึ้น

4. เพื่อปรับปรุงฐานะความเป็นอยู่ ระบบเศรษฐกิจและสังคมของราษฎรในพื้นที่ให้ดีขึ้น โดยมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด

ดังนั้นสามารถสรุปความได้ว่าจะต้องดำเนินการมีอยู่ 2 ส่วนหลักคือ คือ งานด้านชลประทาน ซึ่งเป็นพื้นฐานของการแก้ปัญหา ทั้งนี้ ควรมีการพิจารณาวางแผนโครงการและก่อสร้างประตูระบายน้ำในแม่น้ำปากพนัง ณ จุดห่างจากอำเภอปากพนังไปทางทิศใต้ประมาณ 3-5 กิโลเมตร อย่างเร่งด่วน เพื่อป้องกันน้ำเค็มบุกรุกและเก็บกักน้ำดิบสำหรับใช้ผลิตประปาของอำเภอปากพนัง พร้อมทั้งก่อสร้างระบบระบายน้ำออกจากพื้นที่น้ำท่วมลงทะเลให้เร็วที่สุด และงานด้านกิจกรรมต่อเนื่อง เพื่อช่วยเหลือราษฎรในการประกอบอาชีพและพัฒนาความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น ควรให้เจ้าหน้าที่ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องรวมทั้งฝ่ายทหารช่วยกันพัฒนาให้เกิดผลควบคู่ไปกับการพัฒนาแหล่งน้ำ

พื้นที่ของโครงการมีประมาณ 1,937,500 ไร่ อยู่ทางตอนใต้ของจังหวัดนครศรีธรรมราช ครอบคลุม พื้นที่รวม 7 อำเภอ คือ พื้นที่ทั้งหมดของอำเภอชะอวด อำเภอร่อนพิบูลย์ อำเภอเชียรใหญ่ อำเภอหัวไทร และอำเภอปากพนัง กับพื้นที่บางส่วนของอำเภอลานสกา และอำเภอเมืองนครศรีธรรมราช

พื้นที่ที่ทำการศึกษามีส่วนใหญ่เป็นพื้นที่นาข้าวที่สำคัญ ปัจจุบัน มีพื้นที่นาจำนวน 126,893.03 ไร่ เมื่อมีการพัฒนางานด้านการชลประทานอย่างจริงจัง บริเวณนี้จึงเป็นบริเวณของการปลูกข้าวที่อยู่ในเขตชลประทานซึ่งเกษตรกรสามารถใช้น้ำจากระบบชลประทานเพื่อทำการเกษตรอย่างเพียงพอ และภาครัฐได้ส่งเสริมให้มีการทำนา 2 ครั้งต่อปีเพื่อเพิ่มผลผลิตข้าวต่อปี

เมื่อมีการพัฒนาโครงการและดำเนินการก่อสร้างเสร็จเรียบร้อยแล้ว มีการเข้ามาของหน่วยงานต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ เอกชน หรือองค์กรอิสระ ต่างก็เข้ามาเพื่อหวังที่จะส่งเสริมพัฒนาสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม รวมทั้งฐานของทรัพยากรในพื้นที่ให้เป็นไปในทิศทางที่ดีและยั่งยืน และชาวบ้านเองก็พยายามที่จะดิ้นรน เรียนรู้ เพื่อที่อยู่รอดภายใต้ฐานทรัพยากรที่ตนเองมีอยู่และสามารถเข้าใช้ประโยชน์ได้ ประกอบกับความรู้ ภูมิปัญญาที่สั่งสม และการส่งเสริมของภาครัฐในด้านต่างๆ เช่น รัฐบาลส่งเสริมให้เกษตรกรมีการปรับเปลี่ยนพันธุ์ข้าวอย่างจริงจังมากขึ้นจากพันธุ์ข้าวพื้นเมืองเป็นพันธุ์ส่งเสริม เพื่อเอื้อกับประโยชน์ที่ได้จากระบบชลประทานที่สร้างขึ้นด้วยงบประมาณมหาศาล เมื่อน้ำเพียงพอ กับข้าวที่มีอายุสั้น เกษตรกรสามารถทำนาได้ปีละ 1-2 ครั้ง แต่บางครั้งอาจลืมนึกว่า ข้าวพันธุ์ส่งเสริมนั้นถึงแม้จะให้ผลผลิตต่อไร่สูงกว่าข้าวพื้นเมืองก็ตาม แต่ก็พันธุ์ข้าวที่มีลำต้นไม่สูง จึงอาจจะไม่ค่อยเหมาะสมกับลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ลุ่มที่มีน้ำท่วมอยู่ตลอดเวลา จึงทำให้การผลิตข้าวเกิดภาวะขาดทุน พื้นที่ในการทำนาข้าวลดลง ชาวนาจึงหันไปปรับเปลี่ยนอาชีพอื่นเพื่อความอยู่รอดมากขึ้น เนื่องจากอาชีพการทำนามี

ปัญหาต่างๆมากมาย ไม่ว่าจะเป็นราคาตกต่ำ ต้นทุนการผลิตสูง ผลผลิตตกต่ำ อาจเกิดจากภาวะน้ำท่วม หรือ ถูกแมลง หอยเชอร์ เข้าทำลายต้นข้าว เมื่อเกิดภาวะการณ์ขาดทุนสะสม ทำให้ภาวะหนี้สินเพิ่มมากขึ้น

ชาวบ้านเล่าเกี่ยวกับลักษณะข้าวพันธุ์ส่งเสริมที่มีลักษณะทางกายภาพไม่ค่อยเหมาะสมกับลักษณะพื้นที่ว่า "ปัจจุบันหันมาปลูกข้าวชัยนาท1 พอน้ำท่วมก็ตายไปเลย ถูต้นน้ำท่วมหนักๆ ถ้าทำพร้อมกันๆ แล้วข้าวชัยนาท ก็เสียหายหมด ถ้าไปทำข้าว กข.25 มันเป็นข้าวสูงนะ มันยังเหลืออยู่มั่ง แต่ถ้าเป็นข้าวชัยนาท ไม่เหลือเลยขาดทุนกันหมด"

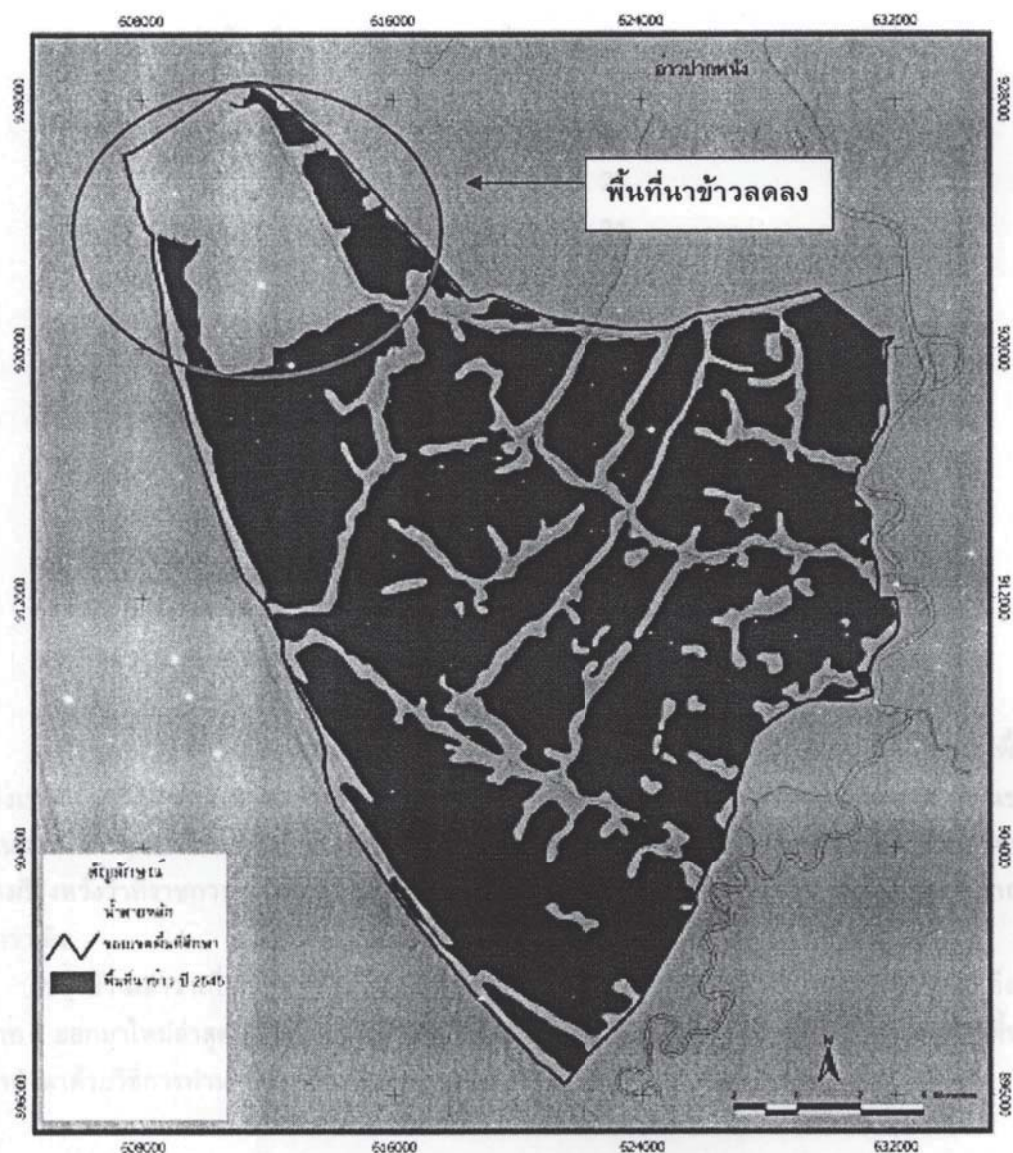
แบบแผนในการปฏิบัติตามนโยบายของรัฐ จึงมีทั้งข้อดี และข้อเสีย หากฝนตกตามฤดูกาล น้ำมีเพียงพอเหมาะไม่มากเกินไป หรือน้อยเกินไป ผลผลิตจะได้เต็มที่เต็มเม็ดเต็มหน่วย แต่อย่างไรก็ตามในการทำการเกษตรนั้น ความเสี่ยงและความไม่แน่นอน (Risk and Uncertainty) หรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจากการที่ไม่ได้คาดฝันมาก่อน มักเกิดขึ้นอยู่เสมอ หากเกิดเหตุการณ์ต่างๆ เช่น น้ำท่วม หรือฝนแล้ง ข้าวพันธุ์พื้นเมืองต่างหากที่มีความเหมาะสมต่อพื้นที่ เนื่องจาก เป็นข้าวต้นสูงสามารถปรับตัวเข้ากับสถานการณ์น้ำท่วมได้ดี และมีความทนทานต่อสภาวะการณ์ที่เกิดฝนแล้งเช่นเดียวกัน เมื่อเกิดเหตุการณ์ดังกล่าว ชาวนาจึงยังมีผลผลิตเหลืออยู่บ้าง

ข้าวและการทำนาคโครงการพระราชดำริ

เมื่อมีการสร้างโครงการพระราชดำริ ซึ่งแล้วเสร็จตั้งแต่ปี พ.ศ. 2537 พื้นที่ที่ทำการศึกษาคือ ซึ่งเป็นพื้นที่นา ไร่นาสวนผสม และแปลงผัก ซึ่งได้รับประโยชน์จากโครงการฯ เป็นอย่างมาก เนื่องจากเกษตรกรมีน้ำจืดเพียงพอในการทำเกษตรกรรม มีที่นาประมาณ 214,248.45 ไร่ (ปี 2538) และ 126,893.03 ไร่ (ปี 2545) ซึ่งพื้นที่ในการทำนาลดลงประมาณ 87,355.42 ไร่ ซึ่งอาจสืบเนื่องมาจากการขาดทุนกับการทำนา มีช่องทางในการทำอาชีพอย่างอื่นที่ดีกว่า และอัตราการขยายตัวของเมือง

เมื่อมีระบบชลประทานที่สามารถผันน้ำเข้านา ปริมาณน้ำจืดเพียงพอ ชาวนาเริ่มเรียนรู้การทำนาปีละ 2 ครั้ง การทำนาปีละ 2 ครั้งเริ่มแพร่หลายประมาณ พ.ศ. 2537 ปัจจุบันนิยมทำนาแบบวิธีการหว่านน้ำตม ใช้ข้าวพันธุ์ส่งเสริมชัยนาท1 ตามแบบอย่างของการส่งเสริมจากทางราชการ เป็นยุคที่ใช้ต้นทุนที่เป็นตัวเงินอย่างเห็นได้ชัด ทุกขั้นตอนในการผลิตจำเป็นต้องมี "เงิน" ในการลงทุน ดังนั้นเงิน จึงเป็นจุดเริ่มต้น หรือปัจจัยหลักในการผลิตข้าว ทุกสิ่งทุกอย่างต้องมีการแลกเปลี่ยนด้วยเงินตรา ระบบเงินจึงมีความเข้มข้นมากขึ้นตามยุคสมัย ปัจจัยการผลิตหลายชนิดต้องซื้อ เช่น เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ยาฆ่าหญ้า ค่าจ้างเก็บเกี่ยว ค่าจ้างไถ ค่าจ้างขนข้าว การทำนาจึงเกิดต้นทุน ดังนั้นชาวนาต้องทำอะไรก็ได้ ต้องผลิตข้าวให้มีมูลค่าที่สูงกว่าต้นทุนในการปลูกข้าว ทำให้ชาวนาเกิดความเสี่ยงในการขาดทุน ดังนั้นในการทำนาจึงเปรียบเสมือนว่าเป็นการลงทุนประเภทหนึ่ง

ซึ่งแตกต่างกับในอดีตที่ใช้แรงงานคน แรงงานสัตว์ และทรัพยากรธรรมชาติ เป็นปัจจัยหลัก อาจสืบเนื่องมาจากการเรียนรู้ที่เกิดจากการเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ชาวนาไม่อาจรอคอยที่จะดักดวงประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ดังเช่นสมัยอดีตได้แล้ว และประกอบกับการเข้ามาของเทคโนโลยี ต่างๆที่เอื้อต่อการผลิต ในการค้า มากกว่าการผลิตแบบยังชีพ

ภาพที่ 4-3 พื้นที่นาข้าว ปี พ.ศ. 2545

ช่วงยุคต้นโครงการฯ เกษตรในพื้นที่ปากพนังส่วนใหญ่ใช้พันธุ์พื้นเมืองเพื่อบริโภคในท้องถิ่น และมีการปลูกข้าวพันธุ์ส่งเสริมมากขึ้นโดยที่ สำนักงานส่งเสริมการเกษตรภาคใต้ ได้รายงานไว้ ในช่วงประมาณปี 2538 เกษตรกรกว่าครึ่ง ยังนิยมปลูกข้าวพื้นเมือง ประมาณ ร้อยละ 52.5 แต่ยังมีเกษตรกรประมาณ ร้อยละ 41.8 ที่ใช้ข้าวพันธุ์ดีตามคำแนะนำส่งเสริม มีและมีเกษตรกรบางส่วนที่ไม่สามารถระบุพันธุ์ได้คือร้อยละ 5.7 สำหรับเหตุผลผลในการเลือกพันธุ์ข้าวปลูกเกษตรกรส่วนใหญ่ให้เหตุผล 2 ลักษณะ คือ เลือกปลูกข้าวพื้นเมืองเพราะให้มึ่น้ำหนักดี ราคาดี ดันทุนต่ำ

เพราะไม่ต้องซื้อพันธุ์ ส่วนที่เลือกปลูกพันธุ์ส่งเสริม เพราะให้ผลผลิตต่อไร่สูง มีอายุการผลิตเร็ว ตลาดต้องการ ใช้น้ำน้อยดูแลรักษาง่าย และอาจยังไม่ค่อยมีความมั่นใจ ในระบบชลประทาน และลักษณะของพันธุ์ที่ทางราชการส่งเสริมพันธุ์ข้าวที่นิยมปลูกพิจารณาได้ ดังนี้

พันธุ์ข้าวที่นิยมปลูกในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังยุคต้นโครงการฯ (ปี 2537)

ตารางที่ 4-1 พันธุ์ข้าวพื้นเมืองและพันธุ์ส่งเสริม

ข้าวพันธุ์พื้นเมือง	ข้าวพันธุ์ส่งเสริม
1. ข้าวแก่นจันทร์	1. ข้าว ก.ข. 7
2. ข้าวพันธุ์เหลือง	2. ข้าสุพรรณ 60
3. ข้าวจังหวัด	3. ข้าสุพรรณ 90
4. ข้าวอ้ายเจียง	4. ข้าว ก.ข. 25
5. ข้าวนางพญา	5. ข้าว ก.ข. 21
6. ข้าวช่อพริ้ม	6. ข้าวหอมมะลิ
7. ข้าวเล็บนก	7. ข้าว ก.ข. 13
8. ข้างเผือกน้ำ	
9. ข้าวก้านดำ	
10. ข้าวกาบดำ	
11. ข้าวสิริก	
12. ข้าวขาว	
13. ข้าวพวงกำ	
14. ข้าวลางสาด	

หลังจากนั้นข้าวพันธุ์ส่งเสริมที่ชื่อว่าพันธุ์ชัยนาท 1 ได้เข้ามาทดแทนพันธุ์ข้าวหลากหลายในพื้นที่อย่างเห็นได้ชัด จึงเห็นได้ว่าวิถีการผลิตของชาวบ้านได้มีการเปลี่ยนแปลงจากพลังที่ผลักดันมาจากหน่วยงานของภาครัฐ การเปลี่ยนแปลงต่างๆ เป็นไปตามนโยบายที่ส่งเสริมมาจากเบื้องบนลงสู่พื้นที่ และค่อยกระจายตัวไปชาวนา ไม่มีทางเลือก ซึ่งต่างก็มุ่งหวังว่าที่ราชการเข้ามาส่งเสริมนั้น เป็นสิ่งที่พัฒนาประสิทธิภาพการผลิต อาจจะเพิ่มปริมาณผลผลิตข้าวได้มากกว่าเดิม

ชาวบ้านเล่าว่าเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของพันธุ์ข้าวในยุคโครงการฯ "ประมาณปี 2540 ถึง 41 มีพันธุ์ข้าวชัยนาท 1 ออกมาใหม่ล่าสุด และเริ่มขยายตัวทั่ว ประมาณ พ.ศ 2543 - 44 ต่อมาชาวนาทิ้งข้าวพันธุ์พื้นเมืองหมด และหันมาทำนาด้วยวิธีการทำนาที่ว่าหวานน้ำตม ตามที่หลวงแนะนำ"

วิธีการทำนาในปัจจุบัน

ลักษณะการทำนาเกษตรกรทำนาตามวิธีการส่งเสริมของราชการ เรียกว่า "การหวานน้ำตม" ช่วงเริ่มต้นของฤดูกาลทำนา ชาวนาเริ่มเตรียมความพร้อม ด้วยการเตรียมแปลงด้วยการไถตะ 1 ครั้ง ด้วยเทคโนโลยีที่เข้ามาตั้งแต่ยุคที่ 2 คือรถไถเดินตาม การไถต้องไถให้ลึกประมาณ 15 เซนติเมตร ซึ่งปัจจุบัน ชาวนาได้มีการประยุกต์เป็นรถไถนั่งตามด้วยการทำรถล้อลากผูกติดกับรถไถ แล้วชาวนาก็นั่งเพียงเพื่อบังคับหัวรถไถไปตามทิศทางที่ต้องการ เพื่อเป็นการทุ่นแรงที่ต้องเดินตามรถไถ การไถนาเกิดต้นทุน เช่น ค่าน้ำมัน ซึ่งบางรายก็มีการจ้างไถบ้าง ทำการไถทิ้งไว้ ประมาณ 7-10 วัน หลังจากนั้นก็ทำการไถแปร แล้วปล่อยน้ำเข้านา ซึ่งหากฝนไม่ตก หรือน้ำน้อย ชาวนาก็หวังพึ่งน้ำจากระบบชลประทาน ซึ่งบางพื้นที่มีระบบชลประทาน แต่ไม่มีน้ำ ซึ่งนั่นคือปัญหาเริ่มต้น และเป็นปัญหาสำคัญที่สุดของการทำนา

เมื่อปล่อยน้ำเข้านาแล้วเพื่อ “แช่ขี้เถ้า” ให้เหมาะกับการคราด ต่อมาก็คราดเพื่อปรับสภาพผิวดิน เรียกว่า “การทำเทือก” แล้วแบ่งแปลงขนาดความกว้างประมาณ 5-10 เมตร ตามความยาวของแปลงนา ทำร่องน้ำระหว่างแปลงนากว้างประมาณ 30 เซนติเมตร เพื่อเป็นช่องระบายน้ำ หลังจากนั้นเป็นขั้นตอนที่ต้องหว่านข้าว ด้วยการนำเมล็ดพันธุ์ข้าวที่เตรียมไว้ หว่านอย่างสม่ำเสมอ ใช้เมล็ดพันธุ์ประมาณ 10-20 กิโลกรัมต่อไร่ ชาวนาต้องมีเทคนิคว่าขณะหว่านข้าวนั้นแปลงนา ต้องปรับระดับน้ำไม่ให้ท่วมแปลงนา แต่ต้องมีความชื้นเพียงพอสำหรับการงอก หลังจากนั้นชาวนาต้องดูแลคอยเพิ่มระดับน้ำให้พอดีกับการเจริญเติบโตของต้นข้าว พยายามอย่าให้น้ำท่วมต้นข้าว โดยเฉพาะในช่วงให้กำเนิดช่อดอกถึงออกรวง ดังนั้นจึงเห็นว่าทรัพยากรน้ำมีความจำเป็นมากในการทำนา ปริมาณน้ำก็ต้องพอดี น้ำมากเกินไปหรือน้อยเกินไปก็ทำให้ข้าวยากเสียรายได้ ดังนั้นการทำนาจึงควบคู่ไปกับการบริหารจัดการน้ำ บางฤดูกาลน้ำท่วม หรือฝนแล้งจัด ชาวนาก็ขาดทุน เนื่องจากการทำนามีต้นทุนที่เป็นตัวเงินตั้งแต่เริ่มต้นขบวนการผลิต ถึงแม้ว่าพื้นที่ทำนานั้นจะอยู่ในพื้นที่ในเขตชลประทานก็ตาม แต่ปัญหาเรื่องน้ำยังเป็นปัญหาที่สำคัญของชาวนาอยู่เสมอ

ชาวบ้านเล่าว่า “ เมื่อราชการรณรงค์ให้ทำบัญชี ชาวนาจะไม่ชอบทำ ชาวนารู้ดีเมื่อขาดทุน เมื่อรู้แล้วว่าขาดทุน ไม่ต้องทำ รู้แล้วขาดทุน การทำนาเป็นสิ่งที่จำเป็น เปรียบกับการสะสมตังค์ มีตังค์เหลือมั่ง หรือขาดไปมั่ง สะสมไปได้ห้าหมื่นได้กลับมาสามหมื่นก็ยั้งดี สองหมื่นสูญไป เหมือนแทงเบอร์(หวย) บางครั้งก็ได้ บางครั้งก็เสีย ถ้าฝนตกบ้าง เหมือนถูกโหด ถ้าว่าปีไหนฝนฟ้าดี ปีไหนราคาดี เหมือนถูกตัวตรง แต่ถ้าข้าวราคาตก ฝนตกมั่ง ถูกเหมือนถูกโหด” ซึ่งนั่นคือการทำนานั้นชาวนาต้องแบกรับภาระความเสี่ยงที่เกิดจากทรัพยากรน้ำ และราคาข้าวที่เกิดจากภายนอก ซึ่งชาวนาไม่สามารถกำหนดมันได้เลย

ภาพที่ 4-4 ชาวนากำลังหว่านข้าว (หว่านน้ำตม)

เมื่อปลูกข้าวเรียบร้อยแล้ว ชาวนาต้องดูแลรักษาเป็นอย่างดี ด้วยการใส่ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ ตามคำแนะนำของราชการ ว่าต้องใส่ปุ๋ยอย่างไร จึงจะเหมาะกับความต้องการของข้าวที่ราชการส่งเสริม หากชาวนาต้องการผลผลิตตามแผนที่ตั้งไว้ต้องปฏิบัติตามที่แนะนำ ซึ่งเปรียบเสมือนการผูกขาดในกิจกรรมการผลิตว่าต้องทำตามที่กำหนดไว้ ซึ่งนั่นคือการเพิ่มต้นทุนในการผลิตข้าว หากเกิดภาวะการณ์ที่ไม่พึงประสงค์ ชาวนามีโอกาสที่เกิดการขาดทุนได้ ชาวบ้านเล่าว่า “ใส่ปุ๋ย หากสมมติว่าทำนา 1 ไร่ เฉลี่ยใส่ปุ๋ย 1 สอบ สอบละ 50 กิโลกรัม ราคาسوبละ 640 บาท รอบแรกแบ่งใส่ปุ๋ยยูเรีย สูตร 45-0-0 ครั้งสอบต่อไร่ ครั้งสองใส่ปุ๋ยนาสูตร 16-20-0 อีกครั้งสอบต่อไร่ หรือเรียกว่า ใส่อย่างละครึ่งสอบต่อไร่ต่อครั้ง ถ้าปีหนึ่งทำสองครั้งก็ต้องใส่ปุ๋ยสองสอบต่อไร่” ชาวนาไม่ใส่ปุ๋ยอินทรีย์เหมือนในอดีต เนื่องจากมีความเห็นว่าปุ๋ยอินทรีย์ให้ผลผลิตข้าวไม่เพียงพอต่อการลงทุน เนื่องจากเป็นค่าบอกเล่ากันในท้องถิ่นว่าปุ๋ยอินทรีย์ไม่สามารถแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของผลผลิตข้าวในฤดูกาลที่ใส่ปุ๋ย แต่อาจมีประสิทธิผลในฤดูกาลหน้า ซึ่งชาวนาไม่สามารถรอได้เนื่องจากไม่มีเงินทุนหมุนเวียนเพียงพอในการรอคอยถึงฤดูกาลหน้า จึงทำให้มีการนิยมใช้ปุ๋ยเคมีอยู่ทั่วไป

ชาวบ้านเล่าว่า “ปุ๋ยเคมีแพงแต่ก็ต้องใช้ ปุ๋ยอินทรีย์ใช้ไม่ได้ผล เพราะว่าอะไรก็ต้องใช้เงินซื้อ มันมีการลงทุนแล้ว ใช้ปุ๋ยอินทรีย์เขาว่าหยาบหน้า (ฤดูกาลหน้า) ถึงจะได้ผลผลิต แล้วหยาบนี้กินอะไร หากได้ข้าวน้อยก็ไม่พอค่าติด (ค่าหนี้สิน) แต่ก็เห็นด้วยว่าปุ๋ยอินทรีย์ ระยะเวลาแรก มันไม่ได้ผล ต้องปีที่ 2 หรือ 3 โน่น แต่เราต้องกิน ต้องใช้เงิน หากข้าวลบหมดเราจะทำอะไร ซึ่งบางคนมีการขาดทุนสะสมมาหลายปีแล้ว นอกจากเราหันไปทำนาปีเท่านั้นแหละ ถึงเขาว่ารณรงค์ปลูกข้าวใช้ปุ๋ยอินทรีย์ๆ ฟันนาได้พื้น ดินได้พื้น แต่เราไม่รู้จะฟันหรือเปล่า ที่ราชการส่งเสริมให้ปลูกแล้วได้

กลบ เพื่อเป็นปุ๋ยนั้น หากเป็นข้าวนาปีพอเห็นด้วย แต่ผลผลิตก็ไม่ได้ทันตาเห็นนะ ต้องรอหลายปี หากเป็นข้าวนาปรังนั้นไม่เหมาะสม เนื่องจากเวลาไม่เพียงในการรอต้นถั่ว ต้องรีบไถนา เนื่องจากไม่ทันฤดูกาล"

เมล็ดพันธุ์ข้าวชาวนาซื้อจากศูนย์ขยายพันธุ์พืช ราคา กิโลกรัมละ 12-13 บาท หรือเกวียนละ 13,000 หากคิดเป็นถัง ถังละ 120 บาทโดยใช้เมล็ดพันธุ์ในอัตรา 40 กิโลกรัมต่อไร่

ชาวนาในพื้นที่ที่มีระบบชลประทาน และมีน้ำเพียงพอจะมีต้นทุนในการทำนา หลักๆ ได้แก่ ค่าปุ๋ย ค่าจ้างไถ (ในบางรายที่ไม่มีรถไถ) ค่าน้ำมัน ค่าจ้างเก็บเกี่ยวและค่าขนส่ง แต่ชาวนาบางรายถึงแม้ว่าอยู่ในเขตชลประทานแต่ไม่มีน้ำ ต้องมีต้นทุนในการจัดน้ำเข้านา ทำให้ต้นทุนในการผลิตข้าวมากกว่ารายอื่น แต่ต้องขายข้าวในราคาเท่ากัน ดังนั้นชาวนาที่มีที่ดินอยู่ในเขตชลประทาน แต่ไม่ได้รับประโยชน์จากระบบชลประทานจึงได้รับความเดือดร้อนกว่ากลุ่มอื่นๆ เนื่องมาจาก พื้นที่อยู่ในเขตชลประทานแล้ว จึงไม่ได้เป็นพื้นที่เป้าหมายในการพัฒนา เปรียบเสมือนกลุ่มคนชายขอบที่อยู่ดินแดนที่มีความสมบูรณ์ แต่ไม่ได้รับประโยชน์จากความอุดมสมบูรณ์

ชาวบ้านเล่าว่า "ที่นาเราอยู่ที่ดอน น้ำที่เขาส่งมาไม่เคยได้เข้ามาถึงซีกที่ ต้องจ่ายเงินค่าน้ำมันปีละหลายบาทเพื่อชักน้ำเข้านา ไม่นั้นข้าวแห้งหมด เตียนนี้ไม่เหมือนแต่ก่อน หากไม่มีเงินสำรองทำนา อาจขาดทุนได้"

การเข้ามาของเทคโนโลยีการเก็บเกี่ยวข้าว

การเก็บเกี่ยวข้าวในปัจจุบัน ใช้ระบบสะดวกรวดเร็ว ตามเทคโนโลยี ด้วยการใช้รถเกี่ยวข้าว ซึ่งรับจ้างเกี่ยว โดยคิดค่าจ้างเกี่ยวในอัตราไร่ละประมาณ 400 -500 บาทต่อไร่ ขึ้นอยู่กับความยากง่ายในการเข้าถึงที่นา เทคโนโลยีรถเกี่ยวข้าว เป็นเทคโนโลยีที่เข้ามาสู่พื้นที่จากภาคกลาง เป็นรถสำเร็จรูป ชาวนาลดขั้นตอนการนวดข้าว ข้าวที่เกี่ยวได้ออกมาเป็นเมล็ดข้าวเรียบร้อย เตรียมบรรจุกระสอบ เทคโนโลยีการเกี่ยวข้าว ด้วยรถเกี่ยวข้าว เข้ามาสู่พื้นที่การทำนาในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ในปัจจุบันชาวเกือบทั้งหมดหันมาจ้างรถเกี่ยวข้าว แต่การเข้ามาของเทคโนโลยี ในท้องถิ่นนั้น มันก็มีผลทั้งทางด้านบวก และด้านลบ เช่น

รถเกี่ยวข้าวทำให้การเก็บเกี่ยวได้สะดวกรวดเร็ว ประหยัดต้นทุน ชาวนามีเวลาเหลือในการทำกิจกรรมอย่างอื่น แต่ทั้งนี้ชาวนาอาจได้ข้าวที่คุณภาพไม่สม่ำเสมอ เนื่องจากในบางครั้งข้าวอาจจะยังสุกไม่เต็มที่ รถเกี่ยวข้าวก็เกี่ยวขึ้นมาพร้อมกันหมด เนื่องจากในการจ้างเกี่ยวคิดค่าจ้างในอัตราต่อไร่ ทำให้ข้าวมีความชื้นสูง ชาวนาต้องทำการขนข้าวจากท้องนามาตาก เพื่อลดความชื้น เพิ่มงาน ให้กับชาวนา และหากข้าวยังมีความชื้นสูงอยู่ อาจเนื่องมาจากข้อจำกัดในการตากข้าว ชาวนาไม่มีพื้นที่ในการตากข้าว ซึ่งชาวนาที่อยู่นอกริมถนน มักนิยมตากข้าวเรียงรายริมถนนในหมู่บ้าน และภูมิภาคจังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นพื้นที่ที่มีปริมาณน้ำฝนจำนวนมาก จึงเป็นปัญหาในการรักษาความชื้นของข้าวเปลือก เมื่อข้าวเปลือกมีความชื้นสูง จึงทำให้ข้าวเปลือกถูกกด ราคา อาจทำให้ไม่คุ้มกับการลงทุน

ภาพที่ 4-5 สภาพของท้องนาหลังจากเกี่ยวด้วยรถเกี่ยวข้าว

ผลผลิตข้าวที่ได้จากการเก็บเกี่ยวด้วยรถเกี่ยวข้าวานั้น ได้มาเป็นเมล็ดข้าวเปลือกพร้อมขาย หากความชื้นอยู่ในเกณฑ์ที่เหมาะสม ดังนั้นการเข้ามาของรถเกี่ยวข้าวจึงทำให้ วัฒนธรรมข้าว เช่น การทำขวัญข้าว ซึ่งเป็นวัฒนธรรม

ที่สืบสานกันมาอย่างช้านาน เพื่อให้ชาวนาได้รู้สึกถึงความภาคภูมิใจรู้คุณค่าต่อแม่โพสพ ได้หายไป เนื่องจากไม่ได้เก็บข้าวเป็นรวง และวัฒนธรรม การลงแขกของชาวนาที่เกิดจากความรักสามัคคี เกื้อกูล และความมีน้ำใจ ของกลุ่มชาวนาด้วยกัน กลายเป็นการผลิตที่ต่างคน ต่างทำ ไม่สนใจ รอบข้างว่าเป็นอย่างไร

รถเกี่ยวข้าวที่นำเข้ามาเกี่ยวข้าวในพื้นที่นั้น เริ่มแรก ชาวนาได้จ้างมาจากภาคกลาง เจ้าของรถเกี่ยวข้าวจากภาคกลางนำรถเกี่ยวข้าว มาก่อนฤดูการเก็บเกี่ยวเล็กน้อย แล้วรับจ้างในอัตราเหมาต่อไร่ รถเกี่ยวข้าวที่เข้ามานั้น นอกจากนำพาเทคโนโลยีอันทันสมัยเข้ามาแล้ว ยังนำหอยเชอร์รี่ ที่แพร่พันธุ์จำนวนมากมาแล้วในภาคกลางเข้ามาด้วย ซึ่งหอยเชอร์รี่นั้นถือว่าเป็นศัตรูตัวฉกาจของนาข้าวเลยทีเดียว

ชาวนาเล่าว่า "ปีที่แล้ว (ปี 2548) อำเภอยะบะใหญ่ระบาดแล้วแต่ว่าก็ยังไม่มาก แถวอำเภอยะบะใหญ่พระเกียรติโนนยังไม่ระบาด แต่พอปีนี้น้ำท่วม มันจึงระบาดไปทั่วพร้อมน้ำที่ท่วม น้ำมันท่วมทั้งท้อง สมมติว่าวันนี้หว่านข้าว แล้วพรุ่งนี้ฝนตกชุกนิดหน่อย พอเมล็ดพันธุ์งอก รุ่งเช้าหอยเชอร์รี่กินต้นข้าวจนหมดเกลี้ยง สิบไร่ หรือยี่สิบไร่ก็หมด ใช้เวลาเพียงคืนเดียวเท่านั้น ต้องหว่านข้าวใหม่"

เมื่อหอยเชอร์รี่เป็นปัญหาหนักที่เข้ามาตั้งแต่เริ่มแรกของการผลิต ชาวนาก็ต้องดิ้นรน เพื่อจะเรียนรู้ในการค้นคว้าวิธีแก้ปัญหา ด้วยวิธีการเก็บแล้วนำมาหมักเพื่อทำน้ำชีวภาพ ซึ่งวิธีนี้ใช้ไม่ค่อยได้ผล เนื่องจากหอยเชอร์รี่มีปริมาณมาก หรืออาจใช้กากชาเพื่อเบียดหอยเชอร์รี่ สามารถฆ่าหอยเชอร์รี่ได้ แต่กากชามันทำให้ดินเสีย ซึ่งกากชาชาวนาสามารถหาซื้อได้ในท้องตลาด ราคาประมาณกระสอบละ 150- 180 บาท ขนาด บรรจุกระสอบละ 15 กิโลกรัม

ชาวนาเล่าว่า "เดิมกากชาเป็นยาที่ใช้เฉพาะนาทุ่ง เมื่อปลา มันก็กินมันก็ตาย แต่มันทำให้ดินเสียและกากชานี้แหละมันทำให้สิ่งแวดล้อมเสียและ เพราะกากชา มันเขวว่ามันผาด ถึงถ้าเราหว่านทุกครั้ง มันสะสมไปต่อไปน่าจะหายากขึ้น หว่านข้าวอาจจะไม่ขึ้นข้าว เพราะว่าสิ่งแวดล้อมนี้แหละมันไปมันไปทำลายไ้ดินให้เสื่อมสภาพได้ มันไม่มีทางเลือก นอกจากปรับจากทำนาสองครั้ง ทำนาครั้งเดียวคือนาปี ถ้าทำนาปีคือเราหว่านแห้ง เชอร์รี่ไม่กิน กลับไปสมัยก่อน กลับไปย่อนยุค 2500 โน่นแหละ ได้คือทำนาปี ปีหนึ่งทำครั้งเดียว ปีหนึ่งครั้งเดียว ชาวนาอยู่ได้หม้ายที่นี้ เป็นข้าวพื้นเมือง ถึงนี้แหละชาวนาอยู่ไม่ได้ ต้องหาอาชีพอื่นเพื่อมาเสริม หรือมารองรับจากสองครั้ง จากนาปรังกับนาปี มันผิดกับสมัยโบราณ สมัยย่อนยุคทำนาครั้งเดียว แต่ความเดือดร้อนไม่ค่อยมี เพราะทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ ในอดีตเมื่อทำนาปีในนาจะมีหนอง จับปลาได้ มีปลาชุกชุม ดูพอทำนาสองครั้งเพราะว่าช่วงมันสั้น พอช่วงมันสั้นปลาจะไม่มี ตามหนองที่มันเคยมีปลา เดียวนี้ไม่มีปลาแล้ว ถึงปัญหาน้ำจะไม่ท่วม สมัยแต่แรกน้ำจะท่วม ปีหนึ่งสองครั้ง สามครั้ง หรือสี่ครั้ง ทำให้ไม่มีปลาในนาข้าว เนื่องจากมันจะเติบโตเมื่อน้ำขังยาวๆ คือมีปลา ข้าวไม่ตายพันธุ์พื้นเมือง ข้าวมันจะพอน้ำท่วมมาที่หนึ่งมันจะสูงขึ้นๆ ข้าวจะไม่ตาย คือพันธุ์พื้นเมือง ต้องปรับตัวอย่างน้อยเราต้องทำนาปี และต้องทำอาชีพเสริม"

การขายข้าว

ปัจจุบันเกษตรกรไร่นาเกี่ยวข้าว เพื่อเก็บเกี่ยวข้าว จึงได้เมล็ดข้าวเปลือกพร้อมที่ขาย ชาวนาใช้ส่วนใหญ่ใช้รถอีแต่น เพื่อเป็นยานพาหนะ ในการขนส่ง โดยใช้เส้นทางคมนาคม ตามถนนภายในหมู่บ้าน แต่ยังประสบปัญหาเกี่ยวกับราคาข้าว ชาวนาไม่สามารถกำหนดราคาข้าวได้เอง โรงสีเป็นผู้กำหนดราคาข้าว ส่วนใหญ่ราคาข้าวขึ้นอยู่กับความชื้นของข้าว การที่ชาวนาถูกโรงสีกดราคาข้าว มาจากปัญหาเรื่องความชื้นเป็นเรื่องใหญ่ โดยเฉพาะนาปรัง ช่วงระยะเวลาเก็บเกี่ยวประมาณเดือนตุลาคม ถึงกันยายน ซึ่งเป็นช่วงฤดูฝนพอดี ชาวนาต้องรีบเก็บเกี่ยวด้วยรถเกี่ยวข้าวที่จ้างมา หากข้าวมีความชื้นก็จะไม่มีลานตากข้าว จึงรีบขายให้กับโรงสี โรงสีก็ต้องคิดต้นทุนค่าอบข้าว แล้วมาหักออกจากราคาข้าวที่เกษตรกรขายได้ โรงสีจะทำการอบข้าวทันทีที่รับซื้อทันที เนื่องจากไม่สามารถเก็บไว้นานได้ แต่โรงสีมีโรงอบข้าวในปริมาณที่จำกัด ดังนั้นหากปริมาณข้าวมาก โรงสีจะสั่งหยุดรับซื้อข้าวทันที หรือหากรับซื้อก็ต้องกดราคาลงต่ำมาก

ปัจจุบันชาวนาขายข้าวในลักษณะข้าวเปลือก แต่เดิมมีการนำข้าวไปสีแล้วขายเป็นข้าวสาร แต่ไม่คุ้มทุน เนื่องจากคุณภาพของข้าวเปลี่ยนไป เช่น ข้าวพันธุ์ชัยนาท สีได้ปริมาณข้าวสาร ประมาณร้อยละ 60-65 (ข้าวเปลือก

100 กิโลกรัม เป็นข้าวสารประมาณ 60-65 กิโลกรัม) แต่ระยะหลังเมื่อชาวบ้านนำไปสี ได้ข้าวสารในอัตรา ร้อยละ 45 จึงคิดว่าไม่คุ้มทุน จึงนิยมขายเป็นข้าวเปลือก

ในการขายข้าวนั้น อาจขายผ่านระบบนายหน้า ส่วนใหญ่นายหน้ามาจากโรงสี ชาวนาจะติดต่อนายหน้า แล้วนายหน้าจะติดต่อโรงสี การขายข้าวหากโรงสีรับซื้อ เรียกว่า "มีสอบ" หากไม่ซื้อ เรียกว่า "ไม่มีสอบ" ซึ่งสอบ หมายถึงกระสอบป่านสำหรับใส่ข้าวเปลือก หนึ่งกระสอบจะบรรจุข้าวได้ประมาณ 90 กิโลกรัม

ชาวบ้านเล่าว่า "เราไม่มีลานตาก นาปรังจะไป เกียวเดือนตุลา กันยา มันเข้าช่วงฤดูฝน ช่วงนั้นที่ตากข้าวไม่มีเลย จะต้องเข้าโรงอบอย่างเดียว โรงสีกับชาวนาต้องมีการต่อรองราคา ถ้าราคา 40 ยังสอบ ถ้าราคา 42 หม้ายสอบ (ถ้าราคากระสอบละ 40 บาท จะรับซื้อ แต่ถ้าราคา กระสอบละ 45 บาท จะไม่รับซื้อ) โรงสีจะไม่ปล่อยสอบ หมายถึงเขาไม่รับซื้อ คือเทคนิคเขา ถ้าว่า 40 พรุ่งนี้ค่อยหาสอบมาให้"

ปัญหาราคาข้าวต่ำ ซึ่งเกิดมาจากการกดราคาของโรงสี เนื่องจากข้าวมีความชื้นสูง คุณภาพไม่ดี ไม่สามารถต่อรองกับพ่อค้าคนกลางได้ ยังอาจสืบเนื่องจากชาวนายังขาดการรวมตัว ขาดการไว้เนื้อเชื่อใจซึ่งกันและกัน

ชาวบ้านเล่าว่า "ราคาข้าวของเราที่ได้ตก เพราะปัจจัยหนึ่ง คือเราไม่มีโรงอบข้าวเป็นของตัวเอง เพราะความชื้นมันเยอะ เช่น เมื่อก่อนเราขย่อนยุค พอย่อนยุคเมื่อก่อนเราเก็บข้าวกับแกระ เราก็ตาก ตากแล้วเก็บไป เดี๋ยวนี้พอใช้เครื่องจักรเข้ามาวันหนึ่ง 40 - 50 ไร่ ตัดปุ๊บได้ 10 - 20 เกวียน แต่มันตากไม่ได้ เพราะไม่มีลานตากข้าวชาวนาต้องตากข้าวบนถนน นั่นแหละคือลานตากข้าวของเกษตรกรของเรา พื้นที่ถนนที่มีอยู่น้อยนั้น ก็ตากข้าวที่จะเอาไว้ทำพันธุ์ และข้าวที่เก็บไว้กิน ส่วนข้าวที่ขายนั้นไม่มีที่ตาก ยังไงก็ต้องขาย ถ้าไม่ขายใส่กระสอบไว้ สัก 2-3 วัน กลิ่นเหิน มีไอขึ้นจากถุงเลยแหละ"

ภาพที่ 4-6 ชาวนาตากข้าวบนถนนหน้าบ้าน เนื่องจากข้าวมีความชื้น แล้วไม่มีลานตากข้าว

ชาวบ้านเล่าว่า "เคยได้รับเงินประมาณ หนึ่งล้านสองแสน เพื่อมาสร้างโรงสี เมื่อเงินหมด ก็ไม่มีเงินซื้อข้าว จึงทำให้เหลือแต่โรงสีเท่านั้น จึงทำให้ไม่มีการดำเนินการต่อ นี่แหละคือปัจจัยหลักที่ชาวนาขาดการรวมตัว ไม่ไว้วางใจกัน คือตั้งข้อสงสัยไว้เสียหมดทำอะไรก็ทำไม่ได้ หรือหากรวมกันก็รวมกันได้เฉพาะกาลเท่านั้น พอรวมกันเสร็จแล้วก็แยก ซึ่งเป็นจุดด้อยของเรา ทำให้ไม่สามารถต่อรองพ่อค้าคนกลางได้ ถึงทำให้มันกลุ่มมันไม่เข้มแข็ง"

สมมติว่าเก็บเกี่ยวข้าวได้ 10 เกวียน ชาวนาแบ่งข้าวไว้ 2 ส่วนใหญ่ๆ คือ เก็บไว้ทำพันธุ์ในฤดูกาลต่อไปและบริโภคในครัวเรือน ซึ่งเมล็ดพันธุ์ชาวนั้น เกษตรกรสามารถเก็บไว้ทำพันธุ์ได้ประมาณ 2-3 รุ่น หลังจากนั้นก็ต้องไปซื้อจากทางราชการ ในการบริโภคชาวนั้น ชาวนาในพื้นที่ไม่ค่อยนิยมบริโภคข้าวที่ผลิตเอง มักจะขายเป็นข้าวเปลือก แล้วนำเงินมาซื้อข้าวหอมมะลิมาบริโภคในครัวเรือน บางบ้านจะบริโภคข้าวของตัวเองเพียงบางส่วนเท่านั้น ส่วนข้าวอีกส่วนก็นำไปขาย ชาวนานิยมขายข้าวหมดในคราวเดียวกัน เนื่องจากต้องการรีบรับเงินจากโรงสี ชาวนามีภาระค่าใช้จ่ายมาก บางครั้งต้องชำระเงินคืนจากการไปกู้ยืม หรือการไปซื้อปัจจัยการผลิตไว้ตั้งแต่ฤดูกาลเพาะปลูก

ชาวบ้านเล่าว่า "เมื่อขายข้าวแล้วต้องรับเงินจากโรงสี เอาเงินเพื่อไปซื้อข้าวคนอื่นมากินต่อ ข้าวที่ได้ ขายเกือบหมด ส่วนข้าวที่ซื้อ ค่อยซื้อครั้งละ 1-2 กิโลกรัม"

ตำบลท้องลำเจียก อำเภอเชียรใหญ่ เป็นตำบลที่มีพื้นที่นาข้าวมาก ชาวบ้านเกือบประมาณ ร้อยละ 90 มีอาชีพทำนา แต่เมื่อพิจารณาจาก² แผนแม่บทชุมชนประจำตำบล ปี 2548 พบว่า มีค่าใช้จ่ายในรายการข้าวสารประมาณ ปีละ 8 ล้านบาท ซึ่งสาเหตุดังกล่าวอาจมาจาก 2 ปัจจัย คือ รสนิยมชาวนาไม่นิยมบริโภคข้าวที่ผลิตเอง หรือปัจจัยเรื่องเงินเนื่องจากชาวนาต้องการขายข้าวให้ได้มากที่สุด เพื่อให้ได้เงินมามากที่สุด มีความต้องการใช้เงินก่อน ส่วนข้าวที่บริโภคในครัวเรือนนั้น ค่อยทยอยซื้อเป็นรายครั้ง ครั้งละไม่มากนัก

จากปัญหาดังกล่าว เกิดแนวความคิดในการแก้ไขปัญหา การปลูกข้าวราคาถูก แล้วบริโภคข้าวราคาแพง ว่าชาวนาควร มีการรวมกลุ่มในการทำนา เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต โดยสนับสนุนให้ชาวนาทำนาที่เป็นข้าวพันธุ์ดี เช่น ทำข้าวหอมมะลิ หรือข้าวสังหยดที่นิยมบริโภค คนละ 2-3 ไร่ แล้วนำมาสีกับโรงสีชุมชน

ผลพวงจากโครงการพระราชดำริ

เมื่อมีโครงการพระราชดำริเข้ามา ทำให้มีโครงการ ต่อเนื่องต่างๆ เข้ามาเพื่อหวังในการพัฒนาพื้นที่บริเวณนี้ให้เป็นบริเวณที่ได้รับประโยชน์จากโครงการพระราชดำริ ในหลาย ๆ ด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องน้ำจืด เพื่อทำการเกษตร นอกจากเกษตรกรใช้น้ำเพื่อทำนา ปีละ 2 ครั้งแล้ว เกษตรกรในบางพื้นที่ยังใช้น้ำเพื่อปลูกผัก ทำไร่นาสวนผสม เมื่อเกษตรกรสามารถมีรายได้ยู่รอด จึงให้มีคนอยู่ในพื้นที่มีมากขึ้น

ชาวบ้านเล่าว่า "วัตถุประสงค์ของโครงการพระราชดำริ คือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงห่วงใยคนในลุ่มน้ำปากพนังที่ไม่อยากไปทำงานต่างถิ่น ประกอบอาชีพทำนา ปลูกผัก เลี้ยงสัตว์"

เมื่อโครงการฯ เสร็จเรียบร้อย ก็เริ่มดำเนินเปิดเขื่อนปากพนัง เพื่อกั้นน้ำเค็มผ่านเข้าสู่แม่น้ำปากพนัง และลำคลองสาขา จึงทำให้ระบบนิเวศเกิดการเปลี่ยนแปลง พบว่า ปลาสองน้ำ และปลาน้ำจืดมีจำนวนน้อย เนื่องจากลักษณะทางนิเวศวิทยาเปลี่ยนแปลงไป ลักษณะของน้ำที่เคยไหลเวียนกลับกลายเป็นน้ำนิ่ง สุดท้ายกลายเป็นน้ำเน่าเสีย

ชาวบ้านเล่าว่า "น้ำเสียมาตลอด ตั้งแต่เปิดเขื่อนปากพนัง น้ำมีตะกอน ตะไคร่น้ำขึ้นหนาแน่น น้ำเน่ามีกลิ่นเหม็น เพิ่งปีนี้แหละที่น้ำดีขึ้น เพราะว่าเปิดเขื่อนที่นี้สี่เดือนแล้ว"

ชาวบ้านมีความเชื่อว่า ความสมบูรณ์ เกิดมาจากการที่น้ำเค็มขึ้นมาเจอกับน้ำจืด ก่อเกิดพื้นที่แห่งความสมบูรณ์ของพันธุ์ปลาอย่างชุกชุม พอน้ำเค็มถูกกั้นไว้พันธุ์ปลาก็หายไปด้วย เมื่อก่อนความอุดมสมบูรณ์

ชาวบ้านเล่าว่า "แต่ก่อนกุ้งขนาดสิบตัวโล (กิโลกรัม) ไม่มีราคาเลย ลงไปราวกุ้งได้เป็นเซ่ง เดียวนี้เราปิดธรรมชาติ" ทรัพยากรสัตว์น้ำมีน้อยลง แต่บางพื้นที่ก็ได้ประโยชน์จากการได้ทำนาสองครั้ง แต่บางพื้นที่ เช่น บริเวณตำบลบ้านใหม่ นั้น ทรัพยากรมีน้อยลงเนื่องจากน้ำเสีย และระบบชลประทานยังไม่ค่อยได้ผล จึงยังคงทำนาครั้งเดียว เมื่อเปิดเขื่อนทำให้รายได้ลด ทำให้การทำนาเพียงอย่างเดียวทำให้รายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย ชาวบ้านก็ชาวบ้านจึงหันมาพึ่งตนเองด้วยการทำอาชีพเสริม ด้วยการปลูกผัก

ชาวบ้านเล่าว่า "คนที่ว่ายากจนอยู่ก่อน เช่น คนที่ไม่มีที่ดินทำกิน อาศัยทำกินอยู่กับลำน้ำ จะได้รับความเดือดร้อน เนื่องจากสัตว์น้ำมีน้อยลง ปากก็ไม่สมบูรณ์ ปากจากที่เคยทำมาหากินได้บ้าง ก็ไม่สมบูรณ์ คือเปิดเขื่อนนั้น ลูกไปโรงเรียนวันสองร้อยไม่มีปัญหาเลย"

จากการบอกเล่าของชาวบ้านนั้นกรณีที่เกิดเขื่อนปากพนัง พบว่าในพื้นที่มีกลุ่มผู้เกี่ยวข้องกับประโยชน์ของเขื่อน อยู่ 3 กลุ่ม ได้แก่ ผู้ที่เสียประโยชน์ คือ กลุ่มที่หากินอยู่กับลำน้ำและปากจาก เกิดน้ำเน่าเสีย ทรัพยากรสัตว์น้ำไม่อุดมสมบูรณ์ ปากจากเจริญเติบโตไม่เต็มที่ กลุ่มชาวนาที่ระบบชลประทานเข้าไม่ถึง ไม่ได้มีส่วนได้เสียกับโครงการฯ มากนัก แต่ชาวนาที่เคยทำนาปี แล้วทำอาชีพเสริมด้วยการทำประมงพื้นบ้าน ทำให้ไม่สามารถทำได้เหมือนเดิม ส่วนกลุ่มที่

² แผนแม่บทชุมชน ตำบลท้องลำเจียก ปี 2548

3 ได้แก่ กลุ่มชาวนาที่อยู่เขตชลประทาน และระบบชลประทานมีประสิทธิภาพ สามารถผันน้ำเข้านาเพื่อใช้ประโยชน์จากการทำนาปรัง ได้รับประโยชน์จากการปิดเขื่อนปากพนังอย่างเต็มที่ ชาวนาได้ทำนา 2 ครั้ง คือทำนาปี และนาปรัง

จากปัญหาของพื้นที่นาข้าวพบว่าน้ำเค็มจะเข้ามาในแม่น้ำปากพนังในฤดูแล้ง จึงทำการปิดเขื่อนปากพนังเพื่อป้องกันน้ำเค็มเข้ามาในแม่น้ำปากพนังและคลองสาขา และรูปแบบที่ปฏิบัติกันมา ได้ปิดเขื่อนปากพนัง จนกระทั่งเดือนตุลาคม พ.ศ.2548 ทางกรมได้เปิดประตูระบายน้ำอุทกวิภาชประสิทธิ์ เสียสละทอนจากชุมชนว่า "การที่ปิดเขื่อนนั้น เป็นสิ่งที่ทำถูกแล้ว เราขอว่าในปีหนึ่ง เปิดซัก 4 เดือนก็เพียงพอ ตะกอนที่น้ำเสียของที่น้ำเสีย จะได้มีการถ่ายเท อีกห้าปีสภาพน้ำน่าจะดีขึ้น แล้วกุ้งปลามันจะเพิ่มขึ้นมาเอง"

การดูว่าน้ำจะเป็นอย่างไร ชาวบ้านพิจารณาจากปริมาณฝนตกที่ตกลงมา ถ้าปีไหนฝนน้อย หรือแล้งสัก 1 - 2 เดือน ปีนั้นน้ำเค็มขึ้นมาระยะทางไกล เมื่อมีโครงการเขื่อนทำให้ น้ำเค็มไม่มา น้ำไม่ไหลเวียน วัชพืชเพิ่มขึ้น เช่น ผักตบชวา ผักกระเฉดชนิดต้นใหญ่ (ใช้ประโยชน์ไม่ได้) กระจายไปตามคลองสาขามากมาย น้ำเน่าเสีย มีกลิ่นเหม็น

เมื่อมีการเปิดประตูระบายน้ำ อุทกวิภาชประสิทธิ์ และประตูระบายน้ำย่อย (ป.ต.ร.เชียรใหญ่ ป.ต.ร.บางไทร และ ป.ต.ร.บางจาก) มีการระบายน้ำดีขึ้น ทำให้ตะกอนวัชพืช ที่ตายทับถมกันได้ระบายด้วย เกิดกลิ่นเหม็นคลุ้งคล้ายก๊าซไข่เน่า และในช่วงเปิดประตูระบายน้ำใหม่ ๆ นั้น ปลาตายจำนวนมาก เนื่องจากอิทธิพลของน้ำเสียที่เริ่มไหลเวียนกระจายไปทั่ว

ชาวบ้านเล่าว่า "แต่ก่อนจะมีราวเบ็ดหาปลา เวลากลางคืนใช้เรือผีหลอก ปลามันจะวิ่งเข้าหาเอง วิ่งลงในเรือนั้น แล้วก็ทำไซ ได้ปลา ได้กุ้งมากมาย ปลามันจะขึ้นมาวางไข่ ปลาทะเลกับปลาน้ำจืดมันจะปนกัน สัตว์น้ำอุดมสมบูรณ์ แต่พอหลังจากปี 2537 เห็นได้ชัดเลยว่าทรัพยากรสัตว์น้ำมัน ลดลง พอมีเขื่อนจะมีแต่น้ำจืด จากปลาที่มันเคยอุดมสมบูรณ์ก็หายไป โดยเฉพาะปลาสองน้ำหายไป มันไม่ขึ้นมาวางไข่ เพราะมันจะติดอยู่ตรงที่เขื่อน แต่ว่าถ้ามองในทางกลับกัน ก็คือว่าชาวนาจะได้ทำนาสองครั้ง เดิมการทำนาสองครั้ง ทำอยู่แถวๆ ริมคลอง แต่พอมีชลประทาน พื้นที่การทำนาสองครั้งก็ขยายตัวมากขึ้น"

ระบบชลประทานและการแย่งชิงทรัพยากรน้ำ

พื้นที่ศึกษานั้น ส่วนใหญ่เกษตรกรมีอาชีพทำนา เช่น ตำบลท้องลำเจียก เขียวเขา เขียวใหญ่ ชะเมา ซึ่งลักษณะค่อนข้างเป็นที่ดอน ส่วนพื้นที่ในตำบลปาระกำ เกาะทวด บ้านใหม่ นั้น เป็นค่อนข้างลุ่ม เกษตรกรมีอาชีพทำนา และปลูกผัก เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งตามปรกติกลุ่มเกษตรกรที่มีอาชีพปลูกผักนั้นจะมีความต้องการใช้น้ำจากระบบชลประทาน น้อยกว่าเกษตรกรที่ทำนา

โครงการพระราชดำริ เป็นโครงการที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของน้ำ น้ำ เปรียบเสมือนชีวิตของชาวนาหากขาดน้ำ ก็ทำนาไม่ได้ หรือต้องใช้ต้นทุนที่สูงขึ้น ระบบชลประทานจึงเป็นระบบที่เอื้อต่อการทำนาของชาวนา หากพื้นที่ไหนที่มีระบบชลประทานมีประสิทธิภาพ แล้วการทำนา 2 ครั้ง ก็สามารถทำนาได้อย่างมีประสิทธิภาพด้วยเช่นกัน โครงการพระราชดำรินี้เป็นโครงการนำร่องที่ เริ่มต้นโครงการต่อเนื่องมากมายในพื้นที่ ชาวนาได้รับประโยชน์จากการใช้น้ำจากคลองสาขาต่างๆ เช่น คลองบางไทร คลองเชียรใหญ่ คลองชะเมา เป็นต้น เพื่อใช้ในการเกษตร ปัจจุบันน้ำในคลองสาขาเป็นน้ำจืด เนื่องจากได้ปิดเขื่อนอุทกวิภาชประสิทธิ์ ส่วนในคลองสาขา ก็จะมี ประตูระบายน้ำ เพื่อกั้นน้ำอีกชั้น ตามจุดต่างๆ เช่น ประตูระบายน้ำคลองบางไทร ประตูระบายน้ำคลองเชียรใหญ่ และประตูระบายน้ำคลองบางจาก ซึ่ง ประตูระบายน้ำเหล่านี้เปรียบเสมือนประตูน้ำที่ลือการเข้าออกของน้ำอีกชั้นหนึ่ง

เจ้าหน้าที่ชลประทาน เป็นผู้ดูแล ในการเปิดปิดประตูระบายน้ำย่อยนี้ การเปิดปิดนั้น ไม่แน่นอน โดย พิจารณาจากปัจจัย 2 อย่าง คือ พิจารณาจากระดับน้ำของประตูระบายน้ำ ระดับน้ำเหลื่อมกันมากน้อยแค่ไหน ถ้าปริมาณน้ำมากก็ต้องระบายน้ำ และพิจารณาจาก ความจำเป็นของชาวบ้าน ชาวบ้านจะรวมกลุ่มรวมรายชื่อ หากใครเดือดร้อนมากก็

เป็นผู้นำกลุ่ม หรือบางแห่งอาจให้ผู้นำชุมชน เช่น ผู้ใหญ่ ผู้ช่วยผู้ใหญ่ ในการดำเนินเรื่อง มาบอกถึงความต้องการใช้น้ำ เพื่อเปิดประตูระบายน้ำย่อย

พื้นที่บริเวณ ตำบลบ้านใหม่ใช้ประโยชน์จากคลองบางไทร และประตูระบายน้ำคลองบางไทร เมื่อมีการปิดประตูระบายน้ำคลองบางไทรแล้ว น้ำจะเน่าเสีย และน้ำเน่า อยู่ด้านเหนือประตูระบายน้ำ หรือระหว่างเขื่อนอุทกวิทยา ประสิทธิ์ กับประตูระบายน้ำคลองบางไทร โดยเฉพาะตั้งแต่ช่วงเดือน ธันวาคม ถึงเดือน กุมภาพันธ์ เนื่องจากเป็นพื้นที่สูง น้ำไม่สามารถไหลเพื่อระบายออกได้ วัชพืชจึงเน่าเสียหมักหมมในคลอง

นอกจากนี้ภายในพื้นที่นั้น ก็มีระบบชลประทาน ที่เรียกว่าระบบชลประทานที่สูบน้ำแบบสายสูบ เพื่อเป็นสถานีน้ำในการบริการพื้นที่เป้าหมาย และตำบลเชียรใหญ่ อำเภอเวียงใหญ่ เป็นพื้นที่นาข้าวขนาดใหญ่ ดังนั้นน้ำจะเป็นพื้นที่ที่มีระบบชลประทานที่มีประสิทธิภาพ แต่ชาวบ้านบางส่วนยังไม่ได้ประโยชน์เต็มที่จากระบบชลประทานที่สร้างขึ้น เนื่องจากยังได้ใช้น้ำจากระบบชลประทานไม่ทั่วถึง ทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรน้ำเกิดขึ้นในพื้นที่ เช่นที่ตำบลท้องลำเจียกมีสถานีระบบสูบน้ำแบบสายสูบ โดยมีคลองส่งน้ำพลังไฟฟ้า (MC) บริเวณตำบลท้องลำเจียก เรียกว่า MC1 ตำบลเชียรใหญ่ เรียกว่า MC5 เป็นต้น และแต่ละ MC ก็จะมีคลองซอยส่งน้ำกระจายในพื้นที่นาข้าว R ซึ่งเป็นลักษณะรางคอนกรีต เพื่อส่งน้ำโดยไม่ต้องสูบน้ำขึ้นลงในพื้นที่ตำบลท้องลำเจียกมี 7 ซอย (R1 - R7)

ภาพที่ 4-7 ระบบสูบน้ำแบบสายสูบ ตำบลท้องลำเจียก

ปัจจุบันระบบคลองส่งน้ำก่อสร้างเสร็จเรียบร้อยแล้ว แต่การปล่อยน้ำยังไม่สมบูรณ์ เนื่องจากเกษตรกรที่อยู่ในพื้นที่ห่างไกลจากสถานี จะไม่ได้รับน้ำจากคลองส่งน้ำเลย เนื่องจากปริมาณน้ำไม่เพียงพอ ชาวนามีความต้องการน้ำพร้อมๆ กัน ชาวนาที่อยู่ใกล้สถานีส่งน้ำจะสูบน้ำเข้านาตัวเองหมด น้ำดันมาจากซอยแรก พอซอยแรกชักน้ำไป ซอยต่อๆ ไปปริมาณน้ำก็ไม่พอ เลยทำให้เกิดการแย่งน้ำกัน ถึงบางทีๆ แต่ยังไม่ถึงขั้นทะเลาะอย่างรุนแรง

นอกจากนี้ยังมีปัญหา ของการสร้างคลองซอยต่างๆ นั้น ไม่ได้คำนึงถึงระดับความชันของประตูน้ำ หากพื้นที่ใด ที่ประตูน้ำอยู่บนที่ดอน หากระดับน้ำไม่มากพอจะไม่สามารถชักน้ำเข้านาได้เลย

ชาวบ้านเล่าว่า"น้ำมีไม่พอ ถึงช่วงปลาย ช่วงแรกประมาณ ซอยส่งน้ำ (R) ที่ 1 2 3 และ 4 นี่อาจจะได้ แต่พอซอยที่ 5 6 น้ำไปไม่ถึง ของผมซอยที่ 5 น้ำที่เขาปล่อยมาแต่ไม่ถึง มาถึงก็มาถึงแค่ครึ่งทาง"

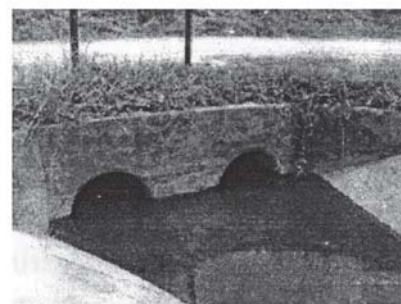
พื้นที่นาประมาณ 400 - 500 ไร่ ที่อยู่ในพื้นที่โครงการ แต่ไม่ได้รับประโยชน์จากการใช้น้ำ เนื่องจากถูกชาวนาที่อยู่ซอยก่อนหน้าล็อกน้ำเพื่อสูบน้ำเข้านาตนเองเสียก่อน ด้วยการนำกระสอบดิน มาปิดทางกันน้ำไว้ บางครั้งปิดกัน 2-3 ตอน ทำให้ชาวนาที่อยู่เหนือขึ้นไป มีต้นทุนในการใช้น้ำ สร้างความไม่เที่ยมกันในสังคม

ภาพที่ 4-8 คลองส่งน้ำชลประทาน

ชาวบ้านเล่าว่า “ต้องจ่ายค่าน้ำวันละ 200 - 600 บาทต่อวัน เพื่อชักน้ำจากคลองเขียร เพื่อมาใช้ในการทำนา ต้องช่วยเหลือตัวเอง ชักน้ำระยะเป็นกิโล ต้องสูบน้ำ 2 เทียว คือต้องตอนสูบน้ำจากคลองเข้าเหมือง จากเหมืองเข้านา แบกรับต้นทุนไม่ค่อยไหว บางแห่งที่อยู่ไกลมาก ชาวนาจะทิ้งเลย ข้าวแห้งหมด ไม่คุ้มกับค่าน้ำมัน”

ตั้งแต่ปี 2547 เป็นต้นมา ชาวนา ที่มีชอยห่างไกล เช่น ชอย R6 - R8 ยังไม่ได้รับการช่วยเหลือ ด้านการใช้ น้ำจากสาเหตุดังที่กล่าวมาแล้วนั้น รวมทั้งระบบในการจัดการน้ำยังไม่ดีพอ หรือไม่มีการวางแผนนั้นจากกลุ่มผู้ใช้น้ำ

ภาพที่ 4-9 คลองส่งน้ำชลประทาน

เมื่อ 2547 - 2548 เกิดปัญหาดังกล่าวขึ้นมา ทำให้ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้ ในการที่ต้องเข้ามาคันหาระบบ และวิธีการจัดการเพื่อ ทำให้เกิดความเป็นธรรม เพื่อที่จะหาวิธี ที่สามารถแบ่งสรรทรัพยากรกันในชุมชนอย่างลงตัว ด้วยมีแนวคิดว่าการจัดการจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำ และวางแผนในการปฏิบัติร่วมกัน เพื่อการบริหารจัดการน้ำอย่างเหมาะสม ภายใต้การมีส่วนร่วมของชุมชน หรือสมาชิก กลุ่มผู้ใช้น้ำ

ป้าพยอมเล่าว่า “กลุ่มผู้ใช้น้ำควรวางแผนกันว่า เช่นว่าแต่ละ R (คลองชอย) จะใช้น้ำสักกี่วัน อาจเป็น 2 - 3 วัน เมื่อใช้น้ำเสร็จแล้วก็ปิดประตูน้ำ เพื่อปล่อยให้ R อื่นๆ อีก ผลัดกัน แบ่งกันทั่วๆ”

แผนการการดำเนินงานของกลุ่มผู้ใช้น้ำ ที่เกิดมาจากชุมชน ที่มุ่งหวังเพียงเพื่อ สามารถบริหารจัดการทรัพยากรน้ำอย่างคุ้มค่า และยุติธรรม

แผนการดำเนินงานของกลุ่มผู้ใช้น้ำ MC ทั้ง 7 R

1. แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานทั้ง 7 R เลือกคณะกรรมการของแต่ละสายๆ ละ 1 คน เป็น คณะทำงานชุดบอร์ด เพื่อควบคุมดูแลประสานงาน
2. คณะกรรมการชุดบอร์ดประชุมร่วมกับเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบ ศึกษาข้อมูล ปัญหา สาเหตุของผู้ใช้น้ำ
3. นำปัญหา สาเหตุ มาหาแนวทางแก้ไข

4. ประชุมสมาชิกผู้ใช้น้ำ เพื่อชี้แจงให้สมาชิกเข้าใจ จัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำ มีระเบียบข้อบังคับ กติกา ให้ชัดเจนร่วมกัน มีการรวมหุ้นของสมาชิก
5. บริหารกลุ่มโดยคณะกรรมการ คณะกรรมการทุกคนต้องทำหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมาย
6. คณะกรรมการชุดบอร์ดเป็นผู้ประสานงานระหว่างเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบกับคณะกรรมการ ของแต่ละฝ่าย
7. คณะกรรมการทั้ง 2 ชุดของทุกสายร่วมกับเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบประชุมวางแผนการใช้น้ำของ แต่ละสาย
8. นัดคณะกรรมการ สมาชิก ประชุมชี้แจง กำหนดแผนการใช้น้ำของแต่ละสายให้สมาชิกได้รับรู้ และถือปฏิบัติ
9. จัดทำระเบียบข้อบังคับ และปฏิทินการใช้น้ำของแต่ละสายแจกให้สมาชิกทุกคน

เมื่อโครงการชลประทาน ดังกล่าวนั้นได้สร้างมาแล้ว ชาวบ้านก็ต้องตอบสนองโครงการ ถึงแม้ว่าชาวบ้านบางคน ไม่เห็นด้วยกับโครงการดังกล่าวก็ตาม เนื่องจากบางคน ไม่ได้ประโยชน์ แต่กลับเสียประโยชน์ เนื่องจากขณะก่อสร้าง ระบบชลประทานนั้น ได้ทำลายทางสาธารณะ (หมอน) ในที่นา ซึ่งเป็นเส้นทางที่ชาวนาใช้ประโยชน์ในการขนปัจจัยการผลิต และผลผลิตเข้านา

ในการจัดทำระบบชลประทานนั้น ชาวบ้านมีความเห็นว่าทางราชการก่อสร้างระบบชลประทาน โดยไม่ได้พิจารณาความลาดเอียงของพื้นที่ ดังนั้นจึงทำให้เกิดปัญหาในการจ่ายน้ำไปยังพื้นที่ต่างๆ

ชาวบ้านเล่าว่า “คนอยู่ในพื้นที่จะรู้ดีที่สุด ว่าทางน้ำควรมาจากไหน บริเวณไหนเป็นที่ดอน บริเวณไหนเป็นที่ราบลุ่ม เช่น ที่ อำเภอเฉลิมพระเกียรติเป็นที่ราบลุ่มนะ ส่วนอำเภอเชียรใหญ่เป็นที่ดอน แต่ทำไมเวลาทำเหมืองที่เฉลิมพระเกียรติเป็นคลองส่งน้ำ แต่ที่เชียรใหญ่กลับเป็นคลองชักน้ำ น่าจะสลับกันคลองส่งน้ำควรวูที่อยู่ตอนมากกว่า ซึ่งปัจจุบันเราชักน้ำขึ้นเขา น้ำจึงไม่ค่อยไหล มันกลับตาลปัตรไปหมด”

ในการจัดการน้ำนั้น มีการพิจารณาความสูงต่ำของพื้นที่ ประกอบกับความสูงต่ำของพื้นที่เพื่อพิจารณาความเหมาะสมในการจัดการเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด ชาวบ้านมีความคิดเห็นร่วมกันว่า ควรมีการจัดการสำรวจพื้นที่ใหม่แล้วมีการแบ่งโซนการใช้น้ำ ระหว่างที่ราบสูง กับที่ลุ่มอย่างชัดเจน เพื่อเอื้อกับทั้งสองฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นชาวนาในพื้นที่สูงหรือชาวสวนผักในที่ลุ่ม แล้วสร้างเขื่อนกันน้ำ หรือฝายน้ำล้น เพื่อกันน้ำไว้ทำนา ซึ่งปัจจุบันเวลาเปิดน้ำเพื่อทำนา ชาวบ้านในที่ลุ่มก็เจอปัญหาน้ำท่วม เมื่อน้ำไหลรวมไปที่ลุ่มแล้วน้ำท่วม ที่ดอนก็ไม่มีน้ำเข้านา

จากปัญหาเรื่องความลาดเอียงของพื้นที่ ทำให้ชาวนามีช่วงระยะเวลาในการทำนาไม่พร้อมกัน ที่ลุ่มต้องรอให้ฝนทิ้งช่วง มิฉะนั้นจะระบายน้ำไม่ทัน ข้าวเสียหายหมด ช่วงเดือน 11 ต้องระบายน้ำให้หมด ส่วนที่ดอน ฝนตกเล็กน้อยก็ทำนาได้ เพราะน้ำสามารถระบายได้หมด

การเข้ามาของพืชใหม่ตามนโยบาย

จากปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นกับเกษตรกรทำให้เกิดความเดือดร้อนและประสบปัญหาของการขาดทุนสะสมในการประกอบอาชีพ โดยเฉพาะอาชีพการทำนา จึงทำให้พื้นที่นี้เป็นพื้นที่เป้าหมายของการพัฒนาด้วยโครงการต่างๆมากมาย โดยเฉพาะโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เป็นโครงการนำร่องที่นำมาซึ่งโครงการต่อเนื่องมากมาย โดยเฉพาะโครงการส่งเสริมอาชีพทางเลือกต่างๆ เช่นการส่งเสริมให้ชาวบ้านทำไร่นาสวนผสม เพื่อเป็นอาชีพเสริมนอกเหนือจากการทำนา

ไร่นาสวนผสม

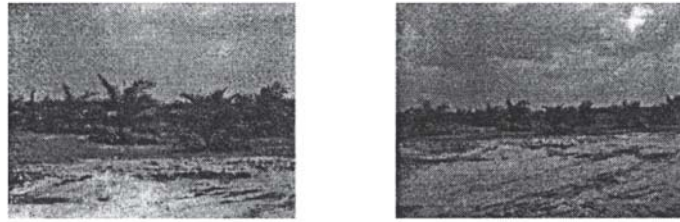
คำว่า "ไร่นาสวนผสมนั้น เป็นกิจกรรมการผลิตพืชที่คิดค้นจากชาวบ้านในชุมชนเอง มานาน แต่ไม่ได้พัฒนาต่อยอดให้เป็นรูปเป็นร่าง หากจะกล่าวถึงพัฒนาการของ การทำไร่นาสวนผสมในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังนั้น แบ่งออกเป็น 2 พัฒนาการ 2 ประสพการณ์ (ณรงค์ บุญสวยขวัญ: 2544) ประสพการณ์แรกคือ การนำแนวคิดวิธีการผลิตแบบใหม่มาใช้ ด้วยการขุดคันดินหรือยกร่องที่ดินนาเพื่อปลูกไม้ยืนต้น เช่น มะม่วง มะพร้าว ส้มโอ ซึ่งนำรูปแบบมาจาก ชาวบ้านแสงวิมาน ตำบลคลองน้อย อำเภอปากพนัง ซึ่งเป็นชาวบ้านกลุ่มแรกที่น่าวิธีการทำไร่นาสวนผสมมาประยุกต์ใช้อย่างเป็นรูป เป็นร่าง โดยเลียนแบบมาจากบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยา ซึ่งเดิมใน ชาวบ้านแสงวิมานนั้น เป็นชาวมุสลิมที่อพยพมาจากภาคกลางเพื่อมาตั้งถิ่นฐานใหม่ แล้วจึงนำประสพการณ์การปลูกพืชมาด้วย ทำให้เผยแพร่ในพื้นที่ใกล้เคียงอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในพื้นที่ที่ทำนาประสบปัญหา และประสพการณ์ที่สองคือ การทำไร่นาสวนผสมที่เกิดจากการคิดค้นจากเกษตรกรในพื้นที่เอง ประมาณปี 2534 - 2535 นั้น ภาครัฐได้เข้ามาแนะนำและส่งเสริมไร่นาสวนผสม เป็นโครงการที่ต้องการเพิ่มอาชีพทางเลือกแก่ชุมชน จากเดิมที่ชาวบ้านมีอาชีพทำนา เพียงอย่างเดียว แต่มีบางพื้นที่มีการปลูกผักบ้าง เมื่อเข้าร่วมโครงการ รัฐจะอุดหนุน และแจกพันธุ์พืช เช่น ขนุน กระถิน ส้มโอ มะม่วง ใบยอดมันปู เมื่อเข้าโครงการแล้ว ชาวบ้านเกิดภาวะขาดทุน เงินลงทุนต้องมีการกู้เงินเพิ่มขึ้น ผลผลิตที่ผลิตได้ ไม่มีประสิทธิภาพดังที่ ได้บอกไว้ตั้งแต่แรก ไม่มีตลาดรองรับ ในที่สุดเมื่อ ขาดทุนจากการทำไร่นาสวนผสมแล้ว เกษตรกรคิดจะกลับมาทำนา ปลูกข้าวเหมือนเดิมก็ไม่ได้ เนื่องจากพื้นที่นาเดิมนั้นได้กลายเป็นสระแล้ว หากจะเลี้ยงปลาก็ไม่มือน้ำจืดเพียงพอ จึงยังทำให้เกิดการเป็นหนี้สะสม

ชาวบ้านเล่าว่า "พืชที่เขาแจกมา เมื่อลงทุนปลูกไปแล้ว แต่มันกลายพันธุ์หมด เช่นส้มโอบอกว่าเป็นส้มโอพันธุ์ แต่พอปลูก กลายเป็นพันธุ์พื้นบ้าน ส่วน มะพร้าวน้ำหอม ก็กลายเป็นมะพร้าวน้ำไม่หอม"

ปาล์มน้ำมัน

เมื่อเกิดความล้มเหลวจากการทำนา และไร่นาสวนผสมแล้ว ชาวบ้านก็ได้รับโครงการตามนโยบาย ใหม่ล่าสุด คือ การปลูกปาล์มน้ำมันในพื้นที่นาข้าว เนื่องจากเป็นพืชที่สามารถปลูกได้ในดินนา และราคาปาล์ม อยู่ในระดับที่เป็นที่พอใจ เมื่อมีโครงการสนับสนุนและส่งเสริมดังกล่าว ชาวนาต่างก็คาดหวังว่า การปลูกปาล์มน้ำมันน่าเป็นพืชทางเลือกที่ทำรายได้ดีกว่าการทำนาอย่างแน่นอน ดังนั้นจึงทำให้นาข้าวถูกปรับเปลี่ยนมาเป็นนาปาล์มอย่างรวดเร็ว

ปาล์มน้ำมันเข้ามาสู่พื้นที่ประมาณ พ.ศ.2545 ซึ่งปัจจุบัน ชาวนาได้ปรับเปลี่ยนพื้นที่นาข้าวมาเป็นนาปาล์มแล้วบ้าง พื้นที่นาปาล์มขยายตัวอย่างรวดเร็วตามเป้าหมายนโยบาย การส่งเสริมในช่วงแรกราชการส่งเสริม และสนับสนุนเงินลงทุนเริ่มแรก เช่น ค่ายกร่อง ค่าพันธุ์ และค่าปุ๋ย เมื่อมีการสนับสนุนทุกอย่าง และไม่น่าจะขาดทุนไปมากกว่าการทำนา ชาวบ้านจึงมีความเต็มใจที่จะปรับเปลี่ยนพื้นที่ และนี่คือเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้พื้นที่ปลูกปาล์มขยายตัวอย่างรวดเร็ว ในระยะหลังมีโครงการมอบเงินอุดหนุน ในพื้นที่เป็นบ่อกึ่งร้าง ในอัตราไร่ละ 9,446 บาท โดยให้เกษตรกรเป็นผู้ลงทุนเอง ทั้งในเรื่องการตัดพันธุ์ การปรับพื้นที่ และค่าปุ๋ย แต่ปัญหาที่เกิดจากโครงการดังกล่าว คือ เกษตรกรไม่มีฐานความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจเลือกซื้อพันธุ์ปาล์ม หากโชคร้ายได้พันธุ์ปาล์มที่ไม่ใช่พันธุ์แท้ ถือว่าประสบความล้มเหลวในการลงทุน เนื่องจากกว่าจะทราบว่าเป็นพันธุ์แท้หรือไม่ ต้องรอรยะเวลาประมาณ 2-3 ปี หรือต้องให้ได้ผลผลิตเสียก่อน ปัญหา ชาวบ้านเล่าว่า "สำหรับต้นปาล์มบางต้นที่ซื้อมาให้ให้น้ำมันน้อย ก็ราคาไม่ดี แต่ปัจจุบันมีโครงการส่งเสริม หากใครที่ปลูกปาล์มหลังจากปรับเปลี่ยนอาชีพจะได้รับเงินสนับสนุนไร่ละหนึ่งพันบาท"

ภาพที่ 4-10 พื้นที่สวนปาล์ม ในลุ่มน้ำปากพนัง

ไม้สน

เมื่อเดินทางไปในพื้นที่นาข้าวบริเวณลุ่มน้ำปากพนัง จะพบเห็นสวนสน อยู่เรียงราย ในบริเวณที่นา สน จึงเป็นพืชเศรษฐกิจชนิดหนึ่งที่เข้ามาเป็นพืชทางเลือกใหม่ของชาวบ้านที่ต้องการปรับเปลี่ยนอาชีพทำนา หรือ ชาวบ้านที่มีที่นาร้างไม่ทำนาแล้ว ก็หันมาปลูกสน ดึกว่าทั้งที่นาไว้เฉยๆ แต่ทั้งนี้ ในการปลูกไม้สนนั้นต้องใช้ระยะเวลายาวนานกว่าจะเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ ผู้ลงทุนต้องมีเงินลงทุนเพียงพอ และต้องทำการประมาณการว่า จะไม่ได้รับรายได้จากไม้สน จนกว่า อายุประมาณ 7 ปี ดังนั้นการปลูกสนในพื้นที่ส่วนใหญ่ไม่ใช่ชาวนาที่ต้องการรายได้รายปี แต่มักเป็นกลุ่มคนที่มีเงินลงทุน และมีรายได้的其他เพียงพอในระหว่างรอต้นสนโตพอตัดขาย การปลูกสนจึงถือว่าการลงทุนในพื้นที่ที่ไม่ได้ให้ผลตอบแทนในระยะเวลาค่อนข้างยาว ประมาณ 7 ปี ซึ่งบุคคลที่มีกำลังลงทุนมักได้แก่ ข้าราชการเกษียณอายุ หรือกลุ่มนายทุนที่มีเงินออม บางรายเป็นผู้ที่มาลงทุนจากภายนอกพื้นที่ ด้วยการมาซื้อที่ดินเปล่าของชาวนาเพื่อลงทุนปลูกไม้สนในอัตราไร่ละ 30,000 - 40,000 บาท

การปลูกสนเริ่มเข้ามาปลูกในพื้นที่ประมาณ พ.ศ. 2542-43 สวนสนในข้าวได้ขยายตัวอย่างรวดเร็ว ซึ่งอาจเกิดมาจากหลายปัจจัย เช่น ดินเสื่อมคุณภาพ ราคาข้าวตกต่ำ การทำนาไม่ได้ผล เกิดการขาดทุนสะสม ต้องทิ้งนาเพื่อหาอาชีพใหม่ เมื่อดินว่างเปล่าจึงปลูก ไม้สนทิ้งไว้ ซึ่งไม่ต้องดูแลรักษามาก และผลตอบแทนค่อนข้างดี มีตลาดรับซื้อแน่นอน ที่ตำบลชะเมา ลุงเลื่อน เป็นคนปลูกคนแรก หลังจากนั้นเมื่อชาวบ้านคนอื่นเห็นว่า มีข้อดีหลายอย่าง จึงพากันปลูกตามกัน จนทำให้เห็นสวนสน อยู่เรียงรายในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง และเรายังเป็นโรงงานแปรรูปไม้สน เกิดขึ้นในบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ซึ่งถือว่าเป็นธุรกิจใหม่ที่เข้ามา พร้อมกับการเปลี่ยนแปลงฐานอาชีพของชุมชน

ลักษณะของการลงทุนปลูก “ไม้สน”

เริ่มต้นจากการปรับสภาพพื้นที่ด้วยการจ้างรถแทรกเตอร์เพื่อมาปรับพื้นที่และขุดยกร่อง ในราคาอัตราไร่ละ 500 บาท สมัยที่ ไม้สนเข้ามาในพื้นที่นั้น สำนักงานป่าไม้จังหวัดนครศรีธรรมราช เข้ามาส่งเสริม ให้ปลูก เนื่องจากเห็นว่า ไม้สน เป็นพืชเศรษฐกิจ โดยสำนักงานป่าไม้จังหวัดฯ ได้นำรถแทรกเตอร์คาบลิวมาบริการปรับพื้นที่และยกร่องให้ชาวบ้านที่ต้องการเข้าร่วมโครงการ แต่ไม่มีชาวบ้านสนใจ มีเฉพาะลุงเลื่อน ตำบลชะเมาเท่านั้นที่สนใจ ลุงเลื่อนจึงเป็นคนเริ่มต้นในการปลูกสน

ภาพที่ 4-11 ปรับพื้นที่เพื่อปลูกสน

เมื่อยกทรงเรียบร้อย ก็ต้องซื้อต้นพันธุ์ ซึ่งราคาเฉลี่ยต้นละ 1.5 - 2 บาท แล้วนำมาปลูกในระยะ 1 X 1 เมตร ดังนั้นพื้นที่ 1 ไร่สามารถปลูกได้ประมาณ 1,200 - 1,600 ต้น ตามความต้องการของชาวบ้าน แต่หากปลูกแน่นเกินไปจะทำให้ต้นสนโตได้ไม่เต็มที่ ต้นจะมีขนาดเล็ก ราคาจะตก เมื่อปลูกใครมีเงินก็ใส่ปุ๋ยเคมี หรือบางรายอาจใส่ปุ๋ยคอก หรืออาจไม่ใส่ปุ๋ยเลย ขึ้นอยู่กับฐานะของเจ้าของสวน

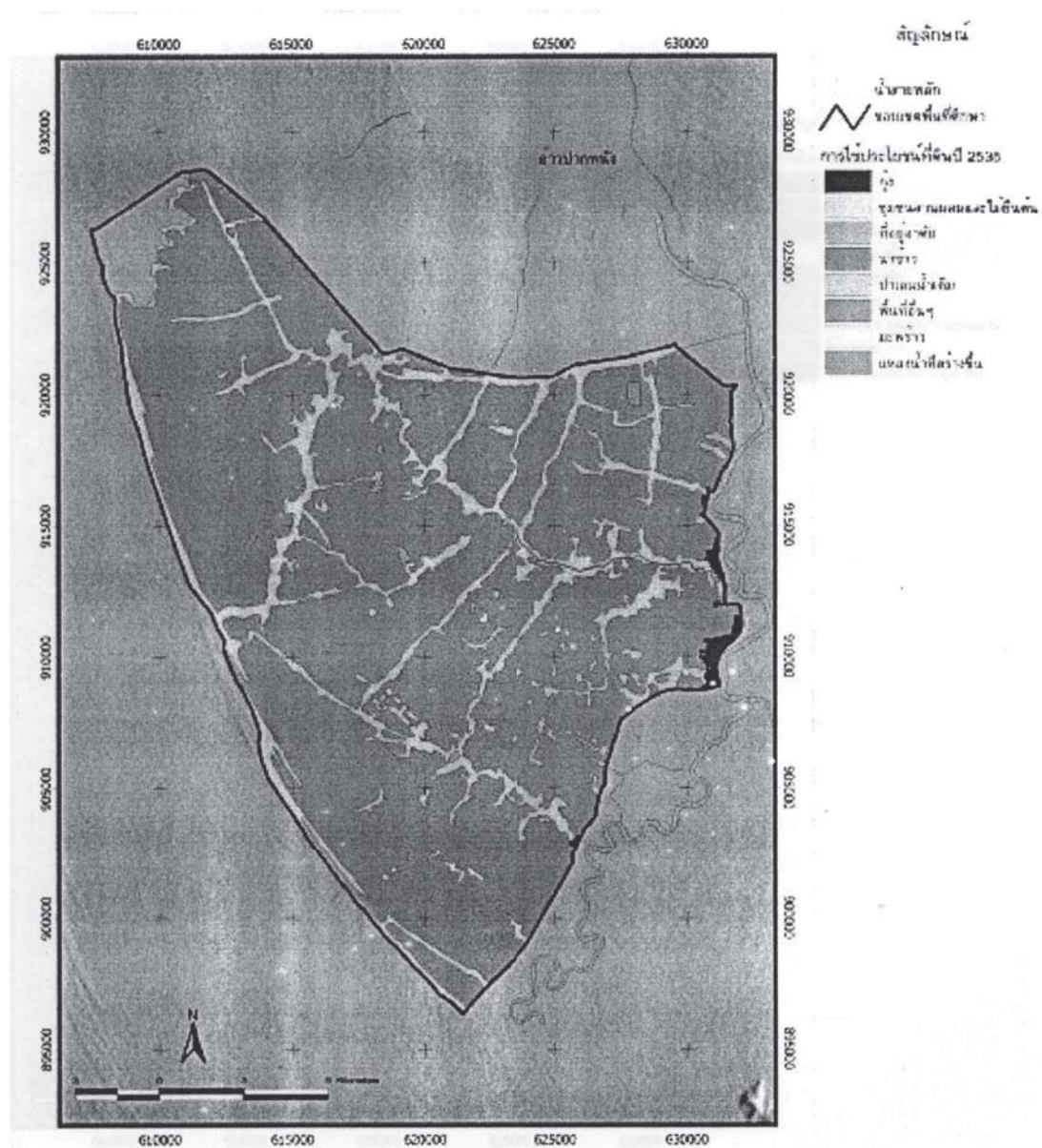
หลังจากนั้น รอเวลาในการเก็บเกี่ยวประมาณ 5 - 7 ปี ขึ้นอยู่กับขนาดของต้น หากต้องการเงินด่วนก็รีบขาย ส่วนราคาขายนั้นขึ้นอยู่กับขนาดของไม้สน ว่ามีขนาดใหญ่แค่ไหน หรือลักษณะลำต้นตรงเพียงใด โดยทั่วไปจะขายด้วยราคาเฉลี่ยทั้งแปลง หากไม้สนขนาดอายุประมาณ 7 ปี ลำต้นตรง ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 5 นิ้ว ราคาประมาณต้นละ 200 บาท ชาวบ้านเล่าว่า "ผมปลูกสนขายได้ไร่ละสองแสนกว่า เกือบสามแสน กะว่าจะได้มาปลดหนี้จากการทำนาได้พอดี พอของผมขายหมด ผมต้องการไม้สนมาทำเชื้อก้นน้ำในแปลงนา ผมยังไปซื้อเค้ามารับต้นละ 250 บาทเลย ราคามันดี ไม่ต้องลงทุนอะไรมาก แต่มันได้เงินเข้าหน่อย เราต้องหาอาชีพเสริมอย่างอื่นด้วย"

เมื่อผลตอบแทนจากการลงทุนค่อนข้างสูง และไม่ต้องดูแลมากมายนัก ไม้สนจึงเป็นพืชเศรษฐกิจมาแรงในพื้นที่นาข้าวในขณะนี้ นอกจากนี้หากชาวบ้านปลูกไม้สน แล้วต้องการแปลงสินทรัพย์เป็นทุนนั้น จะทำให้ได้ราคาประเมินที่สูงกว่าพื้นที่นาข้าว ดังนั้นไม้สน จึงเป็นช่องทางหนึ่งที่กำลังนิยมของชาวนาในปัจจุบัน ที่ละทิ้งการทำนาและประกอบอาชีพเสริมอย่างอื่น

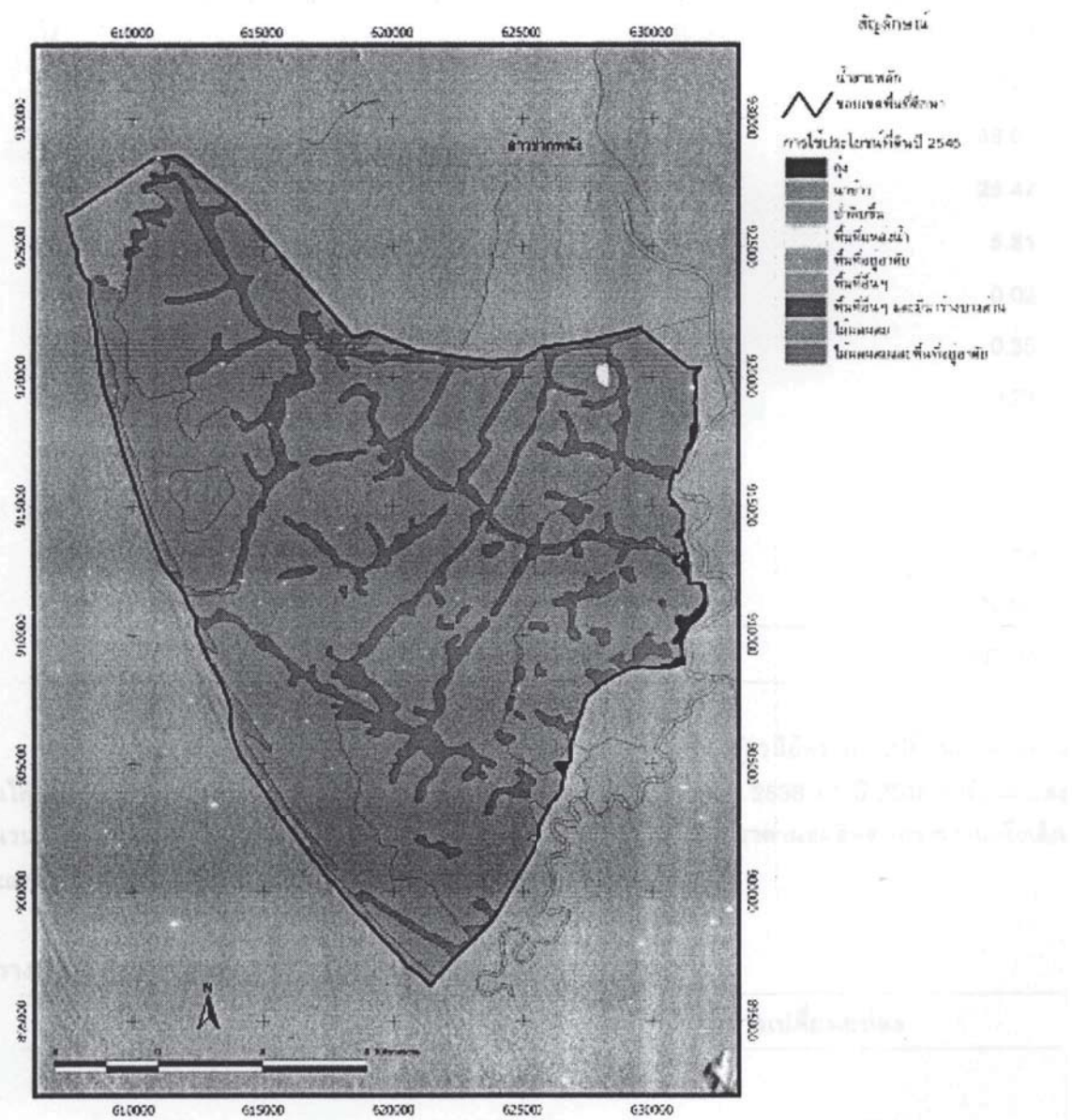
ในปี 2538 มีการใช้ที่ดินประเภทที่นาอยู่ในสัดส่วนที่มากประมาณร้อยละ 82.75 ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพื้นที่นาข้าวยังมีอยู่จำนวนมาก ชาวนายังคงทำนาอยู่

ตารางที่ 4-2 ลักษณะการใช้ที่ดินปี พ.ศ.2538

ลักษณะการใช้ที่ดิน ปี พ.ศ. 2538	พื้นที่ (ไร่)	ร้อยละ
กัญ	1,439.98	0.56
ชุมชนสวนผสมและไม้ยืนต้น	41,202.25	15.91
ที่อยู่อาศัย	599.31	0.23
นา	214,248.45	82.75
ป่าเลนน้ำเค็มหรือป	265.77	0.10
พื้นที่อื่นๆ	273.67	0.11
มะพร้าว	652.60	0.25
แหล่งน้ำที่สร้างขึ้น	230.99	0.09
รวม	258,913.03	100.00

ภาพที่ 4-12 การใช้ที่ดินปี 2538

ภาพที่ 4-13 การใช้ที่ดินปี 2545

เมื่อพิจารณาการใช้ที่ดิน ปี 2545 พบว่า พื้นที่นา ลดลง ได้ถูกปรับเปลี่ยน ไปทำอย่างอื่น ซึ่งเป็นตัวบ่งชี้ว่า การทำนาข้าวนั้นลดลงอย่างชัดเจน พื้นที่นาข้าวที่ทำการผลิต เต็มพื้นที่ คิดเป็น 126,893.03 ไร่ หรือร้อยละ 49.01 ชาวนาได้ปล่อยที่นาไว้รกร้าง หรือผลิตไม่เต็มที่ จำนวนมากขึ้น คิดเป็น 81,003.96 ไร่ หรือร้อยละ 31.28

ตารางที่ 4-3 ลักษณะการใช้ที่ดินปี พ.ศ.2545

ลักษณะการใช้ที่ดิน ปี พ.ศ. 2545	พื้นที่ (ไร่)	ร้อยละ
กึ่ง	1,140.84	0.44
กึ่งและพื้นที่อยู่อาศัย	118.50	0.05
นาข้าว	126,893.03	49.01
นาข้าวและมีนาร้างบางส่วน	65,951.22	25.47
นาร้าง	15,052.74	5.81
ป่าดิบชื้น	40.25	0.02
พื้นที่แหล่งน้ำ	907.68	0.35
พื้นที่อยู่อาศัย	599.80	0.23
พื้นที่อื่นๆ	63.50	0.02
พื้นที่อื่นๆ และมีนาร้างบางส่วน	0.60	0.00
ไม้ผลผสม	6,627.66	2.56
ไม้ผลผสมและพื้นที่อยู่อาศัย	41,517.22	16.04
รวม	258,913.03	100.00

หากพิจารณาอัตราการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่นาข้าว พบว่าพื้นที่นาข้าวมีอัตราการเปลี่ยนแปลงลดลงอย่างเห็นได้ชัด จากปี 2531 มาปี 2538 เปลี่ยนแปลงลดลง ร้อยละ 4.69 และจาก ปี 2538 มา ปี 2545 เปลี่ยนแปลงลดลงจำนวนมาก ถึง ร้อยละ 40.77 อาจมีสาเหตุ สืบเนื่องมาจากการทำนาไม่ได้ผล ราคาผลผลิตตกต่ำ ชาวนาจึงเลิกทำนา และแสวงหาอาชีพอื่นทดแทน จึงทำให้พื้นที่ปลูกข้าวลดลง

ตารางที่ 4-4 พื้นที่นาและอัตราการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่นา

ปี	พื้นที่นา	อัตราการเปลี่ยนแปลง
2531	224,783.86	
2538	214,248.45	- 4.69
2545	126,893.03	- 40.77

สังคมที่ไร้แรงงานวัยทำงาน และการเคลื่อนย้ายแรงงาน

เมื่อเกิดปัญหาไม่ประสบความสำเร็จในการทำมาหากิน รายได้ไม่พอจ่าย ชาวบ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ก็ต้องดิ้นรนในการที่จะแสวงหาอาชีพใหม่ ด้วยการย้ายถิ่นฐาน โดยเฉพาะแรงงานในวัยหนุ่มสาว เนื่องจากในพื้นที่นั้นไม่มีอาชีพรองรับ ที่เพียงพอ รุ่นพ่อแม่ ทำนา ลูกหลานรับรู้มาโดยตลอดว่า มีความลำบาก ยากจน จึงเป็น เหตุผลที่ที่เยาวชนรุ่นใหม่ไม่สนใจอาชีพทำนาเหมือนรุ่นพ่อแม่

ชาวบ้านเล่าว่า “ลุงมีลูก 7 คน แต่เรามีที่นาไม่กี่ไร่ ทำมาหากินไม่พออยู่แล้ว จึงต้องไปอื่นอยู่แล้ว คนที่อยู่ส่วนใหญ่ก็เป็น พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย คนแก่ ถ้ามีคนหนุ่มอยู่ เขาอาชีพทำนาละ เขาจะทำหลายไร่ หรือเขาจะคุมคนที่มีนาอยู่ เขาจะไม่ทำ ส่วนคนแก่จะทำนาได้เขาให้เขาไป ผู้ที่จะทำหลายไร่แสดงว่าชวนาสัก 10 - 20 ปี ชวนาอาจจะไม่มีรุ่นเด็กมันจะทำกันมะ ไม่มีแรงจูงใจ”

เกษตรกรที่ทำนาพื้นที่นาขนาดเล็กจะขาดทุน โดยเฉพาะขาดทุนในต้นทุนคงที่ ส่วนชวนาที่มีพื้นที่นาขนาดใหญ่จะมีกำไรพออยู่ได้ ดังนั้นชวนาที่มีพื้นที่นาขนาดเล็ก จึงละทิ้งที่นา แล้วไปรับจ้างทำงานต่างอำเภอ เช่น อำเภอเมืองชะอวด หรือปากพนังบ้าง”

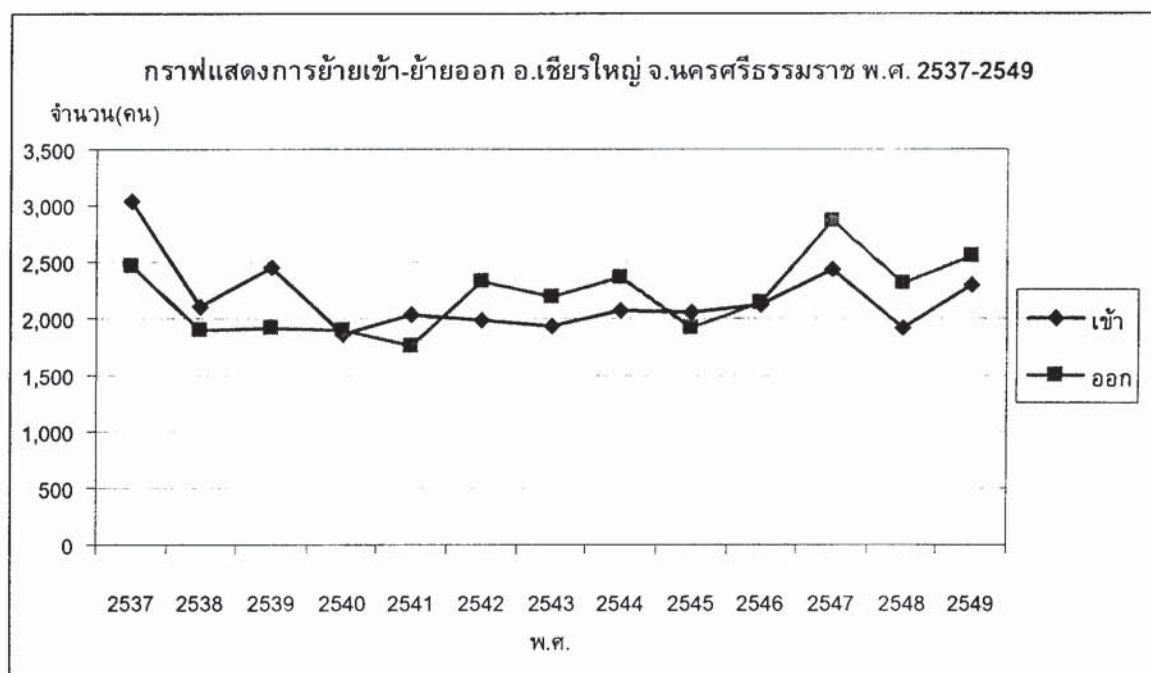
ชาวบ้านเล่าว่า “เมื่อก่อนอยู่แต่ที่บ้านทำนาตลอด แต่ว่าเดี๋ยวนี้มีน้อย เพราะนาเอาเครื่องจักรมาใช้เสริม ถึงคนที่ว่าไม่ไปทำงานแบบนั้นก็อยู่บ้าน เวลาว่างมันมากเกิน บางทีตอนเย็นก็กินเหล้าเมาयाคนชาย”

เมื่อพิจารณาการเคลื่อนย้ายออกของประชากรในพื้นที่อำเภอเชียรใหญ่และอำเภอปากพนัง ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2537 - 2549 พบว่า มีจำนวนประชากรที่ย้ายออกนอกพื้นที่มากกว่าการย้ายเข้า โดยเฉพาะตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2542 เป็นต้นมา จำนวนการย้ายออกมากกว่าการย้ายเข้า แสดงให้เห็นถึงการเคลื่อนย้ายแรงงานที่ชัดเจน

ตารางที่ 4-5 แสดงการย้ายเข้า-ย้ายออก อ.เชียรใหญ่ จ. นครศรีธรรมราช พ.ศ. 2537-2549

พ.ศ.	ย้ายเข้า	ย้ายออก
2537	3,042	2,457
2538	2,097	1,898
2539	2,443	1,907
2540	1,857	1,904
2541	2,036	1,759
2542	1,991	2,333
2543	1,937	2,189
2544	2,075	2,355
2545	2,056	1,918
2546	2,125	2,142
2547	2,429	2,858
2548	1,920	2,305
2549	2,286	2,555

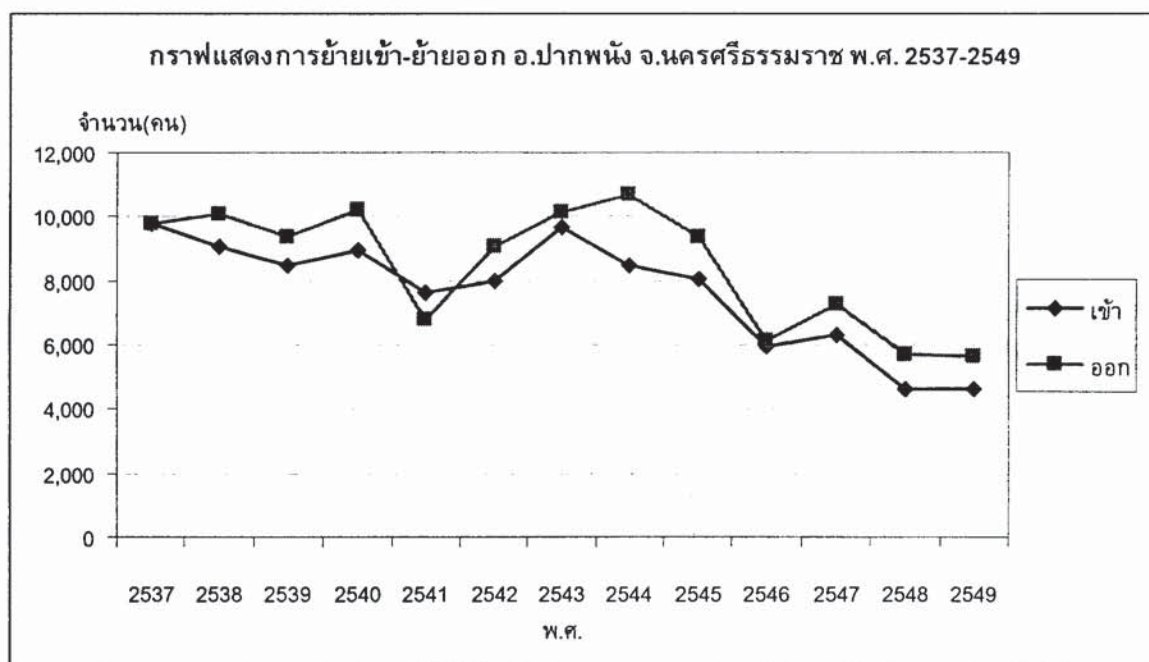
ที่มา: กรมการปกครอง

ภาพที่ 4-14 กราฟแสดงการย้ายเข้า - ย้ายออก อ. เขียร์ใหญ่ จ.นครศรีธรรมราช พ.ศ. 2537-2549

ตารางที่ 4-6 แสดงการย้ายเข้า-ย้ายออก อ.ปากพนัง จ. นครศรีธรรมราช พ.ศ. 2537-2549

พ.ศ.	ย้ายเข้า	ย้ายออก
2537	9,751	9,804
2538	9,032	10,090
2539	8,439	9,331
2540	8,960	10,207
2541	7,639	6,755
2542	7,991	9,079
2543	9,682	10,169
2544	8,458	10,703
2545	8,020	9,374
2546	5,954	6,141
2547	6,279	7,262
2548	4,641	5,705
2549	4,648	5,644

ภาพที่ 4-15 กราฟแสดงการย้ายเข้า - ย้ายออก อ. ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช พ.ศ. 2537-2549

กลุ่มทางสังคม

กลุ่มทางสังคมในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการทำมาหากิน ทางราชการเข้ามาส่งเสริมการรวมกลุ่มของสังคม เพื่อสร้างความเข้มแข็งกับสังคม เพื่อสร้างอำนาจต่อรอง เพื่อเสริมสร้างรายได้ แต่การรวมกลุ่มทางสังคมนั้นบางกลุ่มก็เข้มแข็ง ประสบความสำเร็จ สร้างประโยชน์ต่อสมาชิก บางกลุ่มก็ล้มเหลว แต่ก็ยังสร้างประสบการณ์แก่ชุมชนได้ดี

ปี 2546 - 2549 ชุมชนเริ่มเข้าใจทิศทางการพัฒนาแบบกลุ่ม องค์กรมากขึ้น การพัฒนาของแต่ละชุมชนพัฒนาได้ระดับหนึ่ง สามารถเชื่อมโยงได้ แลกเปลี่ยนความรู้เป็นเครือข่ายกันได้ ชุมชนเริ่มยอมรับองค์กร กลุ่มมากขึ้น มีคนทำงานของกลุ่มองค์กรชัดเจนขึ้น องค์กรต่างๆ เริ่มเรียนรู้ยอมรับแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน เกิดกิจกรรมที่ชัดเจนขึ้น ตามความต้องการของชุมชนแบบมีส่วนร่วมและเกิดกิจกรรม สามารถขับเคลื่อนได้ มีการจัดการที่ดี มีการส่งเสริมความรู้และงบประมาณอย่างต่อเนื่อง ชุมชนทำเพื่อพึ่งตนเอง มองไปข้างหน้า (อนาคต)

ปัจจุบันได้มีการสร้างกระบวนการเรียนรู้ในท้องถิ่นนั้น มีการเรียนรู้เพิ่มเติมจากฐานข้อมูล ในการพัฒนาทรัพยากร เพื่อตอบสนองวิสาหกิจชุมชน สร้างกิจกรรมต้นแบบแต่ละวิสาหกิจในตำบลท้องลำเจียก เช่นเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนตำบลท้องลำเจียก สร้างเครือข่ายการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน (เครือข่าย) ด้วยการพัฒนาคน/องค์กร พัฒนากิจกรรม พัฒนาการบริหาร การจัดการ และพัฒนางบประมาณ สร้างศูนย์การเรียนรู้วิสาหกิจชุมชนต้นแบบ เครือข่ายแต่ละวิสาหกิจ และกิจกรรมต้นแบบ มีเหตุผล เพื่อสร้างองค์ความรู้ งานวิจัย วัตถุประสงค์ การจัดการทรัพยากร ผลผลิต การจัดการ พัฒนาคคน ผู้รู้ ผู้นำ หน่วยงาน ภาคี นักวิสาหกิจชุมชน ผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชน

การบริหาร การจัดการ เพื่อกำหนดระเบียบ ประสานงานเชื่อมโยง กระบวนการเรียนรู้ ข้อมูลชุมชน วิสาหกิจชุมชน ส่วน สภาผู้นำ ผู้รู้ของชุมชน มีหน้าที่ เรื่องการเรียนรู้ ภูมิปัญญาชาวบ้านในท้องถิ่น และฐานวัฒนธรรม เช่น กลุ่มทำขนมทองม้วน ตำบลบ้านใหม่ ปี 2545 ทำขนมทองม้วน ทาง กนศ.เขามาส่งเสริมสนับสนุนอุปกรณ์ เช่น เป็นเตา แป้นพิมพ์ แป้ง น้ำตาล จะไม่ให้เงินไม่ต้องลงทุนอะไร แต่เมื่อขายได้มีกำไร ก็นำเงินค่าวัสดุ เช่นแป้ง น้ำตาล มาคืน และนำกำไรมาแบ่งกันในกลุ่ม ชาวบ้านรวมกลุ่มกันได้ประมาณ 10 คน เมื่อทำแล้วก็ส่งไปขายตามที่ต่างๆ สิ่งที่ได้จากการรวมกลุ่มกันนอกเหนือจากรายได้ คือ ความรักสามัคคี เอื้อเฟื้อ การใช้เวลาวางให้เป็นประโยชน์ การสร้างงาน และ

การทำงานเป็นทีม เพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเมื่อเริ่มมีการรวมกลุ่มที่หนึ่ง ก็มีการรวมกลุ่มอย่างอื่นอีก เช่น กลุ่มปุ๋ยหมัก เพื่อต้องการลดต้นทุนค่าปุ๋ยในการทำนา และสร้างรายได้เพิ่มจากการขายปุ๋ยหมัก ขายให้สมาชิกในหมู่บ้านที่ทำสวนผัก หรือบางครั้งสมาชิกซื้อกันเองขายก็โลกริมละ 3 คือว่าขายเพื่อให้เกษตรกรในหมู่บ้านได้ใช้กันนั้นนะ ชาวบ้านได้เรียนรู้การบริหารจัดการกลุ่ม มีการตั้งประธานกลุ่ม เลขานุการ และคณะกรรมการ ทุกคนจะแบ่งหน้าที่ในการทำงานอย่างชัดเจน เช่น กลุ่มแม่บ้านเทพพิทักษ์ มีนางถนอม บัวเกตุ เป็นประธาน

ตำบลทองลำเจียก มีกลุ่มเกษตรกรเลี้ยงโค กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน กลุ่มแปรรูป นอกจากมีกลุ่มภายในท้องถิ่นเดียวกันแล้ว ยังมีกลุ่มเครือข่ายที่มีความสัมพันธ์ระหว่างท้องถิ่นที่มีฐานทรัพยากรที่ต่างกัน เช่น เครือข่ายชาวนาในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง เดิมมีเครือข่ายชาวนาอยู่แล้ว เรียกว่า “สภาเครือข่ายชาวนา” ซึ่งเครือข่ายนาซึ่งเริ่มขึ้นประมาณปี พ.ศ.2542 และมีความสัมพันธ์กับ เครือข่ายชาวนา เครือข่ายไม้ผล สมาชิกทั้งสามเครือข่าย จะนำความคิดของแต่ละเครือข่ายมาประยุกต์ เพื่อจะช่วยเหลือซึ่งกันและเป็นแนวการทำงานก็ยึดอาชีพ หรือการเพิ่มทรัพยากรในท้องถิ่นให้เกิดคุณค่าเพิ่มมากขึ้น โดยไม่ต้องเอาที่อื่นมาใช้ โดยไม่ต้องเคลื่อนย้ายให้เกิดต้นทุน เช่น แนวคิดที่ว่า เครือข่ายชาวนาควรมีโรงสี แล้วให้เครือข่ายมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการเอง

ในการประชุมเครือข่ายแต่ละครั้งนั้น สมาชิกจะนำสินค้ามาซื้อขายแลกเปลี่ยนกัน เกิดตลาดย่อยๆ ท่ามกลางความเป็นกลุ่มของชุมชน เช่น ใครมีกะปิก็นำไปขายในวันประชุม หรือกลุ่มก็รับไปขายที่กลุ่มตัวเอง

เครือข่ายชาวนา ก็ไปสร้างความสัมพันธ์ต่อเครือข่ายไม้ผล เครือข่ายนี้ได้สานต่อ จากเครือข่ายยมนา ของลุงประยงค์ รัตนรงค์เจ้าของรางวัลแมคไซไซ เครือข่ายยมนา นั้นก่อตั้งประมาณ ปี 2538 ซึ่งมีการแลกเปลี่ยน การค้าขายกัน เช่น เครือข่ายไม้ผล รับซื้อ ข้าว เพื่อนำไปเป็นปัจจัยการผลิตแบ่งขมเงิน แล้วขายแบ่งขมเงิน

กลุ่มขนมทองม้วนสมุนไพร “ทูลเกล้า” ของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านบางคู และได้ขึ้นทะเบียนวิสาหกิจชุมชนแล้ว กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านบางคู หมู่ 9 มีแนวคิดว่าน่าจะใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ หลังจากเสร็จภารกิจจากการทำนา จึงประชุมหาแนวทางเพื่อจัดตั้งกลุ่มขึ้น เมื่อปี พ.ศ. 2542 เพื่อหารายได้เพิ่มให้กับครอบครัว และเพื่อความสามัคคีของคนในชุมชนให้เหมือนในอดีต จึงตกลงกันคิดจะทำขนมขบเคี้ยวที่เป็นขนมไทยๆ ขนมทองม้วนซึ่งเป็นขนมไทยชนิดหนึ่งที่มีอายุยาวนาน และเป็นที่รู้จักกันเป็นอย่างดีในสมัยก่อน ขนมทองม้วนทองพับ จะเป็นขนมคู่กับครอบครัวมาโดยตลอด ซึ่งจะเห็นในป๊อปและในโหล ไว้สำหรับลูกหลานที่หิวเปิดหรือรับประทานกันเล่นๆ เพราะจะมีรสหวานมันอร่อย แต่จะได้รับพลังงานจากขนมเพียงอย่างเดียว ดังนั้นทางกลุ่มคิดว่าควรจะเพิ่มคุณค่าประโยชน์ทางโภชนาการและพัฒนารสชาติอื่นๆ เพิ่มขึ้น และเพื่อสุขภาพของผู้บริโภค จึงได้นำเอาสมุนไพรและผลไม้ต่างๆ ที่มีอยู่ในพื้นที่มาเป็นส่วนผสมของขนมทองม้วน ทองพับ เพื่อเพิ่มรสชาติแปลกๆ ใหม่ๆ ขึ้น ทำให้เป็นที่นิยมของผู้บริโภค และเป็นการเพิ่มรายได้ให้สมาชิกในกลุ่ม ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ทางกลุ่มได้รับการสนับสนุนจากกรมส่งเสริมการเกษตร เพื่อซื้อวัสดุอุปกรณ์ และปรับปรุงต่อเติมสถานที่ผลิต เป็นจำนวนเงิน 150,000 บาท แต่ยังไม่ขาดมาตรฐาน อย.รองรับ เพราะสถานที่ยังไม่เข้าหลักเกณฑ์ ทางกลุ่มกำลังขอ ม.ผ.ช. อยู่

โครงการขยายกิจกรรมนำข้าวสารปลอดสารพิษ เพื่อบริโภคและเหลือขายด้วย เพราะปัจจุบันนี้ชาวนาทำนาขายข้าวหมด ชื่อข้าวสารบริโภค คือทำนาพันธุ์ข้าวที่ไม่ได้กินแต่กินข้าวที่ไม่ได้ผลิต ทางกลุ่มมีแนวคิดว่าน่าจะสนับสนุนพันธุ์ข้าวที่เราบริโภค เช่น ข้าวหอมมะลิ ข้าวสังข์หยด ข้าวเล็บนก หรือข้าวพื้นเมืองซึ่งปัจจุบันหาพันธุ์ข้าวยากมากนำมาฟื้นฟูใหม่ โดยทำแบบครบวงจร คือผลิตข้าว ปุ๋ยอินทรีย์ทำเอง ซึ่งในพื้นที่มีทรัพยากรอยู่แล้ว นำข้าวมาสีเอง ขายข้าวสาร และบริโภค เป็นการลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ให้ครอบครัว

ชาวบ้านเล่าว่า “เมื่อก่อนแต่อยู่กันแบบสบาย ไม่มีหนี้สิน ไม่มี ทรกส. ใช้ชีวิตเรียบง่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อ ส่วนใหญ่หนี้สิน เกิดจากเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่มันเข้าตามความต้องการของคน เช่น ของใช้ในบ้าน รถมอเตอร์ไซด์ บางบ้าน มีลูกสามคน ก็รถสามคันมันเกินความจำเป็น มันสิ้นเปลือง ต้องเป็นหนี้เงินผ่อน เช่น กองทุนหมู่บ้านที่รัฐบาลให้ส่วนใหญ่ชาวบ้าน นำไปซื้อของประเภทนี้ทั้งหมด”

สภาพทรัพยากรธรรมชาติในปัจจุบัน

ป่าพรุ เป็นพื้นที่ป่าที่ไม่ได้อยู่ในพื้นที่ เป็นบริเวณ แหล่งป่าไม้ที่สำคัญอยู่ทางทิศตะวันตกของ ตำบลชะเมา ชาวบ้านในพื้นที่เข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าพรุมาช้านาน เนื่องจากเป็น เป็นพื้นที่ของทางราชการ ชาวบ้าน มีความรู้สึก ว่า ชุมชนเป็นเจ้าของร่วมกัน ดังนั้นทุกคนมีสิทธิ์ที่จะเข้าไปใช้ประโยชน์ร่วมกัน แต่ปัจจุบันป่าพรุถูกปรับเปลี่ยนลักษณะ การเข้าไปใช้ประโยชน์ไปจากเดิม จากที่เคยเป็นตัดไปไม้เพื่อทำฟืน สร้างบ้านเรือน ทำเรือ และยังเป็นแหล่งอาหาร (เก็บ ของป่า) เก็บของป่า เห็ด กลายเป็นพื้นที่ เพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจมากขึ้น เช่น ทำนา ปลูกปาล์ม ชาวบ้านเข้าแผ้วถาง เพื่อจับจองพื้นที่ ตามกำลังความสามารถ บ้างก็ 10 ไร่ 20 ไร่ หรือบางรายอาจ 30 ไร่ ซึ่งรูปแบบการเข้าไปใช้ประโยชน์ ทรัพยากร หรือผืนป่าสาธารณะนั้น ได้กลายเป็นการถือครองกรรมสิทธิ์อย่างเด่นชัดมากยิ่งขึ้น เกิดการแก่งแย่ง กันใน การเข้าถือครอง ถึงแม้การถือครองดังกล่าว จะไม่สามารถแปลงสิทธิ์การถือครองเป็นเงินได้ ก็ตาม

ปัจจุบันชาวบ้านในพื้นที่ที่น้ำอุดมสมบูรณ์ เช่น ที่ตำบลเชียรใหญ่ ได้พัฒนานาการทำนา ปีละ 3 ครั้ง หรือเฉลี่ย 2 ปี สามารถทำนาได้ 5 ครั้ง ด้วยการใช้ข้าวอายุสั้น ข้าวพันธุ์ 80 - 85 วัน จากปรกติข้าวจะอายุ 110 - 120 วัน ซึ่งเป็นนิมิตหมายที่ดี เพื่อชาวนาจะได้มีงานทำทั้งปี เพื่อเพิ่มรายได้ในครัวเรือน แต่ทั้งนี้ก็ต้องขึ้นกับทรัพยากรน้ำเป็นสิ่ง สำคัญ น้ำต้องมีจำนวนเพียงพอและพอดี ไม่มาก หรือน้อยเกินไป เนื่องจากน้ำคือหัวใจหลักของการทำนา ถึงแม้ชาวนา คาดว่าจะได้รายได้จากการทำนาปีละ 3 ครั้งก็ตาม แต่ก็มีความเสี่ยงกับการขาดทุนจำนวนมากเช่นเดียวกัน

เมื่อมีการทำในพื้นที่หนึ่งแล้วได้ผลดี การปฏิบัติกัน หรือการขยายตัวของการทำนาแบบ 2 ปี 5 ครั้ง อาจ ขยายตัวได้ในไม่นานนัก

ข้าวนาปรังนี้ชาวนานิยมปลูกข้าวพันธุ์ชัยนาท เนื่องจากขายง่าย สะดวก เมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิต ก็มีพ่อค้ามา รับซื้อเลย (มีกระสอบมาซื้อเลย)

ปัจจุบันมีเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาในการทำนา ทำให้ช่วงระยะเวลาในการทำนาสั้นลง ซึ่งแตกต่างจาก สมัยก่อนที่เน้นแรงงาน เป็นหลัก ชาวบ้านเล่าว่า “แต่แรกเก็บข้าวคิดว่าตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนเมษายน ในระยะนั้น เก็บกับแคะ เก็บที่รวง ดวงเป็นเกวียน เพราะเก็บที่ล่อง รวงเวลาขายต้องขายเป็นเกวียน ขายที่ล่องมาก ๆ แล้วผูกเป็นเรียง ว่าหอบกับแคะกับไม้คาน หอบกันน้ำเอ็นดู คนขายๆ เขาเรียกว่าขึ้นตอม (น้ำเป็นหลุม)เลย หอบกันเป็นสิบๆ เกวียน ไม่มีเครื่องทุ่นแรง ใช้วัวมาเทียมเกวียน แล้วเก็บไว้บนห้องข้าว ดับกันข้าว ต้องงะยหัวตก”

ทรัพยากรดิน

จากสภาพเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลง โดยมุ่งหวังที่จะเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต ต้องการเพิ่มปัจจัยการผลิตทาง การเกษตร โดยบางครั้งยังขาดการคำนึงถึงทรัพยากร เริ่มต้นที่ให้ผลผลิตทางการเกษตร อย่างเช่น ผืนดิน ดินเป็น ปัจจัยการผลิตหลักของการเกษตร หากดินดี ผลผลิตก็ดีตาม หากดินเสื่อมสภาพ ก็ต้องมีการพัฒนาปรับปรุงคุณภาพดิน ปัจจุบันชาวนาต้องใช้ปุ๋ยเคมี เพื่อเพิ่มธาตุอาหารให้แก่ดิน เพียงหวังเพื่อพืชพันธุ์ที่หวานลงไป จะเจริญงอกงาม แต่ บางครั้งสารเคมีที่ใส่ลงไปในดินนั้น มันไม่เสื่อมสลายไปในเวลาอันสั้น หากมีการสะสม อาจทำให้ดินเสื่อมสภาพได้ ดังเช่น ปัจจุบันพื้นที่นาข้าว มีลักษณะของสภาพดิน ดายด้าน ซึ่งคาดการณ์ว่าน่าจะเกิดจากการใช้ปุ๋ยเคมีจำนวนมากมา เป็นเวลานานเพื่อเพียงหวังเพิ่มผลผลิต สร้างความเคยชินให้กับผืนดิน ว่าหากไม่ใส่ปุ๋ยข้าวจะไม่งอกงาม

ชาวบ้านเล่าว่า “ข้าวพันธุ์ชัยนาท หากไม่ใส่ปุ๋ยมันจะขึ้นไม่งาม ใส่จนดินมันแข็งแน่น ใส่เดือนสักตัวยังหาไม่ได้ ไม่เหมือนสมัยก่อนดินร่วนซุยดี ดินได้รับชีวิตจากการไถนา และเลี้ยงวัว มีชีวิตสะสม แต่เดี๋ยวนี้ มีแต่ปุ๋ย คราบน้ำมัน ที่ ลงในนา ดินแข็ง ไถยาก ถึงรากของต้นข้าวต้นกล้าก็ไม่แตกไปได้ กินอาหารได้น้อย คือมันไม่สมบูรณ์นั้น”

ชาวนาเรียนรู้ ว่าดินเสียเกิดจากสารเคมี และหากต้องการปรับปรุงสภาพของดิน ให้ร่วนซุยเหมือนเดิม ต้องใช้ ปุ๋ยอินทรีย์ แต่ในทางปฏิบัติจริงนั้น ชาวนาจะไม่ใช้ปุ๋ยอินทรีย์ เนื่องจากการใช้ปุ๋ยอินทรีย์นั้น เห็นผลช้า ไม่ทันต่อค่า ค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นไปแล้วจากการทำนา ส่วนปุ๋ยเคมีนั้น เห็นผลทันที ภายในระยะเวลาไม่กี่วัน

ความเป็นอยู่

ความเป็นอยู่ของคนในสมัยนี้มีเปลี่ยนแปลงไปจากปัจจุบัน อาจเกิดจากการเปลี่ยนแปลงจากฐานทรัพยากร หรือการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อม จากการมีความแบบพอเพียง ดังเช่นในสมัยก่อน ได้ปรับเปลี่ยนแนวทางการดำเนินชีวิต แบบไม่พอเพียง มีหนี้สิน มีระบบเงินผ่อนเข้ามา ข้อมูลแผนแม่บทชุมชนพบว่าปี 2548 พบว่า ชาวบ้านมีหนี้สิน มีค่าใช้จ่ายในรายการ ที่ไม่ควรจะจ่าย เช่น ที่ตำบลท้องลำเจียก รាយจ่ายค่าข้าวสารปี 8 ล้าน เนื่องจากชาวนา มีความเห็นว่า ข้าวที่ปลูกเองรสชาติไม่อร่อย เหมือนดังคำที่ว่า “ทำนาหวานน้ำตม นิยมข้าวบางกอก” ดังนั้นชาวนา ซึ่งขายข้าวที่ผลิตเองในราคาถูกและยอมซื้อข้าวสารในราคาแพง

ตารางที่ 4-7 แหล่งรายได้และรายได้เฉลี่ยของชุมชน ตำบลป่าระกำ

รายได้	บาท/ปี	เฉลี่ย/ครัวเรือน	ร้อยละ
นา	25,091,100	27,663.84	53.75
ผัก	4,427,500	4,881.48	9.48
ไม้ผล	709,255	781.98	1.52
เลี้ยงสัตว์	491,700	542.12	1.05
ประมง	947,742	1,044.92	2.03
รับจ้าง	12,331,750	13,596.20	26.42
ลูกส่งให้	2,680,020	2,954.82	5.74
รวม	46,679,067	51,465.34	100.00

ที่มา : แผนชุมชน ตำบลป่าระกำ

คนในชุมชนมีรายได้หลักมาจากการทำนา คิดเป็นร้อยละ 53.75 ของรายได้ทั้งหมด รองลงมาได้แก่ รายได้จากการรับจ้าง คิดเป็น ร้อยละ 26.42 แสดงว่า ผู้คนหันมาประกอบอาชีพ รับจ้างเพิ่มมากขึ้น ส่วนรายจ่ายหลักของคนในชุมชน มาจากรายจ่ายด้านการผลิต คิดเป็นร้อยละ 27.80 รองลงมาได้แก่ ค่าใช้จ่ายส่วนตัว คิดเป็นร้อยละ 16.24 และอาหารประเภทเครื่องดื่ม คิดเป็นร้อยละ 14.08

ตารางที่ 4-8 รายจ่ายเฉลี่ยของชุมชน ตำบลป่าระกำ

รายจ่าย	เฉลี่ย/ปี	เฉลี่ย/ครัวเรือน	ร้อยละ
ข้าวสาร	5,877,360.00	6,480.00	9.74
อาหารประเภทเนื้อสัตว์	2,209,452.00	2,436.00	3.66
อาหารสำเร็จรูป	4,473,324.00	4,932.00	7.42
อาหารประเภทเครื่องดื่ม	8,489,520.00	9,360.00	14.08
ค่ารักษาพยาบาล	788,448.00	869.29	1.31
ค่าใช้จ่ายส่วนตัว	9,795,600.00	10,800.00	16.24
ค่าใช้จ่ายการศึกษา	3,472,800.00	3,828.89	5.76

ตารางที่ 4-8 รายจ่ายเฉลี่ยของชุมชน ตำบลป่าระกำ(ต่อ)

รายจ่าย	เฉลี่ย/ปี	เฉลี่ย/ครัวเรือน	ร้อยละ
ค่าใช้จ่ายการผลิต	16,767,800.00	18,487.10	27.80
ค่าใช้จ่ายทางสังคม	5,442,000.00	6,000.00	9.02
ค่าใช้จ่ายอื่นๆ	2,996,880.00	3,304.17	4.97
รวม	60,313,184.00	66,497.45	100.00

ที่มา: แผนชุมชน ตำบลป่าระกำ

การประกอบอาชีพของประชากรในตำบลบ้านใหม่ อ.ปากพนัง พบว่า ส่วนใหญ่ประชากรที่อยู่ในพื้นที่นั้น เป็นนักเรียน/นักศึกษา ประมาณ ร้อยละ 57.15 รองลงมาคืออาชีพเกษตรกรรม และ รับจ้าง คิดเป็นร้อยละ 23.95 และ 12.62 ตามลำดับ ซึ่งแสดงให้เห็นประชากรที่ใช้ชีวิตจริงในพื้นที่ แสดงถึงความเบาบางของกลุ่มชนชั้นแรงงาน อาจเนื่องมาจากวัยแรงงานนั้นถูกเคลื่อนย้ายออกนอกพื้นที่แล้ว ประชากรที่อยู่ในพื้นที่จึงมักจะเป็นคนชราและเด็กเป็นส่วนใหญ่

ตารางที่ 4-9 การประกอบอาชีพของประชากร ต.บ้านใหม่ อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช

อาชีพ	หมู่ที่ 1		หมู่ที่ 2		หมู่ที่ 3		หมู่ที่ 4		รวม	
	จำนวน (คน)	ร้อยละ	จำนวน (คน)	ร้อยละ	จำนวน (คน)	ร้อยละ	จำนวน (คน)	ร้อยละ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
เกษตรกรรม	97.00	21.13	114.00	22.53	109.00	25.47	107.00	27.44	427.00	23.95
รับจ้าง	65.00	14.16	70.00	13.83	40.00	9.35	50.00	12.82	225.00	12.62
ค้าขาย	13.00	2.83	13.00	2.57	12.00	2.80	15.00	3.85	53.00	2.97
รับราชการ/ รัฐวิสาหกิจ	3.00	0.65	6.00	1.19	6.00	1.40	3.00	0.77	18.00	1.01
เอกชน	6.00	1.31	5.00	0.99	3.00	0.70	3.00	0.77	17.00	0.95
นักเรียน/ นักศึกษา	270.00	58.82	292.00	57.71	252.00	58.88	205.00	52.56	1,019.00	57.15
อื่น ๆ	5.00	1.09	6.00	1.19	6.00	1.40	7.00	1.79	24.00	1.35
รวม	459.00	100.00	506.00	100.00	428.00	100.00	390.00	100.00	1,783.00	100.00

ที่มา: สำนวนสัมภาษณ์บางไทรนนท์ อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช

มูลเหตุแห่งการเป็นหนี้สะสมของชาวนาในลุ่มน้ำปากพนัง

อาชีพการทำนาเป็นอาชีพหลักมาช้านาน อาจด้วยเหตุจากสภาพทางทรัพยากรที่เอื้ออำนวย หรือเป็นอาชีพที่ทำกันมานานจนมีความชำนาญเป็นพิเศษ และไม่รู้ว่าจะทำอาชีพอะไรดีไปกว่าอาชีพนี้ หากมีการปรับเปลี่ยนสภาพพื้นที่เพื่อทำเกษตรกรรมชนิดอื่น ที่พอจะปลูกได้ เช่น ฝักยกร่อง ไร่นาสวนผสม ไม้ผล หรือปาล์มน้ำมัน นั้น ก็ต้องมีเงินลงทุน ไม่ว่าจะเป็นค่าใช้จ่ายในการลงทุน เช่น ค่าปรับพื้นที่และยกร่อง ค่าซื้อเครื่องจักรอุปกรณ์ต่างๆ ค่าใช้จ่ายในการดำเนินการต่างๆ ซึ่งเป็นเงินจำนวนมาก แต่ชาวนาไม่มีเงินเหลือเก็บมากนักจึงค่อนข้างยากในการที่จะปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต อย่างไรก็ตามเมื่อเกิดปัญหาต่างๆ เกี่ยวกับการผลิตตามแนววิถีเดิมไม่ประสบผลสำเร็จ ราคาข้าวตกต่ำ ต้นทุนในปัจจุบันการผลิต เช่น ค่าแรงงาน ค่าปุ๋ย และค่าน้ำมัน ถีบตัวสูงขึ้นตามภาวะการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจ นายทุน

หรือคนกลางค่อนข้างเอารัดเอาเปรียบทางการตลาด จึงทำให้การทำงานมีการขาดทุนสะสม เกษตรกรชาวนาต้องประสบกับปัญหาต่างๆ

ดังนั้นด้วยเหตุนี้เองจึงเป็นจุดเปลี่ยนของวิถีการผลิต แต่ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนั้นก็ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ทุกคน เฉพาะคนที่มีความรู้ทุนอย่างเพียงพอในการทำกิจการอย่างอื่น คนที่ทุนไม่เพียงพอก็ต้องทนต่อสภาพการณ์เช่นเดิม ซึ่งจริงๆ แล้วปัญหาที่ชาวนารายย่อยที่ประสบนั้น ไม่ใช่เพียงแค่เกษตรกรในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังเท่านั้น หากจะกล่าวทั่วเกือบทั่วประเทศก็ได้ เพียงแต่อาจพิจารณาการทำงานของคนชาวลุ่มน้ำปากพนัง ได้ลดลงอย่างเห็นได้ชัดจนกว่าภูมิภาคอื่น

เมื่อภาครัฐได้เข้ามาบรรเทาปัญหา ก็พยายามที่จะวางนโยบายต่างๆ เพื่อพัฒนาเปลี่ยนแปลง คาดว่าเกษตรกรจะได้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น การวางนโยบายนั้นส่วนใหญ่ ส่งเสริมให้ชาวนาปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตข้าวที่เคยทำมาตั้งแต่อดีต มาเป็นพืชเศรษฐกิจอื่น ไม่ว่าจะเป็นปาล์มน้ำมัน ผักยกร่อง ไร่นาสวนผสม หรือไม้สน เป็นต้น ในช่วงแรกการพัฒนาส่งเสริมค่อนข้างประสบความสำเร็จ ชาวนายินยอมเห็นด้วยกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ด้วยเหตุผลที่ว่า “คงไม่มีอะไรแย่ไปกว่านี้อีกแล้ว” หรือ “เมื่อหลวงเขาแจก เขาลงทุนให้ ก็น่าจะลองดู” หรือ “ดูตัวอย่างจากบ้านโน้นแล้ว เขาได้เงินเยอะนะ” เป็นต้น หน่วยงานภาครัฐเข้ามามีบทบาทในการส่งเสริมพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำฯ โดยเฉพาะชาวนา ด้วยการปฏิบัติตามนโยบายที่มี “การให้ การแจก” เป็นสิ่งจูงใจ หรือบางครั้งช่วยเหลือสนับสนุนเพียงบางส่วน ซึ่งเหมาะกับลักษณะของชาวนาที่ขาดปัจจัยเหล่านี้อยู่แล้ว ดังนั้นจึงไม่ยากเลยที่การตอบสนองนโยบายในช่วงแรกจะเป็นไปด้วยความสำเร็จ แต่หากพิจารณาผลของนโยบายในช่วงต่อมา พบว่ารัฐไม่ได้ถ่ายทอดองค์ความรู้จนครบกระบวนการทั้งระบบ ทั้งระบบการผลิต ระบบการจัดการ และระบบการตลาด ปัญหาต่างๆ ได้เกิดตามมา ไม่ว่าจะเป็นปัญหา การตลาดไม่มีตลาดรองรับเนื่องจากผลผลิตออกมากเกินไปในบางฤดูกาล ถูกนายทุนเอาเปรียบ โรคและแมลงรบกวนพืชผล ผลผลิตไม่ได้ออกมาตามรายละเอียดที่ได้รับก่อนปลูก ระหว่างการปลูกนั้นเกษตรกรต้องประสบกับปัญหา ทำให้เกษตรกรที่มีสายป่านยาวหรือเงินทุนสำรองสูงเท่านั้น ที่อาจจะต่อสู้ต่อวิกฤตต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้ ส่วนผู้ที่สายป่านสั้นก็ต้องเจอกับภาวะการณ์ขาดทุนอีกเช่นเคย การเป็นหนี้เกิดสะสมเกิดขึ้นมาท่ามกลางปัญหาที่ว่า “ไม่รู้จะทำอะไรต่อ ไม่รู้จะเดินไปทางไหน” หากจะกลับมาทำนาตามเดิมก็ไม่สามารถทำได้ สภาพที่นาถูกปรับเปลี่ยนไปแล้ว การอพยพย้ายถิ่นออกจากพื้นที่เพื่อแสวงหาโอกาสใหม่ๆ ก็เกิดขึ้นแก่คนในสังคมลุ่มน้ำ โดยเฉพาะหนุ่มสาว อพยพย้ายถิ่น หวังเพียงเพื่อรับจ้างให้ได้มาซึ่งค่าจ้างรายวันก็ยังดี ดีกว่าทำเกษตรอยู่ที่บ้านอย่างไม่รู้ชะตากรรม เมื่อคนหนึ่งไปแล้วดีกว่าเดิม การเลียนแบบกันก็เกิดขึ้น หากเข้าไปในพื้นที่พบว่า ตามบ้านเรือนมีแต่ผู้สูงอายุนั่งเฝ้าบ้าน เมื่อถามว่า “ลูกหลานไปไหนกันหมด” คำตอบที่ได้รับจะคล้ายๆ กันว่า “ไปทำงานข้างนอกบ้าง ทำงานในเมืองบ้าง ทำงานกรุงเทพฯ บ้าง ทำงานต่างจังหวัดบ้าง” จึงเกิดการเคลื่อนย้ายแรงงานออกจากหมู่บ้าน นั่นชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของวิถีชุมชนจากในอดีตถึงปัจจุบัน การพัฒนาการของชุมชนเปลี่ยนแปลงไปตามวิถีการผลิตของสมาชิกในชุมชน ขาดการใช้แรงงานของคนในชุมชน การตอบสนองทางด้านอาชีพมีไม่เพียงพอต่อสมาชิกในชุมชนที่เพิ่มขึ้น การผลิตแล้วไม่ตรงตามแผนที่วางไว้ จึงเกิดการขาดทุนสะสม และเป็นที่มาของการเป็นหนี้สะสมของชุมชนนั่นเอง

ดังนั้นการพัฒนาต่างๆ ที่ลงสู่พื้นที่นั้น ต้องทำการพัฒนาอย่างระมัดระวัง ต้องพิจารณาทั้งปัจจัยภายในและภายนอกอย่างละเอียดว่าเป็นอย่างไร ควรเป็นไปในทิศทางไหน ไม่ใช่ใส่รูปแบบการพัฒนาตามแบบฉบับ หรือรูปแบบที่มาจากมติที่ประชุมของคณะกรรมการโครงการเท่านั้น ควรต้องพิจารณาถึงรายละเอียดของโครงการ แผนงานหลัก แผนงานย่อย ว่ามีความเป็นไปได้มากน้อยแค่ไหน ทั้งนี้ต้องสำรวจว่าเกษตรกรมีลักษณะเป็นอย่างไรในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับแนวนโยบายที่ต้องการพัฒนา ไม่ว่าจะเป็น ความคิด กระบวนการเรียนรู้ การมีส่วนร่วม การพึ่งพาตนเอง และความสัมพันธ์ชุมชน เป็นต้น ว่าชุมชนมีสิ่งเหล่านี้อย่างแข็งแรงพอที่จะพัฒนาหรือไม่ หากยังไม่แข็งแรงพอ เราจำเป็นต้องสร้างความแข็งแรงตรงส่วนนี้ก่อน มิฉะนั้น “สภาพการเป็นหนี้สะสมของเกษตรกรลุ่มน้ำปากพนัง” ก็ยังคงดำเนินต่อไปอย่างไม่สิ้นสุด

เมื่อพิจารณา หนี้สินเฉลี่ยต่อครัวเรือน ของ 4 ตำบล พบว่าตำบลท้องลำเจียกมี หนี้สินเฉลี่ยต่อครัวเรือนสูงที่สุด จำนวน 69,091.00 บาท รองลงมา ได้แก่ ตำบลปรางค์ จำนวน 64,827.27 บาท

ตารางที่ 4-10 หนี้สินเฉลี่ยของชุมชน 4 ตำบล

ตำบล	หนี้สินเฉลี่ย/ครัวเรือน (บาท)
เขียร์ใหญ่	43,818.09
เขียร์เขา	18,821.25
ป่าระกำ	64,827.27
ท้องลำเจียก	69,091.00
เฉลี่ยรวม	49,139.40

ที่มา : แผนชุมชน ต. เขียร์ใหญ่ เขียร์เขา ป่าระกำ และท้องลำเจียก

ตารางที่ 4-11 แหล่งเงินกู้ของชุมชน ตำบลป่าระกำ

แหล่งเงินกู้	ป่าระกำ	ร้อยละ
ธ.ก.ส.	34,070.63	52.56
สหกรณ์	7,987.87	12.32
อื่นๆ	22,768.77	35.12
รวม	64,827.27	100.00

ที่มา : แผนชุมชน ตำบลป่าระกำ

ชุมชนนิยมกู้ยืมจากธนาคารเพื่อการเกษตร และสหกรณ์ คิดเป็น ร้อยละ 52.56

เมื่อมีค่าใช้จ่ายมากหนี้สินไม่ว่าจะเป็นค่าปัจจัยการผลิต ในการทำนา นั้น ชาวนาอาจไปเชื่อ ค่าปัจจัยการผลิต มาก่อน เรียกว่า "การเชนด" การเชนด นั้นใช้ระบบความไว้นื้อเชื่อใจกัน ระหว่างชาวนา และพ่อค้า ซึ่งลักษณะดังกล่าว นั้น ไม่ค่อยปรากฏ ให้เห็นแล้ว ในสังคมปัจจุบัน การเชนดนั้น ไม่มีอะไรเป็นหลักทรัพย์ค้ำประกัน แต่จะเชนดกันภายใน หมู่บ้านเท่านั้น และการซื้อปุ๋ยเพื่อมาให้ชาวนาเชนดนั้น ก็เป็นอาชีพของกลุ่มคนในหมู่บ้านที่มีเงินเหลือ หากชาวนาจะไปเชนดกับพ่อค้าในตัวอำเภอนั้น พ่อค้าจะไม่อนุญาตให้เชนด ต้องจ่ายเป็นเงินสดเท่านั้น ชาวบ้านเล่าว่า " ชาวนาเกือบทุกราย จะไปเชนดของไว้ง่อน สมมติว่าปุ๋ยราคา 500 บาท ขายสด 500 บาท แต่หากซื้อแบบเชนด อาจขาย 550 บาท แบบนี้เรียกว่า การเชนดปุ๋ย เมื่อเชนดเสร็จ รับปุ๋ยมาก่อน ค่อยจ่ายเงิน และดอกที่หลัง เช่น ดอก ร้อยละ 5 เดือน อาจจะเป็นระยะเวลา 3-4 เดือน"

ถึงแม้จะต้องแบกรับกับต้นทุนในการกู้ที่ค่อนข้างสูง แต่ชาวนามีความจำเป็นในการเชนด เพื่อให้ได้ปัจจัยการผลิตมาในทันฤดูกาล เนื่องจากไม่มีเงินสด เนื่องจากปุ๋ยเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ข้าวเจริญงอกงาม เพื่อพร้อมที่จะเก็บเกี่ยว หากปีไหนเกิดน้ำท่วม หรือน้ำไม่พอ เก็บเกี่ยวข้าวไม่ได้ ชาวนาก็เป็นหนี้ สะสม และพอถึงฤดูกาลใหม่ ก็ต้องเชนดปัจจัยการผลิตมาอีก หากนายทุนไม่ให้เชนด เนื่องจากมีหนี้เก่า ชาวนาจึงต้อง ใช้วิธีการขอช่วย พ่วงกับเพื่อนบ้าน หรือคนที่น่าเชื่อถือ เพื่อนำมาลงทุนต่อไป เช่น เพื่อนบ้านต้องการเชนดปุ๋ย ชัก 10 กระสอบ เราอาจไปขอพ่วงด้วย 8 กระสอบ ดังนั้น เพื่อนบ้านจะต้องขอพ่วง เป็น 18 กระสอบ แต่หาก ฤดูกาลไหนที่ผลผลิตข้าวไม่ได้กันทุกครัวเรือน ชาวนาก็ไม่รู้จะไปเชนดพ่วงกับใคร และท้ายที่สุด ก็สามารถจ่ายได้เฉพาะดอกเบี้ยเท่านั้น ภาวะหนี้สิน จึงเป็นวงจรที่ไม่จบสิ้น สำหรับชาวนา

พันธุ์กรรมพืชที่กำลังจะสูญพันธุ์ จากการทำลายของมนุษย์

- ดันเรียนน้ำ ลูกคล้ายๆ ลูกน้อยหน้า มีรสหวานอมเปรี้ยว ใบใช้ฆ่าเหา
- ดันนมแมว ดอกจะมีความหอมในตอนเย็น ลูกจะเป็นช่อ
- ดันไม้เท้ายาหม้อม แก้วตเอด รสชาติเผ็ดร้อน
- เจ็ดหม่นย่าน แก้วเล็ดลม รสขม
- ดันอุตพิษ กัดเสมหะ รสขื่นกัน
- หญ้าตีนกา แก้วพิชไข่ รสขมเย็น
- ดันปอ ใช้ใบมาใช้ประโยชน์
- ดันลูกแพบ ลูกมีรสเปรี้ยว สูญพันธุ์แล้ว
- ดันลำเจียก ดอกหอม ใบมีหนาม เหลือน้อย
- แห้วหมู ขับลม
- ดันหนามหมอ มีใบเป็นหนาม เป็นยาสมุนไพร
- ดันโสน ขึ้นในนาข้าว กินได้ ดินอุดมสมบูรณ์ สูญพันธุ์
- เสลดพังพอน ถอนพิษงู
- มะแว้งต้นมะแว้งเครือ ขับเสมหะ

ภาพที่ 4-16 สภาพน้ำในคลองปัจจุบันที่มีแต่ขยะ

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะเพื่อจัดทำตัวชี้วัด

บทสรุป

พลวัตร ของการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชนบท ท้องทุ่งนาข้าวของลุ่มน้ำปากพนัง ตั้งแต่อดีต ถึงปัจจุบันนั้น มีจุดเริ่มต้นมาจากการเปลี่ยนแปลงของฐานทรัพยากรธรรมชาติ เนื่องจากชุมชนอาศัยอยู่และพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติเป็นหลัก ในการดำรงชีพ เมื่อฐานทรัพยากรธรรมชาติมีการเปลี่ยนแปลง ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยเหตุมาจากระบบนิเวศวิทยาหรือผลการดำเนินตามนโยบายของทางการก็ตาม ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชุมชน ทั้งในแง่มุมมองทางเศรษฐกิจและสังคม ชุมชนจึงจำเป็นต้องเรียนรู้ เพื่อที่จะปรับตัวในด้านต่างๆ ให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว เพื่อสามารถดำรงชีพอยู่อย่างแข็งแรงในพื้นที่ ในการศึกษาพลวัตรของการเปลี่ยนแปลงของชุมชนได้ใช้การเปลี่ยนขนาดใหญ่ของวิถีชุมชนมาเป็นหลักเกณฑ์ในการแบ่งยุคของการพิจารณา ซึ่งแบ่งเป็น 3 ยุคด้วยกัน ได้แก่

ยุคที่ 1 วิถีชุมชนผูกพันกับธรรมชาติ (อดีต-พ.ศ.2500)

ยุคนี้เป็นยุคก่อตั้งถิ่นฐาน ชุมชนมีความผูกพันกับธรรมชาติ ในทุกบริบทของการดำรงชีพ อย่างที่จะหลีกเลี่ยงไม่ได้ ด้วยการต้องใช้ ประโยชน์จากธรรมชาติ และเป็นยุคที่ทรัพยากรธรรมชาติก็มีความสมบูรณ์เพียงพอ เอื้อต่อการเข้าใช้ประโยชน์จากชุมชน หรือกล่าวได้ว่าทรัพยากรธรรมชาติที่หลากหลายและเพียงพอ เมื่อเทียบกับจำนวนผู้คนในสมัยนั้น ต้นกำเนิดของอาหารการกิน เริ่มต้นมาจากทรัพยากรธรรมชาติทั้งสิ้น เมื่อทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ อาหารการกินของผู้คนก็อุดมสมบูรณ์ตามไปด้วย วิธีการผลิตเป็นแบบเรียบง่าย มีเป้าหมายของการผลิต เพื่อใช้บริโภคในครัวเรือน หรือใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ วิธีการผลิตเป็นแบบอย่างง่าย อุปกรณ์การผลิตสามารถหาได้เองในชุมชน ใช้แรงงานในครัวเรือนและแรงงานสัตว์เป็นหลัก (Labor Intensive) ปัจจัยการผลิตทุกชนิด สามารถเกิดขึ้นได้เองจากชุมชน ไม่มีการพึ่งพาจากภายนอก กิจกรรมการผลิตภายในนั้น มีระบบแบ่งงานกันทำ ระบบช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เพื่อให้กิจกรรมการผลิตสามารถเสร็จลุล่วงได้ทันเวลา

พื้นที่แห่งนี้เป็นที่ที่มีศักยภาพในการผลิตข้าว ด้วยสภาพลักษณะทางกายภาพเป็นที่ราบลุ่มเกิดจากการสะสมกันของตะกอนดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีความเหมาะสมต่อการเกษตรโดยเฉพาะเป็นพื้นที่ ที่เหมาะแก่การทำนาข้าวเป็นอย่างยิ่ง มีตะกอนทับถมและมีคลองสาขาไหลผ่านจำนวนมาก มีคลองสาขาไหลผ่าน เช่น คลองบางไทร คลองบางจากหรือคลองชะเมา (ชื่อเรียกจะเปลี่ยนไปตามชื่อตำบลที่คลองไหลผ่าน) และข้าวเปรียบเสมือนปัจจัยที่สำคัญของการดำรงชีพ

จากเหตุผลดังกล่าว ชุมชนในพื้นที่แห่งนี้จึงเป็น “ชุมชนชาวนา” มีลักษณะความเป็นอยู่ แบบสังคมชนบททั่วไป ที่มีแต่ความสุข ปราศจากการแข่งขัน ชัดแจ้ง ต่อสู้ หรือแสวงหาอำนาจ หรือยึดติดกับทุนนิยม วัตถุนิยม สิ่งของอำนวยความสะดวกไม่ใช่เป้าหมายหลักของชีวิต การดำรงชีพแทบจะไม่มีต้นทุนที่เป็นตัวเงิน อาหารการกินสามารถหาได้ด้วยแรงงานคน แรงงานสัตว์ ไม่ต้องลงทุน มีแต่ลงแรง สมาชิกทุกครัวเรือน มีอาชีพการทำนา ผลผลิตข้าว คือที่สำคัญของชุมชน เปรียบได้ว่า “ข้าวคือชีวิต” เนื่องจากระบบการดำรงชีพนั้น มีความเกี่ยวข้องกับการผลิตข้าวตลอดเวลา

ตั้งถิ่นฐานและบ้านเรือนเป็นลักษณะหอย่อมบ้าน (Cluster Settlement) การแบ่งแยกหอย่อมบ้านนั้น มุ่งเน้นปัจจัยทางกายภาพ ที่มีความลงตัว เช่น อาจใช้ ที่นา ลำคลอง หรือทางสาธารณะ เป็นขอบเขต เพื่อความสะดวก ในการแบ่งกลุ่มย่อย ในชุมชน แต่ดังนี้ ผู้คนระหว่างหอย่อมบ้านกันก็มีความสัมพันธ์ เครือข่ายโยงใยระหว่างกัน เพื่อเชื่อมความสัมพันธ์ เพื่อให้เกิดความรัก ความสามัคคี การช่วยเหลือเกื้อกูลกันอยู่เสมอ ด้วยการทำกิจกรรมระหว่างกันอยู่เสมอ

ชุมชนมีการเรียนรู้ที่จะอยู่รอด และได้ถ่ายทอด ความรู้ด้านต่าง ๆ ตามแนวทางของชาวบ้านซึ่งเรียกว่า “ภูมิปัญญา (Wisdom)” ซึ่งภูมิปัญญาทั้งในลักษณะที่เป็นนามธรรม เช่น ปรัชญาในการดำเนินชีวิต เรื่องที่เกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าของสิ่งต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน และในลักษณะรูปธรรม เช่น ศาสตร์การเรียนรู้ด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น วิถีทางเศรษฐกิจ วิถีทางสังคม หรือ ความอยู่รอดอย่างอยู่ดีกินดีของชุมชนเช่น หมอตำแยกับการคลอด วิธีการหาปัจจัย อาหารหรือการจับสัตว์น้ำด้วยวิธีการต่าง ๆ หรือวิธีการการผลิต การดูแลเลี้ยงดูเด็กที่เกิดใหม่ให้แข็งแรง ฯลฯ ซึ่งภูมิปัญญาเหล่านี้ ได้สั่งสมและถูกถ่ายทอดไปยังรุ่นหลัง

เมื่อระบบน้ำน้ำเป็นน้ำเค็ม หรือน้ำกร่อยปัสะ ประมาณ 3-6 เดือน ขึ้นกับลักษณะของพื้นที่ นั้นทำให้มีป่าจาก ขึ้นอยู่เรียงตามคลอง และป่าจากได้ให้ประโยชน์กับชุมชนทั้งทางตรงและทางอ้อม เป็นระบบนิเวศวิทยาที่อุดมสมบูรณ์

วัฒนธรรม ความเชื่อ และประเพณีท้องถิ่นมักเกี่ยวข้องกับศาสนา คนนับถือศาสนาพุทธ ในหมู่บ้าน มีงานบวช งานบุญ ต่างๆ แห่ผ้าขึ้นธาตุ วันสาทรเดือนสิบ หากบ้านไหนจัดงานบุญ ชาวบ้านต้องขนเสื่อผ้าไปกางที่บ้านที่จัดงาน เพื่อจะได้ช่วยงานอย่างเต็มที่ ใครมีข้าวของที่จะช่วยงานได้ก็นำไปช่วยงาน แสดงถึงความมีน้ำใจ เกื้อกูล เสียสละ

ทำนาข้าวเป็นแบบวิถีดั้งเดิมแบบแผนการผลิตแบบดั้งเดิมโดยอาศัยธรรมชาติในการปลูกข้าว โดยไม่ปรากฏต้นทุนที่เป็นตัวเงิน (Explicit Cost) ดังนั้นจะผลิตอย่างไรก็ไม่ขาดทุน การทำนาของคนลุ่มน้ำปากพนังในอดีตอาศัย

แรงงานคนและสัตว์เป็นหลัก โดยทำนาปีละ 1 ครั้ง เรียกว่า นาหยาม (นาปี) อาศัยน้ำฝนในฤดูฝนจากธรรมชาติเป็นปัจจัยหลัก ส่วนใหญ่ใช้วิธีการหว่านแห้ง หรืออาจเรียกว่า นาหว่านไถกลบ เนื่องจากให้ผลผลิตเร็ว และง่าย

ประมาณเดือน 6 (เดือนพฤษภาคม) ชาวนาเริ่มไถครั้งที่ 1 หรือไถตะ ด้วยแรงงานคนและวัวในครัวเรือน วัวให้แรงงาน และให้ปุ๋ยอินทรีย์ วัวสามารถไถนาได้เฉลี่ยวันละ ประมาณ 1 งาน แล้วกลบหน้าดินและกลบหญ้าให้เป็นปุ๋ยพืชสดฝังอยู่ใต้ดิน และทำการทิ้งช่วงอยู่ประมาณ 1-2 เดือน

ประมาณเดือนกรกฎาคม-สิงหาคม ฝนเริ่มตกปริมาณม เกษื่น ตกมีน้ำเพียงพอ จึงทำการไถครั้งที่ 2 หรือไถแปร เพื่อปรับสภาพดินให้เรียบเพื่อพร้อมที่จะรับเมล็ดพันธุ์ข้าวที่จะหว่านลงไปแปลงนา ด้วยพันธุ์พื้นเมือง หรือพันธุ์ข้าวหนัก (อายุการเก็บเกี่ยวยาวนาน ประมาณ 5-6 เดือน) เช่น พันธุ์แดงศรีรักษ์ สิริรักใหญ่ บัวซ้อนช่อ (เป็นช่อข้าว) ช่อตอ หมิงพันธุ์ดำ นางขาว นางขาวใหญ่ พันธุ์ซ้อนท่า ลูกลาย ช่อจำปลา เป็นต้น

การปลูกข้าวไม่ต้องใช้ปุ๋ยเคมี แม้มีปุ๋ยจากคอกจากวัวที่เลี้ยงไว้กินเอง

ประมาณเดือนกันยายน-ตุลาคม ต้นกล้าเริ่มออก หากต้นกล้าตาย ก็ปลูกซ่อม แต่ข้าวพันธุ์พื้นเมืองเป็นข้าวที่ทนต่อน้ำท่วม ช่วงปลายเดือนตุลาคม ต้นเดือนพฤศจิกายนเป็นช่วงเวลาที่ฝนตกมากที่สุดในพื้นที่ปากพนังและระหว่างรอเก็บเกี่ยวผลผลิต

ประมาณปลายเดือนมกราคม กุมภาพันธ์ และมีนาคมเป็นช่วงฝนไม่ตก เกือบเกี่ยว ความร่วมมือร่วมใจกันของผู้คนในชุมชนเกิดขึ้น ด้วยการ “ลงแขก” ผลิตเปลี่ยนกัน ใช้ “แกะ” เป็นอุปกรณ์ในการเก็บข้าว เก็บข้าวที่ละรวง เมื่อรวม ๆ ได้ 1 กำมือ เรียกว่า เรียกว่า “หนึ่งเลียง” บางครั้งอาจมีการจ้าง ด้วยการให้ข้าวที่เก็บได้เป็นค่าตอบแทน

การเก็บเลียงข้าวไว้ในห้องข้าวแล้วนำมา จัดเรียงให้เต็มห้อง เรียงเป็นชั้นๆจนถึงหลังคา และมีการทำขวัญข้าว ชาวนานิยมขายข้าวหลังจากเดือน 6 เพื่อประหยัดให้มีผลผลิตไว้กินตลอดทั้งปี มีการวางแผนล่วงหน้า เพื่อให้อาหารเพียงพอต่อการบริโภคทั้งปี

ความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำนา มีความสัมพันธ์กับการดำรงชีพของชาวนาบริเวณพื้นที่ปากพนัง ทุกกระบวนการขั้นตอนในการทำพิธีกรรมต่างๆ ที่มีความเชื่อว่า ต้นข้าวมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เรียกว่า ขวัญข้าว หรือ แม่โพสพ ซึ่งเทพธิดาที่รักษาข้าว

ประมาณเดือนหก (พฤษภาคม) ทำการแรกนา และประมาณเดือนยี่ (กุมภาพันธ์) ทำการรวบข้าว บริเวณ ที่ทำแรกไถตั้งแต่ต้นฤดูกาล เรียกว่า “พิธีรวบข้าว” และเมื่อเก็บข้าวแล้ว นำข้าวจากการผูกข้าว มาสามเรียง เรียกว่า “หัวข้าว” และเมื่อถึงฤดูทำนาก็นำข้าวที่ที่ขวัญข้าวไปทำพิธีแรกนาต่อหมุนเวียนกันไป แสดงให้เห็นถึงความกตัญญูรู้คุณของชาวนา

วิถีชุมชนผูกพันกับธรรมชาตินั้น ชุมชนอยู่อย่างมีความสุข ความเข้มข้นของเงินตรามีน้อย ช่วยเหลือเกื้อกูลกันเป็นหลัก และการดำรงชีพพึ่งพิงกับธรรมชาติในทุกบริบท

ยุคที่ 2 วิถีชุมชนยุคเร่งรัดพัฒนา (พ.ศ.2501-2535)

ประมาณปี พ.ศ. 2501 ชุมชนเริ่มมีวิถีที่เปลี่ยนไป จากการเข้ามาพัฒนาพื้นที่หน่วยงานภาครัฐหรือเป็นการพัฒนาที่ถูกกำหนดมาจากรัฐ ได้นำเทคโนโลยีต่างๆ เข้ามาสู่วิถีการดำรงชีพในชุมชน มีการปรับเปลี่ยนแบบแผนการผลิต ซึ่งในชุมชนที่ศึกษานั้นก็ได้มีการนำเทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่ โดยเฉพาะเทคโนโลยีเกี่ยวกับ “ข้าว”

รัฐใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ซึ่งอยู่ระหว่าง พ.ศ. 2504 – 2509 (สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์) ทำให้เกิดระบบโครงข่าย โครงสร้างพื้นฐานต่างๆ มากมาย ที่เอื้อต่อการผลิตในเชิงการค้ามากขึ้น มีการสร้างถนนทั้งเชื่อมระหว่างตัวเมือง และหมู่บ้าน และถนนในหมู่บ้าน วิถีการดำรงชีวิต วิถีการค้าขายข้าวได้เปลี่ยนแปลง แนวคลอง มาเป็นแนวถนน ล้ำคลองต้นเขิน ขนส่งข้าวทางบกที่มีต้นทุนเกิดขึ้น และผลผลิตกระจายมากขึ้น เน้นการผลิตเพื่อขาย

มีการเกณฑ์คน เพื่อช่วยสร้างระบบโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับการพัฒนาใหม่ในยุคนี้ เรียกว่า“การไปพัฒนาการ” การไปขุดคลอง ทำถนน ถ้าใครไม่ยอมขุดจะถูกจดชื่อไปส่งอำเภอ แล้วมีความผิดต้องติดคุก

จะมีบทลงโทษ ผู้ใหญ่บ้านจะบันทึกว่าเป็น “อันธพาล” การทำงานเพื่อส่วนรวมต้องมีการบังคับ ซึ่งมีความแตกต่างจากยุคก่อน ที่ทุกคนช่วยเหลือเกื้อกูลกันด้วยความเต็มใจ

การผลิตข้าวใช้เทคโนโลยี เข้ามาช่วย จากที่เคยใช้แรงงานวัวเพียงอย่างเดียวปรับเปลี่ยนมาใช้แรงงานเครื่องจักร เพื่อต้องการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต ประมาณ พ.ศ. 2510 ได้มีรถแทรกเตอร์ ใช้ได้

ประมาณ ปี พ.ศ. 2516 และ 2517 รถไถเดินตาม ได้เข้ามาในชุมชนชาวนาไถนาแทนวัว ทำให้ดินขาดปุ๋ย อินทรีย์จากวัว และได้ปรับเปลี่ยนกรรมวิธีการผลิตข้าวจากการปลูกข้าวนาปี พันธุ์พื้นเมือง วิถีหว่านแห้ง เป็น วิถีหว่านน้ำตม ข้าวพันธุ์ส่งเสริม ทำนาสองครั้ง หรือการทำนาปี และนาปรัง ในที่ที่ระบบชลประทานเข้าถึง ระบบชลประทานจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับยุคนี้ มีการสร้าง ประตุน้ำน้อยในพื้นที่ มีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันน้ำเค็มเข้ามาในลำคลอง และรักษาความเป็นน้ำจืดให้มากขึ้น เพื่อเตรียมแหล่งน้ำสำหรับการทำนาปีละ 2 ครั้ง พ.ศ. 2505 สร้างประตุน้ำน้ำคลองบางจาก ซึ่งเป็นประตุน้ำที่ทำกาเปิด-ปิดน้ำ จากคลองบางจาก พ.ศ.2518 ประตุน้ำคลองบาง

ยุคของการเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 และเกิดวาทภัยครั้งยิ่งใหญ่ ทำให้เกิดภาวะข้าวยากหมากแพง รัฐจึงพยายามเข้ามาพัฒนาในชนบทเพิ่มมากขึ้น ระบบศักดินาเริ่มหายไป ทำให้มีการจับของที่ทำกันเพิ่มมากขึ้น ผู้ที่มีอิทธิพลมากกว่าจะจับจองที่ดินได้มากกว่า ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของฐานการผลิต อาทิเช่น ไร่นาสวนผสม ปลูกพืชผัก และ เกิดปรากฏการณ์ของการเคลื่อนย้ายจากแรงงานชนบทสู่

ปี พ.ศ. 2528 รัฐบาลมีการรณรงค์ให้ชาวนาผลิตข้าว ด้วยการเน้นเทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่ ใช้ข้าวพันธุ์ใหม่เป็นพันธุ์ส่งเสริม ใช้ปุ๋ยเคมี ใช้ยาฆ่าแมลง ใช้รถไถเดินตาม ทำการขุดลอกคูคลอง พัฒนาระบบชลประทาน เพื่อส่งเสริมให้มีการทำนาได้ปีละ 2 ครั้ง (นาปีและนาปรัง) ใช้เคียวเกี่ยวข้าวและต่อมาใช้รถเกี่ยวข้าวที่จ้างมาจากภาคกลาง และหลังจากนั้นชาวนาทุกคนใช้รถไถเดินตามในการทำนาทุกคน ถือได้ว่าเป็นยุคแห่งการใช้เทคโนโลยีเลยทีเดียว

สิ่งเปลี่ยนแปลงไปจากการใช้เทคโนโลยีอย่างเข้มข้น ได้แก่

1. การทำ “ขวัญข้าว” ได้เลือนหายไปพร้อมกับ การเข้ามาของรถเกี่ยวข้าวและรถเกี่ยวข้าวได้แทน “หอยเชอรี่” เข้ามาในพื้นที่
2. มีต้นทุนในการผลิตข้าว ทั้งต้นทุนคงที่ คือรถไถเดินตาม และต้นทุนผันแปร ค่าปุ๋ย ค่ายาฆ่าแมลง
3. ระบบปุ๋ยอินทรีย์จากวัวหายไป
4. ระบบเครือข่ายต่างทรัพยากรหายไป เนื่องจากไม่ต้องใช้วัวในการทำนา

เมื่อการทำนาเสี่ยงต่อภาวะขาดทุน บางคนทำนาแล้วขาดทุน ก็ต้องปรับเปลี่ยนอาชีพใหม่ เช่น ไร่นาสวนผสม ทำสวนผัก ซึ่งเกษตรกรที่ปลูกผักส่วนใหญ่อยู่ใน ตำบลเกาะหวด คลองน้อย คลองกระบือ ป่าระกำ และเป็นแหล่งปลูกผักที่ใหญ่ที่สุดของภาคใต้

ยุคที่ 3 วิถีชุมชนยุคโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

(พ.ศ. 2536 -ปัจจุบัน)

พื้นที่บริเวณลุ่มน้ำปากพนังนั้นมีความลาดชันน้อย ต่ำกว่าระดับน้ำทะเลปานกลาง ทำให้น้ำทะเล (น้ำเค็ม) สามารถรุกตัวเข้าไปสู่แม่น้ำปากพนัง และน้ำเค็มได้กระจายตัวไปตามลำน้ำสาขาส่งความเสียหายให้เกษตรกรจำนวนมาก ทำให้พื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังขาดแคลนน้ำจืดในการบริโภค อุปโภคและเพื่อทำการเกษตร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริให้มีโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

พื้นที่ของโครงการมีประมาณ 1,937,500 ไร่ อยู่ทางตอนใต้ของจังหวัดนครศรีธรรมราช ครอบคลุม พื้นที่รวม 7 อำเภอ คือ พื้นที่ทั้งหมดของอำเภอชะอวด อำเภอร่อนพิบูลย์ อำเภอเชียรใหญ่ อำเภอหัวไทร และอำเภอปากพนัง กับพื้นที่บางส่วนของอำเภอลานสกา และอำเภอเมืองนครศรีธรรมราช

เมื่อโครงการฯ ทำให้มีโครงการต่อเนื่องมากมาย โดยเฉพาะ โครงการที่พัฒนาด้านอาชีพ เช่น ระบบชลประทาน ชวนนา ได้ทำนาปีละ 2 ครั้งมากขึ้น แต่อาชีพการทำนานั้น นั้นไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร เนื่องจากข้าวคุณภาพ ไม่ดี มีความชื้นสูง เนื่องจากเกี่ยวข้าวด้วยรถเกี่ยวข้าว ชวนนาถูกกดราคา ชวนนาไม่มีที่ตากข้าว

ชาวนาต้องเจอภาวะการขาดทุนสะสม มีการสร้างหนี้ ต้องเสียดอกเบี้ยราคาแพงเพื่อเข้าถึงปัจจัยการผลิต เช่น ปุ๋ย จึงทำให้อาชีพการทำนา ไม่น่าจะเป็นที่ปรารถนาเท่าใดนักของคนรุ่นใหม่ ทำให้พื้นที่นาข้าวลดลง และอาจเกิดจากการขยายตัวของเมืองด้วย

มีการปรับเปลี่ยนการใช้ประโยชน์ที่ดินจากการทำนา เป็นการปลูกพืชทางเลือกอื่น ที่คิดว่าน่าจะให้ผลตอบแทนดีกว่าการทำนา เช่น ปลูกไม้สน ทำสวนปาล์ม ทำสวนผัก เป็นต้น

เกิดภาวะความยากจน สำหรับคนในชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมสภาพลง ผู้คนไม่สามารถเข้าใช้ประโยชน์จากทรัพยากรได้อย่างเต็มที่

เมื่อมีการปิดเขื่อนปากพนัง ทำให้ระบบนิเวศวิทยาเปลี่ยนแปลง ระบบน้ำเป็นน้ำจืดตลอดปี ชาวนาที่อยู่ใกล้ระบบชลประทาน ได้ประโยชน์จากการทำนาปีละ 2 ครั้ง แต่ชาวนาที่อยู่ในระบบชลประทานไม่มีประสิทธิภาพ ก็ไม่สามารถ ทำนาปีละ 2 ครั้งได้ ระบบน้ำในคลองสาขา ไม่เกิดการไหลเวียน มีสภาพเน่าเสีย ทรัพยากรสัตว์น้ำขาดแคลน ปลาสองน้ำ ที่เคยอุดมสมบูรณ์ ได้หายไป ป่าจากที่เคยงอกงามในน้ำกร่อย ได้ตายลงจำนวนมาก ซึ่งส่งผลต่อ วิถีความเป็นอยู่ของชุมชน โดยเฉพาะ คนที่ไม่มีที่ดินทำกิน ต้องอาศัยทำมาหากินจากลำนํ้า หรือป่าจาก ซึ่งทำให้ไม่มีช่องทางในการทำมาหากิน ต้องมีการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานไปต่างถิ่น

ข้อเสนอแนะเพื่อจัดทำตัวชี้วัด

พลวัตการเปลี่ยนแปลงดังที่กล่าวของชุมชน พบว่าพื้นที่ราบลุ่มชนบท ที่เคยมีกิจกรรมการปลูกข้าวเป็นกิจกรรมหลักของการดำรงชีพ และมี “ข้าว” เป็นสิ่งร้อยรัด กิจกรรมการดำรงชีพของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นวิถีทางสังคมหรือวิถีการผลิต ซึ่งผลของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ มีทั้งในเชิงบวกและเชิงลบ การพัฒนาการของชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันนั้น มีปัจจัยเหตุหลาหลายที่ส่งผลให้วิถีชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงไปตามระยะเวลา ดังเช่นการขยายตัวจากการพัฒนาของรัฐ รัฐได้กำหนดนโยบายการการพัฒนาต่างๆ แล้วนานโยบายนั้นมาใช้ในพื้นที่ ด้วยการพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐานที่เอื้อต่อความเป็นอยู่และการผลิต ส่งเสริมการผลิตแผนใหม่ที่มีการพึ่งพิงเทคโนโลยีที่ทันสมัย เพื่อหวังให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่ตั้งไว้ หรือเป้าหมายหลักที่ว่า “เพิ่มประสิทธิภาพการผลิต เพื่ออยู่ดีกินดีของประชาชน”

1. ระบบตลาด มีการขยายตัวเชิงการค้ามากขึ้น การผลิตเพื่อยังชีพในชุมชน เริ่มเปลี่ยนเป็นการผลิตเพื่อป้อนตลาดเป็นหลัก วิถีการผลิตจึงเปลี่ยนไปพึ่งพาเทคโนโลยีการผลิตมากขึ้น โดยมีเป้าหมายเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต และหวังผลกำไรในการผลิต
2. การขยายตัวของเมืองจากภายนอกชุมชน ทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย จากที่เคยเป็นชุมชนที่พึ่งตัวเอง พึ่งพาทรัพยากรในชุมชน กลั้กลายเป็นการพึ่งพาภายนอกมากยิ่งขึ้นในทุกบริบทของการดำรงชีพ ค่านิยม วัฒนธรรม และประเพณีเปลี่ยนแปลงไปตามสังคมที่เปลี่ยนแปลง
3. ฐานทรัพยากรในพื้นที่ จากความหลากหลายและสมบูรณ์ของทรัพยากร ชุมชนได้เข้ามาเก็บเกี่ยวเพื่อใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อใช้ในการดำรงชีพอย่างเต็มที่จากที่เคยมีเพียงพอ กลายเป็นเหลือไม่เพียงพอ ซึ่งอาจจะมีสาเหตุมาจาก จำนวนผู้ใช้ทรัพยากรมีอัตราการขยายตัวรวดเร็วกว่าอัตราการขยายตัวของทรัพยากร หรืออาจจะความเสื่อมโทรมของทรัพยากรที่เกิดจากการกระทำต่างๆ ของมนุษย์

เมื่อมีปัจจัยเหตุของการเปลี่ยนแปลงดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้นส่งผลให้วิถีชุมชนมีการเปลี่ยนแปลง สามารถนำมาวิเคราะห์ตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจและสังคมของพื้นที่ชนบท ราบลุ่ม นาข้าว ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ได้ดังนี้

ประเด็นตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจ

1. รายได้ ค่าใช้จ่าย และ ความมั่นคงด้านอาหาร
 - 1.1 ระดับรายได้ของครัวเรือน
 - 1.2 ความเพียงพอของรายได้เมื่อเปรียบเทียบกับค่าใช้จ่าย
 - 1.3 ความพอเพียงของผลผลิตข้าว
2. การเข้าถึงและการจัดการปัจจัยการผลิต
 - 2.1 การใช้ประโยชน์ที่ดิน
 - 2.2 การใช้ปุ๋ย และสารเคมีในการผลิต
 - 2.3 แรงงานในระบบการผลิต
 - 2.4 ระบบทุน
 - 2.5 ศักยภาพในการบริหารจัดการการผลิต

ประเด็นตัวชี้วัดทางสังคม

1. ความสัมพันธ์ทางสังคม
 - 1.1 เครือข่ายทางสังคม
 - 1.2 กลุ่มทางสังคม
2. วัฒนธรรม และประเพณีท้องถิ่น
 - 2.1 การมีส่วนร่วมในกิจกรรมประเพณี และวัฒนธรรมท้องถิ่น
 - 2.2 การดำรงอยู่ของวัฒนธรรมประเพณี
3. ความปลอดภัยในการดำรงชีพ
 - 3.1 ความปลอดภัยในชีวิต
 - 3.2 ความปลอดภัยในทรัพย์สิน

จากประเด็น ดังกล่าวข้างต้นสามารถนำเสนอตัวชี้วัดสภาพทางเศรษฐกิจ และสังคมของชุมชนชาวนาในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ได้ดังนี้

ตารางที่ 5-1 ประเด็นตัวชี้วัดทางด้านเศรษฐกิจของชุมชนชาวนาในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง

ประเด็นด้านเศรษฐกิจ	ตัวชี้วัด
1. รายได้ ค่าใช้จ่าย และ ความมั่นคงด้านอาหาร	
1.1 ระดับรายได้ของครัวเรือน	1. ร้อยละของครัวเรือนที่มีรายได้สูงกว่ารายได้ขั้นต่ำตำบล 2. ร้อยละของครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากการทำนา 3. ร้อยละของครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากการเกษตรนอกเหนือจากการทำนา 4. ร้อยละของครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากการรับจ้าง 5. ร้อยละของครัวเรือนที่มีรายได้หลักจากการส่งมาจากต่างถิ่น

ตารางที่ 5-1 ประเด็นตัวชี้วัดทางด้านเศรษฐกิจของชุมชนชาวนาในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง(ต่อ)

ประเด็นด้านเศรษฐกิจ	ตัวชี้วัด
1.2 ความเพียงพอของรายได้เมื่อเปรียบเทียบกับค่าใช้จ่าย	1. ร้อยละของครัวเรือนที่มีรายได้มากกว่ารายจ่าย 2. ร้อยละของครัวเรือนที่รายได้มีแนวโน้มลดลงในระยะ 3 ปี 3. ร้อยละของครัวเรือนที่มีหนี้สินผ่อนชำระเพื่อการบริโภค 4. สัดส่วนค่าใช้จ่ายในการบริโภคในครัวเรือน 5. ร้อยละของครัวเรือนที่ต้องซื้อข้าวในการบริโภค 6. ร้อยละของครัวเรือนที่สร้างสินเชื่อเพื่อการบริโภค
1.3 ความพอเพียงของผลผลิตข้าว	1. ร้อยละของครัวเรือนที่ผลิตข้าวเพียงพอบริโภคตลอดปี 2. ร้อยละของครัวเรือนที่มีผลผลิตข้าวเหลือเพื่อขาย
2. การเข้าถึงและการจัดการปัจจัยการผลิต	
2.1 การใช้ประโยชน์ที่ดิน	1. ร้อยละของครัวเรือนที่มีที่ดินเป็นของตนเอง 2. ร้อยละของครัวเรือนที่ใช้ที่ดินเพื่อทำการผลิตข้าว 3. ร้อยละของครัวเรือนที่ปล่อยให้ที่ดินที่มีศักยภาพการผลิต รกร้างว่างเปล่า 4. ร้อยละของครัวเรือนที่บุกรุกที่สาธารณะ 5. จำนวนที่สาธารณะที่ถูกชุมชนบุกรุก 6. ร้อยละของครัวเรือนที่ประสบกับปัญหาดินเสื่อมสภาพ
2.2 การใช้ปุ๋ย และสารเคมีในการผลิต	1. ร้อยละของครัวเรือนที่จำเป็นต้องใช้ปุ๋ยและสารเคมีในการผลิต 2. ร้อยละของครัวเรือนที่เป็นหนี้เนื่องจากซื้อปัจจัยการผลิต
2.3 แรงงานในระบบการผลิต	1. อัตราการเคลื่อนย้ายแรงงานของครัวเรือน 2. อัตราการว่างงานในชุมชน 3. จำนวนแหล่งงานในชุมชน 4. ร้อยละของครัวเรือนที่สมาชิกต้องออกไปทำงานต่างถิ่น 5. ร้อยละของครัวเรือนที่สมาชิกมีอาชีพรับจ้างการเกษตร 6. ร้อยละของครัวเรือนที่สมาชิกมีอาชีพรับจ้างนอกภาคการเกษตร
2.4 ระบบทุน	1. จำนวนแหล่งทุนในชุมชน 2. ร้อยละของครัวเรือนที่มีสมาชิกเป็นสมาชิกในแหล่งทุน 3. ร้อยละของครัวเรือนที่มีการกู้ยืมเงินเพื่อการผลิต 4. ร้อยละของสมาชิกแหล่งทุนที่มีการชำระคืนเงินทุนตามกำหนดชำระ 5. ร้อยละของครัวเรือนที่สามารถจัดหาวัสดุอุปกรณ์การผลิตได้เอง ไม่ต้องพึ่งพิงแหล่งทุนจากภายนอกครอบครัว 6. ร้อยละของครัวเรือนที่สามารถจัดหาวัสดุอุปกรณ์การผลิตได้เอง ไม่ต้องพึ่งพิงแหล่งทุนจากภายนอกครอบครัว
2.5 ศักยภาพในการบริหารจัดการการผลิต	1. ร้อยละของครัวเรือนที่ทำการผลิตปลอดสารเคมี 2. ร้อยละของครัวเรือนที่ปรับเปลี่ยนอาชีพได้เหมาะสมกับสภาวการณ์ปัจจุบัน 3. ร้อยละของครัวเรือนที่สามารถนำความรู้มาจัดการการผลิต 4. จำนวนครั้งในการฝึกอบรมทักษะทางอาชีพเกษตรกรรวมในชุมชน 5. ร้อยละของครัวเรือนที่สมาชิกได้มีส่วนร่วมในการอบรมทักษะทางอาชีพ

ตารางที่ 5-2 ประเด็นตัวชี้วัดทางด้านสังคมของชุมชนชาวนาในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง

ประเด็นด้านสังคม	ตัวชี้วัด
1. ความสัมพันธ์ทางสังคม	
1.1 เครือข่ายทางสังคม	1. จำนวนเครือข่ายทางสังคม 2. ร้อยละของครัวเรือนที่สมาชิกมีส่วนร่วมในเครือข่ายทางสังคม 3. จำนวนเครือข่ายทางสังคมที่ล้มเลิก
1.2 กลุ่มทางสังคม	1. จำนวนกลุ่มทางสังคมในชุมชนที่ดำรงอยู่ 2. ร้อยละของครัวเรือนที่สมาชิกมีส่วนร่วมในกลุ่มทางสังคม 3. ร้อยละของจำนวนกลุ่มทางสังคมที่มีการจัดอย่างเป็นทางการ 4. ร้อยละของกลุ่มทางสังคมที่ประสบความสำเร็จ 5. ร้อยละของกลุ่มทางสังคมที่มีการติดต่อประสานงานกับกลุ่มอื่น
2. วัฒนธรรม และประเพณีท้องถิ่น	
2.1 การมีส่วนร่วมในกิจกรรมประเพณี และวัฒนธรรมท้องถิ่น	1. ร้อยละของครัวเรือนที่เข้าร่วมกิจกรรมวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น 2. ร้อยละของครัวเรือนที่เข้าร่วมแลกเปลี่ยนช่วยเหลือกิจกรรมงานประเพณีต่างๆ
2.2 การดำรงอยู่ของวัฒนธรรมประเพณี	1. จำนวนกิจกรรม การจัดงานกิจกรรมประเพณีท้องถิ่น 2. จำนวนงบประมาณที่สนับสนุนและส่งเสริมโครงการเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น 3. จำนวนครั้งในการจัดกิจกรรมกิจกรรมประเพณีท้องถิ่น
3. ความปลอดภัยในการดำรงชีพ	
3.1 ความปลอดภัยในชีวิต	1. จำนวนคดีอาชญากรรมในชุมชน 2. ร้อยละของครัวเรือนที่มีสมาชิกได้รับความไม่ปลอดภัยจากผู้อื่น ในรอบระยะเวลา 5 ปี 3. ร้อยละของครัวเรือนที่มีสมาชิกต้องคดีอาชญากรรม 4. จำนวนคดีอาชญากรรมที่สามารถจับคนร้ายได้
3.2 ความปลอดภัยในทรัพย์สิน	1. ร้อยละของครัวเรือนที่พบกับปัญหาทรัพย์สินถูกลักขโมย หรือทำให้เสียหาย 2. จำนวนคดีลักทรัพย์และทรัพย์สินเสียหาย 3. ร้อยละของคดีลักทรัพย์และทรัพย์สินเสียหายที่สามารถจับผู้กระทำความผิดได้

เมื่อมีการพัฒนา มักจะมีผู้ที่ได้ประโยชน์ และเสียประโยชน์ หากพิจารณา สวัสดิการของสังคมเกิดขึ้นได้เมื่อมีกลุ่มผู้ได้ประโยชน์จากโครงการเพิ่มมากขึ้น และต้องไม่ทำให้ผู้อื่นได้รับผลประโยชน์ลดลง หากผลจากโครงการทำให้บางกลุ่มได้รับผลประโยชน์ลดลง จึงจำเป็นต้องมีสิ่งที่จะต้องชดเชย หรือจัดหาสิ่งทดแทนเพื่อไม่สร้างความเดือดร้อนแก่บุคคลเหล่านั้น เช่นเมื่อ มีโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนัง โดยมีการสร้างเขื่อนปากพนัง แล้วมีกลุ่มชุมชนที่อยู่ตรงกลางของพื้นที่ ที่มีอาชีพทำนาเป็นหลัก ได้รับประโยชน์จากผลพวงของโครงการน้ำที่สามารถมีน้ำจืดไว้ใช้เพื่อทำการการเกษตรอย่างเพียงพอ สามารถแก้ปัญหาน้ำเค็มในฤดูแล้งได้ และได้ทำนาปีละ 2 ครั้ง คือทั้งนาปี และนาปรัง แต่ทั้งนี้เกษตรกรที่อยู่บริเวณริมคลองที่เคยประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน ไม่ได้ครอบครองที่นา ได้รับผลกระทบในเชิงลบ อย่างชัดเจน เนื่องจากเมื่อมีการปิดเขื่อนปากพนัง เป็นการหยุดการไหลเวียนของน้ำตามธรรมชาติ ส่งผลให้น้ำที่เคยไหลเวียนและพัดพาตะกอนที่อยูในคลองสาขาจำนวนมาก ตกตะกอนและเน่าเสีย เกิดภาวะน้ำนิ่ง น้ำเน่า จากการบอกเล่าของชาวบ้านบริเวณริมคลอง เช่น ต.ไสหมาก ต.บ้านใหม่ ต.บางจาก บอกว่า “ทรัพยากรสัตว์น้ำที่เคยมีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ในอดีต

ได้ลดลงทั้งปริมาณและชนิด ซึ่งบางได้สูญพันธุ์ไปเป็นจำนวนมาก และชาวบ้านที่ยึดอาชีพจากป่าจาก ก็ได้รับผลกระทบ เนื่องจากเมื่อน้ำเค็มเข้ามาในพื้นที่ ดันจากสามรถเจริญเติบโตได้ดี เมื่อทำการปิดเขื่อนแล้วดันจาก เสียหายจำนวนมาก ซึ่งกลุ่มชาวบ้านเหล่านี้ ส่วนใหญ่ไม่ได้ถือครองที่ดินเพื่อทำกิน แต่ทำมาหากินจากทรัพยากรธรรมชาติ เมื่อทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายลง ทำให้กลุ่มเหล่านี้ได้รับความเดือดร้อนอย่างมาก ซึ่งไม่รู้ว่าจะทำมาหากินอะไร ในพื้นที่ จนบางครั้งต้องอพยพ ย้ายถิ่นเพื่อหาที่ทำกินใหม่ หรืออาจเป็นแรงงานรับจ้าง รายไม่เพียงพอกับรายจ่าย

ดังนั้นในระบบการบริหารจัดการลุ่มน้ำปากพนัง ให้มีประสิทธิภาพ หรือประชากรในสังคมได้รับสวัสดิการเพิ่มขึ้นตามนโยบายนั้น ต้องทำการส่งเสริมกลุ่มที่ได้รับประโยชน์จากโครงการอยู่แล้วให้ใช้ประโยชน์จากโครงการอย่างมีประสิทธิภาพ และต้องมีระบบการช่วยเหลือกลุ่มที่เสียประโยชน์จากโครงการอย่างจริงจัง เช่นอาจมีการชดเชยทางด้านรายได้ สภาพคุณภาพชีวิต เพื่อสร้างการดำรงชีพใหม่ที่ให้กับกลุ่มมีความรู้สึกนึกคิดว่าเป็น กลุ่มชายขอบที่ไม่ได้รับความสนใจจากผู้วางนโยบาย ทั้งนี้เพื่อจะได้เกิดพลังในการขับเคลื่อน และพัฒนาสังคมให้เข้มแข็งต่อไป

บรรณานุกรม

- กรมชลประทาน. รายงานสรุปโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดนครศรีธรรมราช. 2547.
- คณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ(ก.ป.ร.) รายชื่อหมู่บ้านเป้าหมายการพัฒนาโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. 2542.
- คณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ(ก.ป.ร.) สรุปรายงานประเมินผลโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. 2542.
- นิเวศน์ เลิศคุณากรณ์. อุทกวิทยาประสิทธิกับแนวทางในการบริหารจัดการ.เอกสารเย็บเล่ม.2543.
- ณรงค์ บุญสวยขวัญ. วิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ในแผนพัฒนาฉบับที่ 1-8.รายงานวิจัย.2544.
- พอดา แก่นแก้ว.ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมชุมชนปากพนัง.วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรบัณฑิต. จุฬาลงกรณ์.2528.
- ศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้ วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช. รายงานสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช ครั้งที่ 4. 2529.
- สไว สุทธิพิทักษ์.ปากพนังในอดีต.เอกสารเย็บเล่ม ในประวัติศาสตร์และเศรษฐกิจปากพนัง. คัดลอกจาก แลหลังปากพนังของเรา.2534.
- อัมมร ธุระเจน.ประวัติของชื่อตำบล และหมู่บ้านในเขต อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช. ปริญญานิพนธ์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.2521.

บุคลากรกรม

ตำบลบ้านใหม่ อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช

1. นายสุนาม	แจเรียบ
2. นายมุ้ม	แก้วเต้
3. นายกระจำ	มุสิแดง
4. นายสัญญา	แก้วเต้
5. นายปุ่น	แก้วเต้
6. นายระเบียบ	คงวัดใหม่
7. นายเอียด	เกื้อผุด
8. นายอานันท์	ประทุมทอง
9. นายณัช	แก้ววิจิตร
10. นางเฟื่อง	แก้วเต้

ตำบลชะเมา อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช

1. นายประทีน	แชลิม
2. นายถนอม	เลื่อนลอย
3. นางเขียน	คงปาน
4. นางผัน	สุขแสง
5. นางหนูแสน	มณีโชติ
6. นางอารีย์	บัวสุวรรณ
7. นางประวิน	คงปาน
8. นางวิลัย	เพชรเกลี้ยง
9. นางเขียว	อินทร์ถนอม
10. นายสมหวัง	บัวสุวรรณ
11. นายจำเนียร	คงปาน
12. นายสมเกียรติ	ทองคำ
13. นางบุญมี	คงปาน
14. นายพยัค	สุขจันทร์
15. นายกรรทอง	รักบางบูรณ์
16. นางสาวนุชจรรย์	คงเหล่
17. นายเจริญ	มณีโชติ
18. นายสมภพ	ถาวรทอง
19. นายอนุกุล	สุขจันทร์
20. นายประยงค์	มาลากาญจน์
21. นายสุธรรม	สายเพอ
22. นายบุพพา	ทองประเสริฐ
23. นายห้อง	กาญจน์โรจน์
24. นายเฉลียว	สุขประเสริฐ

25. นายสวาท	เดชะพันธ์
26. นายห้อง	สุขเกิด
27. นายไสว	รัตนภูมิ
28. นายจักรพันธ์	เลขาพันธ์
29. นางกัลด	ถาวรทอง
30. นางสมศรี	สุขจันทร์
31. นายสมพร	สุขทอง
32. ด.ต.อุดม	สุขห่อ

ด. ชะเมา

บ้านม่วง

1. อาคม	พั้วพันธ์
2. อูมาพร	ปานแก้ว
3. ชูศักดิ์	คะเนสม
4. วิโรจน์	สุขเกื้อ
5. สมนึก	เทพสงฆ์
6. สมทรง	เกื้อกิม
7. ประนอม	นาศสุข
8. ปราโมทย์	หวามา
9. ประสิทธิ์	บุญนายก
10. ประยูร	วันทไชย
11. วิศณุ	ระวัง

บ้านบางมูลนาค

1. ผู้ใหญ่ปวง
2. นายมัย
3. ภัคดีไพ
4. อู๊ด สุขเกื้อ
5. ประยศ
6. ณรงค์
7. อาภรณ์
8. พันรินทร์
9. หนูผิว
10. สุวรรณ

ด. บ้านใหม่

ชื่อ – สกุล	อายุ	ตำแหน่ง	ที่อยู่
1. สุนาม แฉะเรียบ	45	อบต.	41 ม.7 ต.บ้านใหม่
2. นายมุมน แก้วเต้	84	ผู้สูงอายุ	18/1 ม.7 ต.บ้านใหม่
3. นายกระจำจ มุสิแดง	75	ผู้สูงอายุ	2/1 ม. 6
4. นายสัญญา แก้วเต้	59	ประชาคม	24/1 ม. 7
5. นายปุ่น แก้วเต้	52	ประชาคม	18/1 ม. 7
6. นายระเบียบ คงวัดใหม่	66	ประชาคม	46 ม. 6
7. นายเอียด เกื้อผุด	63	ประชาคม	10 ม. 7
8. นายอานันท์ ประทุมทอง	56	ประชาคม	39 ม.7
9. นายณัช แก้ววิจิตร	45	ประชมคม	12 ม. 7
10. นางเฟื่อง แก้วเต้	77	ประชาคม	18/1 ม. 7

สมาชิกกลุ่ม คลองแฝ้ว และ เกาะแก

1. นายประทีน	แซ่ลิม	82 ม. 2 ต.ชะเมา
2. นายถนอม	เลื่อนลอย	52 ม. 2 ต.ชะเมา
3. นางเขียน	คงปาน	66 ม. 2 ต.ชะเมา
4. นางผัน	สุขแสง	92 ม. 2 ต.ชะเมา
5. นางหนูแสน	มณีโชติ	88 ม. 2 ต.ชะเมา
6. นางอารีย์	บัวสุวรรณ	81 ม. 2 ต.ชะเมา
7. นางประวิน	คงปาน	61 ม. 2 ต.ชะเมา
8. นางวิไลย	เพชรเกลี้ยง	77 ม. 2 ต.ชะเมา
9. นางเขียว	อินทร์ถนอม	142 ม. 2 ต.ชะเมา
10. นายสมหวัง	บัวสุวรรณ	81 ม. 2 ต.ชะเมา
11. นายจำเนียร	คงปาน	60/1 ม. 2 ต.ชะเมา
12. นายสมเกียรติ	ทองคำ	86 ม. 2 ต.ชะเมา
13. นางบุญมี	คงปาน	73 ม. 2 ต.ชะเมา
14. นายพยัค	สุขจันทร์	73 ม. 2 ต.ชะเมา
15. นายกรทอง	รักบางบูรณ์	57/1 ม. 2 ต.ชะเมา
16. นางสาวนุชจรรย์	คงเหล่	59 ม. 2 ต.ชะเมา
17. นายเจริญ	มณีโชติ	88 ม. 2 ต.ชะเมา อ. ปากพนัง

กลุ่มบางหว้า และ ทวดลุง และ ตันจิว

1. นายสมภพ	ถาวรทอง	88 ม. 1 ต.ชะเมา อ. ปากพนัง
2. นายอนุกุล	สุขจันทร์	89 ม. 1 ต.ชะเมา อ. ปากพนัง
3. นายประยงค์	มาลากาญจน์	50 ม. 1 ต.ชะเมา อ. ปากพนัง
4. นายสุธรรม	สายเพอ	48 ม. 1 ต.ชะเมา อ. ปากพนัง
5. นายบุพพา	ทองประเสริฐ	75/1 ม. 1 ต.ชะเมา อ. ปากพนัง
6. นายห้อง	กาญจน์โรจน์	63 ม. 1 ต.ชะเมา อ. ปากพนัง
7. นายเจสียว	สุขประเสริฐ	54 ม. 1 ต.ชะเมา อ. ปากพนัง
8. นายสวาท	เดชพันธ์	90 ม. 1 ต.ชะเมา อ. ปากพนัง
9. นายห้อง	สุขเกิด	58 ม. 1 ต.ชะเมา อ. ปากพนัง
10. นายไสว	รัตนภูมิ	21 ม. 5 ต.ชะเมา อ. ปากพนัง
11. นายจักรพันธ์	เลขาพันธ์	92/1 ม. 1 ต.ชะเมา อ. ปากพนัง
12. นางกัลด	ถาวรทอง	951 ม. 1 ต.ชะเมา อ. ปากพนัง
13. นางสมศรี	สุขจันทร์	89 ม. 1 ต.ชะเมา อ. ปากพนัง
14. นายสมพร	สุขทอง	9 ม. 5 ต.ชะเมา อ. ปากพนัง
15. ด.ต.อุดม	สุขห่อ	9/1 ม. 2 ต.ชะเมา อ. ปากพนัง

ภาคผนวก

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก. การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง 100 ปี ให้ครอบคลุมมิติต่างๆ ตามกรอบแนวคิดการวิจัย ได้ดังนี้

1. ข้อมูลเบื้องต้น

ปี พ.ศ. 2542 สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (ก.ป.ร.)¹ ได้ทำการประเมินผลโครงการการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ โดยทำการสำรวจ สภาพทั่วไปของชุมชน บริเวณรอบประตูระบายน้ำ ปีการเพาะปลูก 2540/41 เพื่อเป็นข้อมูลเบื้องต้นดังนี้

พื้นที่ถือครองเฉลี่ยของเกษตรกร รอบๆ ปตร.บางไทร บางจาก และเชียรใหญ่ พบว่าเกษตรกรบริเวณ ปตร.บางไทร ส่วนใหญ่มีพื้นที่ถือครอง ระหว่าง 5 - 10 ไร่ จำนวน ร้อยละ 20.6 ปตร. บางจาก ส่วนใหญ่มีพื้นที่ถือครอง ระหว่าง 11 - 15 ไร่ จำนวน ร้อยละ 27.4 และปตร.เชียรใหญ่ส่วนใหญ่มีพื้นที่ถือครอง มากกว่าไร่ จำนวน ร้อยละ 24.0 ดัง ตารางผนวก ก-1 และแผนภูมิที่ 1

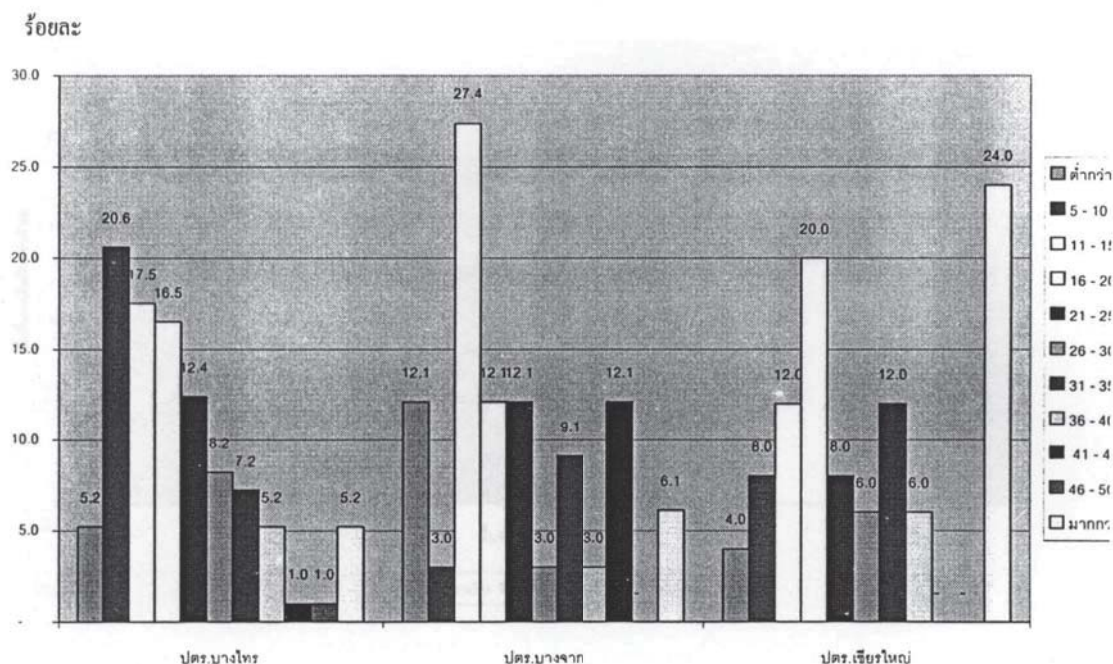
ตารางผนวก ก-1 การถือครองที่ดินของเกษตรกร รอบๆ ปตร.บางไทร บางจาก และเชียรใหญ่

พื้นที่ถือครอง	ปตร.บางไทร (ร้อยละ)	ปตร.บางจาก (ร้อยละ)	ปตร.เชียรใหญ่ (ร้อยละ)
ต่ำกว่า 5 ไร่	5.2	12.1	4.0
5 - 10 ไร่	20.6	3.0	8.0
11 - 15 ไร่	17.5	27.4	12.0
16 - 20 ไร่	16.5	12.1	20.0
21 - 25 ไร่	12.4	12.1	8.0
26 - 30 ไร่	8.2	3.0	6.0
31 - 35 ไร่	7.2	9.1	12.0
36 - 40 ไร่	5.2	3.0	6.0
41 - 45 ไร่	1.0	12.1	-
46 - 50 ไร่	1.0	-	-
มากกว่า 50 ไร่	5.2	6.1	24.0
รวม	100.0	100.0	100.0

ที่มา : ปรับปรุงจากรายงานประเมินผลโครงการการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2542

¹ รายงานประเมินผลโครงการการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2542

แผนภูมิที่ 1 การถือถือครองที่ดินของเกษตรกร รอบๆ ปตร.บางไทร บางจาก และเขียร์ใหญ่

2. พื้นที่นาถือครองเฉลี่ย (ไร่ต่อครัวเรือน) และผลผลิตข้าวเฉลี่ย (กิโลกรัมต่อไร่)

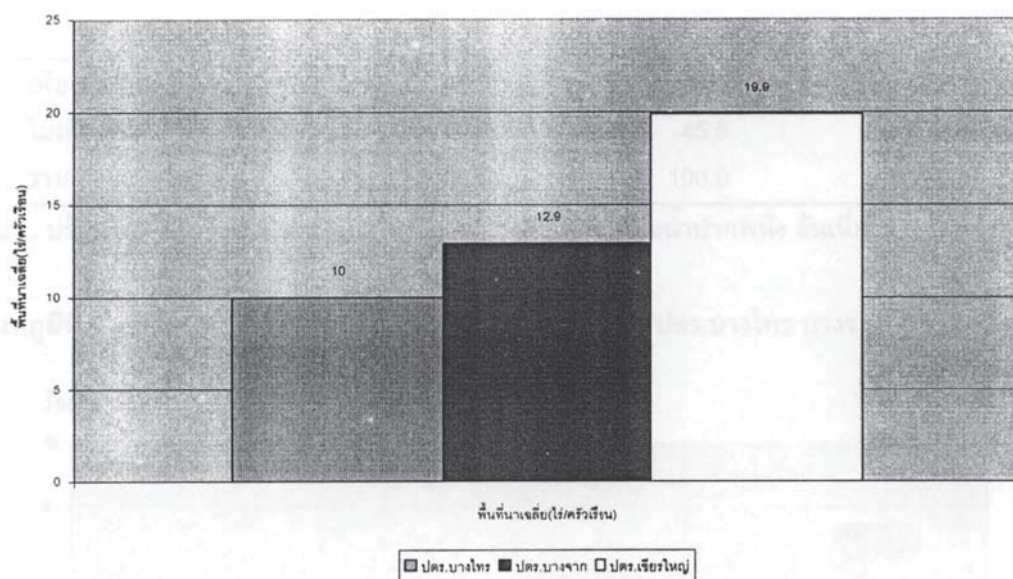
พื้นที่นาถือครองเฉลี่ย ของเกษตรกร รอบๆ ปตร.บางไทร บางจาก และเขียร์ใหญ่ พบว่าเกษตรกรบริเวณ ปตร.เขียร์ใหญ่ มีถือครองพื้นที่นาเฉลี่ยมากที่สุด รองลงมา ได้แก่ ปตร.บางจาก และปตร.บางไทร เท่ากับ 19.9 12.9 และ 10.0 ไร่ต่อครัวเรือน ตามลำดับ ส่วนผลผลิตข้าวเฉลี่ย บริเวณ ปตร.บางไทร มีผลผลิตข้าวเฉลี่ย มากที่สุด รองลงมา ได้แก่ ปตร.บางจาก และปตร.เขียร์ใหญ่ เท่ากับ 35.4 31.1 และ 21.1 กิโลกรัมต่อไร่ ตามลำดับ ดังตารางผนวก ก- 2 และแผนภูมิที่ 2 และ 3

ตารางผนวก ก- 2 พื้นที่นาและผลผลิตข้าวเฉลี่ยเกษตรกร รอบๆ ปตร.บางไทร บางจาก และเขียร์ใหญ่

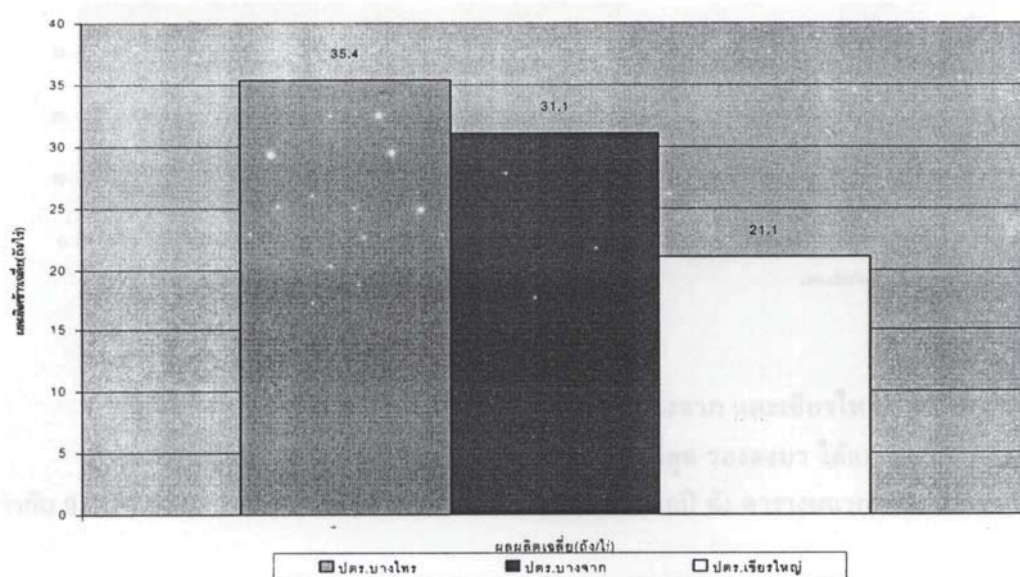
รายการ	ปตร.บางไทร	ปตร.บางจาก	ปตร.เขียร์ใหญ่
พื้นที่นาเฉลี่ย(ไร่/ครัวเรือน)	10.0	12.9	19.9
ผลผลิตเฉลี่ย(กิโลกรัม/ไร่)	35.4	31.1	21.1

ที่มา : ปรับปรุงจากรายงานประเมินผลโครงการการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2542

แผนภูมิที่ 2 พื้นที่นาของเกษตรกร รอบๆ ปตร.บางไทร บางจาก และเขียร์ใหญ่

แผนภูมิที่ 3 ผลผลิตข้าวเฉลี่ยของเกษตรกร รอบๆ ปตร.บางไทร บางจาก และเขียร์ใหญ่

3. ความเพียงพอในการใช้น้ำของเกษตรกร

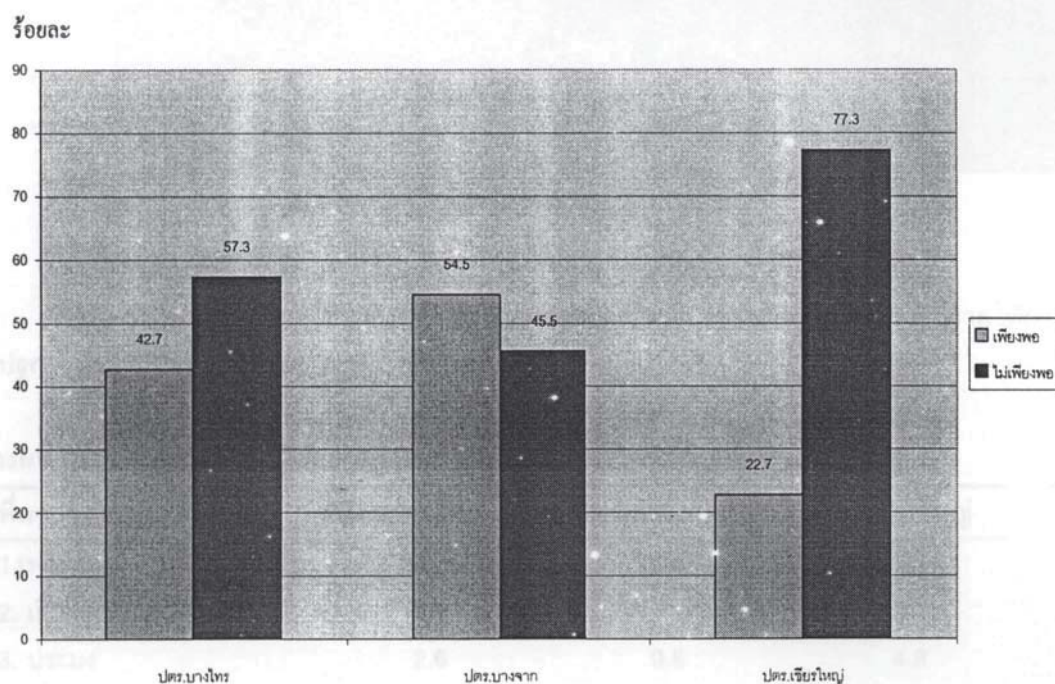
เกษตรกรส่วนใหญ่ บริเวณ ปตร. เขียร์ใหญ่ ไม่เพียงพอในการใช้น้ำ รองลงมา ได้แก่ ปตร.บางไทร และปตร.บางจาก คิดเป็น ร้อยละ 77.3 57.3 และ 45.5 ตามลำดับ ดังตารางที่ 3 และแผนภูมิที่ 4

ตารางผนวก ก- 3 แสดงความพึงพอใจในการใช้น้ำของเกษตรกรรอบๆ ปตร.บางไทร บางจาก และเขียร์ใหญ่

ความพึงพอใจในการใช้น้ำ (ร้อยละ)	ปตร.บางไทร	ปตร.บางจาก	ปตร.เขียร์ใหญ่
พึงพอใจ	42.7	54.5	22.7
ไม่พึงพอใจ	57.3	45.5	77.3
รวม	100.0	100.0	100.0

ที่มา : ปรับปรุงจากรายงานประเมินผลโครงการการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2542

แผนภูมิที่ 4 แสดงความพึงพอใจในการใช้น้ำของเกษตรกรรอบๆ ปตร.บางไทร บางจาก และเขียร์ใหญ่

4. รายได้เฉลี่ยของเกษตรกรรอบๆ ปตร.บางไทร บางจาก และเขียร์ใหญ่

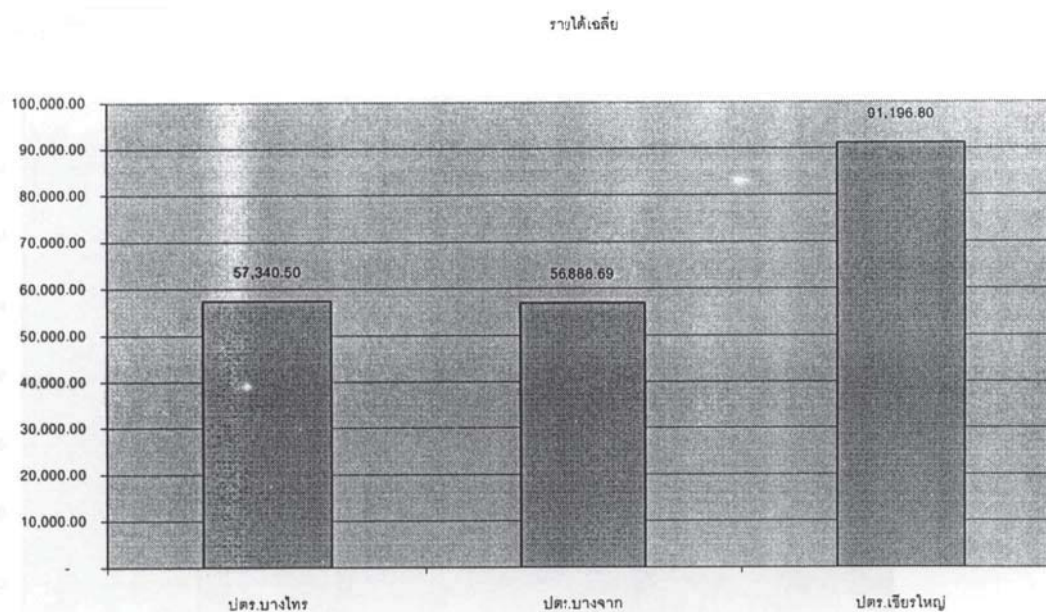
เกษตรกรบริเวณ ปตร. เขียร์ใหญ่ มีรายได้เฉลี่ยสูงที่สุด รองลงมา ได้แก่ ปตร.บางไทร และบางจาก เท่ากับ 91,196.80 57,340.50 และ 56,888.69 บาทต่อครัวเรือนต่อปี ดัง ตารางผนวก ก- 4 และแผนภูมิที่ 5

ตารางผนวก ก- 4 รายได้เฉลี่ยของเกษตรกรรอบๆ ปตร.บางไทร บางจาก และเขียร์ใหญ่

รายการ	ปตร.บางไทร	ปตร.บางจาก	ปตร.เขียร์ใหญ่
รายได้เฉลี่ย (บาท/ครัวเรือน/ปี)	57,340.50	56,888.69	91,196.80

ที่มา : ปรับปรุงจากรายงานประเมินผลโครงการการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2542

แผนภูมิที่ 5 รายได้เฉลี่ยของเกษตรกรรอบๆ ปตร.บางไทร บางจาก และเขียร์ใหญ่

ส่วนใหญ่เกษตรกรมีรายได้มาจากการรับจ้าง ยกเว้น ปตร. บางจาก ที่เกษตรกรมีรายได้มาจากการเพาะปลูก ร้อยละ 76 ดัง ตารางผนวก ก- 5 และแผนภูมิที่ 6

ตารางผนวก ก- 5 ที่มาของรายได้ของเกษตรกรรอบๆ ปตร.บางไทร บางจาก และเขียร์ใหญ่

ที่มาของรายได้ (ร้อยละ)	ปตร.บางไทร	ปตร.บางจาก	ปตร.เขียร์ใหญ่
1.เพาะปลูก	25.3	76.6	25.2
2. เลี้ยงกุ้ง	4.0	-	18.7
3. ประมง	2.6	0.8	4.8
4. เลี้ยงสัตว์	1.9	1.1	6.7
5. ค้าขาย	6.3	7.0	2.2
6.รับจ้าง	38.6	6.8	24.0
7.อุตสาหกรรมครัวเรือน	1.6	0.1	0.3
8. รายได้อื่นๆ	19.7	7.6	18.1
รวม	100.0	100.0	100.0

ที่มา : ปรับปรุงจากรายงานประเมินผลโครงการการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2542

ตารางผนวก ก- 6 ปฏิทินการทำงานในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง(ต่อ)

กิจกรรม	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	หมายเหตุ
เขียร์ใหญ่ ข้าวนาปี						ปลูก				ช่วงเจริญเติบโต			
ข้าวนาปรัง	เก็บเกี่ยว				ปลูก	ช่วงเจริญเติบโต		เก็บเกี่ยว					

ที่มา : บริษัทฟอลคอนซัลแตนท์ จำกัด, บริษัทเซาท์อีสเอเชียเทคโนโลยี จำกัด และบริษัทครีเอทีฟ เทคโนโลยี จำกัด

ภาคผนวก ข ลักษณะทั่วไปของตำบลที่ศึกษา

1. ตำบลท่าเรือ

ประวัติความเป็นมา

ตำบลท่าเรือในอดีตมีการคมนาคมและการค้าขายทางเรือ พ่อค้าส่วนใหญ่จะมาจอดเรือท่ามาค้าขายที่ปากพ่องและตำบลท่าเรือ เมื่อตั้งขึ้นเป็นตำบลจึงเรียกกันว่า "ตำบลท่าเรือ" ตำบลท่าเรืออยู่ในเขตการปกครองของอำเภอเมือง มีจำนวนหมู่บ้านทั้งสิ้น 16 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ 1 บ้านทุ่งแก้ว หมู่ 2 บ้านพังสิงห์ หมู่ 3 บ้านจันทุน หมู่ 4 บ้านแคสูง หมู่ 5 บ้านหม่น หมู่ 6 บ้านชะเมา หมู่ 7 บ้านวัดโดน หมู่ 8 บ้านเกียกกาย หมู่ 9 บ้านไม้เสียบ หมู่ 10 บ้านมะม่วงงาม หมู่ 11 บ้านท่าเรือ หมู่ 12 บ้านหนองหนอน หมู่ 13 บ้านท้าวราช หมู่ 14 บ้านจันทุนใต้ หมู่ 15 บ้านหม่น และหมู่ 16 บ้านแคสูง

สภาพทั่วไปของตำบล

พื้นที่ส่วนใหญ่จะเป็นที่ราบลุ่ม ซึ่งเหมาะสำหรับการประกอบอาชีพการทำนา

จำนวนประชากร

ตำบลนี้มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 20,085 คน เป็นเพศชาย 10,015 คน และเป็นเพศหญิง 10,060 คน

ข้อมูลอาชีพของตำบล

อาชีพหลัก คือ การทำนา และนอกจากนี้ก็ยังมีการประกอบอาชีพเสริม คือ การผลิตภัณฑกระเป๋าย่านลิเภา

เส้นทางการคมนาคม การเดินทางเข้าสู่ตำบล

ถ้าหากเดินทางจากกรุงเทพฯ โดยใช้ทางหลวงหมายเลข 35 (สายธนบุรี-ปากท่อ) แยกเข้าสู่ทางหลวงหมายเลข 4 หรือจะใช้ทางหลวง หมายเลข 4 ผ่านเพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์จนถึงชุมพร หลังจากนั้นก็เปลี่ยนมาใช้เส้นทางหลวงหมายเลข 41 ผ่านอำเภอทุ่งสง อำเภอร่อนพิบูลย์ จนถึงนครศรีธรรมราช แต่ถ้าหากเดินทางจากกรุงเทพฯ แต่ใช้ทางหลวงหมายเลข 4 ก็จะมีผ่าน จ.นครปฐม จ.เพชรบุรี จ.ประจวบคีรีขันธ์ จนถึงอำเภอท่าฉาง จังหวัดชุมพร หลังจากนั้นเดินทางเข้าสู่จังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยใช้เส้นทางหลวงหมายเลข 401 เลียบชายฝั่งทะเลไปจนถึงนครศรีธรรมราช ตำบลท่าเรือจะอยู่ห่างจากอำเภอเมืองไปประมาณ 10 กิโลเมตร

สภาพพื้นที่และระบบสาธารณูปโภค

ปัจจุบันนี้ตำบลท่าเรือมีระบบสาธารณูปโภคครบทุกหมู่บ้าน

ข้อมูลชุมชนและกลุ่มประชาชนของตำบล

ตำบลท่าเรือได้มีการรวมกลุ่มกันและจัดตั้งเป็นกลุ่มต่าง ๆ ขึ้นมา ดังนี้

1. กลุ่มสตรีสหกรณ์การเกษตรเมืองนครศรีธรรมราช ตั้งอยู่ เลขที่ 33 หมู่ 16 บ้านแคสูง ถนนนครศรีฯ-หัวไทร ตำบลท่าเรือ อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช 80290 มีผู้ชุมชนและกลุ่ม คือ นางวิน มั่นสุรางค์ และสามารถติดต่อได้ที่เบอร์โทร : 075-670097

2. กลุ่มหัตถกรรมบ้านนครศรีธรรมราช ตั้งอยู่ที่ วัดหม่น หมู่ 5 บ้านหม่น ถ. นครสงขลา ต.ท่าเรือ อ. เมือง จ.นครศรีธรรมราช 80000 มีผู้นำชุมชนและกลุ่ม คือ นางจรรวรณ์ บุญซึก และสามารถติดต่อได้ที่เบอร์โทร : 075-670354, 342660

ข้อมูลธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อมที่น่าสนใจของตำบล

ธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อมที่น่าสนใจของตำบลท่าเรือ คือ จักสานย่านลิเภาเมืองนครศรีธรรมราช จัดเป็นธุรกิจประเภท ธุรกิจขนาดเล็ก (SSEs) ตั้งที่ หมู่ 5 ต.ท่าเรือ อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช เบอร์โทรติดต่อ 075-670354,342660 เป็นธุรกิจที่ทำการผลิตภัณฑีย่านลิเภา ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์ของเมืองนครศรีธรรมราช โดย ย่านลิเภาจะมีลักษณะเป็นเถาวัลย์ มีลำต้นที่มีความเหนียว และจะพบในภาคใต้ของไทย ย่านลิเภาที่พบในภาคใต้ของไทยจะมี 3 ชนิด คือ ย่านลิเภาเขา ย่านพองหยอง และย่านลิเภาใหญ่ การจักสานย่านลิเภาเมืองนครศรีธรรมราชเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีความประณีตและมีฝีมือที่ละเอียดมากจนได้รับรางวัลชนะเลิศการประกวด ย่านลิเภาในนามประเพณีประจำจังหวัด และผลิตภัณฑ์จากย่านลิเภานอกจากจะมีการจำหน่ายภายในประเทศแล้วยังมีการส่งไปจำหน่ายยังตลาดต่างประเทศ อีกด้วย

2. ตำบลชะเมา

ประวัติความเป็นมา

ตำบลชะเมา เดิมเป็นส่วนหนึ่งของตำบลดอนตรอ โดยขึ้นอยู่กับอำเภopakพนัง และต่อมาได้มีการแบ่งแยกเขตการปกครองจากอำเภopakพนัง แยกเป็นกิ่งอำเภอเชียรใหญ่ พร้อมทั้งแยกตำบลดอนตรอออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่หนึ่ง จะเป็นตำบลดอนตรอ ซึ่งอยู่ในเขตการปกครองของกิ่งอำเภอเชียรใหญ่ และส่วนที่สองจะเป็นตำบลชะเมา ซึ่งอยู่ในเขตการปกครองของอำเภopakพนัง โดยมีการใช้คลองชะเมาเป็นชื่อตำบล เรียกว่า "ตำบลชะเมา" มาจนถึงปัจจุบันนี้ ตำบลชะเมาแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 7 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ 1 บ้านทวดลุง หมู่ 2 บ้านวัดลาว หมู่ 3 บ้านม่วง หมู่ 4 บ้านปากเนตร หมู่ 5 บ้านตันจั่ว หมู่ 6 บ้านบางมะพร้าว และหมู่ 7 บ้านบางมูลนาก

สภาพทั่วไปของตำบล

สภาพพื้นที่เป็นที่ราบลุ่ม มีฝนตกชุกตลอดปี ในฤดูฝนจะมีน้ำท่วมขัง

จำนวนประชากร

ตำบลนี้มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 2,769 คน เป็นเพศชาย 1,344 คน และเป็นเพศหญิง 1,425 คน

ข้อมูลอาชีพของตำบล

ตำบลชะเมามีการทำนาเป็นอาชีพหลัก และนอกจากนี้ก็ยังมีการทำสวนเป็นอาชีพเสริมด้วยเช่นกัน

เส้นทางการคมนาคม การเดินทางเข้าสู่ตำบล

ตำบลชะเมาจะอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภopakพนังปากพนัง 23 กม. โดยจะมีถนนลาดยางสายหลัก 1 สาย คือ ถนนสายบ้านปากเนตร - ทางพูน และมีถนนซอยซึ่งมีลักษณะเป็นถนน คสล. หินคลุก ลูกวิ่ง ครอบคลุมทั่วทั้งตำบล ชะเมา

สภาพพื้นที่และระบบสาธารณูปโภค

ด้านระบบสาธารณูปโภคของตำบลชะเมาน์ยังมีระบบสาธารณูปโภคไม่ครบทุกครัวเรือน

ข้อมูลชุมชนและกลุ่มประชาชนของตำบล

ตำบลชะเมาน์ได้มีการรวมกลุ่มกันและจัดตั้งเป็นกลุ่ม คือ กลุ่มทำผลิตภัณฑ์จากสมุนไพร ตั้งอยู่ที่ เลขที่ 54 หมู่ 5 บ้านต้นจั่ว ต.ชะเมา อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช 80330 และมีผู้นำชุมชนและกลุ่ม คือ นายบรรยง นันทโรจนพร และสามารถติดต่อได้ที่เบอร์โทรศัพท์ : 01 892-3846

ข้อมูลผลิตภัณฑ์ที่น่าสนใจของตำบล

ผลิตภัณฑ์ที่น่าสนใจของตำบลชะเมาน์ คือ การผลิตภัณฑ์ น้ำมันโวล่าไธล์ เป็นผลิตภัณฑ์ที่ใช้แก่น้ำมันแก่เชื้อราซึ่งเป็นสาเหตุของโรคกลากเกลื้อน และเชื้อราที่เล็บมือเล็บเท้า และนอกจากนี้ยังสามารถแก้อาการคันบนหนังศีรษะ ขจัดรังแคเรื้อรังบนหนังศีรษะ และแก้ผมร่วงได้อีกด้วย โดยมีวัตถุดิบที่ใช้ในการทำน้ำมันโวล่าไธล์ ได้แก่ น้ำมันโวล่าไธน์ และผิวมะนาวพันธุ์พิมพ์พร และมีการบวนการผลิต คือ ใช้น้ำมันดอกทานตะวันเป็นตัวตั้ง และใช้โอความร้อนเป็นตัวดันตามกรรมวิธีโบราณแบบจีน โดยผลิตภัณฑ์ น้ำมันโวล่าไธล์ มีการจัดจำหน่ายโดยกลุ่มทำการผลิตภัณฑ์จากสมุนไพร ตั้งอยู่ที่ เลขที่ 54 หมู่ 5 บ้านต้นจั่ว ต.ชะเมา อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช 80330 โดยสามารถติดต่อที่ นายบรรยง นันทโรจนพร เบอร์โทรศัพท์ติดต่อ : 01 892-3846

3. ตำบลเกาะทวด

ประวัติความเป็นมา

ตำบลเกาะทวด เดิมมีสภาพที่มีลำคลองล้อมรอบ และมีลักษณะเป็นป่ากร้าง และได้มีผู้ขายแก่คนหนึ่งบุกเบิกเข้ามาอยู่อาศัย และทำมาหากินบริเวณนี้จนมีลูกหลาน และคนในหมู่บ้านจึงเรียกผู้ขายคนนั้นว่า "ทวด" ในเวลาต่อมาจึงได้เรียกตำบลนี้ว่า "ตำบลเกาะทวด" มาจนถึงปัจจุบันนี้ ตำบลเกาะทวดแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 8 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ 1 บ้านบางบุชา หมู่ 2 บ้านปากคลอง หมู่ 3 บ้านเกาะทวด หมู่ 4 บ้านหม้อ หมู่ 5 บ้านวัดโบสถ์ หมู่ 6 บ้านเกาะจาก หมู่ 7 บ้านหัวสน และหมู่ 8 บ้านหนองกึกซง

สภาพทั่วไปของตำบล

ตำบลเกาะทวดมีเนื้อที่ทั้งหมด 51.38 ตร.กม. สภาพพื้นที่มีลักษณะเป็นที่ราบ และมีลำน้ำธรรมชาติที่สำคัญ คือ คลองเกาะจาก คลองหม้อ และคลองเกาะน้อย

จำนวนประชากร

ตำบลเกาะทวดจำนวนประชากรทั้งสิ้น 6,653 คน โดยเป็นเพศชาย 3,266 คน และเป็นเพศหญิง 3,387 คน

ข้อมูลอาชีพของตำบล

ประชาชนในตำบลชะเมาน์จะมีการประกอบอาชีพทำนา เป็นอาชีพหลัก และนอกจากนี้ยังมีการทำไร่นาสวนผสมเป็นอาชีพเสริมอีกด้วย

เส้นทางการคมนาคม การเดินทางเข้าสู่ตำบล

ถ้ามีการเดินทางเข้าสู่ตำบลเกาะทวดโดยใช้เส้นทางถนน รพช. สายบางจาก - สระกำแพง โดยระยะทางจากอำเภอ 18 กม. และนอกจากนี้ยังสามารถใช้เส้นทางถนนสายบางบุชา – เกาะทวด ก็สามารถที่จะเข้าสู่ตำบลเกาะทวดได้อีกทางหนึ่ง

สภาพพื้นที่และระบบสาธารณูปโภค

พื้นที่บริเวณตำบลเกาะทวดมีไฟฟ้าใช้ครบทุกหมู่บ้าน มีประปาใช้ในหมู่ 1 และหมู่ 3 และโทรศัพท์สาธารณะมีใช้ในหมู่ 1 หมู่ 6 และหมู่ 4

4. ตำบลคลองกระปือ

ประวัติความเป็นมา

กระทรวงมหาดไทยได้ประกาศยกฐานะสภาตำบลคลองกระปือ เป็นองค์การบริหารส่วนตำบลคลองกระปือ โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา ฉบับทั่วไป เล่ม 113 ตอน 9 ง. ลงวันที่ 30 มกราคม 2539 มีผลบังคับวันที่ 30 มีนาคม 2539 ปัจจุบัน อบต.คลองกระปือ เป็น อบต. ชั้น 5 มีอาณาเขตครอบคลุมพื้นที่ทั้งตำบลคลองกระปือ ประกอบด้วย 12 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านงาม บ้านนางาม บ้านนางาม บ้านตรงบน บ้านเกาะพุด บ้านหัวไทร บ้านเสม็ดเอน บ้านคลองสุขุม บ้านบางสระ บ้านบางอิฐ บ้านปากโอ บ้านคลองน้อย

สภาพทั่วไปของตำบล

ตำบลคลองกระปือตั้งอยู่ในเขตอำเภอปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช ระยะห่างจากอำเภอปากพนัง 10 กิโลเมตร และห่างจากตัวจังหวัดนครศรีธรรมราชระยะทาง 20 กิโลเมตร พื้นที่โดยทั่วไปเป็นที่ราบลุ่ม เหมาะแก่การทำนา และเพาะปลูก

จำนวนประชากร

ตำบลคลองกระปือมีประชากรทั้งหมด 5,761 คน โดยเป็นเพศชาย 2,813 คน และเป็นเพศหญิง 2,948 คน

ข้อมูลอาชีพของตำบล

ประชาชนในตำบลคลองกระปือจะมีการประกอบอาชีพเกษตรกรรม เป็นอาชีพหลัก และนอกจากนี้ยังมีการค้าขายเป็นอาชีพเสริมอีกด้วย

เส้นทางการคมนาคม การเดินทางเข้าสู่ตำบล

การเดินทางมายังตำบลคลองกระปือสามารถใช้ทางหลวงหมายเลข 4013 จากตัวจังหวัดได้

ข้อมูลชุมชนและกลุ่มประชาชนของตำบล

ตำบลชะเมาได้มีการรวมกลุ่มกันและจัดตั้งเป็นกลุ่มขึ้นมา คือ กลุ่มทำขนมบ้านบางอิฐ ตั้งอยู่ที่ เลขที่ 1/1 หมู่ 10 บ้านบางอิฐ ต.คลองกระปือ อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช 80140 และมีผู้นำชุมชน คือ นายจรัส ชุมณี เบอร์โทรศัพท์ติดต่อ : 075-517048

ข้อมูลผลิตภัณฑ์ที่น่าสนใจของตำบล

ตำบลคลองกระป้อมมีผลิตภัณฑ์ที่น่าสนใจ คือ ขนมขี้มอด ซึ่งเป็นขนมพื้นบ้านและมีที่ตำบลคลองกระป้อมเท่านั้น ที่อื่นจะไม่มีมีการทำการผลิต ขนมขี้มอดเป็นขนมที่รับประทานง่าย และมี ย่อย. รับประทานคุณภาพ โดยมีขั้นตอนในการทำ คือ นำข้าวเจ้ามาคั่วให้แห้งจนลูกเกรียม แล้วนำมาบด เมื่อทำการบดเสร็จนำมาผสมกับมะพร้าวที่ขูดและคั่วจนแห้ง ผสมน้ำตาลและเกลือเล็กน้อย ผสมให้เข้ากัน เป็นการเสร็จขั้นตอนการผลิตสามารถบรรจุหีบห่อหรือรับประทานได้ ขนมขี้มอดทำโดย กลุ่มทำขนมบ้านบางอิฐ ตั้งอยู่ที่ เลขที่ 1/1 หมู่10 บ้านบางอิฐ ต.คลองกระป้อม อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช 80140

5. ตำบลบ้านใหม่

ประวัติความเป็นมา

ตำบลบ้านใหม่ เดิมพื้นที่มีลักษณะเป็นป่ากร้างไม่มีประชาชนอาศัยอยู่ เพราะประชาชนจะอาศัยอยู่บ้านเกาะจันทร์ ตำบลปากแพรก ซึ่งอยู่คนละฝั่งคลองกัน แต่ในเวลาต่อมาประชาชนได้ย้ายบ้านเรือนไปทำมาหากินยังฝั่งตรงข้าม จึงได้ตั้งชื่อใหม่ว่า "ตำบลบ้านใหม่" มาจนถึงปัจจุบันนี้ ตำบลบ้านใหม่แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 8 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ 1 บ้านปากคลอง หมู่ 2 บ้านเกาะรัง หมู่ 3 บ้านบางไทรนนท์ หมู่ 4 บ้านบางคุระ หมู่ 5 บ้านบางคุระ หมู่ 6 บ้านบางไผ่ หมู่ 7 บ้านบางเหน็บ และหมู่ 8 บ้านใหม่

สภาพทั่วไปของตำบล

ตำบลบ้านใหม่สภาพพื้นที่เป็นที่ราบลุ่ม จึงเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การทำนาและการเกษตร

จำนวนประชากร

ตำบลบ้านใหม่มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 2,922 คน โดยเป็นเพศชาย 1,479 คน และเป็นเพศหญิง 1,443 คน

ข้อมูลอาชีพของตำบล

ประชาชนในตำบลบ้านใหม่จะมีการประกอบอาชีพทำนา เป็นอาชีพหลัก

เส้นทางการคมนาคม การเดินทางเข้าสู่ตำบล

การเดินทางเข้าสู่ตำบลบ้านใหม่สามารถเดินทางได้ 2 เส้นทางได้ คือ การเดินทางโดยใช้ถนนสายปากพนัง - เขียวใหญ่ แยกเข้าตำบลบ้านใหม่ทางประตูน้ำ ประมาณ 12 กม. และการเดินทางโดยใช้ถนนสายปากพนัง - นครศรีธรรมราช แยกเข้าตำบลบ้านใหม่ทางบ้านบางสระ ประมาณ 17 กม.

สภาพพื้นที่และระบบสาธารณูปโภค

พื้นที่บริเวณตำบลบ้านใหม่มีไฟฟ้าใช้ครบทุกครัวเรือน มีประปาหมู่บ้าน 2 หมู่บ้าน และมีโทรศัพท์สาธารณะ 3 แห่ง

ข้อมูลชุมชนและกลุ่มประชาชนของตำบล

ตำบลบ้านใหม่ได้มีการรวมกลุ่มกันและจัดตั้งเป็นกลุ่มขึ้นมา คือ กลุ่มทำพริกป่น ตั้งอยู่ที่ ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีทางการเกษตร หมู่ 4 บ้านบางคุระ ต.บ้านใหม่ อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช 80140 และมีผู้นำชุมชนและกลุ่ม คือ นายธรรมรงค์ ขวัญศรี เบอร์โทรศัพท์ติดต่อ :075-517048 (นายกวี)

ข้อมูลผลิตภัณฑ์ที่น่าสนใจของตำบล

ตำบลบ้านใหม่มีผลิตภัณฑ์ที่น่าสนใจ คือ ผลิตภัณฑ์ พริกป่น ซึ่งทำมาจากพริกสดจากธรรมชาติ เหมาะสำหรับการปรุงอาหาร

6. ตำบลป่าระกำ

ประวัติความเป็นมา

ตำบลป่าระกำ เดิมพื้นที่ป่าระกำจะมีลักษณะเป็นป่าโปร่ง มีต้นไม้ใหญ่น้อยขึ้นอยู่ทั่วไป และมีหมู่บ้านหนึ่งมีลักษณะคล้ายอ้อยขึ้นอยู่ทั่วไป ชาวบ้านเรียกว่า "ตันระกำ" และต่อมาราษฎรมาอาศัยอยู่บริเวณนี้มากขึ้น และได้จัดตั้งเป็นหมู่บ้านและตำบล ชาวบ้านจึงเรียกสถานที่แห่งนี้ตามชื่อตันระกำ เรียกตำบลนี้ว่า "ตำบลป่าระกำ" มาจนถึงปัจจุบันนี้ ตำบลป่าระกำมีจำนวนหมู่บ้านทั้งสิ้น 11 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ 1 บ้านดอนสำราญ หมู่ 2 บ้านบางสุขขี หมู่ 3 บ้านหัวป่าขลุ หมู่ 4 บ้านป่าระกำ หมู่ 5 บ้านโนไร่ หมู่ 6 บ้านป่าระกำ หมู่ 7 บ้านหนองดี หมู่ 8 บ้านหัวทองหลาง หมู่ 9 บ้านบางสิบบาท หมู่ 10 บ้านหัวลำพู และหมู่ 11 บ้านหมอก

สภาพทั่วไปของตำบล

สภาพพื้นที่โดยทั่วไปเป็นที่ราบ พื้นที่ลาดเทจากทางทิศตะวันตกไปยังทิศตะวันออก มีคลองธรรมชาติที่สำคัญ ได้แก่ คลองบางไทร และคลองป่าระกำไหลผ่าน

จำนวนประชากร

ตำบลป่าระกำมีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 4,580 คน โดยเป็นเพศชาย 2,206 คน และเป็นเพศหญิง 2,374 คน

ข้อมูลอาชีพของตำบล

ประชาชนในตำบลป่าระกำจะมีการประกอบอาชีพทำนา เป็นอาชีพหลัก

เส้นทางการคมนาคม การเดินทางเข้าสู่ตำบล

การเดินทางเข้าสู่ตำบลป่าระกำ ผ่านเส้นทางสายนครศรีธรรมราช - ปากพนัง ทางแยก กม.ที่ 10 เข้าเส้นทางวัดบางบุชา - ป่าระกำ ระยะทางประมาณ 12 กม.

สภาพพื้นที่และระบบสาธารณูปโภค

พื้นที่บริเวณตำบลป่าระกำ มีไฟฟ้าใช้ครบทุกครัวเรือน และมีโทรศัพท์สาธารณะ 3 ตู้

ข้อมูลชุมชนและกลุ่มประชาชนของตำบล

ตำบลป่าระกำได้มีการรวมกลุ่มกันและจัดตั้งเป็นกลุ่มขึ้นมา คือ กลุ่มสตรีทำขนมกาละแมและพริกป่น ตั้งอยู่ที่ เลขที่ 42 หมู่ 6 บ้านป่าระกำ ต.ป่าระกำ อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช 80140 และมีผู้นำชุมชนและกลุ่มคือนางพิน สุขเกื้อ เบอร์โทรศัพท์ติดต่อ : 01 415-4577

ข้อมูลผลิตภัณฑ์ที่น่าสนใจของตำบล

ตำบลป่าระกำ มีผลิตภัณฑ์ที่น่าสนใจของตำบล คือ ผลิตภัณฑ์ พริกป่น ผลิตจากพริกชี้แห้ง มีคุณภาพดี รสชาติเผ็ด อร่อย สะอาด กลิ่นหอม ถูกหลักอนามัย สามารถเก็บไว้ได้นาน โดยมีขั้นตอนการทำ คือ นำพริกแห้ง

มาคั่วแล้วนำมาบด และนอกจากนี้ยังมี ผลิตภัณฑ์ ขนมหาละแม โดยผลิตจากแป้งข้าวเจ้าและแป้งข้าวเหนียว มีรสชาติอร่อย หวาน มัน สะอาด ถูกหลักอนามัย นำแป้งข้าวเหนียว แป้งข้าวเจ้า น้ำตาลทราย และกะทิมาผสมกันนำไปกวนในกะทะประมาณ 4 ชม. แล้วเทใส่ถาด ตั้งไว้ให้เย็น แล้วนำมาบรรจุภัณฑ์จำหน่าย

7. ตำบลเชียรใหญ่

ประวัติความเป็นมา

ตำบลเชียรใหญ่เป็นตำบลเก่าแก่ตำบลหนึ่งของอำเภอเชียรใหญ่ ประชาชนทั่วไปในตำบลและใกล้เคียง นับถือศาสนาพุทธ ตั้งอยู่ในเขตการปกครองของอำเภอเชียรใหญ่ประกอบไปด้วย 10 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านคอนโพธิ์ บ้านบางพระ บ้านปากเชียร บ้านหัวป่า บ้านเชียรใหญ่ บ้านหนองดีเล บ้านบางจันทร์ บ้านบางเลียบ บ้านเขาแก้ว วิเชียร บ้านคลองแดน กระทรวงมหาดไทยได้ประกาศยกฐานะจากสภาตำบลเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลเชียรใหญ่ เมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม 2540 ซึ่งปัจจุบัน เป็นอบต. ชั้น 5

สภาพทั่วไปของตำบล

พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม และที่ราบทั่วไปเหมาะแก่การทำนา มีเนื้อที่ทั้งหมด 27.47 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 16,904 ไร่

จำนวนประชากร

ตำบลเชียรใหญ่มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 2,823 คน โดยเป็นเพศชาย 1,401 คน และเป็นเพศหญิง 1,422 คน

ข้อมูลอาชีพของตำบล

ประชาชนในตำบลเชียรใหญ่จะมีการประกอบอาชีพทำนา เป็นอาชีพหลักและนอกจากนี้ยังมีการทำไร่ นา สวนผสม ค้าขาย เลี้ยงสัตว์ และเลี้ยงปลา เป็นอาชีพเสริม

เส้นทางคมนาคม การเดินทางเข้าสู่ตำบล

จากตัวเมืองนครศรีธรรมราชสามารถใช้เส้นทางสายนครศรีธรรมราช-สงขลา ถนนสายดังกล่าวตัดผ่านพื้นที่ตำบล ซึ่งอยู่ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 48 กิโลเมตร

สภาพพื้นที่และระบบสาธารณูปโภค

บางพื้นที่ของตำบลเชียรใหญ่ไม่มีไฟฟ้าใช้เนื่องจากการขยายไม่ทั่วถึง และมีการจัดตั้งบ้านเรือนใหม่ ระบบประปา มี 2 หมู่บ้าน คือ หมู่ 1 และหมู่ 9 และส่วนใหญ่ใช้น้ำบาดาล และโทรศัพท์มีไม่ทั่วถึง และอื่นๆ อยู่ระหว่างการดำเนินการ

ข้อมูลชุมชนและกลุ่มประชาชนของตำบล

ตำบลป่าระกำได้มีการรวมกลุ่มกันและจัดตั้งเป็นกลุ่มขึ้นมา คือ กลุ่มข้าวซ้อมมือ ตั้งอยู่ที่ หมู่ 9 ต.เชียรใหญ่ อ.เชียรใหญ่ จ.นครศรีธรรมราช 80190 และมีผู้นำชุมชนและกลุ่ม คือ นายนิคม กรดแก้ว เบอร์โทรศัพท์ติดต่อ: 081-477-0329

ข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวของตำบล

ตำบลเขียร์ใหญ่มีแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ คือ วัดเขาแก้ววิเชียร เป็นวัดที่มีประวัติความเป็นมาช้านานหลายร้อยปี ซึ่งเป็นสถานที่เคารพบูชาของประชาชนทั่วไป และเป็นสถานที่ชมวิว ธรรมชาติ ท้องทุ่งนา เป็นวัดซึ่งตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น ปัจจุบันมีสิ่งอาศัยอยู่ 200 กว่าตัว โดยเป็นที่รองรับบ้านเกษตรสมบูรณ์แปลงเรียนรูของชาวนาไทยและได้ดำเนินสร้างถนนด้วยคอนกรีตตั้งแต่ปี 2542 ปัจจุบันยังดำเนินการไม่แล้วเสร็จ ติดต่อสอบถามรายละเอียดได้ที่ กำนัน นายนิคม กรดแก้ว 01 477-0329

8. ตำบลท้องลำเจียก

ประวัติความเป็นมา

ตำบลท้องลำเจียกเป็นตำบลเก่าแก่ตำบลหนึ่ง แบ่งการปกครองออกเป็น 10 หมู่บ้าน บางส่วนของตำบลท้องลำเจียกติดอยู่ในเขตเทศบาล

สภาพทั่วไปของตำบล

องค์การบริหารส่วนตำบลท้องลำเจียก มีเนื้อที่ทั้งหมด 12,948 ไร่ หรือ ประมาณ 14.988 ตารางกิโลเมตร ตำบลท้องลำเจียก อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอเขียร์ใหญ่ ประมาณ 4 กิโลเมตร

จำนวนประชากร

ตำบลท้องลำเจียกมีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 3,328 คน โดยเป็นเพศชาย 1,701 คน และเป็นเพศหญิง 1,627 คน

ข้อมูลอาชีพของตำบล

ประชาชนในตำบลท้องลำเจียกจะมีการประกอบอาชีพทำนา และทำไร่นาสวนผสม เป็นอาชีพหลัก และนอกจากนี้ยังมีการทำการปลูกพืชระยะสั้น เป็นอาชีพเสริมอีกด้วย

เส้นทางการคมนาคม การเดินทางเข้าสู่ตำบล

การเดินทางมายังตำบลท้องลำเจียกสามารถเดินทางได้ 2 เส้นทาง ดังนี้

1. ทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 408 ตัดผ่านหมู่ที่ 1,7,9,10 เป็นถนนจากอำเภอเขียร์ใหญ่ เชื่อมอำเภอชะอวด
2. ถนนของกรมโยธา ผ่านหมู่ที่1,2 ในภาพรวมแล้ว ไม่ค่อยเจริญ ข้างขาดแคลนความสะดวกที่มีถนนในหมู่บ้านเป็นถนนดินเหนียว และถนนลูกรังก็มีจำนวนน้อย แยกเป็นถนนดังนี้

- ถนนลาดยาง จำนวน 1 สาย
- ถนนคอนกรีต จำนวน 1 สาย
- ถนนถมหิน จำนวน 6 สาย
- ถนนดินเหนียว จำนวน 10 สาย

สภาพพื้นที่และระบบสาธารณูปโภค

พื้นที่บริเวณตำบลท้องลำเจียกมีที่ทำการไปรษณีย์โทรเลข 1 แห่ง ด้านไฟฟ้ายังมีหลายครัวเรือนที่ไม่สามารถใช้ไฟฟ้าได้ มีจำนวน 10 หมู่บ้าน มีลำน้ำ จำนวน 13 สาย มีหนอง จำนวน 100 สาย มีฝาย จำนวน 1 แห่ง มีบ่อโยก จำนวน 1 แห่ง และมีบ่อเก็บน้ำ จำนวน 12 แห่ง

ข้อมูลชุมชนและกลุ่มประชาชนของตำบล

ตำบลป่าระกำได้มีการรวมกลุ่มกันและจัดตั้งเป็นกลุ่มขึ้นมา คือ กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรรมสัมพันธ์ ตั้งอยู่ที่ เลขที่ 24 หมู่ 10 บ้านท้าวา ต.ท้องลำเจียก อ.เขียร์ใหญ่ จ.นครศรีธรรมราช 80190 และมีผู้นำชุมชนและกลุ่ม คือ นายประภาส ชูชื่น เบอร์โทรศัพท์ติดต่อ : 075 362137 และนอกจากนี้ตำบลแห่งนี้ยังมีสินค้าที่น่าสนใจอีกด้วย นั่น คือ ไข่เค็มใบเตย

9. ตำบลเขียร์เขา

ประวัติความเป็นมา

ตำบลเขียร์เขา โดยกระทรวงมหาดไทยได้ประกาศจัดตั้งองค์การบริหารส่วนตำบลความนัยมาตรา 40 และ 41 แห่งพระราชบัญญัติสภา ตำบลและ องค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 ครั้งที่ 2 จำนวน 2,143 แห่ง โดย ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 113 ตอน 9 ลงวันที่ 30 มกราคม 2539 โดยให้มีการเลือกตั้งสมาชิกในวันที่ 28 เมษายน 2539 ตำบลเขียร์เขาตามความเป็นมา ตั้งชื่อตำบลตามลักษณะธรรมชาติเป็นสำคัญ โดยสมัยก่อนบริเวณ คลองเคียนและบริเวณใกล้เคียงมีต้นตะเคียนสูงใหญ่ขึ้นเป็นจำนวนมากและมีภูเขาสูงชันไม่ขึ้นปกคลุมเป็นป่าทึบ ราษฎรได้ตั้งบ้านเรือนหนาแน่นริมคลองและบริเวณใกล้เคียง เนื่องจากสมัยก่อนการค้าทางเรือ มีความเจริญ ราษฎร ที่อาศัย อยู่แถบนี้ และชาวบ้านที่เดินทางผ่านไปมาจะเรียกว่า "บ้านเคียนเขา" ตามลักษณะของต้นตะเคียนและ ภูเขาแต่ต่อมาได้มีการเรียกผิดเพี้ยนเป็น "เขียร์เขา"

สภาพทั่วไปของตำบล

มีเนื้อที่ทั้งหมด 39.45 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 24,814 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 32.29 ของอำเภอ ตั้งอยู่ ทางทิศตะวันออก ของอำเภอ ห่างจากที่ว่าการอำเภอประมาณ 6.5 กิโลเมตร ลักษณะสภาพภูมิประเทศ มีลักษณะ เป็นที่ราบลุ่มดินเหนียว มีน้ำท่วมขังเหมาะสำหรับการทำนา

จำนวนประชากร

ตำบลเขียร์เขามีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 7,442 คน โดยเป็นเพศชาย 3,625 คน และเป็นเพศหญิง 3,817 คน

ข้อมูลอาชีพของตำบล

ประชาชนในตำบลเขียร์เขาจะมีการประกอบอาชีพ ทำนา เป็นอาชีพหลัก และนอกจากนี้ก็ยังมีการ ค้าขาย และรับจ้าง เป็นอาชีพเสริมอีกด้วย

เส้นทางคมนาคม การเดินทางเข้าสู่ตำบล

การเดินทางเข้าสู่ตำบลเขียร์เขา สามารถเดินทางได้ 2 เส้นทาง คือ

1. เข้าทางหน้าวัดจันทร์ ระยะทางประมาณ 5 กม.
2. เข้าทางวัดสระไคร ระยะทางประมาณ 7 กม.

สภาพพื้นที่และระบบสาธารณูปโภค

พื้นที่บริเวณตำบลเขียร์เขามีไฟฟ้าใช้ทุกหมู่บ้าน แต่บางครั้งบริเวณอยู่ห่างไกลการขยายเขตไฟฟ้ายังไม่ทั่วถึง มี ลำน้ำ ลำห้วย จำนวน 4 สาย มีฝาย 2 แห่ง มีบ่อน้ำตื้น จำนวน 595 แห่ง มีเหมืองส่งน้ำ 25 สาย และมี ประปาหมู่บ้าน 2 แห่ง

ข้อมูลชุมชนและกลุ่มประชาชนของตำบล

ตำบลป่าระกำได้มีการรวมกลุ่มกันและจัดตั้งเป็นกลุ่มขึ้นมา คือ กลุ่มข้าวซ้อมมือบ้านสระใคร ตั้งอยู่ที่ เลขที่ 45 หมู่ 9 บ้านสระใคร ต.เชียรเขา อ.เฉลิมพระเกียรติ จ.นครศรีธรรมราช 80190 และมีผู้นำชุมชนและกลุ่ม คือ นางวลากรณ์ ชูจันทร์ และนอกจากนี้ตำบลแห่งนี้ยังมีสินค้าที่น่าสนใจอีกด้วย นั่นคือ ข้าวซ้อมมือ

10. ตำบลดอนตรอ

ประวัติความเป็นมา

องค์การบริหารส่วนตำบลดอนตรอ เกิดโดยกระทรวงมหาดไทย ได้ประกาศจัดตั้งองค์การบริหารส่วนตำบล ตามนัย มาตรา 40และมาตรา 41 แห่งพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 ครั้งที่ 2 จำนวน 2,143 แห่ง โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 113 ตอน 9 ง ลงวันที่ 30 มกราคม 2539 โดยให้มีการ เลือกตั้งสมาชิกในวันที่ 28 เมษายน 2539ตำบลดอนตรอตามความเป็นมา หมายถึง การเล่นกีฬาตะกร้อ เป็นหลัก สำคัญในการเรียกชื่อตำบลดอนตรอเนื่องจากในสมัยก่อนพื้นที่ของตำบลดอนตรอ มีลักษณะเป็นเนินทรายบริเวณ กว้าง จึงส่งผลให้ราษฎรชอบเล่นกีฬา โดยเฉพาะกีฬาตะกร้อ และต่อๆ มาจากคำว่า "ตำบลดอนตะกร้อ" ก็เหลือ เพียงคำสั้นๆ เรียกว่า "ตำบลดอนตรอ" ในปัจจุบัน

สภาพทั่วไปของตำบล

เนื้อที่ องค์การบริหารส่วนตำบลดอนตรอ มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 11,450 ไร่ หรือประมาณ 20.641 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นร้อยละ 16.89 ของอำเภอ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของอำเภอกว้างจากที่ว่าการ อำเภอประมาณ 5 กิโลเมตร และมีลักษณะสภาพภูมิประเทศ เป็นที่ราบลุ่ม เป็นดินเหนียว และดินทราย

จำนวนประชากร

ตำบลดอนตรอมีประชากรทั้งสิ้น 6,967 คน โดยเป็นเพศชาย 3,415 คน และเป็นเพศหญิง 3,552 คน ความหนาแน่นเฉลี่ย 337.53 คน/ตารางกิโลเมตร

ข้อมูลอาชีพของตำบล

ประชาชนตำบลดอนตรอจำมีการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ประมาณร้อยละ 58.01 รับจ้าง ประมาณร้อยละ 24.96 เลี้ยงสัตว์ ประมาณร้อยละ 13.40 และค้าขาย ประมาณร้อยละ 3.63

เส้นทางคมนาคม การเดินทางเข้าสู่ตำบล

การคมนาคม ทางหลวงจังหวัด จำนวน 1 สาย คือ ทางหลวงจังหวัด หมายเลข 4104 (นครศรีธรรมราช - สงขลา)

สภาพพื้นที่และระบบสาธารณูปโภค

พื้นที่ตำบลดอนตรอ ทุกหมู่บ้านมีไฟฟ้าใช้ แต่ครัวเรือนที่ไม่มีไฟฟ้าใช้ ประมาณร้อยละ 97.03 ของครัวเรือน ทั้งหมดส่วนที่ยังไม่มีไฟฟ้าใช้เนื่องจากตั้งบ้านเรือนอยู่ห่างไกลการขยายเขตไฟฟ้ายังไม่ทั่วถึง